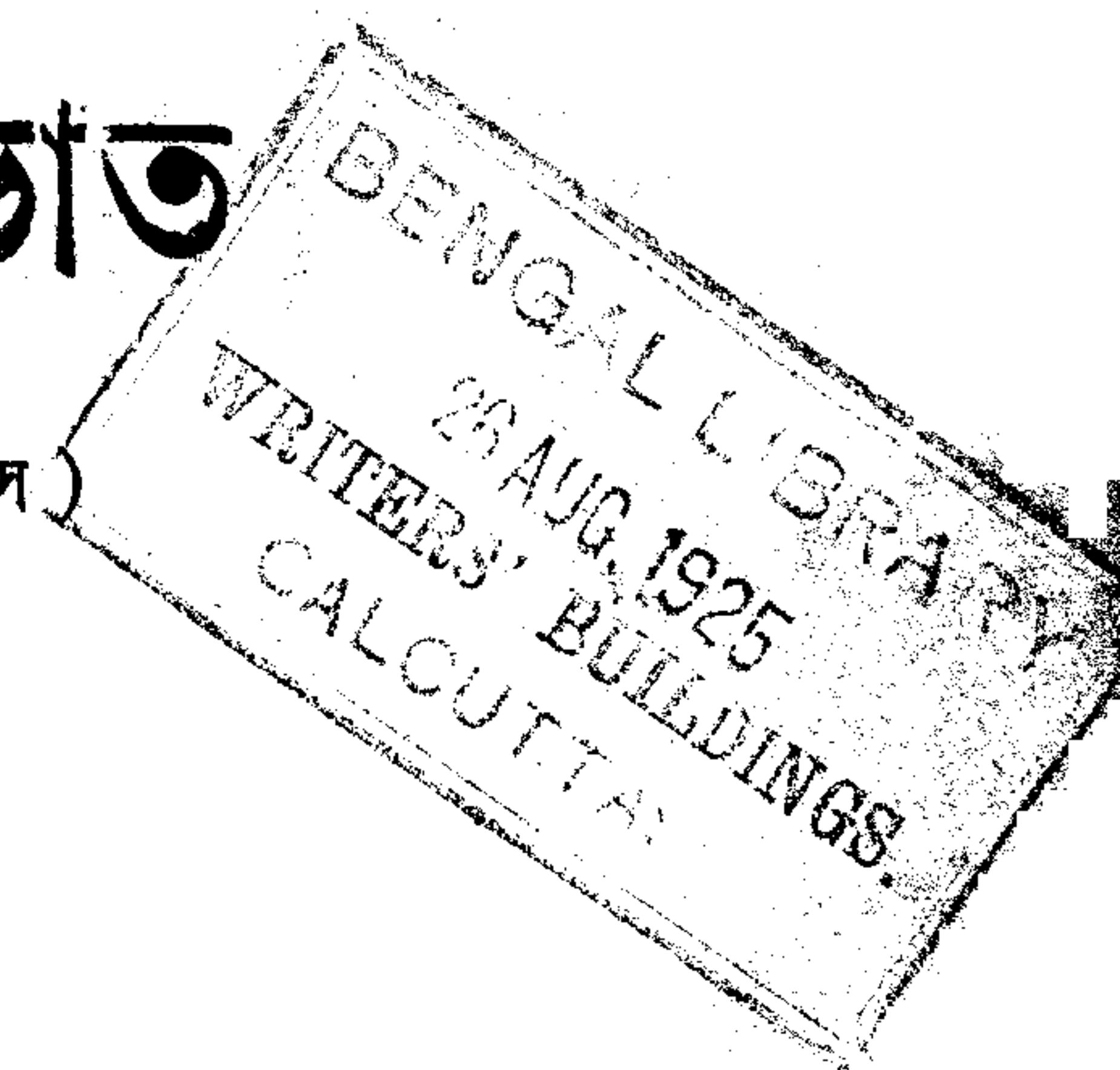

182. Oc. 925. 39.

বৈতাত

(উপন্যাস)

শ্রীনরেন্নাথ চট্টোপাধ্যায়

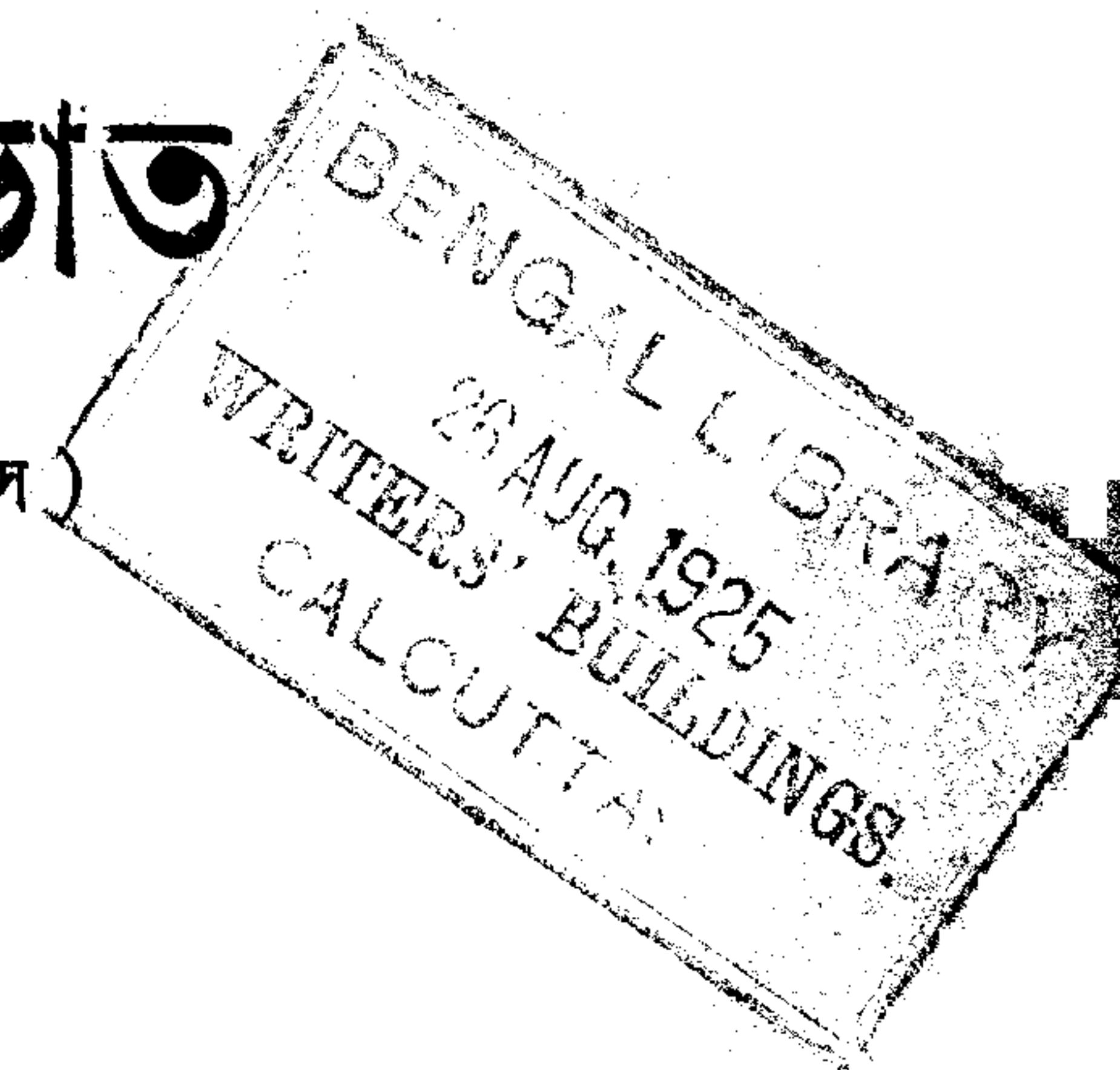
মেটকাফ, প্রেস

১৫নং নয়ানচান্দ দত্ত হুইট, কলিকাতা।

182. Oc. 925. 39.

বৈতাত

(উপন্যাস)

শ্রীনরেন্নাথ চট্টোপাধ্যায়

মেটকাফ, প্রেস

১৫নং নয়ানচান্দ দত্ত হুইট, কলিকাতা।

ଏହି ଲେଖକେର ଲେଖା ସହ

୧।	ବିଷେ	...	୧୦
୨।	ଶୁଭାଶିମ୍	...	୧୦
୩।	ଆଶୀର୍ବାଦ	...	୧୦
୪।	ସ୍ଵାମୀ-ତ୍ରୀ	...	୧୦
୫।	ଅକ୍ଷୟ କୀର୍ତ୍ତି	...	୧୦

ଶ୍ରୀ ମୁନୀଜୁନ୍ଦ୍ରାୟ ଘୋଷ ବି. ଏସମ୍ ପ୍ରଣିତ

୧।	ଜନ୍ମଭୂମି	...	୧୦
୨।	ବଙ୍ଗବଧୁ	...	୧୦
୩।	ଶାନ୍ତି-କୁଟିର	...	୧୦
୪।	ଶ୍ଵତି-ପୂଜା	...	୧
୫।	ବିରେର ବାଧନ	...	୧୦

ଶ୍ରୀ ଜୁଡୁନଜୀବନ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାକ୍ରମ ବି. ଏସମ୍ ପ୍ରଣିତ

୧।	ନାରୀର ମୃତ୍ତି	...	୧୦
----	--------------	-----	----

ଶ୍ରୀ କ୍ଷୁଦ୍ରିରାମ ଗଞ୍ଜୋପାଧ୍ୟାକ୍ରମ ଏମ. ଏସମ୍ ପ୍ରଣିତ

୧।	ସୁରଳପା	...	୧୦
----	--------	-----	----

Printed & Published by

SHASI BHUSHAN PAUL

at the—METCALFE PRESS

15, Nayan Chand Dutt Street, Calcutta.

BK 85.
৩১ জুন ১৯২৫.

টেস্ট

পরম পুজনীয়—

শ্রীষ্টুত্ব মন্ত্রথনাথ চট্টোপাধ্যায়

পিতাঠাকুর মহাশয়ের শ্রীচরণ কমলে ।

কালিঘাট ইনিষ্টিউট

সাহিত্য সমিতি

শ্রাবণ

১৩০২

সেবক

মর্মেন

ଶ୍ରୀପତାର

ଶ୍ରୀ

ତାରିଖ.....

বৈতাত

[১]

সাপ্তাহিক বঙ্গবাসীতে প্রবেশিকা পরীক্ষার ফলাফলের মধ্যে
মনোতোষ যখন প্রথম দ্বিতীয় তৃতীয় বিভাগের কোনও বিভাগেই
প্রতীবের নাম দেখিতে পাইল না, তখন রোবে ক্ষেত্রে গর্জিয়া উঠিয়া
ডাকিল—প্রতীব।

তাহার এই প্রতীব ডাকটার মধ্যে এমন একটা অস্বাভাবিক
হুর ছিল, যাহা শুনিয়া গৃহিণী মাতিঙ্গিনী অতি মাত্রায় আশ্চর্য হইয়া
গেল। তাড়াতাড়ি বাইরে আসিয়া জিজ্ঞাসা করিল—কি হয়েছে ?
অত চেঁচে কেন ?

সে কথার কোনও উত্তর না দিয়া মনোতোষ জিজ্ঞাসা
করিল—বলি, হতভাগাটা গেল কোথা ?

মাতিঙ্গিনী মুখখানা ঘুরাইয়া বলিল—কোন্ দিন বা সে এমন সময়
বাড়ী থাকে বস ?—সেত এখন ভগা বাগিচির আথড়ায়। শুনিয়া
মনোতোষ অধিক উত্তেজিত হইয়া ভৃত্যকে ডাকিল—মাধব !

ବୌଦ୍ଧାତ

ମାଧ୍ୟବ ଏ ବାଟୀତେ ବହୁ ଦିନ ହଇତେ କାଜ କରିଯା ଆସିଥେ, ହଠାତ୍ ବାବୁର ଏଇନପ ଚୀର୍କାରେର କୋନଓ କାରଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିତେ ନା ପାରିଯା ଧୀରେ ଧୀରେ ମନିବେର ନିକଟ ଆସିଯା ଉପଶିତ ହଇଲା । ମନୋତୋଷ ତାହାକେ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ—ପ୍ରତୀବ କୋଥାଯରେ ମାଧ୍ୟବ ?

ମାଧ୍ୟବ ତାହାର ହାତ ହଟା କଚଳାଇତେ କଚଳାଇତେ ଉତ୍ତର ଦିଲ—
ଏହେ କତା ! ଛୋଟ ବାବୁ ଏଥିନ ଲାଗୀ ଖେଳିତେ ଗିଯେଛେ । ମୁଁ ବିକୁଳ
କରିଯା ମନୋତୋଷ ବଲିଲ— ଲାଟି ଖେଳିତେ ଗିଯେଛେ, ଯା ଶିଗ୍ଗିର ଡେକେ
ନିଯେ ଆୟ, ଆଜ ତାରିଛ ଏକ ଦିନ, କି ଆମାରିଛ ଏକ ଦିନ । ହତଭାଗା:
ଅଛାର !

ମାଧ୍ୟବ ତାହାର ମନିବେର ଏଇନପ ଉତ୍ତରମୂଳି କଥନଓ ଦେଖେ ନାହିଁ,
ମେ କୋନଓ ଉତ୍ତର ନା ଦିଯା ଧୀରେ ଧୀରେ ଚଲିଯା ଗେଲା ।

ମାତଙ୍ଗିନୀ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ—ଆଛା ! ପ୍ରତୀବକେ ଏତ ଜୋର
ତଳବ କେନ ? କୋନଓ ଦିନିଛ ତ ତାକେ ଏ ସମୟେ ଥୋଜ ପଡ଼େ ନାହିଁ ।

ମନୋତୋଷ ଗନ୍ତୀର ଭାବେ ବଲିଲ—ହତଭାଗାକେ ଆଜ ବାଡି ଛାଡ଼ା
କରେ ତବେ ଅନ୍ତ କାଜ, ଏତ ଦିନ ତାର ଜଣେ ସେ ଟାକା ଗୁଲା ଜଲେର ମନ୍ତ୍ର
ବ୍ୟାୟ କରଲାମ ମେ ସବ ଭଷେ ସି ଢାଳା ହଲୋ ।

ହଠାତ୍ ଏତଟା କ୍ରୋଧେର କାରଣ କିଛୁଇ ଉପଲକ୍ଷ କରିତେ ନା ପାରିଯା
ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ—ବଲି ହେବେ କି ତାଇ ବଲନା ? ମନୋତୋଷ ଓ
ରାଗାନ୍ଵିତ ସ୍ଵରେ ବଲିଲ—ହ'ବେ ଆବାର କି ? ବାବୁ ଫେଲ ହ'ଯେ ବସେ
ଆଛେନ ।

ଏତକ୍ଷଣେ ଷ୍ଵାମୀର କ୍ରୋଧେର କାରଣ ବୁଝିତେ ପାରିଯା ତାଙ୍କିଲେର ହାନି

ବୈଭାବ

ହସିଯା ବଲିଲ—ଓ—ତୁମି ବୁଝି ମନେ କରେଛିଲେ—ସେ ପାଶ ହ'ବେ ? ଓ ଆମାର ପୋଡ଼ା କପାଳ, ସେ ପଡ଼ତ କଥନ ଯେ ପାଶ ହ'ବେ ? ତୋମାର ଆମି ବଲିଲି ?

ମନୋତୋଷ ଶ୍ରୀର ଏଇ ଶୈଷପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାଯ ସେବ ପରାଜିତ ହଇଯା ବଲିଲ—ତା ବଲେଛିଲେ ବଟେ ମାତୁ ! କିନ୍ତୁ ଭବତୋଷେର ମୃତ୍ୟ ଶୟାମ ଯେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରେଛିଲେମ ସେ ପ୍ରତିଜ୍ଞାଟା ତ ରଙ୍ଗା କରତେଇ ହବେ, ତା ନା ହ'ଲେ ଲୋକେଇ ବା ବଲବେ କି ? ତା ଛାଡ଼ା ଛୋଡ଼ଟାର ଆର ଏକ ଦିକ ଦିଯେଓ ତ ସର୍ବନାଶ କରେଛି । କାଜେଇ ଏତଦିନ ଚେପେଛିଲାମ ।

କଥାଟା ଶୁଣିଯା କି ଜାନି କେନ ମାତଙ୍ଗିନୀର ମୁଖ୍ୟାନା ଆପନା-ଆପନିଇ ଗନ୍ତୀର ହଇଯା ଗେଲ ! ସେ ସେଇ ଭାବେଇ ବଲିଲ—ଓ ଭାରି ତ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ! ଏତ ଦିନ ଆମାର କଥା ଆଦୋ ଶୋନନି, ଏକଟା ପରେର ଛେଲେର ଜନ୍ୟ କେ ଆର ଅତ କରେ ? ତୁମି ଯାଇ, ତାଇ କେବଳ ତାର ଜଣ୍ଠେ କତକଗୁଲୋ ଟାକାର ଛାଦ କରେଛ । ଆର ଅଗ୍ର କେଉ ହଲେ ଏତଦିନ କବେ ଦୂର କରେ ଦିଯେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତି ହ'ତୋ ।

ଶ୍ରୀର ଅଭିମାନ ବୁଝିତେ ପାରିଯା ତାହାକେ ସାତ୍ତନା ଦିବାର ଜନ୍ମ ବଲିଲ—ତୋମାକେ ତ ବାର ବାର ବଲେ ଏସେଛି ମାତୁ, ଯେ, ସ୍ଵଯୋଗ ପେଲେଇ ହତଭାଗଟାକେ ଦୂର କରେ ଦେବ, ଏତ ଦିନେ ସେ ସ୍ଵଯୋଗ ଏସେଛେ ; ଏହି ବାର ଦେଖନା କେମନ ତାକେ କୁକୁର ତାଡ଼ାନର ମତ ଦୂର କରେ ଦିଇ ।

ମାତଙ୍ଗିନୀ କୋନଓ ଦିନଇ ପ୍ରତୀବକେ ଶ୍ରେଷ୍ଠର ଚକ୍ର ଦେଖିତେ ପାରେ ନାହିଁ । ତାହାକେ ବାଟୀ ହିତେ ଦୂର କରିଯା ଦିବାର ଜନ୍ମ ବାର ବାର ସ୍ଵାମୀକେ

ବୌତ୍ତ

ଉତ୍କଳ କରିତ, କିନ୍ତୁ କି ଜାନି କେନ କୋନ ସ୍ଵାର୍ଥସିଦ୍ଧିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ
ମନୋତୋସ ମାତଙ୍ଗିନୀର କଥାୟ କର୍ଣ୍ପାତ କରିତ ନା, ବରଂ ପ୍ରତୀବେର
ଉପର ବେଶୀ ରକମହି ମେହ ଦେଖାଇତ । ଇହାର ଜନ୍ମ ସ୍ଵାମୀର ସହିତ
ମାନ ଅଭିମାନ ତଞ୍ଜନ ଗର୍ଜନ ଇତ୍ୟାଦି ଚଲିତ । ଆଜ ତାହାକେ
ତାହାର ସ୍ଵମତେ ଆସିତେ ଦେଖିଯା ମନେ ମନେ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦିତ ହଇୟା
ବଲିଲ—ଦେଖ ଦେଖି ଆଗେ ସଦି ତୋମାର ଏ ମୁହଁକି ହ'ତ ତବେ ଆର
ମିଛାମିଛି ଏତଙ୍ଗଲୋ ଟାକା ବରବାଦେ ଯେତ ନା, ଯାକୁ ଏଥିନ ଯା ହବାର
ତା ତ ହେଁଛେ, ଏତ ଦିନ ଧରେ ତାକେ ଲେଖାପତ୍ର ଶେଖାଲେ, ଏଥିନ
ତାର ଉପାୟ କରେ ଥାବାର କ୍ଷମତା ହେଁଛେ, ଏହିବାର ତାକେ ଆଣେ ଆଣେ
ବିଦ୍ୟାୟ କରେ ଦାଓ ।

ମନୋ । ମେ ସବ ଆବାର ବ'ଲିତେ ? ହତଭାଗଟାକେ ଆର ମୁହଁର୍ତ୍ତେର
ଜନ୍ମ ସଦି ଏ ବାଟିତେ ସାଯଗା ଦିଇ ତବେ ଆମାର ନାମହି ମନୋତୋସ ନୟ,
ପରେର ଅନ୍ନ ଧ୍ୱଃସ କରେ କେବଳ ସାଡି ହେଁ ଉଠୁଛେ । ତାର ଭିରକୁଟୀ
ଭେଜେ ତବେ ଆମାର ଅନ୍ତ କାଜ ।

ସ୍ଵାମୀକେ ଆରଓ ଉତ୍ତେଜିତ କରିବାର ଜନ୍ମ ମାତଙ୍ଗିନୀ ବଲିତେ
ଲାଗିଲ—କେବଳ ଏକଟା ଦିକ ଦେଖିଲେ ତ ଆର ହବେ ନା ; ଆର ଏକଟା
ଦିକ ଦେଖିଲେ ତାକେ ଏଥିନି ବାଡ଼ି ଛାଡ଼ା କରା ଦରକାର ହେଁ ପଡ଼ୁଛେ ।
ଘରେର ଏକ ଦିକେ ଆଶ୍ରମ ଲେଗେଛେ, ଏହି ସମୟ ହତେ ମେ ଆଶ୍ରମ ସଦି
ନେଭାବାର ଚେଷ୍ଟା କରା ନା ହୁଯ ; ତବେ ଶ୍ରୀଶିଗିର ମେ ଆଶ୍ରମ ଦାଉ ଦାଉ କରେ
ଜୁଲେ ଉଠୁବେ, ତଥନ ଆର ଯେ ନେଭାବାର ଉପାୟ ଥାକୁବେ ନା ।

କଥାଟା ଭାଲଙ୍ଗପ ବୁଝିତେ ନା ପାରିଯା ମନୋତୋସ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନତାବେ

ବୈଭାତ

ବଲିଆ ଉଠିଲ, —କିଛୁ କି ହସେହେ ଯାତୁ? କୈ ଏତ ଦିନ ତ କିନ୍ତୁହି
ଆମାକେ ବଲନି?

ମାତ—କି କରେଇ ବା ବଲି ବଲ, ଯାତୁର କୋନ୍ କଥାଟାଇ ବା
ଶୋନ? ତୁମି ନା ଶୁଣିଲେଓ ଏ ବାଟୀର କୋଥାଯ କି ହଜେ ନା ହଜେ ତା
ଆମାର ନଜର ଏଡ଼ାଯ ନା, ବୁଝଲେ?

ମନୋ—ବ ଲ ବ୍ୟାପାରଟା କି? ଭେଙ୍ଗେଇ ବଲ ନା।

ମାତଙ୍ଗିନୀ ଚୁପି ଚୁପି କି ବଲିତେ ଯାଇତେଛିଲ, ଏମନ ସମୟ ମଧ୍ୟବେର
ସହିତ ପ୍ରତୀବ ମେଖାନେ ଉପସ୍ଥିତ ହଇଲା। ତାହାକେ ଦେଖିଯାଇ ମନୋତୋଷ
ଆବାର ରାଗେ ଅଞ୍ଚିମୂର୍ତ୍ତି ହଇୟା ବଲିଲ—କୋଥାଯ ଗିଯେଛିଲିରେ ହତଭାଗା?
—ତୋର ପାଶେର ଥବର ବେଳଲୋ?

ବିନ୍ମିତ ଭାବେ ପ୍ରତୀବ ବଲିଲ—ଆଜେ ହାଁ।

ପାଶ ହସେହିସ?

ଆଜେ ନା।

ଶୁଣିଆ ମନୋତୋଷ ଚିକାର କରିଆ ବଲିଲ—“ଆଜେ ନା”;—
ଅର୍ଥତ ଲାଟି ଖେଲିତ ତ ଖୁବ ପେକେ ଉଠେଛିସ, ଯା ଆଜ ଥେକେ ଲାଗୀ
ଥେଲେଇ ଭାତେର ଯୋଗାଡ଼ କରିଗେ, ଆମାର ସରେ ଆଜ ହ'ତେ ଆର ଭାତ
ନାହିଁ—ବୁଝଲି?

ପ୍ରତୀବ ବିନ୍ମିତଭାବେ ବଲିଲ, ଆମି ଆର ଏକବାର ଚେଷ୍ଟା କରେ
ଦେଖବ।

ମନୋତୋଷ ଗଲା ଉଚୁପର୍ଦ୍ଦୀଯ ଚଢାଇୟା ବଲିଲ, ତାଇ ସଦି ଦେଖିତେ ହୟ
ତବେ ଅନ୍ତ ସାରଗାୟ ଗିଯେ ଦେଖିସ ଆମାର ଏଥାନ ହ'ତେ ଆର ହବେ ନା।

ବୈଭାବ

ପ୍ରତୀବ—ଆଜେ—

ମନୋତୋଷ ଆର ସହ କରିତେ ପାରିଲ ନା, ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧେର
ସହିତ ବଲିଯା ଉଠିଲ—କୋନ୍ତ କଥା ଶୁଣିତେ ଚାଇନେ ହତଭାଗା, ଆର ଏକ
ସଂଟା ପରେ ସଦି ତୋକେ ଏ ବାଟିତେ ଦେଖି ତବେ ତୋକେ କୁକୁରେର ମତ
ଦୂର କରେ ଦେବ, ଦୂରହ ଆମାର ସାମନେ ଥେକେ ।

ପିତାର ଚୀ�ৎକାର ଶୁନିଯା ତାହାର କଞ୍ଚା ତୃପ୍ତି ଛୁଟିଯା ଆସିଯା ଦେଖିଲ,
କ୍ରୋଧେ ତାହାର ପିତାର ଚକ୍ର ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ, ସର୍ବ ଶରୀର କୁପିତେଛେ, ତାହାକେ
ଶାନ୍ତ କରିବାର ଜନ୍ମ ବଲିଲ—କେନ ଅତ ରେଗେ ସାଙ୍ଚ ବାବା ? ଆସିଛେ
ବାରେ ପ୍ରତୀବଦୀ' ନିଶ୍ଚଯିତେ ପାଶ କରିବେ—

ବାଧା ଦିଯା ମାତଙ୍ଗିନୀ ବଲିଲ—ତୁହୁ ଥାମ ତୃପ୍ତି, ତୋକେ ଆର
ଜ୍ୟାଠାମି କରିବେ ହବେ ନା ।

କଥାଟା ତୃପ୍ତିର ଆଦୌ ଭାଲ ଲାଗିଲ ନା, ବଲିଲ—ଆଜ୍ଞା ନତୁନ ମା !
ତୁମି କି ରକମ ଲୋକ ବଲନ୍ତ ? ତୁମି ଏଥାନେ ଦୀନିଯେ ରଯେଛେ, ଅଥଚ
ବାବା କି ରକମ ରେଗେ ଉଠେଛେ ଦେଖେଓ ତୁମି ଚୁପ କରେ ରଯେଛୋ ।

ତୃପ୍ତିର କଥାଟାଯ ମାତଙ୍ଗିନୀର ସର୍ବ ଶରୀରେ ଯେନ ବିଷ ଛଡ଼ାଇଯା ଦିଲ ।
ଚୁପ କର ହାରାମଜାଦୀ, ବଲିଯାଇ ତାହାର ଗଣ୍ଡଦେଶେ ଠାଶ କରିଯା ଜୋରେ
ଏକଟା ଚଢ଼ ମାରିଯା ଦିଲ ।

ପ୍ରତୀବ ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ମାତଙ୍ଗିନୀର ହଣ୍ଡ ହଇତେ ତୃପ୍ତିକେ ବୁନ୍ଦା କରିବାର
ଜନ୍ମ ଛୁଟିଯା ଆସିଲ, ଦେଖିଯା ମନୋତୋଷ ଆରଓ ରାଗିଯା ଉଠିଯା
କି ଏତ ବଡ଼ ପ୍ରଦ୍ବନ୍ଧା, ବଲିଯା ତାହାର ଗଲାଟା ଟିପିଯା ଏକଟା ଧାକା
ମାରିଲ ।

বৌভাত

প্রতীব এমনটাৰ জন্ত আদৌ প্ৰস্তুত ছিল না, তাহাৰ কাকাৰ
এই কাণ্ড দেখিয়া সে কিংকৰ্ত্তব্যবিনৃত হইয়া পড়িল। এই অবসরে
মনোতোষ পুনৰাবৃত্তি তাহাকে প্ৰহাৰ কৰিতে উচ্চত হইলে, তৃপ্তি
ষাহিয়া তাহাদেৱ মধ্যস্থলে বাধা স্বৰূপ হইয়া দাঁড়াইল। মাতঙ্গিনী
তৃপ্তিৰ এতটা বাড়াবাড়ি সহ কৰিতে পাৰিল না, প্ৰহাৰ দিয়া
তাহাকে তাহাদেৱ মধ্য হইতে টানিয়া ভিতৱে লইয়া গেল।

মনোতোষ পুনৰাবৃত্তি প্ৰতীবকে চৌকাৰ কৰিয়া বলিল, মাৰি এক
বণ্টা সময়—এৱ পৱেও যদি আবাৰ তোকে দেখি তবে তোৱই এক
দিন কি আমাৱই এক দিন—বলিয়া হাত পা ছুঁড়িয়া কেৰাখে দুম্ব দুম্ব
কৰিয়া পা ফেলিতে ফেলিতে গৃহিণীৰ পশ্চাদনুসৱণ কৰিল।

মাধব এতক্ষণ সেই স্থলেই হতবুদ্ধিৰ যত দাঁড়াইয়াছিল, ভাৰিতে
ছিল, হায়বে কলি ! কি দোৰ্দণ্ড প্ৰতাপেই তুমি রাজত্ব কৱুচ ?
প্ৰতীব বিষাদকঠে জিজ্ঞাসা কৰিল—এ কি হল দাদা ?

মাধব ও তেমনি হতাশ ভাৱে বলিল—কি কৱে জানবো দাদা !

ভগুলি জেলার অন্তঃপাতী দক্ষিণডিহী একটী গন্ড গ্রাম। এক সময়ে ব্রাহ্মণ, কায়স্থ, নবশাক প্রভৃতি সর্ব শ্রেণীর সমবায়ে এই গ্রামখানি গড়িয়া উঠিয়াছিল। কর্মকার, কুস্তকার, নরসুন্দর, বজক প্রভৃতি সকল শ্রেণীর লোক এই গ্রামখানির মধ্যে পরস্পর পরস্পরের সম স্বীকৃত হইয়া বাস করিত। এক কথায় বলিতে গেলে—সমাজে বাস করিতে ইলে প্রতিনিয়ত যাহাদের সাহায্যের প্রয়োজন হয়, দক্ষিণডিহীবাসীদিগকে তাহার জন্য গ্রামের বাহরে থাইতে হইত না। এখন জঙ্গলের ভিতরে ভগ্ন বসত বাটীর সূপ তাহার সাক্ষ্য প্রদান করিতেছে।

প্রতীবের পিতা ভবতোষ চট্টোপাধ্যায় ও তাহার বন্ধু মনোতোষ তাহাদের পৈতৃক সম্পত্তি বড় কম পায় নাই। মনোতোষ পৈতৃক সম্পত্তি প্রাপ্ত হইয়া তেজাৱতি ব্যবসায় আৱস্থা কৰিল, আৱ ভবতোষ আমাদের জাতিয় মজ্জাগত দোষ এড়াইতে না পারিয়া কলিকাতায় এক সওদাগৱী অফিসে কৰ্মে প্ৰবৃত্ত হইল। সে প্রতি শনিবাৰে, অফিসের ছুটি হইলে, গ্রামখানির মধ্যে ছুটিয়া আসিত এবং প্রায় সব সময় মনোতোষের সহিত কাটাইয়া দিত। এইক্রমে তাবে কিছু দিন বেশ চলিয়া গেল। তাৱপৰ হঠাৎ এক দিন

ବୌଦ୍ଧାତ

ପ୍ରତୀବ ନବାଗତକୁପେ କୋଣ ଅଚେନ୍ତା ଅଜାନା ଦେଶ ହିତେ ଆସିଯାଇଥିବା ଭବତୋଷେର ଗୃହ ଖାନି ହାସି ଭାବା କରିଯା ଦିଲ । ଏହି ଏକଟି ଛୋଟା ଶିଶୁର ମାୟାଯ ଭବତୋଷ ଏମନିହି ଜଡ଼ାଇୟା ପଡ଼ିଲ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶନିବାର ସକାଳ ହିତେହି ବାଟି ଆସିବାର ଜନ୍ମ ତାର ପ୍ରାଣଟାର ମଧ୍ୟେ ଏକଟା ସାଡା ଉପସ୍ଥିତ ହିତ । ଶ୍ରୀ ଦୀପିତ୍ର ଓ ଭବତୋଷେର ଦିନଙ୍ଗଲି ଏହି ଶିଶୁଟୀକେ ଅବଲମ୍ବନ କରିଯା ଏକରୂପ ବେଶ ସୁଖେ ଅତିବାହିତ ହିତେ ଲାଗିଲ ।

ଏହିରୂପ ଭାବେ କିନ୍ତୁ ଆର ବେଶୀଦିନ ତାହାଦେର ଚଲିଲନା । ଉପର ହିତେ ଏକଥାନି ଅନୁଶ୍ରୁତ ତାହାଦେର ଏହି ସୁଖେର ସଂସାର ଭାଙ୍ଗିଯା ଦିଲ । ତିନ ବଂସରେର ଶିଶୁ ପ୍ରତୀବକେ ଭବତୋଷେର ହଞ୍ଚେ ଦିଯା ଦୀପିତ୍ର କୋଣ ଏକ ମହାଦେଶେ ମହାଯାତ୍ରା କରିଲ । ତାରପର ଏହି ତିନ ବଂସରେର ଶିଶୁର ଲାଲନ ପାଲନେର ଜନ୍ମ ଭବତୋଷ ଚାକରି ହାତିଯା ଗ୍ରାମେ ଆସିଯାଇବା ବସିଲ ।

ଭବତୋଷ ଏହି ତିନ ବଂସରେର ଶିଶୁଟୀର ଲାଲନ-ପାଲନେର ଭାବ ସ୍ଵହଞ୍ଚେ ଗ୍ରହଣ କରିଲ । ଶ୍ରୀର ଅନ୍ତିମ ଶଯ୍ୟାର ଶେଷ ଅନୁରୋଧ, ହୃଦୟେର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିଟୁକୁ ଦିଯା ପାଲନ କରିତେ ଲାଗିଲ । ତାହାର ହୃଦୟେର ସମସ୍ତ ସ୍ନେହଟୁକୁ ପ୍ରତୀବେର ଉପର ଏମନିହି ଭାବେ ଢାଲିଯା ଦିଯାଛିଲ, ସେ, ପ୍ରତୀବ ମାତାର ଅଭାବ ଏତୁକୁଓ କୋଣଓକୁପେ ଜାନିତେ ପାରେ ନାହିଁ, ଭବତୋଷ ତାହାର ମାତା ଓ ପିତାର ଅଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଯା ଦିତ ।

ଗ୍ରାମେର ଅନେକେ ଏମନ କି ଅଭିନ୍ନ ହୃଦୟ ବନ୍ଧୁ ମନୋତୋଷ ଓ ତାହାକେ ବିବାହ କରିବାର ଜନ୍ମ ବାର ବାର ଅନୁରୋଧ କରିଲେଓ ମେ ତାହାକେ

ବୌଦ୍ଧାତ

କିଛୁତେହି ସ୍ଵିକୃତ ହୟ ନାହିଁ । ପ୍ରତୀବେର ବାଲମୁଲଭ ଚପଳତା, ତାହାର ଅତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭରତା, ତାହାର ସ୍ଵଗୀୟ ଶୁଷ୍ମା ମଣିତ ମଧୁର ହାସି, ଭବତୋଷକେ ଏମନ ଏକ ଭାବରାଜ୍ୟ ଲହିୟା ଗିଯାଛିଲ, ସେ, ତାହାର କାହେ ପୁନରାୟ ସଂସାର ବନ୍ଧନେ ଆବନ୍ଧ ହେଁଥା ଏକଟା ମନ୍ତ୍ର ବଡ କର୍ତ୍ତବ୍ୟେର ଅବହେଲା ବଲିୟା ମନେ ହିତ । ଏହିଙ୍କପେ ଦିନେର ପର ଦିନ, ମାସେର ପର ମାସ, ବେଳେର ପର ବେଳେର କରିୟା ସାତଟା ବେଳେର କାଟିଲ ।

ଏହି ସାତଟା ବେଳେର ଭବତୋଷେର ହୃଦୟେ ପ୍ରତୀବ ଏମନହି ତାବେ ଜଡାଇୟା ବସିଲ ସେ ଭବତୋଷ ସମସ୍ତ ସଂସାରଟାକେ ପ୍ରତୀବମୟ ଦେଖିତେ ଲାଗିଲ, ଶୟନେ ସ୍ଵପନେ ପ୍ରତୀବ ; ଆହାରେ ବିଶ୍ଵାମେ ପ୍ରତୀବ, ଏକ ଦଣ୍ଡ ପ୍ରତୀବକେ ନା ଦେଖିଲେ ଦଶ ଦିକ ଅନ୍ଧକାର ଦେଖେ । ପ୍ରତୀବ ସଦି କିମ୍ବନ୍-କ୍ଷଣେର ଜନ୍ମ ଘନୋତୋଷେର ବାଟୀ ଖେଲିତେ ଘାୟ ତବେ ସହଜ କର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କରିୟା ଭବତୋଷ ତାହାକେ ଆନିବାର ଜନ୍ମ ତାହାଦେର ବାଟୀ ଛୁଟିୟା ଘାୟ, ତାହାର ଏହି ବ୍ୟାକୁଲତା ଦେଖିୟା ଘନୋତୋଷେର ଶ୍ରୀ ତାହାକେ ଦିଯା ବଲିୟା ପାଠାଇତ, ବର୍ଢତାକୁରକେ ବଲ, ଆମରା କି ପ୍ରତୀବେର ପର ? ଏମେହେ ହନ୍ଦଣ ଥାକନା, ଆମାର ତୃପ୍ତି ଯେମନ ପ୍ରତୀବ ଓ ତେମନହି । ଆମାର ଏକଟା କୋଲ ତୃପ୍ତିର ଆର ଏକଟା କୋଲ ପ୍ରତୀବେର ।

ଶୁନିୟା ଭବତୋଷ ବଲିତ—ତା ଜାନି ମା, ଆମାର ପ୍ରତୀବେର ଉପର ତୋମାର ଯେ କତଟା ମେହ ତାକି ଆର ଜାନି ନା ? ତବେ କି ଜାନ ବୌ-ମା ! ମାସା—ମାୟା । ଜାନି କେଉଁ-ହି ଆମାର ନୟ, ତବୁ କେମନ ଏକ ଦଣ୍ଡ ନା ଦେଖେ ଥାକୁତେ ପାରିନେ ବୌ-ମା ! ଛୋଡ଼ାଟା ଆମାଯ ଏମନହି ବୁଝିଲେ ବେଁଧେଛେ, ଶୁନିୟା ଇନ୍ଦ୍ର ଚୋଥେର କୋଣେ ଜଳ ଗଡାଇୟା

ବୌଦ୍ଧାତ

ପଡ଼ିତ, ଭାବିତ ଏତଟା ଶକ୍ତି ଦିଯେ ଛେଲେକେ ମାତା ପିତା ମାନୁଷ କରେ
ସେଇ ଛେଲେଇ ଆବାର କାଳେ ମାତା ପିତାକେ ଦୂର କରିଯା ଦେଇ, ହାୟରେ !

ଭବତୋଷ ଏହି କଥ ସମ୍ବର ବୁକେର ରଙ୍ଗ ଜଳ କରିଯା ପ୍ରତୀବକେ ଦଶ
ବ୍ସରେବଟୀ କରିଯା ତୁଳିଲ କିନ୍ତୁ ଆର ବୁଝି ପାରେ ନା, କୋଥା ହିତେ
ଯନ୍ତ୍ରା ଆସିଯା ଭବତୋଷକେ ଅକ୍ରମଣ କରିଲ । ଏହି ଯନ୍ତ୍ରା ତାହାର କାଳ
ହିଲ, ମନୋତୋଷ ଓ ତାହାର ଶ୍ରୀ ଇନ୍ଦ୍ର ଭବତୋଷର ଚିକିତ୍ସାର ଓ ସେବାର
କୋନ୍ଦରପ କ୍ରଟୀ କରିଲ ନା । ଏକ ଦିନ ଭବତୋଷ, ପ୍ରତୀବକେ ମନୋତୋଷ
ଓ ଇନ୍ଦ୍ରର ହଞ୍ଚେ ସମର୍ପଣ କରିଯା କୋନ ଏକ ଦୂର ଦେଶେ ମହାପ୍ରସାନ କରିଲ ।
ପ୍ରତୀବ ଚୀକାର କରିଯା ପିତାର ବୁକେ ଆହାଡି ବିଛାଡି ଥିଲେ
ଲାଗିଲ । ଇନ୍ଦ୍ର ଚୋଥେର ଜଳ ମୁଛିତେ ମୁଛିତେ ତାହାକେ ବକ୍ଷେ ତୁଳିଯା
ଲାଗିଲ । ସେଇ ଅବଧି ପ୍ରତୀବ ମନୋତୋଷର ଆଶ୍ରଯେଇ ପ୍ରତିପାଲିତ
ଥିଲେ ଲାଗିଲ ।

ମନୋତୋଷ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରର ମେହ-ସତ୍ତ୍ଵେ ଓ ତୃପ୍ତିର ସହିତ ଏକବ୍ରତ ଖେଳା
ବୁଲାଯ ପ୍ରତୀବ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପିତୃଶୋକ ଭୁଲିଯା ଗେଲ । ଇନ୍ଦ୍ରର ମେହମୟ
କ୍ରୋଡ଼େ ସ୍ଥାନ ପାଇଯା, ମନୋତୋଷର ସମ୍ମର୍ହ ବ୍ୟବହାରେ ପିତା ମାତାର
ଅଭାବ ଆଦୌ ମେହମୟର ପାଇଲା ନା । ଏତୀବେର ସାମାନ୍ୟ ଅନୁଥେ
ଇନ୍ଦ୍ର ଦଶ ଦିକ୍ ଅନ୍ଧକାର ଦେଖିତ । ସମୟେ ଆହାରାଦି ନା ହିଲେ
ତିରଙ୍ଗାରେ ବାଡ଼ୀ ମାଥାଯ କରିତ ।

ତାହାର ଏଇନ୍ଦ୍ରପ ବ୍ୟବହାର ଦେଖିଯା ମନୋତୋଷ ହାସିଯା ବଲିତ, ଇନ୍ଦ୍ର !
ଏ ସେ ଅଁତେର ଚେଯେ ଛଡ଼ ବେଶୀ ଦେଖିଛି, ଶୁନିଯା ଇନ୍ଦ୍ର ରାଗିଯା ଉଠିତ ଓ
ବଲିତ, କି କରି ବଲ, ମରଣେର ସମୟ ହାତେ ସିଂହ ଦିଯେ ଗିଯେଛେନ ; ଏକଟୁ

ବୈଜ୍ଞାନ

ଦେଖା ଶୁଣା ନା କ'ରିଲେ ସେ ମୃତ୍ୟୁର ପରପାରେ ଗିଯେଓ ତା'ର ଶାନ୍ତି ହବେ ନା ।
ମନୋତୋସ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆବେଗେ ବଲିଯା ଉଠିତ, ସକଳେ ସଦି ତୋମାର ମତ୍ୱୀ
ପେତ ଇନ୍ଦ୍ର ! ବାଧା ଦିଯା ଇନ୍ଦ୍ର ବଲିତ—ସାଓ ସାଓ ଥୁବ ହ'ଯେଛେ,
ଇନ୍ଦ୍ରକେ ତୁମି ସେ ଚକ୍ରେ ଦେଖ ମେ କିନ୍ତୁ ଠିକ ତତଟା ନୟ ବୁଝିଲେ ।

ଇନ୍ଦ୍ର ମେହ-ଶିତଲ କ୍ରୋଡ଼େର ମଧ୍ୟେ ଏମନହି ଭାବେ ପ୍ରତୀବେର ଦିନଶୁଳି
କାଟିଯା ଯାଇତେ ଲାଗିଲ, ତାହାର ବୟୋବ୍ରଦ୍ଧିର ମଙ୍ଗେ ମଙ୍ଗେ ଇନ୍ଦ୍ର ଆଗ୍ରହାତି-
ଶ୍ୟେ ମନୋତୋସ ତାହାକେ ଗ୍ରାମେର ଉଚ୍ଚ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଲୟେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ
କରାଇଯା ଦିଲ, କିନ୍ତୁ ଏହି ଏତଟା ସମସ୍ତ, ଏଗାରଟା ହଇତେ ଚାରିଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ପ୍ରତୀବକେ ନା ଦେଖିଯା ଏହି ମେହମୟୀ ନାରୀଟିର ପ୍ରାଣ ସେ କିଙ୍କରିପ ହଇଯା
ଉଠିତ, ତାହା ମେ ଡିଲ ଆର କେହ ଜାନିତ ନା । ପ୍ରତୀବଓ ଏତଟା ସମସ୍ତ
ତାହାର କର୍କଣ୍ଠମୟୀ କାକୀମାକେ ନା ଦେଖିଯା ଛଟ ଫଟ କରିତେ ଥାକିତ,
ଶେଷେ ପ୍ରାଣେର ଆବେଗ ସହ କରିତେ ନା ପାରିଯା ବଲିଯା ଉଠିତ—
କାକୀମା ! ଆର ଆମି କୁଲେ ଯାବ ନା ।

ଇନ୍ଦ୍ର ମେହ ତିରଙ୍କାର କରିଯା ବଲିତ, ମେ କି କଥା ପ୍ରତୀବ ?

ପ୍ରତୀବଓ ଛଲ୍ ଛଲ୍ ଚକ୍ରେ ବଲିଯା ଉଠିତ—ନା କାକୀମା, ତୋମାଯି
ହେଡେ ଆମି ଏକ ଦଣ୍ଡ ଥାକୁତେ ପା'ରବ ନା, କୁଲେ ତୋମାର ଜଣେ ଆମାର
ପ୍ରାଣଟା ସେ କି କରେ, ତା ଆର କି ବଲବ କାକୀମା । ଶୁଣିଯା ଇନ୍ଦ୍ରମୁହୂର୍ତ୍ତୀ
ତାହାକେ କୋଲେ ବସାଇଯା ମାଥାଯ ହାତ ବୁଲାଇତେ ବୁଲାଇତେ ହାସିଯା
ବଲିତ, କେନ ରେ, ଏହି ସମୟ ଟୁକୁର ମଧ୍ୟେ କି ଆମି ମରେ ଯାବ, ସେ ତୋର
ଏତ ଭୟ ? ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ତାହାର ମୁଖେ ହାତ ଚାପା ଦିଯା ପ୍ରତୀବ କାହିଁ
କାହିଁ ମୁଖେ ବଲିତ ନା କାକୀମା, ଅମନ କଥା ବଲୋ ନା, ତା'ହଲେ ଆମି

ବୌଦ୍ଧାତ

ଆର ବୀଚବନା । ଇହା ଶୁଣିଯା ତାହାକେ ବୁକେ ଜଡ଼ାଇସା ଚୁମ୍ବା ଥାଇସା ଇନ୍ଦ୍ର
ବଲିତ—ନା ରେ ପାଗଳ ନା, ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ଆମି ମରିତେ ଯାବ କେନ ? ତୋର
ବିଷେ ହୋକ, ବୌ ଆମୁକ, ତବେ ଆମି ମରବ !

ତାହାର ମରିବାର ଇଚ୍ଛା ନା ଥାକିଲେଓ, ପ୍ରତୀବେର ପ୍ରାଣ ଏକ ଦୃଢ଼ି
କାକୀମାର କାହିଁ ଛାଡ଼ା ହଇତେ ନା ଚାହିଲେଓ ମାନ୍ଦ୍ରଷେର ବାସନା ଓଲଟ
ପାଲଟ କରେ ଦେବାର ଷେ ଅଧିକାରୀ, ସେଇ ତାହାଦେର ଏହି ଗୋପନ ବାସନା-
ଟିକେ ଓଲଟ ପାଲଟ କରିଯା ଦିଲ । ସେ ବନ୍ସର ଦକ୍ଷିଣିତି ଓଲାଉଠାର
ପ୍ରକୋପ ଖୁବ ବାଡ଼ିଯା ଉଠିଲ, ବ୍ୟାଧିଟା ଏମନ ସଂକ୍ରାମକ ହଇସା ଉଠିଲ,
ମୃତ୍ୟୁ ଆସିଯା ଏମନ ଭାବେ ତାହାର ସଂହାର ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖାଇତେ ଲାଗିଲ, ଷେ
ସକଳେ ତାହାତେ ତୀତ ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ ହଇସା ଉଠିଲ । ପ୍ରତ୍ୟହିଁ ଗୃହଙ୍କେର ବାଡ଼ୀ
ହଇତେ ବୁକ ଭାଙ୍ଗା କ୍ରନ୍ଦନେର ରୋଲ ଆକାଶ ବାତାଶ ମରିତ
କରିଯା ହାହାକାରେ ଗ୍ରାମ ଭରାଇସା ତୁଲିଲ । ଦେଖିଯା ଇନ୍ଦ୍ରର ଅଭ୍ୟନ୍ତ
ଭୟ ହଇଲ । ମନୋତୋଷକେ ବଲିଲ, ଛେଲେ ଛୁଟୋକେ ବୀଚବାର ଜଣେ ଚଲ
ଅନ୍ତତଃ କିଛୁ ଦିନେର ଜଣ୍ଠ ଏ ଗ୍ରାମ ଛେଡେ ପଲାଇ, ମନୋତୋଷ ତାହାତେ
ସ୍ଵୀକୃତ ହଇସା, କଲିକାତାର ଯାଇବାର ଶ୍ଵିର କରିଯା ସାବାର ଆୟୋଜନ
କରିତେ ଲାଗିଲ, କିନ୍ତୁ ମୃତ୍ୟୁ ଯାହାର ଶିଘରେ ମେ ପଲାଇବେ କୋଥାୟ ?
କଲିକାତା ଯାଇବାର ପୂର୍ବେହି ଇନ୍ଦ୍ର ସେଇ ଭୈଷଣ ରୋଗେ ଆକ୍ରମିତ ହଇଲ ।
ପ୍ରଥମଟା ମେ ବୁଝିତେ ପାରେ ନାହିଁ, କଥନ ବୁଝିତେ ପାରିଲ ତଥନ ମେ ମୃତ୍ୟୁର
ପଥେ ଅନେକଟା ଅଗ୍ରସର ହଇଥାଚେ, ମନୋତୋଷ ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ଡାକ୍ତାର
ଆନାଇଲ କିନ୍ତୁ କିଛୁତେହି କିଛୁ ହଇଲ ନା, ଡାକ୍ତାରେର ସଫଳ ଚିକିତ୍ସା,
ମନୋତୋଷେର ବ୍ୟାକୁଲତା ତୃପ୍ତି ଓ ପ୍ରତୀବେର କାତର କ୍ରନ୍ଦନ ଉପେକ୍ଷା

ବୌତାତ

କରିଯା ଇନ୍ଦୁର ପ୍ରାଣପାଥୀ ଦେହପିଞ୍ଜର ପରିତ୍ୟାଗ କରିଯା ମୁକ୍ତ ଆକାଶେର
ଗାୟେ ଉଡ଼ିଯା ଗେଲ, ଦୁଇଟୀ ବାଲକ ବାଲିକା ଆକୁଳ କ୍ରମନେ ବାଡ଼ୀଖାନାକେ
ଭାସାଇତେ ଲାଗିଲ !

ଦିନ ସାଇ ଦିନ ଥାକେ ନା, ତା ମେ ରୁଥେଇ ହୋଇ ଆର ହୁଥେଇ
ହୋଇ । ମନୋତୋଷେରେ ଦିନଗୁଲି କାଟିଯା ଯାଇତେ ଲାଗିଲ, କମେ ଇନ୍ଦୁର
ଶୋକ କିଛୁ କିଛୁ କମିଯା ଆସିତେ ଲାଗିଲ । ମେ ବାଲକ ବାଲିକା ଦୁଟିର
ଜନ୍ମ ଏକ ଦାକଣ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତାଯ ପଡ଼ିଲ,—ଏହି ଦୁଇଟିକେ ଲାଲନ ପାଲନ ମେ
କିଙ୍କରିପେ କରିବେ ? ଅନ୍ତି ଉପାୟ ନା ଦେଖିଯା ମେ ପୁନରାୟ ବିବାହ କରିତେ
ମନସ୍ତ କଲି ।

ପୋଡ଼ା ବାଙ୍ଗଲାର ସମାଜେ କଞ୍ଚାଦାୟଗ୍ରହ ପିତାର ଅଭାବ ନାହିଁ ।
ମନୋତୋଷେ ସଙ୍କଳ ଶୁନିଯା ଅନେକେଇ ତାହାର ହଞ୍ଚେ କଞ୍ଚାଦାନ କରିତେ
ମନସ୍ତ କରିଯା ଛୁଟାଛୁଟି କରିତେ ଲାଗିଲ । ଶେଷେ ବସନ୍ତପୁରେର ହଦୟ
ଖୋଷାଲେର କଞ୍ଚା ମାତଙ୍ଗିନୀକେ ବିବାହ କରିଯା ମନୋତୋଷ ଅନେକଟା
ଶାନ୍ତିର ନିଃଶ୍ଵାସ ଫେଲିଯା ବାଚିଲ । ଅପୋଗଣ ଦୁଇଟିର ଜନ୍ମ ତ ଆର ହାତ
ପୁଡାଇତେ ହଇବେ ନା !

ହଇବେଳା ରଙ୍ଗନ କାର୍ଯ୍ୟେ ହଞ୍ଚ ହଇତେ ମନୋତୋଷ ଅନେକଟା ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ହଇଲ, କିନ୍ତୁ ଆର ଏକଟା ଅଶାନ୍ତିତେ ମେ ଜଡ଼ାଇୟା ପଡ଼ିଲ । ମେ କଲନାତେ ଆନିତେ ପାରେ ନାହିଁ ସେ ପ୍ରତୀବକେ ଦୂର କରିଯା ଦିବାର ଜନ୍ମ ମାତଙ୍ଗିନୀ ବାର ବାର ଜେଦ କରିବେ । ତସ୍ତିକେବେ ମେ ଶୁନ୍ୟନେ ଦେଖିତେ ପାରିତ ନା, ତବେ ତାହାର ଜନ୍ମ ମେ ତତଟା ବ୍ୟାକୁଳା ନାର, କାରଣ ହ'ବ୍ସର ପରେ ତାହାର ବିବାହ ହଇଲେ, ମେ ଶଶ୍ଵର ବାଡ଼ୀ ଚାଲିଯା ଯାଇବେ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତୀବ ?—ଏହି ଏକଟା ଅପୋଗଣ୍ଠା କୁପୋଷ୍ୟ ପୁଷ୍ପିବାର କୋନଇ ସଙ୍ଗତ କାରଣ ମାତଙ୍ଗିନୀ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିତେ ପାରିଲ ନା । ତାହାକେ ସେ କୋନ ଅଛିଲାୟ ଦୂର କରିଯା ଦିବାର ଜନ୍ମ ମାତଙ୍ଗିନୀ ମନୋତୋଷକେ ବିତ୍ରିତ କରିଯା ତୁଳିତ ।

ମାତଙ୍ଗିନୀ କାରଣେ ଅକାରଣେ ପ୍ରତୀବେର ଉପର ଖଡ଼ଗହଞ୍ଚ ହଇୟା ଉଠିଲ । କୁଳ ହଇତେ ଫିରିଯା ଆସିଲେ ପୂର୍ବେର ଯତ ଆର ତାହାର ଆହାର ଜୁଟିତ ନା, ବରଂ ସଂସାରେର ଖୁଟିନାଟି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଜନ୍ମ ମାତଙ୍ଗିନୀ ଆଦେଶ କରିତ । ଆଦେଶ ପାଲନେ ପରାଞ୍ଚୁଥ ହଇଲେ ଆହାରେର ହୁଲେ ତାହାର ଅଦୃତେ ତିରକାର, ଏମନ କି ପ୍ରହାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାଦ ଯାଇତ ନା । ମନୋତୋଷ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ମହ କରିତେ ପାରିତ ନା, ପ୍ରତୀବକେ ଅସଥା ଏହିକୁଣ୍ଠେ ଲାହିତ ହଇତେ ଦେଖିଯା ତାହାର ହଦୟେ ଏକଟା ବିକ୍ଷୋଭ ଉପର୍ଦ୍ଧିତ ହଇତ ।

ବୋଲାତ

ଭାବିତ କେନ ? କି ହୁଥ ପ୍ରତୀବେର ? କେନ ଅକାରଣେ ଏହିଙ୍କପ ଭାବେ ସେ ଲାଞ୍ଛିତ ହିଇବେ । ତାହାର କି ନାହି ? ମେ ତ ଆମାର ନିକଟ ହିଟି ଅନ୍ନେର ଭିଥାରୀ ନୟ । ବରଂ ତାହାର ସାହା ଆଛେ ତାହା ହିତେ ଉହାର ଖରଚ ବାଦେ ଆମାରଇ ବାକ୍ଷେ ବେଳେ ଅନେକ ଟାକା ଜମିଆ ଯାଇଗେଛେ । ମେ ମନେ କରିଲେଓ ସ୍ତ୍ରୀର ହତ୍ତେର ଲାଞ୍ଛନା ହିତେ ତାହାକେ କୋନଙ୍କପେ ରକ୍ଷା କରିତେ ପାରିତ ନା, ଏବଂ ମେ ସାହସ୍ମ୍ଭବ ତାହାର ଛିଲ ନା ।

କି ଶକ୍ତି ଏହି ସ୍ତ୍ରୀ ଜୀବିତ ! ଯେ ମନୋତୋଷ ପ୍ରତୀବେର ଜନ୍ମ ଏତଟା କରିଲ, ଏତଟା ଭାବିତ, ମେହି ମନୋତୋଷରେ ଆବାର କିନ୍ତୁ ଦିନ ପରେ ସ୍ତ୍ରୀର ହତ୍ତ ପୁତ୍ରଲି ହଇଯା ଉଠିଲ । ସେ ପ୍ରତୀବକେ ମେ ହଦୟେର ସହିତ ତାଳ ବାସିତ, ଯେ ପ୍ରତୀବକେ ଇନ୍ଦ୍ର ଇଷ୍ଟା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାର ଜନ୍ମ ଜାମାତଙ୍କପେ ବରଣ କରିବାର ତାହାର ଏକାନ୍ତ ଆଶ୍ରମ ଜମିଆ ଛିଲ, ମେହି ପ୍ରତୀବେର ବିଷୟେ ମେ ଏମନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରପେକ୍ଷ ହଇଯା ଗେଲ । ପୂର୍ବେର ମତ ସ୍ତ୍ରୀର ଅତ୍ୟାଚାର ହିତେ ରକ୍ଷା କରିବାର ଆର କୋନଙ୍କପେ ଆଶ୍ରମ ପ୍ରକାଶ କରିତ ନା । ଏମନ କି ଶକ୍ତିର ହଦୟ ଘୋଷାଲେର ପରାମର୍ଶ ପ୍ରତୀବେର ଏମନ ସର୍ବନାଶ କରିଲ, ଯେ ଜଗତେ କେହ ତାହା ପାରେ କିନା ସନ୍ଦେହ ।

ତସି ଓ ପ୍ରତୀବ ମନଦୁଃଖେର ବୋଲା, ନିର୍ଜନେ କାନ୍ଦିଯା ଲାଘବ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିତ । ଏକଜନ ଆର ଏକଜନକେ ସାମ୍ଭନା ଦିତେ ଗିଯା ନିଜେହି କାନ୍ଦିଯା ଫେଲିତ । ଏହିଙ୍କପ ଭାବେ ଏହି ହିଟି ବଜିକ ବାଲିକାର ଦିନ କାଟିତେ ଲାଗିଲ । ଇନ୍ଦ୍ର ସଥନ ଜୀବିତ ଛିଲ ତଥନ

ବୌଦ୍ଧାତ

ତାହାର ଇଚ୍ଛା ଛିଲ ପ୍ରତୀବକେ ଏକଟୁ ଭିନ୍ନରୂପେ ଗଡ଼ିଯା ତୋଳା । ତୀର୍କ କାପୁରୁଷ ବାଙ୍ଗାଲୀର ଛେଲେ ନା କରିଯା ପ୍ରତୀବକେ ସାହସୀ ବଲବାନ ବାଙ୍ଗାଲୀର ଛେଲେ କରିଯା ତୋଳା ଏବଂ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ବଶବତ୍ରୀ ହଇଯା ମେ ତାହାକେ ଭଗୀ ବାଗ୍ଦୀର ସମିତିତେ ପାଠାଇଯାଛିଲ । ମେଥାନେ ଲାଟୀ, ଶଡକି, ବଲ୍ଲମ ପ୍ରଭୃତିର ଖେଳାର ଉକ୍ରମ ମାଧ୍ୟିତ ହଇତ । ଭଗବାନ ନିଜେ ମମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଦିଗକେ ପ୍ରାଣପଣଚେଷ୍ଟାଯ ଏହି ସବ ଖେଳା ଶିକ୍ଷା ଦିତ । ତାହାରେ ଇଚ୍ଛା ଛିଲ ବାଙ୍ଗାଲୀର ଛେଲେଦିଗକେ ଏମନ ଭାବେ ଗଡ଼ିଯା ତୁଲେ ଯେନ ତାହାରୀ ବାଙ୍ଗାଲୀର ଛେଲେ ବଲିଯା ପରିଚୟ ଦିତେ ପାରେ ।

ପ୍ରତୀବତ୍ତ ଏହି ଖେଳାତେ ଏମନ ଆକୃଷ୍ଟ ହଇଯା ପଡ଼ିଲ, ଯେ ଲେଖାପଡ଼ା ଶିକ୍ଷାଟାକେ ଖେଳାଧୂଲାର ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ବଡ଼ ବଲିଯା ମନେ କରିତ ନା ; ବିଶେଷତଃ ଯଥନ ତାହାଦେର ବିଦ୍ୟାଲୟର ଶିକ୍ଷକ ମହାଶୟର ନିକଟ ହଇତେ ଶୁଣିତ ଯେ ବି, ଏ, ଏମ, ଏ, ପାଶ କରିଯା ତିରିଶ ଚଞ୍ଚିଲ ଟାକା ମାହିନାର କେରାଣି ହଇଯା ଚିରକାଳ ଅମ୍ବ ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ରୋଗେ ଭୁଗିଯା ପ୍ରାଣେ ବଁଚିଯା ଥାକା ଅପେକ୍ଷା ମୂର୍ଖ ଥାକିଯା ଶୁଣ୍ଟ ଓ ସବଳ ଦେହ ଧାରଣ କରା ଅମେକ ଭାଲ, ତାହାତେ ପ୍ରାଣେର ମଧ୍ୟେ ଏକୃଟା ତୃପ୍ତି ଆସେ—ତଥନ ମେ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ଅପେକ୍ଷା କ୍ଷମତାଶାଲୀ ହଇବାର ଆକାଞ୍ଚାଟାକେଇ ମୂଳ୍ୟବାନ ମନେ କରିତ ।

ବିଦ୍ୟାଲୀଭେଦ ଜନ୍ମ ମେ ତତ୍ତ୍ଵ ଚେଷ୍ଟା କରିତ ନା, ଯତ୍ତା ଚେଷ୍ଟା କରିତ ଦେହେର ଶକ୍ତିର ଉକ୍ରମ ମାଧ୍ୟନ କରିତେ । ପ୍ରାତେ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାଯ ମେ ଭଗବାନ ବାଗ୍ଦୀର ଅଧିକାର୍ୟ ଖେଳାଯ ଉନ୍ମତ ଥାକିତ । ଇହାର ଜନ୍ମ ଓ ମାତଙ୍ଗିନୀର

ବୌଦ୍ଧତ

ନିକଟ ମେ କାରଣେ ଅକାରଣେ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ଭୋଗ କରିତ । ମନୋତୋସ ହାତ ଏକଦିନ ଏକଟୁ ତିରଙ୍କାର କରିତ ବଟେ, କିନ୍ତୁ ମେଟା ତତ୍ତ୍ଵା ଆନ୍ତରିକ ନୟ ।

ମାତଙ୍ଗିନୀ ଉହାର ଜନ୍ମ ମନୋତୋସର ନିକଟ ଅଭିଷେଗ କରିଲେ, ମନୋତୋସ ବଲିତ, ଧୀରେ ମାତୁ ଧୀରେ, ଉହାର ସେ ସର୍ବନାଶ ଆମାର କରେଛି, ତାହାର ଉପର ଏତଟା ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ଭାଲ ନୟ ।

ମାତଙ୍ଗିନୀ ବଲିଯା ଉଠିତ, ଆମାର କଥା ଆର କବେ ତୁମି ଶୋନ ବଳ । ଆମି ତୋମାର ସରେର ଦାସୀ ବାଂଦୀ ବହିତ ନୟ । ଅନ୍ତ କେଉ ହିଲେ ଏତ ଦିନ ଓକେ ଦୂର କରେ ଦିଯେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହତେ ।

ତାହାର ଏହି ଅଭିଷେଗ ଶୁଣିଯା ମନୋତୋସ ତାହାର ହାତ ହୁଥାନି ଧରିଯା ବଲିତ, ଦେଖ ମାତୁ ଧର୍ମ ବଲିଯା ଏକଟା ଜିନିସ ଆଛେ, ମେଟା ତୋ ତୋମାର ଆମାର ସକଳକେଇ ମେନେ ଚଲତେ ହବେ ! ତୁମି ଆମି ଉହାର ସେ ସର୍ବନାଶ କରେଛି ତାହା ଶୁଣିଲେ ଲୋକେ ଶିହରିଯା ଉଠିବେ, ଏ ଅବସ୍ଥାଯ ଏତଟା ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ଭାଲ ନୟ ତବେ ତୁମି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥାକ ସମୟ ହିଲେ ଛୋଡ଼ାଟାକେ ଦୂର କରିଯା ଦିବ ।

ଏଇଙ୍କପ ତାବେ ପ୍ରତୀବକେ ଲହିଯା ସ୍ଵାମୀ ଶ୍ରୀର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରାୟଇ ବାଦାଲୁବାଦ ଚଲିତ—ଅବଶେଷେ ଶ୍ରୀର କଥା ରକ୍ଷା କରାଇ ଏକମାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବଲିଯା, ମନୋତୋସ ହିର କରିଯା ଲାଇଲ—ଦୂର ହଟକ ଧର୍ମ, ଦୂର ହୌକ ଲଜ୍ଜା—ଏ ଅଶାନ୍ତି ଆର ସହ ହୟ ନା । ଏବାର ହିତେ ଶୁଷ୍ଠେଗେର ଅପେକ୍ଷାୟ ରହିଲ । ତାର ପର ସଥନ ପ୍ରତୀବ ମାତୃକୁଲେଶନ ପରୀକ୍ଷାର ଅନ୍ତତ କାର୍ଯ୍ୟ ହଇଲ ତଥନ ମନୋତୋସ

বৈভাগ

মাতিনীর ইচ্ছা পূর্ণ করিবার একটা পথ দেখিতে পাইল ও
তাহাকে বাটী হইতে এক ঘণ্টার মধ্যে দুর হইবার আদেশ
দিল।

[৪]

এই আকস্মিক দুর্ঘটনায় প্রতীব কিংকর্ণব্য-বিমৃত হইয়া পড়িল। তাহার আশা ভরসা কল্পনা, এই ঘটনায় সমস্তই ওলট পালট হইয়া গেল। এতদিন ধরিয়া অন্তরের নিভৃত কন্দরে যে আশালতিকার মূলে সহজে বারি সিঙ্ঘন করিতেছিল, সেই আশা লতিকা ফল পুষ্পে শোভিত হইবার পূর্বেই প্রতিবেশী পিতৃবন্ধু পিতৃব্য তুল্য মনোতোষের পীড়নকূপ একটা দমকা বাড়ে সমূলে উৎপাটিত হইয়া পড়িল। দারুণ দুশ্চিন্তায় তাহার মন ভারাক্রান্ত হইয়া গেল। তাহার চিন্তার শেষ নাই, সৌমা নাই। আজ দুইদিন এবাটীতে এক মুষ্টি অন্ন পায় নাই। গুরুজী ভগবান বাগদী এবং গ্রামের অন্তান্য দুই এক জনের দয়ায় কোনওক্রমে এক বেলা এক মুষ্টি জুটিতেছে। মনোতোষের ব্যবহার তাহাকে পাগলের মত করিয়া তুলিল। সে ভাবিতে লাগিল, কাকাৰ চৱণে এমন কি অপরাধ করিয়াছি যাহার জন্য তাঁৰ এত ক্রোধ। সত্যই কি তাঁৰ ক্রোধের কারণ একমাত্ৰ আমাৰ পরীক্ষায় অকৃত-কাৰ্য্যতা—না—ইহার মধ্যে আৱ কোনও রহস্য নিহিত আছে? কিন্তু তাঁৰত প্ৰকৃতি একৰূপ ছিল না। তাঁহার স্নেহপুটে আশ্রয় না পেলে আবাল্য তাঁহার স্নেহ শীতল ছায়ায় লালিত পালিত না হলে এতদিন আমাৰ অস্তিত্ব, স্নেহ মুখে তৃণথণেৰ গ্রায় কোথায়

ବୌଭାଗ

ତାସିଆ ସାଇତ । କାକିମାର ତୀଙ୍କ ବାକ୍ୟବାନ ଆମାର ହୃଦୟକେ ସଥନ କ୍ଷତ ବିକ୍ଷତ କରେ ତୁଲେଛେ ତଥନ କାକାରି ଶ୍ଵେତମୟ ଆଶ୍ଵାସବାଣୀ ସେଇ କ୍ଷତେ ପ୍ରଲେପ ଦିଯାଛେ । ଅର୍ଥଚ ସେଇ କାକାର ପ୍ରକୃତି ଆଜ ଭିନ୍ନମୁଖୀ, ହାୟରେ ଭାଗ୍ୟ !

ଶୈଶବେ ମାତୃହାରୀ ହୟେଓ ପିତାର ଶ୍ଵେତ କୋଳେ ମାତାର ଅଭାବ ଏକଦିନେର ଜନ୍ମ ବୁବିତେ ପାରି ନାହିଁ, ତାରପର ନିର୍ଠୁର ନିସତିର ତାଡ଼ନାୟ ସେଇ ପିତାଓ ଆମାର ପରିତ୍ୟାଗ କରେ ଗେଲେନ । ତାରପର କାକାର ହାତେ ଆମାକେ ସପିଆ ଦିଲେନ । କିନ୍ତୁ ହାୟ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦୁଷ୍ଟ ! ଏଟୁକୁଓ ତୋମାର ସହ ହଇଲ ନା ? କି ଅପରାଧ କରେଛି ଆମି ? ଆମାର ଏହି ଅଭିଶପ୍ତ ଜୀବନ କତକାଳ ବହନ କରତେ ହବେ । ଭାବିତେ ଭାବିତେ ନୈରାଶ୍ୟର ଭୌତ୍ର ବେଦନା ତାର ବୁକେର ମାଝେ ହାହାକାର କରିଯା ଉଠିଲ ।

ତାହାର ଏହି ଚିନ୍ତାରାଶିକେ ହଠାତ୍ ବାଧା ଦିଯା ତୃପ୍ତ ଡାକିଲ, ଦାଦା ।

ପ୍ରତୀବ ଆଜ ତିନଦିନ ଏହି ଦାଦା ଡାକଟା ଶୁଣେ ନାହିଁ । ଶୁନିବାର ଜନ୍ମ କତ ଚେଷ୍ଟା କରିଯାଛେ, କିନ୍ତୁ ସେଇ ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ କରିଯା ଅନ୍ତର ହଇତେ କେ ସେନ ବଲିଯାଛେ ଆର ନୟ, ଆର ନୟ—ମେ ଆଶା ତ୍ୟାଗ କର । ଆଜ ହଠାତ୍ ସେଇ ଡାକ ଶୁନିଯା ଆନନ୍ଦେର ଆତିଶ୍ୟେ ବଲିଯା ଉଠିଲ ତୃପ୍ତ ! ଏମେହିଲ୍ ବୋନ୍ ? ଅନେକ ଦିନ ତୋର ଡାକ ଶୁନିନି ।

ତାହାର ଏହି କାତରତା, ଏହି ଉଦ୍ଵିଘତା ଦେଖିଯା ତୃପ୍ତର ହୃଦୟଟା

ବୌଭାଗ

ଆଲୋଡ଼ିତ ହଇଯା ଉଠିଲ । ହାଁ, ତାହାର ଦାଦା—ଏମନ ସବଳ ଉଦାର, ନସ୍ତ୍ର ଦାଦା—ପିତା କେନ ତାର ଉପର ଏତଟା ପ୍ରତିହିଁଂସା ପରାୟଣ ହଇଯା ଉଠିଲେନ । ତାହାର କାନ୍ଧା ଆସିଲ । କୋନୋକୁଣ୍ଠେ ଉଠିଲା ଅଞ୍ଚ ବୋଧ କରିଯା ଧୀରେ ଧୀରେ ବଲିଲ, ଏକଦିନେ ତୋମାର କି ଚେହାରାଇ ହୁଁ ଗିଯେଛେ ଦାଦା ? ତୋମାର ଭାବନା କିମେର ?

ଭାବନାର କି କିଛୁଇ ନାହିଁ ବୋନ ?

ତୃପ୍ତି—ଦାଦା ! ତୋମରା ନା ପୁରୁଷ ସିଂହ ?—ତୋମାଦେର ଚିନ୍ତା କି ? ତୋମାର ଏ କର୍ମକ୍ଷମ ଶୁଦ୍ଧ ହଞ୍ଚପଦ ଥାକୁତେ କେନ ତୁମି ଅନ୍ତେର ଦୟାଦତ୍ତ ଅନ୍ତେ ନିଜକେ ପୁଣ୍ଡ କରିବେ ?—ନା ଦାଦା ତା ହବେ ନା—ତୁମି ଏମନ ହେନହୋର ଅନ୍ତର ହଜମ କ'ରିତେ ପା'ରିବେ ନା ।

ପ୍ରତୀବ :—ତବେ ତୁଟେ ବଲେ ଦେ ତୃପ୍ତି—କି କରିବ ଆମି ? ସ୍ଵର୍ଗହତେଓ ଗରିଯିବୁ ଏହି ଛୋଟ ଗ୍ରାମଖାନି ଛେଡେ ଘେତେ ପ୍ରାଣେର ମାଝେ ସେ କିଙ୍କିର ଆକୁଳି ବିକୁଳି କରିଛେ ତା ତୁଟେ କି ବୁଝିବି ତୃପ୍ତି ? ଅର୍ଥଚ ଏହି ଗ୍ରାମେହି ଆମାର ମବ ଆଛେ ।

ତୃପ୍ତି :—ଦାଦା ! ଆଜ ଏ ଗ୍ରାମ ଖାନାକେ ଛାଡ଼ିବାର ଜନ୍ମ ତୋମାର ଏତଟା କାତରତା କେନ ଜାନି ନା, ତୁମିହିତ ବଲ ଦାଦା, ମାରା ବାଂଲା ଦେଶଟା ଆମାଦେର ଜନ୍ମଭୂମି, ତବେ ଏତ ବ୍ୟାକୁଲତା କେନ ?

ପ୍ରତୀବ :—ଗ୍ରାମଖାନିକେହି ବା ଆମାଯ ଛେଡେ ଘେତେ ହବେ କେନ ବୋନ—ଆମାର ତ ସବହି ରଯେଛେ, ବାଡି ସବ ଜମୀ ଯାଇଗା, ସଂସାରେ ବାସ କରିତେ ଗେଲେ ଲୋକେବ ଯା କିଛୁ ପ୍ରୟୋଜନ ସବହି ତ ଆମାର ରଯେଛେ—ଆମାର ମବ ଥାକୁତେ ମବ ଫେଲେ ବିଦେଶେ ଘେତେ ହବେ ।

ବୌଭାଗ

ଶୁନିଯା ଆନନ୍ଦେ ଓ ହୃଦୟେର ଆବେଗେ ତୃପ୍ତି ବଲିଲ ସତ୍ୟ ନାକି
ଦାଦା ?—କେନ ତବେ ତୁମି—ତୋମାର ସବ ଥାକତେ—ଶୂଗାଳ କୁକୁରେର
ମତ—ଅପମାନିତ ହୁଏ ? ବାବାର ନିକଟ ଆଜିଇ ତୋମାର ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି
ଫେରତ ଚାହେ ।

କଦିନ ଧରେ ତାଇ ମନେ କରଛି ବୋନ, କିନ୍ତୁ କେମନ ଏକଟା ସଙ୍କୋଚ
ଏକଟା ବିଧି ଆସିଯା ଆମାର ମୁଖ୍ୟାନା ଚାପିଯା ଧରିତେଛେ ବଲି ବଲି
କରେ କିଛୁହି ବଲତେ ପାରଛି ନା ।

ବେଶ ତୁମି ସଦି ବଲୁତେହି ନା ପାର ଦାଦା—ଆମିହି ଆଜ ବାବାକେ
ବଲବୋ । ଶୁନିଯା ପ୍ରତୀବ ବ୍ୟାସ୍ତଭାବେ ବଲିଲ, ନା ବୋନ ବଲିମ୍ବ ନି, କାଜ
ନେଇ ଆମାର ଓଛାର ବିଷୟେର କଥାଯା ; ତାର ଚେଯେଓ—

ଶୁନିଯା ବିଶ୍ୱାସେ ତୃପ୍ତି ବଲିଲ ସେ କି ଦାଦା ? କେନ ?

ନା ବୋନ ? ତୋକେ ଛେଡ଼େ ଆମି କୋଥାଓ ଥାକତେ ପାରିବ ନା ।

ବଲ କି ଦାଦା ?

ସତ୍ୟରେ ବୋନ ତାଇ—ଆମାର ସରେ ତୃପ୍ତି, ସାହିରେ ତୃପ୍ତି ଆକାଶ
ବାତାସ ପ୍ରତିଧୂଲିକଣ୍ୟା ତୃପ୍ତି, ଅନାହାରେ ଅନିଦ୍ରାୟ ତୃପ୍ତି—ଆମାର
ଅନ୍ତରେର ମଧ୍ୟେଓ—ଆର ବଲା ହଇଲ ନା, ଏକଟା ଜଳନ୍ତ ଉକ୍ତାର ମତ
ମାତଙ୍ଗିନୀ ଆସିଯା ବିନ୍ଦୁପ ସ୍ଵରେ ବଲିଲ, ବାଃ ରେ ତୃପ୍ତି ତାରପର କ୍ରୋଧେ
ଚକ୍ର ତାରକା ପାକାଇଯା ବଲିଯା ଉଠିଲ । ନିମକହାରାମ ! ବୁକେ ବସେ ଦାଢ଼ି
ଉପଡାନ ? ଦୂରହ ଏଥାନ ହତେ । ତିନ ଦିନ ଆଗେ ଦୂର ହବାର କଥା—
ତାଇତ ବଲି ଏକ ମୁଣ୍ଡି ଅନ୍ନ ନା ପେଯେଓ କିମେର ଲୋଭେ କିମେର
ଆକର୍ଷଣେ ଆଜଓ ଏଥାନକାର ମାଟୀ କାମଡେ ପଡ଼େ ଲାଛେ ।—ବାଧା

ବୈଭାତ

ଦିଯା ତୃପ୍ତି ବଲିଲ ଏକଟୁ ସାବଧାନେ କଥା ବଲ ମା—ଆମରା ଏଥାନେ ଏମନ କୋନ୍ତାକୁ ଦୋଷେର କଥା ବଲି ନାହିଁ ଯେ ତୋମାର ଗାୟେ ବିଷ ଲାଗିଗଲା ପାରେ ।

ଏକେ ମନସା ତାତେ ଆବାର ଧୂନାର ଗନ୍ଧ । ଏକେ ମାତଙ୍ଗିନୀ ପ୍ରତୀବକେ ବାଟୀ ହିତେ ଦୂର କରିଯା ଦିବାର ଜଗ୍ନଥ ନାନାରୂପ କୌଶଳ ଜାଲ ବିଞ୍ଚାର କରିଯା ଅଗ୍ନିମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରିଯାଇଲା, ତାର ଉପର ତୃପ୍ତିକେ ପ୍ରତୀବେର ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରିତେ ଦେଖିଯା ବିଷଗ୍ରାସୀ ଅଗ୍ନିଶିଥାର ମତ ଅଲିଯା ଉଠିଯା ବଲିଲ—ହାରାମଜାଦୀ, ଭିତରେ ଭିତରେ ତୋଦେର ଏତଥାନି ହେଁବେ ? ତୋକେ ନା ଏ ଛୋଡ଼ାର ସଙ୍ଗେ କଥା ବଲିତେ ନିଷେଧ କରେଛିଲାମ ! ଚୌଦ୍ଦ ବଛରେ ଧାଡ଼ୀ—ଆବାର ଚୋପା ହଛେ ? ଏ କଥାଯ ପ୍ରତୀବ ଆର ସହ କରିତେ ପାରିଲ ନା । ମେଓ ଟିକ ସେଇରୂପ ଭାବେଇ ବଲିଲ ଭଦ୍ରଲୋକେର ମେଯେ ଆପନି ଏକଟୁ ଭଦ୍ର ଭାବେଇ କଥା କଇବେନ ; କାରଓ ଚରିତ୍ରେ କୋନ୍ତାକୁ ରୂପ ଦୋଷ ଦେବେନ ନା । ଭାତା ଭଗ୍ନୀ ସମସ୍ତକୁ ମଧ୍ୟେ ଅନ୍ତ କୋନ୍ତାକୁ ରୂପ କଲୁଷିତ ଭାବ ଆସିତେ ପାରେ ନା ।

ଦୀତ ମୁଁ ଝିଚାଇଯା ମାତଙ୍ଗିନୀ ଉତ୍ତର ଦ୍ଵିଲ—କି ଆମାର ଭାତା ଭଗ୍ନୀରେ ? ପରେ ତୃପ୍ତିର ଦିକେ ତାକାଇଯା ବଲିଲ—ଚଲ ହାରାମଜାଦୀ ! ଆଜ ତୋରହ ଏକଦିନ କି ଆମାରହ ଏକଦିନ ତା ଦେଖେ ନେବ ବଲିଯା ତୃପ୍ତିକେ ଟାନିତେ ଟାନିତେ ଲହିଯା ଗେଲ । ତୃପ୍ତି ସାହିତେ ସାହିତେ ପ୍ରତୀବକେ ବଲିଲ ତୁମି ଆର ଏହାନେ ଏକଦଣ୍ଡଓ ଥେକୋ ନା ଦାଦା—ଆଜହ ଚଲେ ଯାଓ—ନିଜେର ଆଅମର୍ଯ୍ୟାଦା ନଷ୍ଟ କରୋ ନା ।

ବୌଭାଗ

ଅତୀବୋ ଭାବିଲ ମେହି ଠିକ—ଆର କେନ ? ତାର ଚୋକ ଦିଯା
ହଫୋଟା ଜଳ ଗଡ଼ାଇୟା ପଡ଼ିଲ । ଚକ୍ର ମୁଛିତେ ମୁଛିତେ ଧୀରେ ଧୀରେ
ମେ ବାଟି ହଈତେ ବାହିର ହଇୟା ଗେଲ ।

[୫]

ପ୍ରତୀବ ମେହ ସା ବାହିର ହଇୟା ଗେଲ ହଇ ତିନ ଦିନେର ମଧ୍ୟେ ଆର
ବାଟୀ ଫିରିଲ ନା । ମାତଙ୍ଗିନୀର କଥାଗୁଲା ଆଗୁନେର ଅକ୍ଷରେ ତାହାର
ହଦୟେ ଗୀଥିଯା ରହିଲ । ସେ କଥାଦିନ ବାଟୀତେ ଛିଲ ମନୋତୋଷଓ ତାହାର
ସହିତ ଏକଟୀବାର କଥା ବଲେ ନାହିଁ । ତାହାର ଉପର ମାତଙ୍ଗିନୀର
କଥାଗୁଲା ତାହାକେ ଏମନ ଭାବେ ଉଚ୍ଚୀଡ଼ିତ କରିଯା ତୁଳିଲ, ସେ ନିଜେକେ
କିଛୁତେହି ଶୁଣ୍ଟ ବୋଧ କରିତେ ପାରିଲ ନା, ଏକଟା ଅସ୍ତ୍ରିର ଭାବ ତାହାର
ମନକେ ସର୍ବଦା ଆଲୋଡ଼ିତ କରିଯା ତୁଳିଲ । ସଥନ ମେ ତାହାର ହଦୟକେ
କିଛୁତେହି ଶାନ୍ତ ରାଖିତେ ପାରିତ ନା ତଥନ ମେ ଗ୍ରାମ ପ୍ରାନ୍ତରଙ୍ଗିତ
ଶ୍ଵାମଳ ହର୍ବାଦଳ ମଣ୍ଡିତ ମାଥାଳ ତଳାୟ ବଟ୍ଟବୁକ୍ଷେର ଶୀତଳ ଛାଯାଯ
ଆସିଯା ବସିତ । ଭାବିତ ସଦି ପ୍ରକୃତିର ଶାନ୍ତ ଶୀତଳ ବାୟ ହିଲୋଲେ
ଆଗେର ଅଶାନ୍ତି ଏକଟୁ କମିଯା ଆସେ, କିନ୍ତୁ ଏଥାନେଓ କୋନ୍ଦରଙ୍ଗପ
ଶାନ୍ତି ନା ପାଇୟା କେବଳ ଅଶାନ୍ତିର କଠୋରତାଟି ଉପଲବ୍ଧି କରିତ ।

ମନୋତୋଷ ଓ ମାତଙ୍ଗିନୀର କଠୋର ନିର୍ମମ ବ୍ୟବହାରେର କଥା
ଭାବିତେ ଭାବିତେ ତାହାର ମନେ ପଡ଼ିଯା ଯାଇତୁ, ତାହାର ମାତା ପିତାର
କଥା, ମାତାର କଥା ତାହାର ତତଟା ମନେ ଆସିତ ନା, କିନ୍ତୁ ପିତାର
ମେହ ପ୍ରେବଣ ହଦୟେର ଅକୁରାନ୍ତ ଭାଲବାସାର ପ୍ରତି ତାହାର ମନେର ମଧ୍ୟେ
ମାଝେ ମାଝେ ଉଠିଯା ତାହାକେ ଆକୁଳ କରିଯା ତୁଳିତ ।

ବୌଦ୍ଧାତ

ପିତାର ଓ ମନୋତୋଷେର ସ୍ୟବହାରେର ତୁଳନା କରିଯା ମେ ଆପନାର ଅଦୃଷ୍ଟକେ ଧିକାର ଦିତ । ତାରପର ଆବାର ଭବିଷ୍ୟତେର ଚିନ୍ତା ଆସିଯା ଏହି ସମସ୍ତ ଅତୀତ ଚିନ୍ତାକେ ଏଲୋମେଲୋ କରିଯା ତୁଲିତ, ତାହାରେ ଏହି ସ୍ୟବହାରେ କଥା ଶ୍ଵରଣ କରିଯା ଭବିଷ୍ୟତେ କି କରିବେ ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ବିଭୋର ହଇଯା ଯାଇତ । କତ ଚିନ୍ତା କରିତ, ଆକାଶ ପାତାଳ କତକ ଭାବିତ କିନ୍ତୁ ମେ ଭାବନାର କୋନ୍ତ କୂଳକିନାରା ପାଇତ ନା । ତାହାରତ ସବହି ଆଛେ ଅର୍ଥଚ ମନେ ହଇତ ଯେନ କିଛୁହି ନାହି । ସଥନ ମେ କୋନ୍ତଙ୍କୁପ ସିଦ୍ଧାନ୍ତେ ଉପନୀତ ହଇତେ ପାରିଲ ନା, ତଥନ ମେ ଗ୍ରାମେର ବିଦ୍ୟାଲୟେର ଶିକ୍ଷକ ରଙ୍ଗନ ବାବୁର ସହିତ ଦେଖା କରିତେ ଗେଲ ।

ରଙ୍ଗନ ବାବୁ ପ୍ରତୀବକେ ସଥେଷ୍ଟହି ମେହ କରିଲେନ, ତାହାର ଏହି ପ୍ରଥମ ଘୋବନେ ପୁରୁଷୋଚିତ ସବଲ ଦେହ, ଦୁର୍ଜ୍ୟ ସାହସ ଏବଂ ଅମାୟିକତାଯ ରଙ୍ଗନ ବାବୁ ତାହାର ଉପର ସଥାର୍ଥି ମୁଢ଼ ହଇଯାଛିଲେନ ।

ତାହାକେ ଏହଙ୍କପ ଶୁକ୍ଳ ମଲିନ ମୁଖେ ଆସିତେ ଦେଖିଯା ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲେନ କିରେ ପ୍ରତୀବ ? ତୋର ଚେହାରା ଏମନ ହସ୍ତେ ଗେଲ କେନ ?

ପ୍ରତୀବ ତାହାକେ ତାହାର ଅବହାର କଥା ଖୁଲିଯା ବଲିଲେ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତେର ସମ୍ବନ୍ଧେ ଉପଦେଶ ଚାହିଲେ ରଙ୍ଗନ ବାବୁ ବଲିଲେନ, ମେ ସବ କଥା ପରେ ହବେ ପ୍ରତୀବ ଏଥନ ମ୍ରାନ କରେ ହଟୀ ଆହାର କରେ ନେ । ଏତ ସବୁ ଆହାଶୁଖ ତୁହି, ଆଜ ଦୁଇଦିନ ଅନାହାରେ ଆଛିସ ଅର୍ଥଚ ଏକଟୀବାରଓ ଆମାର କାହେ ଆସିମନି ।

ତାହାର ଏହି ମେହ ତିରକାରେ ପ୍ରତୀବେର ଚକ୍ର ଜଳ ଆସିଲ । କି ବଲିତେ ଯାଇତେଛିଲ କିନ୍ତୁ ତାହାକେ କୋନ୍ତ କଥା ବଲିତେ ନା ଦିଯା

ବୌଦ୍ଧାତ

ରଙ୍ଗନ ବାବୁ ବଲିଲେନ, ଏଥନ କୋନ୍ତା କଥା ନୟ ପ୍ରତୀବ । ଆହାରାଦିର ପର ସମସ୍ତ କଥା ହଇବେ । ସେ ବଲିଲ, ଆହାରେ ଆଦୋ ହିଙ୍ଗା ନାହିଁ ମାଷ୍ଟାର ମହାଶୟ ।

ତବୁও ଛଟୀ ଯା ହୋକ ମୁଖେ ଦିତେ ହବେ ବୈକି ବାବା—ଶରୀର ରଙ୍ଗା ଯେ ଅର୍ଥମେହି ଆବଶ୍ୱକ !

ସେ ହିଂହାର ଉପର ଆର କୋନ୍ତା କଥା ବଲିଲେ ପାରିଲନା, ଆଜି ହଇ ଦିନ ପରେ ରଙ୍ଗନ ବାବୁର ବାଟ ଆହାର କରିଯା ଅନେକଟା ସୁହୁ ହଇଲ ।

ଆହାରାଦିର ପର ରଙ୍ଗନ ବାବୁ ତାହାର ନିକଟ ଏକଟା ଏକଟା କରିଯା ସମସ୍ତ ସଟନା ଶୁନିଯା ବଲିଲେନ ଦେଖ ପ୍ରତୀବ, ଏ ଅବଶ୍ୟାମ ଆର ତୋମାର ମନୋତୋଷେର ବାଟୀ ଏକ ଦୃଣ୍ଡଓ ଥାକା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନହେ ।

ପ୍ରତୀବ :—ତା ହଲେ ଏଥନ ଆମାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କି ବଲୁନ ?

ରଙ୍ଗନ—କେନ ପ୍ରତୀବ, ତୋମାର ଅଭାବ କି ? ତୋମାର ଯା ଆଛେ ତାହାତେହି ସେ ସୁଧେ ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦେ ବେଶ ଚଲିଯା ଯାଇବେ । ମନୋତୋଷେର ନିକଟ ପୈତୃକ ସମ୍ପତ୍ତି ବୁଝିଯା ଲାଇୟା ବାନ୍ତିତିଟା ଥାନି ସଂକ୍ଷାର କରାଇୟା ଲାଗେ । ତୋମାର ନିଜେର ସବ ଥାକିତେ ସବ ଛାଡ଼ିଯା ଦିଯା କେନ ଦୌନ ଦୁଃଖୀର ମତ ପଥେ ପଥେ ଘୁରିଯା ବେଡ଼ାଓ ?

ପ୍ରତୀବ । କିନ୍ତୁ ଆମାର କି ଆଛେ ନା ଆଛେ ତାତ ଆମି କିଛୁହି ଜାନି ନା ମାଷ୍ଟାର ମହାଶୟ !

ରଙ୍ଗନ । ତୁମି ନା ଜାନତେ ପାର ପ୍ରତୀବ, କିନ୍ତୁ ମନୋତୋଷ ତା ଜାନେ ଆର ଗ୍ରାମେର ଅନେକେଓ ତା ଜାନେ । ତାହାଦେର ସାହାଯ୍ୟେ ତୁମି

ବୌଦ୍ଧାତ

ତୋମାର ପୈତୃକ ସମ୍ପତ୍ତି ଫିରେ ପାବାର ଚେଷ୍ଟା କର । ସେ ସଥିନ ତୋମାର ଉପର ଏତଇ ବିକ୍ରିପ ତଥିନ ଆୟତଃ ଧର୍ମତଃ ତୋମାର ସମ୍ପତ୍ତି ତୋମାଯ ବୁଝାଇୟା ଦେଓସା ତାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ସେ ତାହାର ମାଟ୍ଟାର ମହାଶୟେର ଉପଦେଶ ମାଥା ପାତିଆ ଲାଇଲ, ଭାବିଲ ସତ୍ୟାଇତ ଆମାର ସବ ଥାକିତେ ସବ ଛାଡ଼ିଯା କେନ ଦୀନ ହୀନ ଭିଥାରୀର ଘତ ଘୁରିଯା ବେଡ଼ାଇବ ? ଆମାର ଯା ଆଛେ ତାଇ ଆମାର ସଥେଷ, ଆମି କାକାର ନିକଟ ଆମାର ସମ୍ପତ୍ତି ବୁଝିଯା ଲାଇବ । ଶୃଗାଳ କୁକୁରେର ଘତ ନିର୍ବିବ'ଦେ ଏହିଙ୍କାଳ ଲାଞ୍ଛନା ଭୋଗ କରା ଅପେକ୍ଷା ଆମାର ଯା ଆଛେ ତାଇ ଲାଇସା ସ୍ଵାଧୀନ ଭାବେ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରିବ ।

ଏହି ଶ୍ତିର କରିଯା ଏକଦିନ ମେ ମନୋତୋଷେର ନିକଟ ତାହାର ସମ୍ପତ୍ତି ଫିରିଯା ଚାହିଲ । ତାହାର ଏହି ସ୍ପର୍ଦ୍ଧାର କଥା ଶୁଣିଯା ମନୋତୋଷ ଓ ମାତଙ୍ଗିନୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହିହ୍ୟା ଗେଲ ଏବଂ ତିତରେ ତିତରେ କ୍ରୋଧେ ଫୁଲିତେ ଲାଗିଲ କିନ୍ତୁ ପ୍ରତୀବେର କଥାଯ କୋନ୍ତେ ଉତ୍ତର ଦିଲ ନା ଏବଂ ଦିବାର କୋନ୍ତେ ଆବଶ୍ୱକତା ବୁଝିଲ ନା ।

ତାହାଦିଗକେ ଏହିଙ୍କାଳ ଭାବେ ନିରଭୁର ଥାକିତେ ଦେଖିଯା ପ୍ରତୀବ ପୁନରାୟ ତାହାର ସମ୍ପତ୍ତିର କଥା ବଲିଲ । ଶୁଣିଯା ମାତଙ୍ଗିନୀ ଆର ଶ୍ତିର ଥାକା ଉଚିତ ନୟ ଦେଖିଯା ଶ୍ଵେଷପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଵରେ ବଲିଲ, ଏମନ ଚାଲବାଜି କାର କାହେ ଶିଖେ ଏଦେହିସ ? ଏତଦିନ ଛଟା ଥେତେ ପେଯେହିସ ବଲେ କି ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଂଶଓ ତୋତେ ଅର୍ଶିଯାହେ ନାକି ? ତାହାର କଥା ଶୁଣିଯା ପ୍ରତୀବେର ଆପାଦ ମନ୍ତ୍ରକ ରାଗେ ଜଲିଯା ଉଠିଲ, ବଲିଲ, ଆମି ତୋମାକେ

বৈতাত

কিছুই জিজ্ঞাসা করি নাই কাকি, যাকে জিজ্ঞাসা করিয়াছি তিনিই এ বিষয়ের উত্তর দিন। শুনিয়া মাতঙ্গিনী গর্জিয়া উঠিয়া বলিল, যাকে জিজ্ঞাসা করিয়াছিস তার আর আমার ঘত কি ভিত্তরে হতভাগা, বেহীমান? তোর আবার সম্পত্তি—দূর হ এখনি বাটী হতে, হতভাগা স্থস্থ শরীরকে ব্যস্ত করতে এসেছে—

প্রতীব আর সামলাইতে পারিল না মনোতোষকে জিজ্ঞাসা করিল, কাকা! আমি আমার সম্পত্তি কিরিয়া চাই—আপনি দিবেন কি না?

তোমার কিছু থাকলে অবগুহ দিতাম কিন্তু তোমার ত কিছুই নাই কথা কয়টী বলিতে মনোতোষের কঢ়তালু শুক হইয়া আসিল, কথা জড়াইয়া গেল।

তাহার কথা শুনিয়া প্রতীব আর শির ভাবে দাঢ়াইতে পারিল না। মনে করিল যে পৃথিবীটা তাহার চারিদিকে ঘুরিতেছে; ভৌমণ্ডলিকস্পে যেন পৃথিবীটা খসিয়া পড়তেছে, যেন প্রলয়ের জালোচ্ছাসে পৃথিবীটা ভাসিয়া ঘাটিতেছে। কিছুক্ষণের পর নিজকে অনেকটা সংযত করিয়া পুনরায় জিজ্ঞাসা করিল আমার পিতার কি কিছুই ছিল না কাকা?

কিছু অবগু ছিল প্রতীব! কিন্তু জমিদারের বাকী খাজনার দায়ে তার কতকটা বিক্রয় হয়ে গিয়েছে আর কতকটা অংশ আমার নিকট তোমার পিতা খণ্ণি ছিলেন বলিয়া বিক্রয় করলা করিয়া দিয়া পিয়াছেন।

ବୌଡାତ

କାଳ—ଧର୍ମ ବଲେ ଏକଟା ଜିନିଷ ଏଥନେ ଆଛେ, ଏଥନେ ଚଞ୍ଚ ଶୂର୍ଯ୍ୟ ଆକାଶେ ଉଠିଛେ, ଏଥନେ ଦିନ ରାତି ହଛେ । ଆଜ୍ଞା ସତ୍ୟାଙ୍ଗ ସମ୍ପଦାର କିଛନା ଥାକେ ତବେ ଆମି ଚଲିଲାମ କିନ୍ତୁ ନିର୍ବିବାଦେ ଏକ-ଜନେର ସମ୍ପଦି ଭୋଗ କରିତେ ପାରିବେନ ତ ? ଯାତଙ୍ଗିନୀ ତାହାର କଥାଯି ବାଧା ଦିଯା ବଲିଲ—ଶୁଣଲେତ ବାପୁ ତୋମାର କିଛୁଇ ନାହିଁ ଆର ବେଳୀ ଜୋଲାତନ କରନା, ଆଣ୍ଟେ ଆଣ୍ଟେ ସରେ ପଡ଼ । ପ୍ରତୀବ ଚିନ୍ତାକୁଳ ହଦୟେ ମେ ଶାନ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଲ ।

[৬]

পৈতৃক সম্পত্তি পুনঃ প্রাপ্তির আশাৰ পৱিষ্ঠে হৃদয়েৰ মধ্যে
নৈরাশ্যেৰ গভীৰ বেদনা লইয়া প্ৰতীব মনোতোষেৰ গৃহ ত্যাগ
কৱিয়া বাহিৱে আসিবাৰ উপক্ৰম কৱিলে, সম্মুখেই তপ্তিকে সজল
নেত্ৰে তাহাৱই অপেক্ষায় দাঢ়াইয়া আছে দেখিতে পাইল। তপ্তি
ৱোকৃত্তমানা কঢ়ে ডাকিল—দাদা ?

কে ? তপ্তি ! সবই ত শুনেছিস্ বোন ?

শুনেছি দাদা, হতাশ হয়োনা এখনও ধৰ্ম আছেন।

ভূল কথা, তপ্তি, ধৰ্ম নাই।

আছে বৈকি দাদা, হয়ত তাৰ প্ৰথম সোপান অতি কঠোৱ
কণ্টকময়।

ভূল বুৰোছিস তপ্তি, একালে তাৰ স্থান অতি নিম্নে—
আৱ সে বলিতে পাৱিল না। দ্রুত স্থান ত্যাগ কৱিয়া গেল। তপ্তি
চক্ষেৰ জল মুছিতে মুছিতে আৱ একদিকে চলিয়া গেল।

প্ৰতীব মনেৱ মধ্যে দাক্ৰণ বেদনা লইয়া বাহিৱ হইয়া পড়িল।
ওঃ কি সৰ্বনেশে বিশ্বস্যাতক এই লোকগুলা, আমাৰ এত বড়
সৰ্বনাশ কৱিয়াও এৱা এতদিন কেমন বাহ্যিক স্নেহেৰ আবৱণে
আমায় চেকে রেখেছিল। হঃ ভগবান। সতাই কি তুমি এখনও
আছ ? না সেটা একটা প্ৰবাদ। তুমি যদি থাকতে তবে কি এত

ବୌଦ୍ଧାତ

ବଡ଼ ଶଠତା, ଏତ ବଡ଼ ଛଲନା ତୁମି ସହ କରତେ ପାରତେ ?—ନ—ନ—
ତୁମି ନାହି—ତୁମି ନାହି। ଏଇକ୍ରପ ଚିନ୍ତାଯ ବିଭୋର ହଇୟା ମେ ସଥିନ
ପଥେ ଆସିଯା ପଡ଼ିଲ ତଥିନ ଏକଜନ ଭିକ୍ଷୁକ ଭିକ୍ଷାର ଜଗ୍ତ ପୁକୁରେର
ଅପର ପାଡ଼େ ଏକ ଗୃହଙ୍କେର ବାଟୀତେ ଗାହିତେଛିଲ :—

“ଶୁଦ୍ଧ ମିଛେ କଥା ଆର ଛଲନା ।”

ତାହାର ଚିନ୍ତାର ଶ୍ରୋତ ଅନ୍ତ ଦିକେ ଫିରିଲ । ସତାଇ ତ !
ସଂସାରଟା ଏକଟା ମିଥ୍ୟାର ଆଗାର । କେବଳ ମିଥ୍ୟା କଥା ଆର ଛଲନାୟ
ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏକ ଜନେର ସର୍ବନାଶ କରେ ତାର ସଥା ସର୍ବସ ହରଣ କରେ, ଏବା
ସମାଜେର ମେରଦ୍ୱାରା ହତେ ଚାଯ । ଇହାଇ ଏଦେର ଧର୍ମ, ଇହାଇ ଏଦେର କର୍ମ,
ଇହାଇ ଏଦେର ଧ୍ୟାନ ଜ୍ଞାନ । ଏଥାନେ ଦୟା ନାହି, ମ୍ୟା ନାହି,
ମେହ ନାହି, ମମତା ନାହି—ଆଛେ କେବଳ ସ୍ଵାର୍ଥ, ଆଛେ କେବଳ
ପରେର ସର୍ବନାଶ, ଜୁଘାଚୁରି, ଦାଗାବାଜି । ଏଇକ୍ରପ ଚିନ୍ତାଯ ବିଭୋର
ହଇୟା ମେ ରଙ୍ଗନ ବାବୁର ସହିତ ପୁନରାୟ ମାଙ୍କାଣ କରିଲେ ଗେଲ ।
ତାହାକେ ଦେଖିଯାଇ ରଙ୍ଗନ ବାବୁ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲେନ—ଦେଖୋ କରେଛିଲେ
ପ୍ରତୀବ ?

ଗାଢ଼ରେ ପ୍ରତୀବ ଉତ୍ତର ଦିଲ—ଆଜ୍ଞେ ହଁ ମାଟ୍ଟାର ମଶାୟ ।

ରଙ୍ଗନ—ତା ହଲେ ତୋମାର ପୈତ୍ରିକ ସମ୍ପତ୍ତି ମେ ତୋମାୟ ଫିରେ
ଦେବେ ତ ?

ବିଷାଦ ହାତେ ଛଲ ଛଲ ମେତ୍ରେ ପ୍ରତୀବ ବଲିଲ—ଆମାର ତ କିଛୁହି
ନାହି ମାଟ୍ଟାର ମଶାୟ ।

ଶୁନିଯା ରଙ୍ଗନ ବାବୁ ଯେନ ଆକାଶ ହହିତେ ପଡ଼ିଯା ଗେଲେନ— ଏତେ

ବୌତାତ

କି ସମ୍ଭବ ? ବିଶ୍ଵିତ ଭାବେ ବଲିଲେନ, କି ବଳ୍ଚ ପ୍ରତୀବ ? କେ ବଲେ
ତୋମାର କିଛୁଇ ନାହିଁ ?

ପ୍ରତୀବ—କାକାବାବୁ ନିଜେଇ ବଲେଛେନ । ଆମାର ବାବାର କିଛୁ
ଛିଲ ବଟେ, କିନ୍ତୁ ବାକି ଖାଜନାର ଦାସେ ଜମିଦାର ତାର କତକଟା ନିଲାମ
କରେ ନିଯେଛେନ ; ଆର କତକଟା ଆମାର ବାବା ତାର କାଛେ ସେ ଦେନା
କରେଛିଲେନ ତାର ଜଞ୍ଚ ବିକ୍ରି କରେ ଗିଯାଛେନ ।

ମନୋତୋଷ ସେ ଏଇଙ୍କପ ଉତ୍ତର ଦିବେ, ତାହାର ଜଞ୍ଚ ତିନି ଆଦୌ
ଅନ୍ତରୁ ଛିଲେନ ନା—ଶୁଣିଆ ବଲିଲେନ, ବଟେ, ମନୋତୋଷ ତାହଲେ ଠିକ
କାଲେର ମତ କାଜ କ'ରେଛେ । ସାକ ଏଥିନ ଏବିଷୟ ଗ୍ରାମେ ସକଳକେ
ଏକବାର ଜ୍ଞାନାନ ଦରକାର । ପ୍ରତୀବ, ତୁମି ଏକବାର ସକଳକେ ବଲେ
ଦେଥ ।

ବିଷାନ୍-ମାଧ୍ୟା ସ୍ବରେ ପ୍ରତୀବ ବଲିଲ, ଗ୍ରାମେ ମାନୁଷ ଆର କେ ଆଛେ
ମାଟ୍ଟାର ମହାଶୟ ସେ, କାକା ବାବୁର ବିକ୍ରିକେ ଏକଟୀ କଥା ବଲାତେ ସାହସ
କରବେ ; ସାରା ଛିଲେନ ତାରା ତ ଏଦେର ଦୟାୟ ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ।

ତବୁও ଏକବାର ବଲା ଦରକାର ପ୍ରତୀବ, ବିଶେଷତଃ ବିନୋଦ ଚକ୍ରବତୀ,
ଶୁଣ୍ଠି ଘୋଷାଳ ଓ ଶୁରେନ ଘୋଷକେ ବଲା ଦରକାର—ତୁମି ଏକବାର ତାମେର
କାଛେ ସାଓ । ସଦି ତାରା କିଛୁ କ'ରତେ ପାରେନ ।

ପ୍ରତୀବ—ତାତେ କି କିଛୁ ଫଳ ହବେ ମାଟ୍ଟାର ମହାଶୟ ?

ରଙ୍ଗନ—ଫଳାଫଳ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଏଥନ୍ତି କେ କରବେ ପ୍ରତୀବ ?—ଏକଟା
ବେଶ ପାକା ରକମ ବଡ଼ସ୍ତର ନା କରେ କି ଆର ମନୋତୋଷ ତୋମାକେ
ଏମନ ତାବେ ଉତ୍ତର ଦିଯେଛେ ?

ଶୌଭାଗ

ତବେ !

ତୁ ଓ ଏକବାର ବଲା ଦରକାର, ତୁ ମି ସାଓ, ଆମି ଓ ଏକବାର ତାଦେ,
ସହିତ ଦେଖା କରିଯା ସାହାତେ ତୋମାର କିଛୁ ଶୁଭିଧା ହୁଏ ତାହାର ଜନ୍ମ
ଚେଷ୍ଟା କରିବ ।

ତାହାର କଥା ମତ ପ୍ରତୀବ ଗ୍ରାମେର ମକଳେର ନିକଟ ମନୋତୋଷେର
ବ୍ୟବହାରେର କଥା ଜାନାଇଲ, କିନ୍ତୁ ଜାନାଇଲେ କି ହିଁବେ ? ମେ ସାହା
ଅଞ୍ଚମାନ କରିଯାଇଲି ତାହାଇ ହଇଲ । କେହିଁ ମନୋତୋଷେର ବିପକ୍ଷେ
କୋନିଓ କଥା ବଲିତେ ସାହସ କରିଲ ନା । କେହ ବଲିଲ, ମନୋତୋଷେର
ବିକଳେ ଦୀଡାଇସା ନିଜେର ସର୍ବନାଶ ନିଜେ ଡାକିଯା ଆନିତେ ପାରିବ
ନା । ଗ୍ରାମେର ମଧ୍ୟେ ତାହାର ସେନାପ ଦୋଦିଓ ପ୍ରତାପ ତାହାତେ କେ
ଆର ଜଲେ ବାସ କରିଯା କୁମିରେର ସହିତ ବିବାଦ କରିବେ ? କେହ କେହ
ବଲିଲ, ମନୋତୋଷେର ନିକଟ ତାହାରା ଅନେକ ଟାକା ଝଗି ; ଏ ଅବସ୍ଥାର
କିମ୍ବା ତାହାର ବିକଳେ ଦୀଡାଇବେ ? କେହ ବଲିଲ, ତାହାର ବିକଳେ
ଦୀଡାନ୍ତା ଯା ଆର ଗ୍ରାମେ ବାସ କରିବାର ଆଶା ପରିତ୍ୟାଗ କରାଓ ତାଇ ।

ତାହାଦେର ଏଇଙ୍ଗପ ଦୌର୍ବଲ୍ୟ ଦେଖିଯା ପ୍ରତୀବେର ପ୍ରାଣ ସ୍ଥଣ୍ଡ୍ୟ, ଲଜ୍ଜାର
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ଗେଲ । ଏତ ବଡ ହର୍ବଳ ଏବା, ସେ, ଅଞ୍ଚାମ୍ଭେର ବିକଳେ,
ଅଧିଷ୍ଠେର ବିକଳେ ଏକଟା କଥା ବଲବାର ସାହସଓ ଇହାଦେର ନାହିଁ ।
ଇହାଦେର ଏଇଙ୍ଗପ ଉତ୍ତର ଶୁଣିଯା ଗୋପୀ, ଶୁରେନ, ଓ ବିନୋଦେର ନିକଟ
ସାହିବାର ତାହାର ଆର ଆଦୌ ପ୍ରସ୍ତରି ହଇଲ ନା । ମନେ ଭାବିଲ,
ତାହାଦେର ନିକଟ ଇହାର ଅଧିକ ଆର କି ଆଶା କରିତେ ପାରି ?
ତାହାରା ଓ ତ ଏହ ଗ୍ରାମେରଇ ଲୋକ । କିନ୍ତୁ ମାଟ୍ଟାର ମହାଶୟରେ ଆଦେଶ

ବୌଦ୍ଧାତ

ଇହାଦିଗକେ ଏକବାର ନିଜେର ଅବଶ୍ଵା ଜୀବାଇତେହି ହଇବେ—ତାଇ ସେ ଶୁରେନ୍ଦ୍ରୋଧେର ନିକଟ ସାହିଯା ମନୋତୋଷେରୁ ବ୍ୟବହାର ସମ୍ବନ୍ଧେ ସମ୍ପଦ କଥାଇ ଖୁଲିଯା ବଲିଲ । ଶୁନିଯା ଶୁରେନ ବଲିଲ ବଳ କି ବାବାଜି ! ଏତ ବଡ ଡାକାତି ମନୁ କରେ ପାଇଁ ? ଏତଟା ଅଧର୍ମ ସହ ହବେ କି ?

ତାହାର ଏହି ସହାନୁଭୂତି ଦେଖିଯା ପ୍ରତୀବ ଛଲ ଛଲ ନେତ୍ରେ ତାହାରେ ସାହାଯ୍ୟ ଭକ୍ଷଣ କରିଲ । ଶୁନିଯା ଶୁରେନ ପରମାତ୍ମୀୟେର ମତ ବଲିଲ, ତବ ଦାଦାର ଛେଲେ ତୁମ,—ତୁମ ପଥେ ବସବେ ଆର ଆମରା ତାଇ ଦେଖବ ? ତାକି କଥନ୍ତି ହୁଁ, ବାବାଜି ? ତୁମ ଜୀବନା ଆର ଜୀବଲେଓ ମନେ ପଡ଼ିବେ ନା, ତୋମାର ବାପେର ଖେଳେହି ଆମରା ମାନ୍ୟ ହେବିଛି । ତାହାର ଏତଟା ସହାନୁଭୂତି ଦେଖିଯା ପ୍ରତୀବ ତାହାର ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହଇଯା ପଡ଼ିଲ —ମନେ କରିଲ ଏତ ଲୋକେର ନିକଟ ନିଜେର ଅବଶ୍ଵା ଜୀବାଇଲାମ, କୈ ? ତାହାରା ଆମାର ପକ୍ଷ ଲହିଯା ଏତଟୁକୁ କଥାଓ ବଲିଲ ନା । ତାହାକେ ଏହିକୁପ ଭାବେ ଚିନ୍ତା କରିତେ ଦେଖିଯା ଶୁରେନ ବଲିଲ, ଏତ କି ଭାବରୁ ବାବାଜ, ଚଲ ଦେଖ ଏକବାର ବିନୋଦ ଓ ଗୋପୀର ନିକଟ ସାହି—ଏ ବସଯେ ତାହାରେ ସହିତ ପରାମର୍ଶ ପ୍ରୟୋଜନ ।

ପ୍ରତୀବକେ ହଇଯାଇଶୁରେନ, ବିନୋଦ ଓ ଗୋପୀର ନିକଟ ଉପଶିତ ହଇଲ । ପ୍ରତୀବେର ଅବଶ୍ଵାର କଥା ଶୁନିଯା ବହୁକ୍ଷଣ ଆଲୋଚନାର ପର ଆମାଲଙ୍କେର ସାହାଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରାଇ ତାହାରେ ମତେ ମହଲ ଜନକ ବଲିଯା ମନେ ହଇଲ । ଶୁନିଯା ପ୍ରତୀବ ବଲିଲ—ମାମଲା ଚାଲାଇବାର ମତ ଆମାର ଅର୍ଥ କୋଥାଯ ?

বৌদ্ধত

গোপী বুদ্ধিমানের মত বলিল, চেষ্টা কর বাবাজি, চেষ্টা কর—
আদালতের সাহস ভিন্ন একুশ অপছত সম্পত্তির উদ্ধার কিছুতেই
হইবে না। আশ্রয় লইলে বরং সম্পত্তি ত ফিরিয়া পাইবেই, উপরন্ত
প্রতারণার অভিযোগে কিছু দিন তাহাকে শৈষ্যের বাস করিয়া
আসিতে হইবে। যেমন কর্ম করিয়াছে তেমনি তার উপর্যুক্ত
প্রতিফল পাইবে।

মাষ্টার মহাশয়ের সহিত পরামর্শ করিয়া যাহা হয় করিব বলিয়া
প্রতীব ধৌরে ধৌরে সে স্থান পরিত্যাগ করিয়া গেল। তাহার চিন্তার
শেষ নাই, সীমা নাই। আদালতের সাহায্য ভিন্ন তাহার পৈতৃক
সম্পত্তি পুনরুদ্ধারের কোন আশাই নাই, অথচ আদালতের সাহায্য
লইলে অর্থের প্রয়োজন, এ অর্থ ই বা সে পাইবে কোথায়? তাহার
এমন অবস্থায় কেহ বা তাহাকে অর্থ দিয়া সাহায্য করিবে? আর
অর্থের কিনারা যদিও হয় তাহার পক্ষ লইয়া স্বরেন, গোপী, ও
বিনোদ ছাড়া এ গ্রামের কেহই সাক্ষ্যকুপে দাঁড়াইবেন না। এ
অবস্থায় মামলার ফলাফল যাহা হইবে তাহা তাহার বিকল্পে, ইহা
একুশ স্থির নিশ্চয়। এ অবস্থায় মামলা করিয়া ফস কি? তবে
উপায় কি? এইুপ এক একটী চিন্তার তরঙ্গ আসিয়া তাহার
হৃদয় মথিত করিতে লাগিল। সন্ধ্যার অন্ধকার গাঢ় হইয়া সমস্ত
পৃথিবীটাকে যসীময় করিয়া দিল। একবার সে চারিদিকে দৃষ্টিপাত
করিল, অন্ধকার, কেবলই অন্ধকার। তাহার ভবিষ্যৎ জীবন ও
এইুপ গাঢ় অন্ধকারয়। চিন্তায় বিভোর হইয়া সে গ্রাম-

ବୋଲାତ

ଆନ୍ତରସ୍ଥିତ ଶ୍ରାମଳ-ହର୍ବାଦଳ-ପୂର୍ଣ୍ଣ-ମାଧ୍ୟାଳ ତଳାର ଦିକେ ଅଗ୍ରସର ହଇଲ । ଗ୍ରାମେର କାହାରୁ ବାଟୀତେ ମେ ଆଶ୍ରଯ ଲାଇତେ ପାରିତ କିନ୍ତୁ ତାହାଦେର ସ୍ୱବ୍ଧାରେ ଆର ତାହାଦେର ବାଟୀତେ ସାଇତେ ହଜ୍ଜା ହଇଲ ନା । ଏଥିନ ବୃକ୍ଷତଳାଇ ଆଶ୍ରଯ ଭାବିଯା ମାଧ୍ୟାଳତଳାୟ ବଟବୃକ୍ଷମୂଳେଇ ରାତ୍ରିଟା କୋନ୍‌ଓରପେ କାଟାଇଯା ଦିବେ ବଲିଯା ଚଲିଯା ସାଇତେ ସାଇତେ ଶୁନିଲ, ଏକଟୀ ବାଲକ ତାହାର ପାଠ ମୁଖସ୍ତ କରିତେଛେ :—

କେନ ପାଞ୍ଚ କ୍ଷାନ୍ତ ହୁ ହେରେ ଦୌର୍ଘ ପଥ ।

ଉତ୍ତମ ବିହନେ କିବା ପୂରେ ମନୋରଥ ॥

କୁଟୀ ହେରି କ୍ଷାନ୍ତ କେନ କମଳ ତୁଲିତେ

ଦୁଃଖ ବିନା ଶୁଖ ଲାଭ ହୟ କି ମହିତେ ?

ତାହାର ଚିନ୍ତାର ଶ୍ରୋତ ଅନ୍ତ ଦିକେ ଫିରିଲ । ସତ୍ୟାଇତ ! ଉତ୍ତମ ଭିନ୍ନ କି କାହାରୁ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୟ ? କିନ୍ତୁ ମେ ଉତ୍ତମ କିନ୍ତିପେ ଦେଖାଇବ ? ଆମି ଏମନ କପର୍ଦ୍ଦିକ ଶୁଣ୍ଟ, ବୃକ୍ଷତଳ ଆମାର ଆଶ୍ରଯ, ଏହି ଅବସ୍ଥାଯ ଉତ୍ତାଦେର କଥା ମତ କାକା ମହାଶୟେର ବିଳକ୍ଷେ ଦୀଙ୍ଗାଇଯା ଉତ୍ତମ ଦେଖାଇବ, ନା ଅନ୍ତ କୋନ୍‌ଓ ଉପାୟେ—କିଛୁଇ କ୍ଷିର କରିତେ ନା ପାରିଯା ମାଧ୍ୟାଳତଳାୟ ଏକ ବଟବୃକ୍ଷମୂଳେ ଆଶ୍ରଯ ଗ୍ରହଣ କରିଲ । ଚାରି ଦିକେ ଗାଢ଼ ଅନ୍ଧକାର—ମାଧ୍ୟାର ଉପର ଆକାଶେ ଉଚ୍ଚେ—ଅତି ଉଚ୍ଚେ ତାରକା ପୁଣ୍ଡ ବିକିମିକି କରିତେଛେ । ଆଶେ ପାଶେ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ବିନ୍ଦୁର କରିଯା ଅଶ୍ଵଥ ଓ ବଟ ବୃକ୍ଷ ପ୍ରକାଣ ଦୈତ୍ୟେର ମତ ମାଥା ଥାଡ଼ା କରିଯା ଦୀଙ୍ଗାଇଯା ରହିଯାଛେ । ତିନ ଦିକେର ନିର୍ଜନ ଆନ୍ତର ହାଇତେ କ୍ରମାଗତ ବିନ୍ଦୁର ରବ ଉଠିଯା ତାହାର ନିରାଶ ଅନ୍ତରଟାକେ ଆରୁ ନିରାଶ କରିଯା

বৈভাত

তুলিল। এক একটা চিন্তা আসিয়া তাহার হৃদয় অধিকার করিল, এক একবার ভাবিতে লাগিল, কাকা মহাশয়ের বিরুদ্ধে আদালতে নালিস করি। তারপর আবার ভাবিতে লাগিল, কি হবে এই ছাই বিষয়ে? মানুষ যখন নিজেই চিরজীবি নয়—আমি যখন চিরদিন এই বিষয় ভোগ করিতে পারিব না, সব থাকিতে সব ফেলিয়া যখন আমায় একদিন চলিয়া যাইতেই হইবে তখন কেন আর তাহার বিরুদ্ধে মামলা করিয়া একটা অশান্তির আঙ্গুণ জালিয়া দিই। না তার প্রয়োজন নাই। আমি বিষয় উকারের জন্য কাকামহাশয়ের সহিত বিবাদ করিয়া আমার স্বর্গগতা মেহময়ী কাকিমার ক্ষেত্রেও হংখের কারণ হইতে পারিব না। সমস্ত তিনিই ভোগ দখল করুন। আমি আমার অদৃষ্টের অনুসন্ধানে এ গ্রাম ছাড়িয়া চলিয়া যাইব। কিন্ত কোথায়? কিরূপে আমার অদৃষ্টের যবনিকা উত্তোলন করিব?—এইরূপ নানা চিন্তায় মে যখন ঘগ্ন, তখন শুনিতে পাইল। তাহার পরিচিত কঠে ভগবান বাগদি গাহিতেছে:—

“হনিয়াটা ষে গোলক ধাঁধা মায়ায় বাঁধা ত্রিসংসাৱ
মুদলে আঁধি সকল ঝাকি তুমি কাৰ কে তোমাৱ”॥

সত্যই তাই, এই ত্রিসংসাৱ মায়ায় বাঁধা। এই মায়া প্রপক্ষে কাকা, দাদা, মা, বাবাৰ সং সেজে সকলেই সকলেৱ আপনাৱ। তারপৰ যখন চিরদিনেৱ জন্য চক্ষু বুজিবে তখন আমিই বা কাৰ, আৱ কেই বা আমাৱ? সে চৌৎকাৱ করিয়া ডাকিল, ভগবান কাকা! ভগবান কাকা!!

ବୌଡାତ

ଭଗବାନ ତଥନ ଗାହିଲେଛିଲ :—

ଆତର ଗୋଲାପ ସାବାନ ମେଥେ
କରୁଛ ଦେହ ଜେଷ୍ଠାନ୍ତ ସାର,
ଏହି ଦେହ ତାହି କବର ସାବେ
ଶୃଗାଳ କରବେ ମାଂସାହାର ॥

ଭଗବାନ ତିନି ଦିନ ପ୍ରତୀବକେ ନା ଦେଖିଯା ତାହାରି ସନ୍ଧାନେ
ଫିରିଲେଛିଲ । ଏହି ଜନଶୂନ୍ତ ହାନେ ତାହାକେ ଦେଖିଯା ବଲିଯା ଉଠିଲ, ଏହି
ମେ ଛୋଟବାବୁ । ଏମନ ସମସ୍ତ ଏଥାନେ କେନ ?

ଏଥିନ ଏହି ଗାଡ଼ିତଳାହି ଆମାର ଆଶ୍ରୟ ଭଗବାନ କାକା ।
କି ରକମ ।

ପ୍ରତୀବ ତଥନ ଏକଟୀ ଏକଟୀ କରିଯା ସମସ୍ତ କଥା ଥୁଲିଯା ବଲିଲ ।
ଶୁଣିଯା ବାଗେ ଭଗବାନେର ଆପାଦମନ୍ତକ ଜଲିଯା ଉଠିଲ, ବଲିଲ ଝୁରେନ,
ଗୋପୀ ଓ ବିନୋଦବାବୁ ସାହା ବଲିଯାଛେ ତାହାହି ଠିକ ଛୋଟବାବୁ, ତବେ
ତୋମାର ବଦଳେ ତାକେଇ ଫରିଯାଦିକରିପେ ଦୀଙ୍ଗାହିତେ ହଇବେ, ତୋମାର
ସଂପଦି ତୁମି ବଲପୂର୍ବକ ଦ୍ୱାରା କରିଯା ଲାଗୁ ।

ଏକଟୀ ଦୀର୍ଘନିଃଶାਸ ତ୍ୟାଗ କରିଯା ପ୍ରତୀବ ବଲିଲ, ତା କି କରେ
ହୟ ଭଗବାନ କାକା ? ଆମାର ଲୋକ ବଲ କୋଥାଯ ?

ଛୋଟବାବୁ, ତୋମାର ବାବାର ଅନେକ ଥାଇୟାଛି । ତାର ଛେଲେ ତୁମି,
ଏକଜନେର ଅତ୍ୟାଚାରେ ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହବେ, ଆର ଆମି ତାହି ଦୀଙ୍ଗିଯେ
ଦେଖବ ? ତୋମାର କୋନ୍ତା ଭୟ ନେଇ, ଛୋଟବାବୁ । ତୋମାର ଏହି ଭଗବାନ
କାକା ଏକବାର ଲାଟି ଧରେ ଦୀଙ୍ଗାଲେ ଶୁଦ୍ଧ ମନୋତୋଷ କେନ ଏ ଗାଁଯେର

ବୌଦ୍ଧାତ

ଏମନ ଏକଟା ଲୋକ ନେଇ, ସେ ତୋମାର ବିକ୍ରିକେ ଲାଗି ଧରେ ? ଶୁଣିଆ
ପ୍ରତୀବ ଶିହରିଯା ଉଠିଲ, ଛିଃ, ଛାର ବିଷୟେର ଜନ୍ମ ତାହାର ପ୍ରତିପାଳକେର
ବିକ୍ରିକେ ଲାଗୀ ଧରିବେ ? ପ୍ରକାଶ୍ନେ ବଲିଲ, ନା କାକା, ତା ଆମି କିଛୁତେଇ
ପାରିବ ନା ।

ଭଗବାନ—ମେକି ଛୋଟବାବୁ ? ତୁମି ବିନା ବାକ୍ୟବାୟେ ଏତେବେଳା
ସଂପତ୍ତି ହାତ ଛାଡ଼ା କରିବେ ?

ପ୍ରତୀବ—ଏହିମାତ୍ର ନା ତୁମି ଗାହିତେଛିଲେ କାକା ‘ମୁଦଲେ ଆଁଥି
ସକଳ ଫାଁକି, ତୁମି କାର କେ ତୋମାର ।’ ତବେ ମିଛାମିଛି ସାମନ୍ତ
ବିଷୟେର ଲୋତେ ପୂଜନୀୟ ପାଲକେର ବିକ୍ରିକେ ଦୀଡ଼ାଇୟା ଏକଟା ଯହାପାପେର
ଆସୋଜନ କରି କେନ ?

ଛୋଟବାବୁ ।

ତୋମାର କୋନ୍ତ କଥା ଶୁଣିବ ନା ଭଗବାନ କାକା—ଆମାକେ
କେହିଁ ସନ୍ତ୍ରିଚ୍ୟାତ କରିତେ ପାରିବେ ନା । ଆମି ଆମାର ଅଦୃଷ୍ଟେର
ସଙ୍କାନେ ଏକବାର ବାହିର ହଇବ—କାଲିହି ବାହିର ହଇବ । ଭଗବାନ ସଦି
କଥନ୍ତ ଦିନ ଦେନ ତବେ ଆବାର ତୋମାଦେବହି କୋଲେ ଫିରେ ଆସିବ ।
କାକା କିଛୁ ମନେ କରୋ ନା ।

[୭]

ହାଗା—ଛୋଡ଼ଟା ନାକି ଗ୍ରାମ ଛେଡ଼େ ସାଚେ ?

ହଁ ତାଇତ ଶୁନଲାମ, ରଙ୍ଗନବାବୁ ମକାଳେ ଏସେଛିଲେନ ।

କେନ ?

ପ୍ରତୌବେର ପୈତୃକ ସମ୍ପଦିଶୁଳା ତାକେ ଫିରିଯେ ଦେବାର ଜନ୍ମ ।

ଶୁନିଯା ମାତଙ୍ଗିନୀ ଓ କୁଞ୍ଚିତ କରିଯା ବଲିଲ, ତାଇ ନାକି, ତା
ତୁମି କି ବଲ୍ଲେ ?

ଏଇ ଆର୍ଦ୍ର ବଲାବଲିର କି ଆଚେ ମାତୁ । ସମ୍ପଦି ଏଥିନ ଆମାର ।

ଦାନ ଥୟରାତ କରିବାର ମତ ସାହସ ଏଥିନେ ଆମାର ହୟ ନାହିଁ । ତବେ
ରଙ୍ଗନବାବୁର ଏକଟା ଅନୁରୋଧ ଆମାକେ ବଡ଼ି ଭାବିଯେ ତୁଲେଛେ ।

କି ମେ ଅନୁରୋଧଟା ଗା ?

ତିନି ଧରେଛେନ, ଛୋଡ଼ଟାକେ ମାଥା ଶୁଂଜେ ଥାକବାର ମତ ତାର
ଭିଟାଖାନି ଅନ୍ତତଃ ତାକେ ଦିତେ ହବେ ।

ମୁଖଥାନାକେ ଗନ୍ଧୀର କରିଯା ମାତଙ୍ଗିନୀ ବଲିଲ—ହଁ ।

ମନୋତୋଷ ବଲିତେ ଲାଗିଲ, ସତ୍ୟଇ ମାତୁ ! ସେଇ ଅବଧି ଆମାର
ବେଶ ଭାବିଯେ ଦିଯେଛେ । ହାଜାର ହୌକ ବାଲ୍ୟକାଳ ହତେ ତାକେ ମାନୁଷ
କରେଛି, ଆବାର ତାର ସର୍ବନାଶଓ ସଥେଷ୍ଟ କରେଛି । ତାର କିଛୁରଙ୍ଗି
ଅଭାବ ଛିଲ ନା ସାର ଜନ୍ମ ତାକେ ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହତେ ହୟ ।

ବୌଦ୍ଧାତ

ମାତଃ—ତବେ ତୁମି କି ବଲତେ ଚାଓ, ତାର ଭିଟାଖାନି ତାକେ ଫିରିଯେ ଦିଯେ ଏହି ଗ୍ରାମେ ତାକେ ବସବାସ କରବାର ଶୁଣୋଗ ଦିବେ ? ତାତେ କି ତୋମାର ଶକ୍ତ ବାଡ଼ବେ ନା ମନେ କର ?

ମନୋঃ—ବାଡ଼ବେ ନା ଏମନ କଥା ଆଦୋ ମନେ କରତେ ପାରିନି ମାତୁ ।

ମାତଃ—ତବେ ?

ମନୋঃ—ତବେ କି ଜାନ, କେହ ଭୟେ ବଲୁକ ଆର ନାହି ବଲୁକ ତୋମାର ଆମାର ତ ଆର ଅଜାନା ନାହି କି ସର୍ବନାଶଟା ତାର କରେଛି । ସବୁ ଭିଟାଖାନି ତାକେ ଫିରିଯେ ଦିଇ ତାହଲେ ହୟତ ସେ ତା ଲୟେଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟଚିତ୍ତେ ବସବାସ କରତେ ପାରବେ—ସହଜ ଶୁଣୋଗ ତାର ସମୁଖେ ଏଲେଓ ଆମାର ବିକ୍ରିକେ ମାଥା ତୁଲେ ସେ ଦୀଙ୍ଗାବେ ନା ।

ମାତଃ—କିନ୍କପେ ଜାନଲେ ?

ମନୋঃ—ଆଶେଶବ ତାକେ ଯେ ଦେଖେ ଆସଛି ମାତୁ । ତାର ସ୍ଵଭାବ ଧେରପ ତାତେ ମନେ ହୟ ବାନ୍ତଭିଟାଟୁକୁ ପାଇଲେଇ ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହଇୟା ଅନ୍ତାନ୍ତ ସମ୍ପଦିର କଥା ଓ ଭୁଲେ ଯେତେ ପାରବେ ।

ଶୁଣିଯା ମାତଙ୍ଗିନୀ ହାଁ କି ନା କୋନେ କଥା ବଲିଲ ନା । ନିଷ୍ଠକଭାବେ ବସିଯା ରହିଲ । କିମ୍ବକ୍ଷଣ ପରେ ମନୋତୋଷ ବଲିତେ ଲାଗିଲ—ଗ୍ରାମେର ସକଳେଇ ଜାନିତ ଭବତୋଷ ମୃତ୍ୟୁକାଳେ ବିଷ୍ଟର ଧନସମ୍ପଦି ରାଖିଯା ଗିଯାଛେ । ଆଜ ତାର ପୁତ୍ର ପଥେର ଭିଥାରୀ, ଏ ଅବସ୍ଥାଯ ଭିଟାଖାନି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ତାକେ ନା ଫିରିଯେ ଦିଇ, ତବେ ସକଳେଇ ଏହି ଚଞ୍ଚାନ୍ତେର କଥା ଜାନିତେ ପାରିବେ । ଏଥନାହ ତ ଅନେକେ ଏକଥା ଧଳାବଳି କରିତେଛେ ।

ବୌତ

ମାତଞ୍ଜନୀঃ— ସେଇଜଗୁହ ଆରଓ ଆମାର ଇଚ୍ଛା ଭିଟାଖାନି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାକେ ନା ଦେଓଯା, ଦେଖି ମେ କୋଥାଯି କାହାର ଆଶ୍ରୟେ ଥାକିଯା ଆମାଦେର ବିକଳେ ଯାଥା ତୁଲେ ଦୀବ୍ୟାସ ।

ତାହାଦେର କଥାବର୍ତ୍ତ୍ୟ ବାଧା ଦିଯା ଅତୀବ ଆସିଯା ଡାକିଲ, କାକାବାବୁ ? ତାହାର ଡାକ ଶୁଣିଯା ଉତ୍ତର୍ୟେଇ ଏକଟୁ ଚୟକାଇୟା ଉଠିଲ । ଅତୀବ କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତରେର ଅତୀକ୍ଷା ନା କରିଯା ତାହାଦିଗେର ନିକଟ ଆସିଯା ଛଲଛଳ ନେବେ ବଲିଲ, କାକାବାବୁ ! ଆଜ ଆମି କଲିକାତାୟ ସାଇବ— ଆପନାର ନିକଟ ବିଦ୍ୟା ଲହିତେ ଆସିଲାମ । ତାହାର କଷ୍ଟ ଝନ୍ଦ ହେୟା ଆସିଲ, ଚକ୍ର ଦିଯା ହୁଇ ଫୋଟା ଜଳ ଗଡ଼ାଇୟା ପଡ଼ିଲ ।

ମନୋତୋଷେର ଅନ୍ତରଟା ହେ ଶୁଣିଯା କେମନ ଏକଙ୍ଗପ ଆଲୋଡ଼ିତ ହେୟା ଉଠିଲ । ଅନ୍ତେର ପ୍ରୋଚନ୍ୟ ମେ ଅତୀବେର ଉପର ସତ ବଡ଼ ନିଷ୍ଠୁରହି ହେୟା ଉଠୁକ ନା କେନ—ମେ ସେ ଏହି ଛେଲେଟାକେ ବାଲ୍ୟକାଳ ହିତେ ଲାଲନପାଲନ କରିଯା ଏତ ବଡ଼ କରିଯା ତୁଲିଯାଛେ । ଆଜ ତାହାର ପ୍ରାଣେର ଅନ୍ତଃଶ୍ଳଳ ହିତେ ଏକଟା ଅବସାଦେର ଭାବ ଆସିଯା ଦେଖା ଦିଲ । ତାହାର ମୃତ ବନ୍ଧୁର ମୃତ୍ୟୁ ଶୟାମ ଶପଥେର କଥା ମନେ ହଇଲ, କିନ୍ତୁ ମନେ ପଡ଼ିଲେ କି ହିବେ ମେ ସେ ଏଥନ ଅନେକ ଦୂର ଅଗ୍ରମର ହେୟାଛେ, ତା ହିତେ ଅତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରି ସହଜ ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ ; ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, କଲିକାତାୟ କେନ ସାବେ ଅତୀବ ? ତାହାରେ ସୁର ଗାଢ଼ ।

ନିଜେର ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ପରୀକ୍ଷାର ଜନ୍ମ କାକାବାବୁ । ଏହି ବଲିଯା ତାହାର ପଦଧୂଲି ଗ୍ରହଣ କରିଲ । ମନୋତୋଷ କୋନେ କଥା ବଲିତେ ପାରିଲ ନା । ତବେ ଆମି ଆସ, କାକିମା ! ବଲିଯା ମାତଞ୍ଜନୀର ପଦଧୂଲି ଲହିତେ

ବୋଲାତ

ଅଗ୍ରସର ହଇଲେ, ମାତଞ୍ଜିନୀ ମେହାନ ହଇତେ ସାତ ହାତ ପିଛାଇୟା ଯାଇୟା ବଲିଲ, ଥାକ୍ ବାଚା ଅତତେ ଆର କାଜ ନାହିଁ ।

ପ୍ରତୌବ ଅନ୍ତରେ ବିଷମ ଆଘାତ ପାଇୟା ବଲିଲ—ଜନମେର ମତ ତ ଏ ଗ୍ରାମ ଛେଡ଼େ ଚଲେ ଯାଚି କାକୀମା—ଆର କଥନେ ଯେ ଏ ଗ୍ରାମେ ଫିରେ ଆସବ ତାର ଆଶାଓ ନେଇ, ତବେ ଆର କେନ ଏଥନେ ଆମାର ଉପର ଆପନି ରାଗ କରୁଛେନ । ଆପନାର ଏକଟୁ ପାଯେର ଧୂଳା ଦିନ, କୋଥ ଦୂର କରେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରନ କାକିମା—ଯେଣ ଆମି ଆମାର ଅଭିଷ୍ଟ ପଥେ ଅଗ୍ରସର ହତେ ପାରି ।

ମୁଖ ଭାର କରିଯା ମାତଞ୍ଜିନୀ ବଲିଲ, ସେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଆମି କରୁଛି ବାଚା—ଆମାର ପ୍ରେଣାମେ ଆର ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ପ୍ରତୌବ ଇହାର ପର ଆର ତାହାକେ କୋନେ କଥା ବଲିଲ ନା—ମନୋତୋଷକେ ବଲିଲ, ତବେ ଆମି ଆସି କାକାବାବୁ । ମନୋତୋଷ ପ୍ରକାଶେ କୋନେ କଥା ବଲିତେ ପାରିଲ ନା, ସାଡ଼ ନାଡ଼ିଯା ଜାନାଇଲ, ଏମ । ପ୍ରତୌବ ଧୌରେ ଧୌରେ ବାହିର ହଇୟା ଗେଲ । କିମ୍ବଦୂର ବାହିଲେ ମନୋତୋଷ ଡାକିଲ ପ୍ରତୌବ!—

ପ୍ରତୌବ ଫିରିଯା ଆସିଲେ, ମନୋତୋଷ ଏକ ଗୋଚା ଚାବିର ମଧ୍ୟ ହଇତେ ତିନ ଚାରିଟା ଚାବି ବାହିର କରିଯା ତାହାର ହାତେ ଦିଯା ବଲିଲ, ତୋମାର ବାଟୀର ଚାବୀଗୁଲି ଲାଗେ । ସହସା ମନୋତୋଷେର ଭାବ ପରବର୍ତ୍ତନେର କାରଣ ଉପଲକ୍ଷ କରିତେ ନା ପାରିଯା ପ୍ରତୌବ ବିଶ୍ଵିତଭାବେ ଦୀଢ଼ାଇୟା ରହିଲ । ତାହାକେ ଏହିନପ ଅବସ୍ଥାଯ ଦୀଢ଼ାଇତେ ଦେଖିଯା ମନୋତୋଷ ବଲିଲ, ପ୍ରତୌବ ! ତୋମାର ପିତାର ସମସ୍ତ ସମ୍ପଦି ଦେନାର ଦାସେ ବିକ୍ରି ହଇୟା ଗିଯାଛେ ତାହା ତୁମି ଜାନ । ତୋମାର ବାଟୀଥାନି ଆମି କିନିଯା

ବୌଦ୍ଧାତ

ଲହିଙ୍ଗାଛିଲାମ, ତୋମାର ବାସେର ଜନ୍ମ ସେଇ ବାଟୀଥାନି ଆମି ତୋମାକେଇ ଦାନ କରିଲାମ । ଚାବିଗୁଲି ନିଯେ ସାଓ, ପରେ ଲେଖାପଡ଼ା କରେ ଦେବ ।

ପ୍ରତୀବ ପୁନରାୟ ତାହାକେ ଶ୍ରେଣୀ କରିଯା ବଲିଲ, କାକାବାବୁ ଏତଟାଇ ସଦି ଦୟା କରିଲେନ, ତବେ ଅନୁମତି କରନ ଯାବାର ସମୟ ଏକବାର ତୃପ୍ତିକେ ଦେଖିଯା ସାଇ । ମନୋତୋଷକେ କୋନ୍ତା କଥା ବଲିତେ ନା ଦିଯା ମାତଞ୍ଜିନୀ ବଲିଲ, ନା ବାଛା—ମେ ଏଥନ ବାଟି ନାହିଁ ।

ଏ କଥାର ପର ମେ ଆର କି ବଲିବେ । ବିଷାଦ ମଲିନ ମୁଖେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସେହାନ ତ୍ୟାଗ କରିଯା ଚଲିଯା ଥେଲ । ମନୋତୋଷ ନିର୍ବାକଭାବେ ତାହାର ଗମନ ପଥ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଯା ବସିଯା ରହିଲ ।

ପ୍ରତୀବ ଗୃହପ୍ରାଞ୍ଚନେ ଆସିଯା ଏକବାର ଚାରିଦିକେ ସତ୍କଳ ନୟନେ ଚାହିୟା ଦେଖିଲ ସଦି କୋନ୍ତରପେ ତୃପ୍ତିକେ ଏକବାର ଦେଖିତେ ପାଯ । ଦେଖିଲ ତୃପ୍ତି ଏକଟି ଗୃହେର ଦାବାୟ ନିଶଳ ଭାବେ ଦୀଢ଼ାଇଯା ଆଛେ, ତାହାର ଚକ୍ର ଦିଯା ଅକ୍ଷବତ୍ତା ବହିଯା ସାଇତେଛେ । ତାହାକେ ଏହିଙ୍କପ ଅବସ୍ଥାୟ ଦେଖିଯା ପ୍ରତୀବ ନିଜେକେ ଦମନ କରିତେ ନା ପାଇସା ଡାକିଲ—ତୃପ୍ତି !

ତୃପ୍ତିର କର୍ଣ୍ଣ ଏହି ଡାକ ପୌଛିତେ ମେ ଆର ଶ୍ଵର ଥାକିତେ ପାରିଲ ନା । ଏକଙ୍କପ ଛୁଟିଯାଇ ତାହାର ଦିକେ ଅଗ୍ରମର ହଇଲ । ମଧ୍ୟ ପଥ ଅନ୍ତିକ୍ରମ କରିତେ ନା କରିତେ ମାତଞ୍ଜିନୀ ବଜ୍ର କଠୋର କଠେ ଡାକିଲ, ତୃପ୍ତି ! ମେ ଡାକ ଗ୍ରାହେର ମଧ୍ୟେ ନା ଆନିଯା, ତୃପ୍ତି ପ୍ରତୀବେର ନିକଟ ଉପଶିତ ହଇଲ । ପ୍ରତୀବେରଙ୍କ ଚକ୍ର ଦିରା ଜଳ ପଡ଼ିତେଛେ । ତୃପ୍ତି ତାହାକେ ଶ୍ରେଣୀ କରିଯା କାଦିତେ କାଦିତେ ବଲିଲ, ତୋମାର ଏହି ଛେଟ

বোনটি

বোনটিকে ভুলনা দাদা। অশ্রদ্ধক কর্তৃ প্রতীব বলিল, তোকে
কিরূপে ভুলব বোন—তুই যে আমার হৃদয়টাকে দখল করে
যেখেছিস। বলিতে দেখিতে পাইল মাতঙ্গিনী রক্ত চক্ষু
বাহির করিয়া তাহাদের দিকে অগ্রসর হইতেছে। প্রতীবকে
অপমানের হাত হইতে রক্ষা করিবার জন্য তৃষ্ণি, তবে এস দাদা
বলিয়া তাহার পদধূলি গ্রহণ করিল। প্রতীব তাহাকে আশীর্বাদ
করিয়া দ্রুতপদে মেঘান ত্যাগ করিয়া গেল।

[৮]

এতখানি বয়স পর্যন্ত প্রতীব কথনও গ্রামখানির বাহিরে থাকে নাই, মাত্র কয়েক দিনের জন্য সে ‘মাতৃকুলেসন’ পরীক্ষা দিবার জন্য বিদ্যালয়ের প্রধান শিক্ষক রঙ্গন বাবুর সহিত কলিকাতায় আসিয়াছিল। আজ সেই গ্রাম খানিকে ছাড়িয়া যাইতে তাহার হৃদয়ে এক দুরবিমহ বেদন অনুভব করিল। এতখানি বয়স পর্যন্ত সে এই গ্রামখানিকে আপনার বলিয়াই চিনিয়াছিল; কথনও ধারণা করিতে পারে নাই যে, এক দিন তাহাকে এই সাধের গ্রামখানি ছাড়িয়া চলিয়া যাইতে হইবে। আজ সেই ধারণার অতীত জিনিষটাকে বাস্তবে পরিণত হইতে দেখিয়া তাহার বক্ষপিঞ্জর ভেদ করিয়া একটা দীর্ঘ নিষ্ঠাস বাহির হইল। জানিনা সে দীর্ঘ-নিষ্ঠাসের কিয়দংশও ঘনোতোষের অন্তঃকরণে দাগা দিতে পারিয়াছিল কিন।

ঘনোতোষের নিকট হইতে পিতৃগৃহের চাবি পাইয়া সে প্রথমেই তার ভিটাখানিতে আসিয়া যে ঘরখানিতে তার পিতা শয়ন করিতেন সেই ঘরখানির মধ্যে প্রবেশ করিল। প্রবেশ করিতেই প্রাচীরের সন্মুখগাত্রে দেখিল তাহার পূজনীয় পিতামাতার তৈলচিনি যেন সহান্ত্যে তাহার দিকেই চাহিয়া তাহাকে আশীর্বাদ করিতেছে।

দেখিয়া কাতরকণ্ঠে ডাকিল, বাবা ! বাবা !! তারপর তাহাদের

ବୌଭାଗ

ଉଦ୍ଦେଶେ ଭୂମିତେ ଲୁଟୀଇୟା କାନ୍ଦିତେ କାନ୍ଦିତେ ସଲିଲ ବାବା ! ଆଜ
ଆପନାର ବିଶ୍ୱାସୀ କାକା ବାବୁର ଦୟାୟ ଆମି ଦେଶତ୍ୟାଗୀ, ଆଶୀର୍ବାଦ
କରୁଣ ବାବା ଯେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଲୟେ ଆଜ ଏହି ଗ୍ରାମଥାନି ଛେଡେ ଘାଚି ମେ
ଅଭିଷ୍ଟ ଯେନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୟ । ଆଜ ଦୀନ ହୀନ ପଥେର ଭିଥାରି ହୟେ ଗ୍ରାମଥାନି
ଛେଡେ ଘାଚି, ଯେନ ଆବାର ତୋମାଦେରଙ୍କ ପୁତ୍ର ହୟେ ଏହି ଗ୍ରାମଥାନିତେ
ଫିରେ ଏସେ ତୋମାର ଭିଟାଯ ସାଁଜେର ପ୍ରଦୀପ ଜାଲିତେ ପାରି ।

ପ୍ରତୀବ ଧୀରେ ଧୀରେ ଗୃହଥାନି ହଇତେ ବାହିର ହଇୟା ତାହାତେ ଚାବି
ବନ୍ଧ କରିଯା ବାଟି ହଇତେ ସଥନ ବାହିର ହଇୟା ପଡ଼ିଲ ତଥନ ଗ୍ରାମେର ସରେ
ସରେ ସନ୍ଧ୍ୟାର ବାତି ଜାଲାଇୟା ପୁରାଙ୍ଗନାଗଗ ଶଞ୍ଚଳନି କରିତେଛେ ।
ଓପାଡ଼ାୟ ବନ୍ଧୁଦେର ବାଟିତେ ବାନ୍ଧ ଦେବତାର ଆରତିର କାଶର ସଂଟା
ବାଜିଯା ଉଠିଯାଛେ । ତାରପର ପ୍ରତୀବ ତାର ଭଗବାନ କାକା ଓ ମାଟ୍ଟାର
ମହାଶୟେର ନିକଟ ବିଦ୍ୟାୟ ଲହିୟା ଗ୍ରାମଥାନି ପରିତ୍ୟାଗ କରିଯା ଚଲିଯା
ଗେଲ । ଯାଇବାର ସମୟ ଭଗବାନ ବାଗି ତାହାକେ ଦଶଟି ଟାକା ଦିଯା
ଦିଲ । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରତୀବ ଏହି ଟାକା ଲହିତେ ଅସ୍ତ୍ରୀକାର କରିଲେ, ଭଗବାନ
ଚକ୍ରର ଜଲେ ବୁକ ଭାସାଇତେ ଭାସାଇତେ ଏମନ ଭାବେ ତାହାର ହାତେ
ଟାକା କଯଟି ଗୁଜିଯା ଦିଲ, ସାହାତେ ସେ ଆର କିଛୁତେଇ ଅସ୍ତ୍ରୀକାର
କରିତେ ପାରିଲ ନା ।

ସଥନ ମେ ତେଲକଳ ସାଟ ଛେସନେ ଆସିଯା ପୌଛିଲ, ତଥନ ତାହାର
ଏକ ବିଷମ ଭାବନା ହଇଲ । ଏଥନ ମେ କୋଥାୟ ଯାଇବେ ଓ କି
କରିବେ ? ତିନ ଚାରି ଦିନ ତାହାର ପଥେ ପଥେ କାଟିଲ । ଏକଟୁ
ଆଶ୍ରୟ ବା ସହାନୁଭୂତି ପାଇବାର ପ୍ରତ୍ୟାଶାୟ ମେ ପଥେ ପଥେ ସରିଯା

বৌভাত

বেড়াইল, কিন্তু কেবল পথে পথে ঘুরিয়া বেড়াইলে ত আর কাহারও
সহানুভূতি লাভ করা যায় না। এই নিরীহ পল্লি ঘুবকটী এক দিকে
যেমন সাহসী, আত্মর্ধ্যাদা জ্ঞান সম্পন্ন, অন্ত দিকে তেমনি অত্যন্ত
লাজুক ও কোমল হৃদয়। এক্ষেপ বিভ্রান্ত ভাবে পথে পথে ঘুরিয়া
না বেড়াইয়া যদি কাহারও বাটাতে আশ্রয় লাভের চেষ্টা করিত, তবে
হয়ত বা কোনও সদাশয় ভদ্র লোকের অনুগ্রহ লাভ করিতে পারিত,
কিন্তু প্রতো তাহা পারিল না। এক একবার মনে ভাবিত কাহারও
আশ্রয় প্রার্থনা করে,—কিন্তু লজ্জা আসিয়া তাহাকে এমন ভাবে
জড়িত করে, যে, সে আর তাহা পারিয়া উঠে না। এই ভাবে
তাহার তিন চারি দিন কাটিয়া গেল, কাহারও বাটা আশ্রয়ের জন্য
চেষ্টা করিল না। এ কয় দিন পেটে অন্ন নাই। চক্ষে নিদ্রা নাই;
ক্ষুৎপিপাসায় কাতর, বৃক্ষতলে আশ্রয়।

এই ভাবে পাঁচ সাত দিন কাটিবার পর এক দিন ঘটনাক্রমে
এক সুষোগ আসিয়া উপস্থিত হইল। পথে ঘুরিতে ঘুরিতে সে
দেখিতে পাইল একটী সমিতিতে অনেকগুলি বালক ও ঘুবক লাঠি,
বর্ণা, সড়কি প্রভৃতি খেলা তাহাদের শিক্ষকের নিকট আয়ত
করিতেছে। শিক্ষক মহাশয়ও একান্তিক যত্নে তাহাদিগকে ঐ
সকল বিষয় শিক্ষা দিতেছেন; দেখিয়া তাহার প্রাণ আনন্দে নৃত্য
করিতে লাগিল। সে যে ইহাই চায়, অন্নজীর্ণ দুর্বল বাঙালী ঘুবককে
দৈহিক শক্তির উৎকর্ষ সাধন করিতে দেখিলে তাহার প্রাণ আনন্দে
নাচিয়া উঠে; তাই সে আজ এত গুলি লোককে খেলায় মাতিয়া

ବୌତାତ

ଥାକିତେ ଦେଖିଯା ଆପନଭୋଲା ହଇୟା ତାହାରେ ଖେଳ ଦେଖିତେ
ଲାଗିଲ ।

ଶିକ୍ଷକ ମହାଶୟ ହଇ ତିନଟା ବାଲକକେ ବଲ୍ଲମ କ୍ରୀଡ଼ାର କୌଶଳ
ଦେଖାଇୟା ଦିତେଛେ । ବାଲକଗଣଙ୍କ ମନୋଧୋଗସହକାରେ ତାହା
ଶିକ୍ଷା କରିତେଛେ ପ୍ରତୀବେର ମନେ ହଇଲ ସେଇ ଶିକ୍ଷକ ମହାଶୟର ବଲ୍ଲମ
ଚାଲନାର କୌଶଳେର ମଧ୍ୟ କୋଥାଯ ଏକଟୁ ଭୁଲ ଥାକିଯା ଯାଇତେଛେ ବା
ତିନି ଇଚ୍ଛା କରିଯାଇ ମେହି କୌଶଳଟୁକୁ ଗୋପନ ରାଖିତେଛେ । ସେ
କାରଣେହି ହୋକ ଶିକ୍ଷକର ପକ୍ଷେ ହଇବ ଅତୀବ ଅନ୍ତାୟ ଏବଂ ଲଜ୍ଜାଜନକ
ବିବେଚନା କରିଯା ମେ ଆବେଗମୟ କଠେ ବଲିଯା ଉଠିଲ, ଏତାତ ଠିକ ହଚେ
ନା ମ'ଶାଯ ।”

ଏକଜନ ଅପରିଚିତ ଯୁବକେର ଏହି ଭାବେ ପ୍ରଥମ ସନ୍ତ୍ଵାନ ସକଳ
କେଇ ଚମକିତ କରିଯା ଦିଲ; ସକଳେଇ ଏହି ଆଗନ୍ତୁକଟୀର ମୁଖପାନେ
ଚାହିୟା ରହିଲ । ସମିତିର ଶିକ୍ଷକ ବିଜଲି ବାବୁ ଏକଜନ ଗୁଣ ଗ୍ରାହୀ
ଉଦ୍ଧାର ଯୁବକ । ତିନି ପ୍ରତୀବେର ଦିକେ ଅଗ୍ରସର ହଇୟା ତାହାର ହାତ
ହଇଟା ଧରିଯା ବଲିଲେନ, ବେଯାଦପି କ୍ଷମା କରବେନ, ଆପନାର ନାମ
ଜିଜ୍ଞାସା କରିତେ ପାରି କି? ପ୍ରତୀବ ଓ ସ୍ଫୀତ ହାତେ ନୟଭାବେ
ତାହାର ନାମ ବଲିଲ ।

ବିଜଲି ବାବୁ ପୁନରାୟ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲେନ, ଆପନାର ନିବାସ? ଏବାର
ଉତ୍ତର ଦିତେ ପ୍ରତୀବେର କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହଇୟା ଆସିଲ, ଚୋଥେର କୋନେ
ଜଳ ଆସିଯା ଚକ୍ ଚକ୍ କରିଯା ଉଠିଲ । ସେ ସେ ତାହାର ଆଦରେର
ଜନ୍ମହାନ ଚିର ଦିନେର ଜନ୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଯା ଆସିଯାଛେ । ତଥାପି

বৌতাত

একটু উন্নর দিতে হইবে, তাই সে রুক্ষ কণ্ঠে বলিল, উপস্থিত আমার নিবাস কোথাও নাই, আমি গৃহ হারা আশ্রয় শুন্ম দীন হৈন পথের ভিথারী ।

বিজলি বাবু চকিতের মধ্যে কি ভাবিয়া লইলেনও বলিলেন ; আমার অপরাধ ক্ষমা করিবেন, না বুঝে অনৰ্থক আপনার প্রাণে কষ্ট দিয়াছি ।

কিছু নয় মহাশয় বরং আমার সৌভাগ্য যে ভগবানের দ্যায় আপনার মত লোকের সহিত পরিচিত হইতে পাইয়াছি, এইটাই আমার অশেষ লাভ ।

বিজলি বাবু এ প্রসঙ্গ ত্যাগ করিয়া বলিলেন, প্রতীব বাবু বুঝেছি, আপনি বলম চালনায় স্বদক্ষ, যদি কিছু মনে না করিয়া আমার সহিত একটু খেলেন তবে খুবই শুখী হব ।

প্রতীব—আপনার সহিত খেলা আমার সৌভাগ্য বলে জানব । তবে এ খেলাটা আমার বেশ ভালুক জানা নাই ।

বিজলি ।—যা জানেন আমার বোধ হয় তাই যথেষ্ট ; অগ্নি কথনও ভস্ত্র দিয়া চাপা থাকে না ।

প্রতীব বিজলি বাবুর হাত ধরিয়া সহাত্তে অগ্রসর হইল । গাত্র হইতে অঙ্গরাখ উন্মোচন করিয়া মন্ত্রের বেশ ধারণ করিল । উভয়ের ললাটে বৃহদায়তনের সিন্দুরের ফোটা পরিল, তারপর পরম্পর পরম্পরকে আলিঙ্গন করিয়া উদ্দেশে শুরুদেবকে - প্রণাম পূর্বক পরম্পরের সম্মুখিন হইল । উভয়ের হস্তে নিমিষ মধ্যে বলম শুরিয়া

ବୌଭାଗ

ଉଠିଲ, ଉତ୍ସେହି ବଲ୍ଲମ ଚାଲନାଯ ସିଦ୍ଧ ହଣ୍ଡ । ସମିତିର ସଭ୍ୟଗଣ ଯୁଗପଥ
ଭୟ ଓ ବିଶ୍ୱାସେ ଉଦ୍ବେଳିତ ହୃଦୟେ ତାହାଦେର କ୍ରୋଡ଼ା କୋଶଳ ଦେଖିତେ
ଲାଗିଲ । ଅର୍ଦ୍ଧ ସଂଟାର ମଧ୍ୟେ କାହାର ଓ ଜୟ ପରାଜ୍ୟେର ଲକ୍ଷଣ ନିର୍ଣ୍ଣାତ
ହଇଲ ନା । ଉପର୍ଦ୍ଧିତ ଦର୍ଶକ ମଣ୍ଡଳୀ ମୁଢ଼ ହଇୟା ଦେଖିତେ ଲାଗିଲ, କି
ମୁନ୍ଦର ଏହି ଆଗନ୍ତୁକେର ବଲ୍ଲମ ଚାଲନାର ଭଙ୍ଗୀ,—କିନ୍ତୁ ଆର ବୁଝି ପାରେ
ନା, ଏବାର ଗୁରୁଜୀର ଜୟ ଅବଶ୍ୱତ୍ତାବୀ । ଆନନ୍ଦେ ଗର୍ବେ ତାହାଦେର ବକ୍ଷ
ଶ୍ଫୀତଃ ହଇୟା ଉଠିଲ, ଆକାଶ ପାତାଳ କାଂପାଇୟା ଚୀଏକାର କରିଯା
ଉଠିଲ—ଜୟ ଗୁରୁଜୀର ଜୟ ।

କିନ୍ତୁ ଏକି ? ତାହାଦେର ଉତ୍ସାମଧନି ଥାମିବାର ମଙ୍ଗେ ମଙ୍ଗେଇ
ପ୍ରତୀବ ଏକଟା ହାତ ତୁଳିଯା ବଲିଲ, ବାସ, ଖେଳା ଶେଷ ବିଜଲି ବାବୁ,
ଆପନି ପରାଜିତ । ସଭ୍ୟଗଣ ବଲିଯା ଉଠିଲ, କିନ୍ତୁ ? ଖେଳା ଏଥନେ
ଶେଷ ହଇଲ ନା ଜୟ ପରାଜ୍ୟ କିନ୍ତୁପେ ନିର୍ଣ୍ଣାତ ହଇଲ ?

ବହୁକଣ୍ଠ ପୂର୍ବେହି ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣାତ ହଇୟାଛେ ।

କି ରୂପେ ?

ପ୍ରତୀବ ତଥନ ମହାସ୍ତେ ବିଜଲୀ ବାବୁକେ ବଲିଲ, ଦେଖୁନ ଦେଖି
ଆପନାର ଲଲାଟେ ମେ ମିନ୍ଦୁର ବିନ୍ଦୁ ଆଛେ କିନା ?

ସକଳେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହଇୟା ଗେଲ । ସତ୍ୟଇ ତ ସକଳେର ଅଳକ୍ଷ୍ୟ ଏମନ
କି ବିଜଲି ବାବୁର ଅଜାନିତ ଭାବେ ମେହି ମିନ୍ଦୁରେର ଫୋଟା କୋଥାଯ
ଅନ୍ତହିତ ହଇୟାଛେ । ପ୍ରତୀବ ତଥନ ତାହାର ହଞ୍ଚିତ ବଲ୍ଲମେର ଅଗ୍ରଭାଗ
ଦେଖାଇଲ, ତାହାତେ ମେହି ମିନ୍ଦୁର ଲାଗିଯା ଆଛେ । ଉପର୍ଦ୍ଧିତ ବ୍ୟକ୍ତିବୁନ୍ଦ
ନିର୍ବାକ ହଇୟା ଗେଲ ।

ବୌତାତ

ଗୁଗଗ୍ରାହୀ ବିଜଲି ବାବୁ ନିଜେର ପରାଜୟେର କଥା, ଲଜ୍ଜାର କଥା ଭୁଲିଆ ଗେଲେନ, ହାସିତେ ହାସିତେ ଛୁଟିଆ ଆସିଆ ପୁନରାୟ ତାହାକେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିଆ ବଲିଲେନ, ଆପନାକେ ଆମି ବହୁ ପୂର୍ବେହି ଚିନିଆଛି । ଆପନାକେ ଦେଖିଆଇ ବୁଝିଆଛିଲାମ ଆପନି ଭସ୍ମାଚ୍ଛାଦିତ ଅଗ୍ନି— ଆମି ଆପନାର ନିକଟ ପରାଜୟ ସ୍ଵୀକାର କରିତେଛି, ପ୍ରତୀବ ଓ ବିନୟ ନାହିଁ ବଚନେ ବଲିଲ, ଆପନି ଓ ବଡ଼ କମ ନନ ବିଜଲି ବାବୁ, ଏ କୌଶଳ ଅନେକେଇ ଜାନେ ନା ! ଆମାର ଗୁରୁଦେବ ଅତ୍ୟାଧିକ ସ୍ନେହବଶେ ଆମାଯା ଏହିଟୁକୁ ଶିଖାଇଯାଚେନ ।

ବିଜଲି ବାବୁ ବଲିଲେନ, ଯାଇ ହୋକ ପ୍ରତୀବ ବାବୁ ! ଆଜ ଆପନାର ନିକଟ ପରାଜିତ ହଇଯାଓ ସେ କି ଆନନ୍ଦ ହମ୍ରେ ତାହା ଭାଷାୟ ବର୍ଣନ କରିତେ ଅକ୍ଷମ, ଦୟା କରେ ଆଜ ଆମାର ବାଟୀତେ ଆପନାକେ ଆତିଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିତେ ହଇବେ ।

ମେଟୋକେ ନିଜେର ସୌଭାଗ୍ୟ ବଲେଇ ମନେ କରିବ ।

ମେହି ଦିନକାର ମତ ସମିତିର କାଜ ବନ୍ଦ ରାଖିଆ ପ୍ରତୀବକେ ଲାଇଆ ବିଜଲିବାବୁ ନିଜେର ଗୃହେ ଲାଇଆ ଗେଲେନ ।

এই নৃতন প্রতিবন্ধীটীকে পাইয়া বিজলিবাবুর ঝানন্দ আর ধরে না। হই তিন দিন লাঠী শড়কি প্রভৃতি চালনার নানাক্রিপ কোশল দেখিয়া বিজলিবাবু প্রতৌবের উপর এমনই আকৃষ্ট হইয়া পড়িলেন, যে, শেষে তিনি নিজেই প্রতৌবকে এই সমিতির শিক্ষকের পদ গ্রহণ করিতে অনুরোধ করিলেন। প্রতৌব কিছুতেই তাহাতে স্বীকৃত হইল না। অবশেষে তাহাদিগের আন্তরিক আগ্রহ, একান্ত অনুরোধ কিছুতেই এড়াইতে না পারিয়া, বিশেষ বিজলিবাবু ষথন বলিলেন এতদিন লোকের অভাবে আমাকে বাধ্য হইয়া ইহাদিগের শিক্ষকতা করিতে হইয়াছিল—আমার কার্য্যের গুরুত্ব এত অধিক, যে, সে সমস্ত ঠিক মত দেখিয়া এখানে প্রত্যহ আসা আমার পক্ষে অসাধ্য। তখন বাধ্য হইয়া তাহাকে ঐ পদ গ্রহণ করিতে হইল।

ঐ পদ গ্রহণ করিয়া প্রতৌব এমন সুন্দর ও শুঁজুলার সহিত শিক্ষার্থীদিগকে ক্রীড়া কোশল শিক্ষা দিতে লাগিল, যাহাতে সদগুগণ তাহার প্রতি মুগ্ধ না হইয়া থাকিতে পারিল না। অতি অল্পদিনের মধ্যেই হাওড়ায় তাহার নাম ছড়াইয়া পড়িল। তাহার সরল অমায়িক ব্যবহারে, অন্তের বিপদে নিজের প্রাণ তুচ্ছ করিয়াও তাহার রক্ষণাবেক্ষণ প্রভৃতি গুণাবলীতে সে সকলের প্রাণের পরতে

ବୈଭାତ

ପରତେ ଜଡ଼ିତ ହଇଯା ପଡ଼ିଯାଛିଲ । କେହ ଇଚ୍ଛା କରିଯା ମହଜେ ତାହାକେ ସେହାନ ହିଁତେ ଚୂତ କରିତେ ଚାହିତ ନା ।

ସେ ପ୍ରତୀବ ଅଳ୍ପ କରେକ ଦିନ ପୂର୍ବେ ପିତୃବନ୍ଧୁ ପିତୃବ୍ୟ ତୁଳ୍ୟ ମନୋତୋଷେର ଚକ୍ରାନ୍ତେ ଆଶ୍ରଯହାରା ସହାୟଶୂନ୍ୟ ହଇଯା ଭଗବାନ ପ୍ରଦତ୍ତ ଦଶଟୀ ଟାକା ସମ୍ବଲ କରିଯା ନିଜେର ଅଦୃଷ୍ଟେର ଅନୁମନକାନେ ଅନାହାରେ ଅନିଦ୍ରାୟ ପଥେ ପଥେ ସୁରିଯା ବେଡ଼ାଇଯାଛିଲ, ସେଇ ପ୍ରତୀବ ଆଜ ଭଗବାନେର ଅସୀମ ଅନୁଗ୍ରହେ ହାଓଡ଼ାବାସୀର ଅନ୍ତରେ କେମନ “ଆପନାର ଲୋକେର” ମତ ଜୁଡ଼ିଯା ବସିଲ । ତାହାର ସାମାନ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସଂବାଦ କୋନ୍‌ଓରିପେ କାହାରେ କରେ ପୌଛିଲେ ତାହାରା ଦିବୀ ରାତ୍ର ତାହାର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିତ ନା, ସେନ ତାହାଦେର ନିଜେର ଭ୍ରାତା ବା ପୁତ୍ରେର ଅନୁଷ୍ଠ ବଲିଯାଇ ଜ୍ଞାନ କରିତ । ମୋହାନ୍ଦ ଜୀବ ଆମରା, ଆମରା ତାହାର ଏହ ଅସୀମ ଲୀଲାର କଥା ଭୁଲିଯା ପରମ୍ପର ପରମ୍ପରେର ସହିତ ମାରାମାରି କାଟାକାଟି କରିଯା ମରି—ଏକେ ଅନ୍ତେର ସର୍ବନାଶ କରିଯା ନିଜକେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତିପନ୍ନ କରିତେ ସର୍ବଦାଇ ପ୍ରୟାସ ପାଇ କିନ୍ତୁ ଏବଜନ ଆଛେନ ବୁଝିତେ ପାରି ନା, ସାହାର ଅଦୃଶ୍ୟ ମଙ୍ଗଳ ହଣ୍ଟ ଅତ୍ୟାଚାରକ୍ଲିଷ୍ଟ ଲୋକଟୀକେ ରକ୍ଷା କରିତେ ସର୍ବଦାଇ ସକଳ ସମୟେଇ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହଇଯା ରହିଯାଛେ—ଆମରା ଏମନି ମୋହାନ୍ଦ ପାଟୋଯାରି ଜୀବ ।

ଏମନିଭାବେ ସକଳେର ଆଦର ଯତ୍ରେର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରତୀବେର ଦିନଗୁଲି କାଟିଯା ଷାଇତେ ଲାଗିଲ । ଏତଟା ଆଦର ଯତ୍ରେର ମଧ୍ୟେ ଥାକିଯାଓ ପ୍ରତୀବ କିନ୍ତୁ ଏକଟା ବିଷୟ ଭୁଲିତେ ପାରିତ ନା ଏବଂ ସେଇଟାଇ ତାହାକେ ବେଶୀ ଆସାତ ଦିତ, ସେ, ମେ ଏଥନ୍‌ଓ ଅନ୍ତେର ଦୟାଦତ୍ତ ଅନ୍ନେ ପରିପୁଣ୍ଟ

ବୌଦ୍ଧାତ

ହିତେଛେ । ଏହଟା ଧର୍ମନାଥ ତାହାର ମନେର ମଧ୍ୟେ ଉଦୟ ହିତ ତଥନାଟି କେମନ୍ ଏକଟା ଅଶରୀରୀ ବେଦନା ତାହାର ହୃଦୟ ପଞ୍ଜର ଚର୍ଚ କରିଯା ଦିଲ, କିନ୍ତୁ ଉପାୟ କି ? ସତକ୍ଷଣ ମେ ବାଲକଦିଗଙ୍କେ କ୍ରୀଡ଼ା କୌଶଳ ଶିକ୍ଷା ଦିଲ, ତତକ୍ଷଣ ମେ ଆପନ ଭୋଲା ହିଁଯା ଥାକିତ, କିନ୍ତୁ ଦିବା ସିପହରେ ଓ ରାତ୍ରିତେ ନିଃସଂ ଅବସ୍ଥାୟ ଏକଟୀର ପର ଏକଟୀ ଚିନ୍ତା ଆସିଯା ତାହାର ହୃଦୟ ମଥିତ କରିଯା ତୁଳିତ । ନିଜେର ଅବସ୍ଥାର କଥା ତ ବଟେଇ ଉପରନ୍ତୁ ଆର ଏକଜନେର ଚିନ୍ତା ମେ ଏହାଇତେ ପାରିତ ନା—ମେ ଚିନ୍ତା ତୃପ୍ତିର ।

ମେ ପିଶାଚୀ ତୁଳ୍ୟ ବିମାତା କର୍ତ୍ତକ କର୍ତ୍ତା ନା ଲାଖିତ ହିତେଛେ, ତାହାର ଅତ୍ୟାଚାର ଜ୍ଞାଲା ସମ୍ମଗ୍ନା ମେ ତ ନିଜେର ଚକ୍ରହି ଦେଖିଯା ଆସିଯାଛେ—ତାହାର ଅଜାନିତ କିଛୁହି ନାହିଁ । ମେ ଥାକିଲେ ହିତ ଭାଇ ବୋନ ଉଭୟେ ଉଭୟେର ନିକଟ ହୃଦୟେର ବ୍ୟାଥା ନିବେଦନ କରିଯା ଅନେକଟା ଶାନ୍ତି ପାଇତ । ଆଜ ମେ କାହାର ନିକଟ ତାହାର ପ୍ରାଣ ଖୁଲିଯା କଥା କହିବେ ? କେ ତାହାକେ ଏକଟା ସମବେଦନାର କଥା ଜାନାଇବେ ? ପଲ୍ଲୀର ଆବହାୟା ତାହାର ଜାନିତେ କିଛୁହି ବାକି ନାହିଁ । ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଧନୀର ପଦଲେହନ କରିଯା ତଥାକାର ଅଧିବାସୀରୀ ଆପନାଦିଗଙ୍କେ ସାର୍ଥକ ଜ୍ଞାନ କରେ, ତାହାରା ନିଜେଦେର ସେ ଏକଟା ଅନ୍ତିତ ଆଛେ—ମେଟୋ ଏକବାରଓ ଭାବିଯା ଦେଖିବାର ଅବକାଶ ପାଇ ନା । ଅତ୍ୟାଚାରୀର ବିକଳେ ଏକଟା କଥା ବଲିବାର ସାହସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାଦେର ନାହିଁ । ଏ ଅବସ୍ଥାୟ ତୃପ୍ତି କାହାର ନିକଟ ଏତୁକୁ ସାହାଯ୍ୟ ଆଶା କରିତେ ପାରେ ? ବରଂ ହୃଦୟେର ଆବେଗ ସହ କରିତେ ନା ପାରିଯା ଯଦି

ବୋତାତ

କାହାରେ ନିକଟ ଏତୁକୁ କିଛି ବଲେ ତବେ ମାତଙ୍ଗିନୀର ତସି ସାଧନେର ଜଗ୍ତାଇ ଏତୁକୁ କଥାକେଓ ଶତେକୁଟକୁ କରିଯା ତାହାର କାଣେ ତୁଳିଯାଇଦିତେ କୁଠାଓ ବୋଧ କରିବେ ନା ! ହା ଭଗବାନ ! ଏହି ସରଲା ବାଲିକା ତୋମାର ଚରଣେ କି ଏମନ ଅପରାଧ କରିଯାଇଁ ସେ ଏତୁକୁ ବସେ ମାତୃହୀନା ହଇଯା ତାହାକେ ଏତ କଷ୍ଟଭୋଗ କରିତେ ହାଇତେଛେ ! ଏହି ସମସ୍ତ ଚିନ୍ତାଯ ତାହାର ପ୍ରାଣ ଛଟଫଟ କରିଯା ଉଠିତ ।

ଚିନ୍ତାର ଏକଟାନା ଶ୍ରୋତ କଥନ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ ନା । ତରଙ୍ଗେର ପରିତରଙ୍ଗ ତୁଳିଯା ସେ ହଦ୍ୟକେ ଆଲୋଡ଼ିତ କରିଯା ତୁଲେ । ପ୍ରତୀବେଳେ ଚିନ୍ତାର ଧାରାଓ ଏହି ନିୟମେର ବ୍ୟକ୍ତିକ୍ରମ କରିତେ ପାରିତ ନା, ତସିର ଅବଶ୍ୱାର କଥା ଚିନ୍ତା କରିତେ କରିତେ ଅଜାନିତ ଭାବେ ଆବାର ତାହାରଇ ଚିନ୍ତା ଆସିଯା ତାହାର ହଦ୍ୟକେ ଆଲୋଡ଼ିତ କରିଯା ତୁଲିତ । ଅନ୍ତେର ଦୟାଦତ୍ତ ଅର୍ଥେ ତାହାର ଦିନଞ୍ଚଲି ଏକଙ୍କପ କାଟିଯା ଯାଇତେଛେ— କିନ୍ତୁ ଏକଙ୍କପ କରିଯାଇ ବା କତଦିନ ଚଲିବେ ? ଏକଙ୍କପଭାବେ ଦିନ ତଥା ଶୂଗାଳ କୁକୁରେରେ କାଟେ, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଦିନ ତ ଏକଙ୍କପଭାବେ କାଟିଲେ ଚଲିବେ ନା । ତାହାକେ ଆବାର ଦେଶେ ସାଇତେ ହଇବେ, ପିତାର ପୁନଃ ହଇଯା ଆବାର ତାହାର ବଂଶେର, ପିତୃପିତାମହେର ମୁଖୋଜ୍ଜ୍ଵଳ କରିତେ ହଇବେ । ଧ୍ୱଂସୋମୁଖ ପଣ୍ଡିର ଦେହେ ପ୍ରାଣ ସଞ୍ଚାର କରିତେଇ ହଇବେ । ଆବାର ତାହାକେ ମାତ୍ରମ ହଇତେ ହଇବେ । ଏକଙ୍କପ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟଭାବେ ବସିଯାଇଥାକିଲେ ତାହାର ପ୍ରାଣେର ଆକୁଳ ଆକାଙ୍କା ସେ ଆକାଶ କୁରୁମେ ପରିଣତ ହଇବେ, ତାହାର ହଦ୍ୟ ନିହିତ ସମସ୍ତ ସାଧ ଚିରଦିନେର ଜଗ୍ତ ବିଲୁପ୍ତ ହଇଯା ଯାଇବେ । ଆବାର ମନେ ହଟିତ କି ଉପାୟେ ସେ ତାହାର

ବୌଦ୍ଧାତ

ଅଭିଷ୍ଟ ପଥେ ଅଗ୍ରସର ହିବେ—ତାହାର ସହାୟ ନାହିଁ, ସମ୍ବଲ ନାହିଁ କି
ଉପାୟେ ମେ ତାହାର ଆଶା ଆକାଙ୍କ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିତେ ସମର୍ଥ ହିବେ ?
ଏକଦୃଷ୍ଟେ ନୀଳାକାଶେର ଦିକେ ଚାହିୟା ବଲିତ, ଭଗବନ ! ତୋମାର ଅସୀମ
ଅଛୁକ୍ଷପ୍ରାୟ ଦୈନ ହୀନ ଭିଥାରୀର ବେଶେ ପଥେ ସୁରିତେ ସୁରିତେ ଅସାଚିତ
ତାବେ ଆଶ୍ରୟ ପାଇୟାଛି । ଆମାର ପ୍ରାଣେର ଗୋପନ ବ୍ୟଥା ତୋମାରେ
ଅଜ୍ଞାନିତ ନାହିଁ ପ୍ରଭୁ ! ଆମାର ପ୍ରାଣେର ଅଭିଷ୍ଟ କି ସିଦ୍ଧ ହିବେ ନା
ଦୟାମୟ ! ତାରପର କେ ଯେନ ତାହାକେ ବଲିଯା ଦିତ ଏକପ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟତାବେ
ବସିଯା ଥାକିଲେ ତ ଆର ଜୀବନେର ଉନ୍ନତି କରିତେ ପାରିବେ ନା, ପ୍ରତୀବ ।
ସଦି ଅଭିଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧିଇ କରିତେ ଚାଓ ତବେ କର୍ମ କରିଯା ଯାଓ, କର୍ମେ ଡୁବେ
ଥାକ, କର୍ମେ ମଜେ ଥାକ, କର୍ମଟି ଜୀବନେର ସାର କର । ପ୍ରତୀବ ଏହି
ବାଣୀକେ ଦେବବାଣୀ ବଲିଯା ଗ୍ରହଣ କରିଲ, ପରଦିନ ହିତେ ମେ ଏକଟୀ
କର୍ମେର ଚେଷ୍ଟୋଯ ସୁରିତେ ଲାଗିଲ ।

প্রতীব বিদায় লইবার পৰ মাতঙ্গিনী স্বন্তিৰ নিশ্চাস ফেলিয়া বাঁচিল, মনোতোষও অনেকটা নিশ্চিন্ত হইল। যে প্রতারক তাহাকে প্রতারিতের নিকট সকল সময়ে সকল কাজে হীনভাবে থাকিতে হয়। ধনেশ্বর্যের উচ্চতম শিখরে আরোহণ কৱিয়া অর্থের ধারা সকলকে বশীভৃত কৱিয়া প্রকাণ্ডে হীনতা স্বীকাৰ না কৱিলেও মনে মনে তাহাকে বিশেষ শক্ষিতভাবে থাকিতে হয়, ইহাই প্ৰকৃতিৰ নিয়ম। মনোতোষও এ নিয়মের হস্ত হইতে পৱিত্ৰাণ পায় নাই। এতদিন প্রতীবকে সম্মুখে দেখিলেই তাহার প্ৰাণ কেমন একটা অশান্তিতে ভৱিয়া উঠিত, তাহাকে সম্মুখে দেখিলেই মনে হইত যেন একটা দমকা-গৱণ হাওয়া তাহার চাৱিদিকে ঘূৰ্ণি বায়ুৰ মত ঘুৱিয়া বেড়াইতেছে; তাহাতে তাহার দমবন্ধ হইবার উপক্ৰম হইত।

মনোতোষ, হৃদয় ঘোষাল ও স্তু মাতঙ্গিনীৰ প্ৰৱোচনায় ও ক্ষণিক উত্তেজনাৰ বশে প্রতীবেৰ যে সৰ্বনাশ কৱিয়াছিল সেৱুপ সৰ্বনাশ কেহ যে কল্পনায়ও আনিতে পাৰে তাহা স্বয়ং মনোতোষ নিজেই ভাবিয়া উঠিতে পাৰিত না। তাই সে যখন প্রতীবকে সম্মুখে দেখিত প্রকাণ্ডে যত তিৱ঳কাৰই কৰক না মনে মনে তাহার নিকট

ବୌଡାତ

ଚୋରେର ଅଧିମ ହଇୟା ଥାକିତ, କାରଣ ମେ ଜାନିତ, ସଦି ତାହାର ବିକ୍ରିକୁ
ପକ୍ଷ ଗୋପୀ, ଶୁରେନ ଓ ବିନୋଦ, ପ୍ରତୀବକେ ଉଡ଼େଜିତ କରିଯା
ଆଦାଲତେର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରାଯା, ତବେ ତାହାକେ କି ଶାନ୍ତି ଗ୍ରହଣ
କରିତେ ହଇବେ ।

ତାଇ ଏ ସଂବାଦ ସଥନ ତାହାର କର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଥମ ପୌଛିଯାଇଲି, ତାହାକେ
ଅହୁତାପେର ସହ୍ୱର୍ଦ୍ଦ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଦଂଶନଜନିତ ଜ୍ଵାଳା ଅହୁଭବ କରିତେ
ହଇଯାଇଲି । ରଙ୍ଗନବାବୁ ସଥନ ଶାନ୍ତିର ଅଗ୍ରଦୂତଙ୍କପେ ପ୍ରତୀବେର ପକ୍ଷ
ଲହିୟା ମାତ୍ର ତାହାର ପୈତୃକ ଭଦ୍ରାସନଟୁକୁ ଚାହିତେ ଆସିଯାଇଲେନ
ଏବଂ ବଲିଯାଇଲେନ ମାତ୍ର ଏହିଟୁକୁ ପାଇଲେହି ମେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟିଚିତ୍ତେ ତାହାର
ଦିନଗୁଲି କାଟାଇୟା ଦିତେ ପାରିବେ ତଥନ ମନୋତୋଷ ସନ୍ତ୍ରଣାଦର୍ଥ ପ୍ରାଣେ
ଏକଟା ଶାନ୍ତିର, ଏକଟା ଆରାମେର ନିଶ୍ଚାସ ଫେଲିଯା ବଁଚିଲ ଓ ବଲିଲ,
ଏ ବିଷୟ ଆମି ଭାବିଯା ଦେଖିବ । ସେଇଜନ୍ତ ବୋଧ ହୟ ବିକ୍ରିକୁ ପକ୍ଷେର
ଚକ୍ରାନ୍ତ ହଇତେ ପ୍ରତୀବକେ ଦୂରେ ରାଖିବାର ଜନ୍ମ ତାହାର ବିଦ୍ୟାଯ କାଳେ
ଭଦ୍ରାସନେର ଚାବିଗୁଲି ଦିଯାଇଲେନ ।

ଏଥନ ପ୍ରତୀବକେ ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହଇତେ ଦେଖିଯା ମନୋତୋଷ ନିଃଶକ୍ତିଚିତ୍ତେ
ଅପର୍ହତ ସମ୍ପତ୍ତିର ଶୂଞ୍ଜଳା ବିଧାନେ ବନ୍ଦପରିକର ହଇଲି । ଏଥନ ତାହାର
ବାଲାଇ ଦୂର ହଇୟାଛେ, ଚିନ୍ତାର ଆର କୋନଓ କାରଣ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମେର
ଦୁ ଦଶଜନ ତାହାର ଏହି ଏକାନ୍ତ ଗର୍ହିତ କାର୍ଯ୍ୟେର ଜନ୍ମ ସମକ୍ଷେ କୋନଓ
କଥା ବଲିତେ ନା ପାରିଲେଓ ପରୋକ୍ଷେ ନାନା କଥା ବଲିତେ ଲାଗିଲ ।
କେହ ବଲିଲ, ଗ୍ରାମେର ଏହି ହରବନ୍ଧା, ଲୋକସଂଖ୍ୟା କ୍ରମେହ କମିଯା
ସାଇତେଛେ, ତାହାର ପ୍ରାନେ ସେହି ଅନୁପାତେ ଜଙ୍ଗଲାଇ ବାଡ଼ିଯା ଚଲିତେଛେ ;

ବୌଦ୍ଧାତ

କେହ ମୁତୁମୁଖେ ପତିତ ହିଲେ ଲୋକାଭାବେ ପାଚ ଛୟ ଦିନ ତାହାର ସଂକାର ହୟ ନା—ଏ ଅବସ୍ଥାଯ ଗ୍ରାମେର ଏକଜନଙ୍କେ ଏହିରୂପଭାବେ ଗ୍ରାମ ଛାଡ଼ା କରା ମନୋତୋଷେର କି ଆଦୋ ଭାଲ ହଇୟାଛେ ? ଆର ଏକଜନ ବଲିଲ, ଏମନ ପ୍ରସତି ମାନୁଷେରେ ହୟ ? ଏତଦିନ ଧରେ ସାକେ ଲାଲନ ପାଳନ କରିଲ, ସେ ତୋର ଜଣେ କୁଞ୍ଚିତ ମାଥାଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦିତେ କୁଣ୍ଡିତ ହୟ ନା, ତାକେ କିନା ଏମନି କରେ—ବଲିଯାଇ ବଲିଯା ଉଠିଲ, କଲି ଆର କାକେ ବଲେ ଭାଯା !

ପ୍ରସାଦ ଘୋଷ ବିଜେର ମତ ବଲିଲ, ଆରେ ଭାଯା ମାର ଚେଯେ ଦରଦୀ ସେ ତାରେ ବଲେ ଭାନ । ନିଃସ୍ଵାର୍ଥ ଭାଲବାସା ଜଗତେ କୋଥାଓ ଦେଖେଛ, ସବଟାଇ କେବଳ ସ୍ଵାର୍ଥେର କୁଟିଲ ଆବରଣେ ଢାକା ।

ତାରକ ଚାଟୁଧ୍ୟେ ବଲିଲ, ଓ ସବ କିଛୁ ନୟ ଭାଯା ଓ ସବ କିଛୁଟ ନୟ, ମେସେ ତାକେ ଭାଲ ବାସନ୍ତ ନା ତା ନୟ । ଆମି ଜାନି ମେ ଏମନ କଥାଓ ବଲନ୍ତ, ଆମାର ଏକଟା ମେସେ, ଆର ପ୍ରତୀବଟାକେଓ ଗାୟେର ରକ୍ତ ଜଳ କରେ ମାନୁଷ କରଛି, ସଦି ବେଁଚେ ଥାକି ତବେ ଓଦେର ଛଜନେର ବିଯେ ଦିଯେ ଶୁଥୀ ହବ ।

ପ୍ରସାଦ ଘୋଷ ତଥନ ବଲିଯା ଉଠିଲ, ଦେଖ ତାରକ ସା ତା ବଲୋ ନା । ଏତଟାଇ ସଦି ତାର ବୁକେର ଟାନ ତବେ ତାକେ ଶେଯାଲ କୁକୁରେର ମତ ତାଡାବେକେନ ?

ତାରକ । ‘ବୁଦ୍ଧା ତକ୍ଷଣୀ ଭାର୍ଯ୍ୟ’ ଦ୍ଵିତୀୟ ପକ୍ଷ ନା ପାରେ ଏମନ କାଜଇ ନାହିଁ, ବିଶେଷ ଓ ସଦି ମେ ତାହାର ସ୍ଵାମୀକେ ବେଶ ଭାଲ ମାନୁଷଟୀ ଦେଖେ ।

ବୌଦ୍ଧାତ

ଏই ସମସ୍ତ ଆଲୋଚନା ସେ ମନୋତୋଷେ କରେ ନା ଯାହିତ ତାହା ନୟ କିନ୍ତୁ ମେ ଏହି ସମସ୍ତ ଆଲୋଚନାକେ ଫେରୁର ଚୀକାର ଭିନ୍ନ ଆର କିଛୁଇ ମନେ କରିତ ନା । ସମ୍ମୁଖେ କଥା ବଲିବାର ମତ ସାହସ ସାହାଦେର ନାହିଁ, ହଟା ଟାକା ଦିଯା ଅତି ସହଜେ ସାହାଦେର ମୁଖ ବନ୍ଦ କରିଯା ଦିତେ ପାରା ଯାଏ, ତାହାଦେର ଆଲୋଚନାର ଆର ମୂଲ୍ୟ କି ? ତାହାଦେର ଏହି ସମସ୍ତ ଆଲୋଚନାର କଥା ଯଥନ ତାହାର କରେ ପୌଛିତ ତଥନ ମେ ମୃଦୁ ହାସିଯା ସଂବାଦ ଦାତାକେ ବଲିତ ଓ ସବ କୁକୁରେର ଡାକ ଛାଡ଼ା ଆର କିଛୁ ନୟ ହେ । କିନ୍ତୁ ମନେ ମନେ ଭାବିତ ଏହି ଦଶ ପନର ହାଜାର ଟାକା ମୂଲ୍ୟେର ସମ୍ପତ୍ତି ଯଥନ ମେହେ ମୂର୍ଖଟାର ନିକଟ ହଇତେ ବିନା ବାଧାୟ ବିନା ଆମାସେ ଲାଭ କରିଯାଛି ତଥନ ପାଚ ଜନେର ଆଲୋଚନାୟ ଆମାର ଆର କି କ୍ଷତି ହଇବେ ?

ଏକଦିନ ଭଗବାନ ଆସିଯା ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ ହଁ ଗା ବାବା ଠାକୁର ! ଛୋଟ ବାବୁ କୋନ ପତ୍ର ଦେଛେନ ଆପନାକେ ?

ଭଗବାନ, ବାଗିର ଛେଲେ ହଇଲେଓ ମନୋତୋଷ ତାହାକେ ଅନେକ ସନ୍ଦ୍ରାନ୍ତ ବଂଶୀୟ ଲୋକଦିଗେର ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଭୟ କରିତ ; କାରଣ ପ୍ରକୃତହେ ପ୍ରତୀବକେ ପ୍ରାଣ ଦିଯା ଭାଲ ବାସିତ । ପ୍ରତୀବେର ଜନ୍ମ ମେ ନିଜେର ପ୍ରାଣକେ ତୁଳ୍ବ ଜ୍ଞାନ କରିତ । ତାହିଁ ମେ ପ୍ରତୀବେର ସଂବାଦ ଜାନିତେ ଚାହିଲେ ମନୋତୋଷ ବଲିଲ, ନା ହେ ଭଗବାନ ! କୋନାଓ ସଂବାଦହେ ଆମାୟ ଦେଇ ନାହିଁ ।

ଓନିଯା ଭଗବାନ ଅତି ମାତ୍ରାୟ ଚିନ୍ତିତ ହଇଯା ପଡ଼ିଯା ବଲିଲ ତାହିଁ ତ ବାବା ଠାକୁର । ଅନେକ ଦିନ ଛୋଟ ବାବୁ ଗା ଛାଡ଼ା ହସେ ଗେଛେ । ଯାବାର

ବୌଡାତ

সময় ৪পে ৪পে করে বলে দিলুম পত্র দিতে—তা এখনও পর্যন্ত দিলনা, শরীর গতিক কেন আছে কে জানে? তেনাৰ অভাৱে গেৱাম থানা যে থা থা কৱতেছে।

মনোঃ—তাই বটে ভগবান, তুমি তাকে এমনই ভাল বাস বটে তবে কি জান, আমি তাৰ কে ভগবান? যে আমায় সে পত্ৰ দিবে? তোমাকে কিন্তু একটু সংবাদ দেওয়া উচিত ছিল বৈ কি?

ভগবানঃ—না দিয়ে কি আৱ পাৱবে গা বাবা ঠাকুৱ? দেবে বৈকি নিশ্চয়ই দেবে। তবে কি না অভিমানটা বড় বেশী হয়েছে, বড় ঘা খেয়েছে কিনা? তা না হলে সেকি তেমন ছেলে গা—বাবা ঠাকুৱ?

মনোঃ—অভিমানেৰ ও কোনও কাৰণ রাখিনি ভগবান। বৱং পাছে অভিমান কৱে সেই জন্ত তাকে তাৰ বাড়ী থানা পর্যন্ত দিয়েছি। তুমি অভিমান বলতে পাৱ ভগবান, কিন্তু আমি তাকে বলি নিমক হাৱাম।

নিমক হাৱাম?—আশ্চৰ্য্য হইয়া ভগবান বলিল নিমক হাৱাম! পুৰো সৃষ্টি পঞ্চমে উঠাৰ কথা হইতে বিশ্বাস কৱতে পাৱি বাবা ঠাকুৱ, কিন্তু তেনাৰ পক্ষে এ কথাঠাৰ্ডি আদো বিশ্বাস কৱতে পাৱিনি।

“তুমি ত তাৰ ভিতৰ কাৰ সংবাদ কিছুই রাখ না ভগবান, তাই তাকে তাৰ বাহিৱেৰ ব্যবহাৰ দেখে এতটা ভাল মনে কৱছ। যাৱ থাহা তাৱই সৰ্বনাশ কৱকাৰ চেষ্টা কৱে?”?

ବୌଦ୍ଧାତ

ଏই କଥା ଶୁଣିଯା ଏକଟା ଅଶରୀରି ବେଦନା ଭଗବାନେର ଦେହ ମନ ଛାଇୟା ଫେଲିଲ ଏଓ କି ସମ୍ଭବ ? ଛୋଟ ବାବୁ ନିମିକ ହାରାମ ? ନା ଏଓ ଏକଟା ଏମାର ଚାଲ । ଅନ୍ତେର କାହେ ନିଜେର ମାଧୁ ସାଜବାର ଚେଷ୍ଟା ?— ପ୍ରକାଶେ ବଲିଲ, କି ବଳହେନ ବାବା ଠାକୁର, ଆପନାର କଥା ସେ କିଛୁ ବୁଝିବାତେ ପାରଚିନି ।

ନିଜେର ସରେର କଲକ୍ଷେର କଥା ବଲେ କି ତବେ ଭଗବାନ ? ତା ନା ହଲେ — ଏହି ଏତୁକୁ ବୟସ ହତେ ସାକେ ବୁକେର ରକ୍ତ ଜଳ କରେ ମାନୁଷ କରଲୁମ — ସାର ଅସ୍ତ୍ର ବିଶ୍ୱାସ ଦିନ ରାତିର ଜ୍ଞାନ ନା କରେ ଏତ ବଡ଼ କରେ ତୁଳଲୁମ — ତାକେ କି ମିଛିମିଛିହି ବାଟି ହତେ ତାଡ଼ାଲାମ ଭଗବାନ ?

ଭଗବାନ ଏତଙ୍ଗୋ କଥାଯ ଏକଟା କଥାଓ ବିଶ୍ୱାସ କରିତେ ପାରିଲ ନା, ବଲିଲ — ଧର୍ମ ଆହେନ ବାବା ଠାକୁର, ଧର୍ମ ଆହେନ । ତାର ବିଚାର ଖୁବ ସୂକ୍ଷ୍ମ । ମାନୁଷେର ଚକ୍ରେ ସବ ଗୋପନ ଥାକିତେ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ତୀର ଚକ୍ରେ କିଛୁଇ ଗୋପନ ଥାକବେ ନା । ସମୟ ହଲେ ଆପନା ହତେଇ ସବ ବାହିର ହୟେ ସାବେ । ଏମନ ସମୟ ବାଟି ହଇତେ ମାଧ୍ୱ ଆସିଯା ସଂବାଦ ଦିଲ କର୍ତ୍ତା ବାବୁ ଦିଦିମନିର ବୁକେର ବ୍ୟାଥଟା ଆବାର ବେଡେ ଉଠେଛେ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଆଶ୍ଵନ । ମନୋତୋଷ ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ଉଠିଲା ପଡ଼ିଲ, ଭଗବାନକେ ଆର ଏକବାର ଦେଖା କରିବାର କଥା ବଲିଯା ବାଟିର ଭିତର ଚଲିଯା ଗେଲ ।

[১১]

প্রতীব চলিয়া ষাহিবার পর হইতেই তৃপ্তির বুকটা যেন শূন্ত হইয়া গেল। মনে হইল যেন তাহার সর্বস্ব খোয়া গিয়াছে। বিমাতার গঞ্জনা, পিতার নিরপেক্ষ ভাব ও প্রতীবের অভাব তাহাকে অত্যন্ত কাতর করিয়া তুলিল, সামান্য খুঁটি নাটী ধরিয়া মাতঙ্গিনী ঘথন তৃপ্তিকে ছশে কথা শুনাইয়া দিত, তখন প্রতীবের অভাব তাহার নিকট এত অধিক বোধ হইত যে জগতে সমস্ত জিনিসের বিনিময়ে ও সে অভাবটা পূর্ণ হইত কি না সন্দেহ। প্রতীব চলিয়া ষাহিবার পর বিমাতার গঞ্জনা এতটা বাড়িয়া উঠিয়াছিল, ষে, সে কিছুতেই তাহা চাপিয়া রাখিতে না পারিয়া পাড়ায় হ একজন সমবয়সীদের নিকট প্রকাশ করিয়া বুকটাকে কিছু হাঙ্কা করিবার প্রয়াশ পাইয়াছিল ; কিন্তু আদৃষ্ট দোষে হাঙ্কা হওয়া দূরে থাক বরং অশান্তির আগুণ দ্বিগুণ তেজেই জলিয়া উঠিত। তৃপ্তির সমবয়সীরা তাহার দুঃখের কথা তাহাদের মাতা পিসিমা প্রতি অভিভাবিকাদিগের নিকটে প্রকাশ করিয়া মাতঙ্গিনীর অন্ত্যায় গর্হিত কার্য্যের বিকল্পে তৌরে সমালোচনা করিয়াছিল। তাহাদের অভিভাবিকাগণ কিন্তু এমন একটা সংবাদ মাতঙ্গিনীর মন পাইবার জন্ত তাহার কর্ণে না তুলিয়া থাকিতে পারে নাই।

ବୌଭାଗ

ତାହାର ମୁଖେ ତୃପ୍ତିର ଏହି ଅସମ ସାହସିକ କାର୍ଯ୍ୟର କଥା ଶୁଣିଆ
ମାତଙ୍ଗିନୀ ତାହାର ଉପର ଆରଓ ଅଗ୍ନିମୁଣ୍ଡି ହଇୟା ଉଠିଲ । ତୃପ୍ତି ତାହାର
ହୃଦୟେର ହରିମହ ସାତନାର ତାର ଲାଘବ କରିବାର ଜଣ୍ଠ ତାହାର
ସମବୟସୀଦେର ନିକଟ ତାହାର ହୃଦୟେର ଗୋପନ କଥା ପ୍ରକାଶ କରିଯାଇଲ
— କିନ୍ତୁ ଏହିରୂପେ ସଟିଯା ଗେଲ ଠିକ ତାର ବିପରୀତ, ଏମନଈ ତାହାର
ଅଦୃଷ୍ଟ ! ଏହି ସଟନାର ପର ହିତେ ସେ ଜାନିଲ ଏ ଗ୍ରାମେ ଆପନାର
ବଲିତେ ତାହାର କେହ ନାହିଁ, ସହି, ବକୁଳ ଫୁଲ, ଗଞ୍ଜାଜଳ, ସେ କେବଳ
ବାହିରେର, ଅନ୍ତରେର ନୟ । ତାହାର ପର ହିତେ କାହାରେ ସହିତ ବଢ଼
ଏକଟା ମିଶିତ ନା, କଥା ବଲିତ ନା, ମନେର ଦୃଶ୍ୟ ମନେଇ ଚାପିଯା
ରାଖିଥିତ । ରାତ୍ରିତେ ନିର୍ଜନେ ଚକ୍ରର ଜଳେ ଉପାଧାନ ସିନ୍ତି କରିତ,
ତାବିତ ହାୟ ରେ ଜଗତେ ସାର ମା ନାହିଁ ତାର କେହି ନାହିଁ । ଏହି ସମସ୍ତ
ଚିନ୍ତାଯ ଏହି ଉତ୍ସିନ ଘୋବନା ତୃପ୍ତିର ଦେହ ଲାବଞ୍ଚ ଦିନ ଦିନ ବନ୍ଦିତ ହେଲା
ଦୂରେ ଥାକୁକ ତାହାର ଶରୀର କ୍ରମଶହୀ କୁଣ୍ଡ ହଇୟା ପଡ଼ିଲ । ତୃପ୍ତିର ମାତ୍ରା
ଆୟହି ମନୋତୋଷେର ନିକଟ ବଲିତେନ, ପ୍ରତୀବେର ସହିତ ତୃପ୍ତିର ବିବାହ
ଦିଯା ନିଜେର ଗୁହେଟ ରାଖିବେନ । ବହୋବୃଦ୍ଧିର ସହିତ ତୃପ୍ତିର ମେହି
ଆଶାଟୀ ମନେ ମନେ ପୋଷନ କରିଯା ଆସିତେଛିଲ । ପ୍ରତୀବ ତାହାକେ
ଭଗ୍ନି ବଲିଯା ଜାନିଲେଓ ତୃପ୍ତି ପ୍ରତୀବକେ ନିଜେର ହୃଦୟେ ଦେବତାର
ଆସନେ ବସାଇୟା ପୂଜା କରିତ । ପିତା କର୍ତ୍ତକ ଲାଞ୍ଛିତ ଅପମାନିତ
ହଇୟା ପ୍ରତୀବ ସଥନ ଦେଶ ତ୍ୟାଗ କରିଲ, ତଥନ ତାହାର ମନେର ଆଶା
ମନେଇ ମିଳାଇୟା ଗେଲ—ଆଶା ଆକାଶ ଆକାଶ କୁଞ୍ଚମେ ପରିଣତ
ହଇଲ । ଇହାର ଉପର ବିମାତାର ଅତାଚାରେ ଜର୍ଜରିତ ହଇୟା

ବୌତାତ

ତାହାର ଦେହ ମନ ଭାଙ୍ଗିଯା ପଡ଼ିଲ । ତାହାର ହଦରୋଗ ଦେଖା ଦିଲ । ପ୍ରଥମଟା ମେ କାହାରଓ ନିକଟ ଏହି ରୋଗେର କଥା ପ୍ରକାଶ କରେ ନାହିଁ । ବିମାତାର ଆଦେଶ ମତ ନୌରବେ ସଂସାରେର କାଜ କରିଯା ସାଇତ ଓ ରୋଗେର ସ୍ତରଣ ଭୋଗ କରିତ । ଏକଦିନ ବିପ୍ରହରେ ସଥିନ ମେ ହଦରୋଗେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହଇଲା ଆକୁଲି ବ୍ୟାକୁଲି କରିତେଛିଲ ସେଇ ସମୟ ତାହାର ବେଳ ଫୁଲ ମାଲତି ଆସିଯା ତାହାର ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଯା ସମ୍ଭାବେ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, କି ହେଁବେଳ ଫୁଲ ? ଅମନ କଛିମ କେନ ତାଇ ? ତୃପ୍ତି ଧୀରେ ଧୀରେ ସ୍ତରଣକାତରସରେ ଉତ୍ତର ଦିଲ କୈ କିଛିଛ ତ ହୟନି ବେଳଫୁଲ, ଅମନି ଶ୍ରୟେ ଆଛି ! ଶ୍ରୀନିଯା ମାଲତିର ଚୋଥ ଜଲେ ଭରିଯା ଗେଲ ବଲିଲ ଆମାର କାହେଓ ତୁହି ସବ କଥା ଲୁକାବି ବେଳ ଫୁଲ ! ତାହାର ଏହି କାତରତା ଦେଖିଯା ତୃପ୍ତିର ପ୍ରାଣଟାଓ କାତର ହଇଲ, କିନ୍ତୁ କି କରିବେ ? କେହ ଦେଖିଯା ଶିଖେ କେହ ଶ୍ରୀନିଯା ଶିଖେ କିନ୍ତୁ ମେ ଯେ ଟେକିଯା ଶିଥିଯାଛେ, ଏବଂ ସେଇ ଜନ୍ମିଷେ ତାର ପ୍ରାଣେର ବେଳଫୁଲେର ନିକଟେ ତାହାର ସବ କଥା ଗୋପନ ରାଖିତେ ହଇତେଛେ । ମେ ତେମନି ସ୍ତରଣାକ୍ଲିଷ୍ଟିକଟେ ବଲିଲ ପାଖା ଥାନା ନିଯେ ଆମାଯ ଏକଟୁ ବାତାସ କରନା ତାଇ ।

କେନ ବଲ ଦେଖି ତୋର କି କୋନଓ ଅଶ୍ଵଥ କରେଛେ ବେଳ ଫୁଲ ? ବଲିଯା ଏକ ଥାନା ହାତ ପାଖା ଲାଇଯା ତାହାର ସନ୍ନିକଟେ ଉପବେଶନ କରିଲ । ତୃପ୍ତି କୋନଓ କଥା ନା ବଲିଯା ସ୍ତରଣାୟ ଛଟଫଟ କରିତେ ଲାଗିଲ । ମାଲତି ତାହାକେ ବାତାସ କରିତେ କରିତେ ବଲିଲ, ଆମି କି ତୋର ପର ବେଳ ଫୁଲ ! ଯେ, ତୋର କି ଅଶ୍ଵଥ କରେଛେ ସେଠାଓ ଆମାର ନିକଟ ପ୍ରକାଶ

ବୌଦ୍ଧାତ

କରତେ ଲଜ୍ଜା ବୋଧ କରିଛିସ ? ବଲିତେ ବଲିତେ ତାହାର ଚକ୍ଷୁ ଦିଯା ହୁଏ ଫୋଟା ଜଳ ଗଡ଼ାଇଯା ପଡ଼ିଲ । ତାହାର ପ୍ରାଇ କାତରତା ଦେଖିଯା ତୃପ୍ତି ଆର ନୌରବେ ଥାକିତେ ପାରିଲ ନା ବଲିଲ, ଆଜ କଦିନ ହତେ ବୁକଟାର ଭିତର ବଡ଼ ଯଞ୍ଚଣା ହଚେ । ଶକ୍ତାଜଡ଼ିତ କରେ ମାଲତି ବଲିଲ ମେ କି ତାଇ ଏତବଡ଼ ଏକଟା ଅମୁଖ ତୁଇ ଚେପେ ରେଖେଛିସ - ଜ୍ୟାଠା ମହାଶୟକେ ବଲେଚିସ ? ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ତାହାର ମୁଖେ ହାତ ଚାପା ଦିଯା ତୃପ୍ତି ବଲିଲ, ତୋର ପାଯେ ପଡ଼ି ବେଳ ଫୁଲ ଏକଟୁ ଆଣ୍ଟେ କଥା ବଲ, ଏଥିନି କେଉଁ ଶୁନତେ ପାବେ ।

ଶୁନିଯା ମାଲତି ପ୍ରାଣେ ଗଭୀର ବେଦନା ପାଇଲ । ମେଓ ତୃପ୍ତିର ସମବୟସୀ ଶୈଶବେ ଏକ ସଙ୍ଗେ ଖେଳିଯାଇଛେ, ଏକ ସଙ୍ଗେ ହାସି ଗଲା କରିଯାଇଛେ; ତୃପ୍ତିର ଦେଓଯା ଥାବାର ହଜନେ ଭାଗ କରିଯା ଥାଇଯାଇଛେ । ତୃପ୍ତି ଯେ ଏଥାନେ କତଟା ଯଞ୍ଚଣାର ମଧ୍ୟେ ଆଛେ, ତାହା, ତୃପ୍ତିର ଏଇ ସାମାନ୍ୟ କଥା କୟଟିତେହେ ବୁଝିତେ ପାରିଲ, କିନ୍ତୁ ବୁଝିଯାଇ ବା କି କରିବେ ? ମେ ତାହାର ବୁକେ ମୁଖେ ଜଳ ଦିଯା ବାତାସ କରିତେ ଲାଗିଲ । ତୃପ୍ତି କିନ୍ତୁ ଶୁଣ୍ଟ ହଇଲେ ବଲିଲ, ହାରେ ବେଳଫୁଲ ! ନୌରବେ ଏତ ବଡ଼ ଏକଟା ରୋଗ ପୂର୍ବେ ରେଖେ ମେଟା ଇଚ୍ଛା ମତ ବାଡ଼ିଯେ ଦିଯେ ଯଞ୍ଚଣା ଭୋଗ କରା କି ଭାଲ ରେ ।

ନା କରେଇ ବା କି କରବ ତାଇ ? ଆମାର ମୁଖେର ଦିକେ ଚାଇବାର କେ ଆଛେ ?

ଏକଥାଯ ମାଲତି ଆର କୋନ୍ତେ କଥା ବଲିଲ ନା, କାରଣ ମେ ଯାହା କରିତେ ଚାଯ ତାହା ସଦି ତୃପ୍ତିର ନିକଟ ପ୍ରକାଶ କରେ ତବେ ମେ ତାହାତେ

ବୈଜ୍ଞାନି

ବାଧା ଦେଓୟା ଭିନ୍ନ ଆର କିଛୁହି କରିବେ ନା । ମନେର କଥା ମନେହି
ରାଖିଯା ଅତ୍ତ ହୁଇ ଚାରଟି କଥା କହିଯା ଉଠିଯା ପଡ଼ିଲ ।

ସାଇବାର ସମୟ ଦେଖିଲ ମନୋତୋଷ ଓ ମାନ୍ଦିଙ୍ଗିନୀ କି କଥାବାର୍ତ୍ତା
କହିତେଛେ । ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ତାହାଦେର ନିକଟ ଗେଲ । ତାହାକେ
ଆସିତେ ଦେଖିଯା ମନୋତୋଷ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ —କି ରେ ମାଲତି !

ଜ୍ୟାଠା ମହାଶୟ ଆପନାର ନିକଟ ଆମାର ଏକଟା କଥା ବଲବାର
ଆଛେ,—ସଦି ରାଗ ନା କରେନ ତ ବଲ ।

ଉତ୍ସୁକ୍ୟେର ସହିତ ମନୋତୋଷ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ କି କଥାରେ
ମାଲତି ?

ଆଗେ ବଲୁନ, ରାଗ କରବେନ ନା ।

ନା—ତୁହି ବଲ ।

ଆଜ୍ଞା ଜ୍ୟାଠାମହାଶୟ ! ଏକଟା ଲୋକ ସେ ନୀରବେ ଏତ ବଡ ଏକଟା
ରୋଗେ ଭୁଗ୍ଛେ, ତାର ଜନ୍ମ ଏକଟା ଚିକିତ୍ସାର ବନ୍ଦୋବନ୍ଦ କରା ବା ତାର
ଦିକେ ଏକଟୁ ନଜର ରାଖା କି ଆପନାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୟ ?

କାର ?—କି ଅନୁଥ କରେଛେ ରେ ମାଲତି ?

ବେଳ ଫୁଲେର । ଆପନାର ମେଘେ, ଆପନାର ଅନ୍ତତଃ ମେ ଥବରଟା
ରାଖା ଉଠିତ ଛିଲ ।

ମନୋତୋଷ ଆର ସାଇ ହୋକ ମେ ପିତା । କଣ୍ଠାର ଅନୁଥେର
ସଂବାଦ ଶୁଣିଯା ମେ ଉଚ୍କଟିତ ହଇଯା ଉଠିଲ, ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ କି
ଅନୁଥ ରେ ମାଲତି ?

କି ଅନୁଥ ତାତ ଜାନି ନା ଜ୍ୟାଠା ମହାଶୟ, ତବେ ବୁକ୍ଟାର ଭିତର

ବୌଦ୍ଧାତ

ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଵର୍ଗଫଳ କରେ ଅଜ୍ଞାନ ହୟେ ସାବାର ମତ ହୟ—ଅନେକଦିନ ହଇତେଇ ଏହି ରୋଗେ ଭୁଗଛେ । ଏତଦିନ' ଚିକିତ୍ସାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରା ଉଚିତ ଛିଲ, ଜ୍ୟାଠାମଶୀୟ ।

ମେଓ ତ ଆମାଯ ଏତଦିନ ଜାନାତେ ପାରତ, ମାଲତି ।

ନିଶ୍ଚଯତ ପାରତ ଜ୍ୟାଠା ମହାଶୟ । ଆର ସେହଟାଇ ତାର ଉଚିତ ଛିଲ । କିନ୍ତୁ ମେ ସା ହୋବାର ହୟେ ଗେଛେ ଜ୍ୟାଠାମଶୀୟ, ଆମାର ବୋଧ ହୟ ତାର ଏକଟୀ ଚିକିତ୍ସାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରଲେ ଭାଲ ହୟ । ତା ମା ହଲେ ଏ ରୋଗ ସଦି ବେଡେ ସାଯ ତବେ ତାକେ ବଁଚାନ ବଢ଼ ଶକ୍ତ ହେବେ ।

ଶୁଣିଆ ମନୋତୋଷେର ପ୍ରାଣଟା କେମନ କରିଯା ଉଠିଲ । ସତ ବଡ଼ ଈଶ୍ଵରଙ୍କ ମେ ହୌକ ନା କେନ, ତବୁ ମେ ପିତା, ଆଜ ମେ ତୃପ୍ତିର ପ୍ରତି ଅନ୍ତେର ପ୍ରାରୋଚନାୟ ଉଦ୍‌ବ୍ସୀନ । କିନ୍ତୁ ଏକଦିନ ଛିଲ ଯେଦିନ ତ ପ୍ରକ କୋଲେ ନା ପାଇଲେ ତାର ମନ ପ୍ରାଣ ସମସ୍ତ ଭଲ କରିତ । ତୃପ୍ତିର ମୁଖେର ହାସିଟି ଦେଖିବାର ଜଗ୍ତ ମେ ସୋନ୍ଦ୍ରକ ନୟନେ ତାର ଦିକେ ଚେଯେ ଥାକିତ । ମେହି ତୃପ୍ତିର ଏମନ ଉକ୍ତଟ ପିଡ଼ାର ସଂବାଦ ତାହାକେ ଏକଟୁ 'କାତର କରିଯା ତୁଲିଲ, ବଲିଲ, ତାହଲେ ଚିକିତ୍ସାରହ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି, କି ବଲିଲ ମାଲତି ?

ମନ୍ଦିରର ଆଗେ ସେହଟାଇ ଦରକାର ହୟେ ପଡ଼େଛେ ଜ୍ୟାଠାମହାଶୟ ।

ଦେଖି ମୁକୁନ୍ଦ ଡାକ୍ତାରକେ ନା ହୟ ଡାକ ଦେଇ ।

ଏତକ୍ଷଣ ମାତଙ୍ଗିନୀ ଏକଟି କଥାଓ ବଲେ ନାହିଁ, ଏହିବାର ବଲିଲ, ଓସବ ଡାକ୍ତାର ଫାକ୍ତାର ଛେଡେ ଦିଯେ ଓର ବିଯେର ବ୍ୟବସ୍ଥା କର, ମବ ଅନୁଥ

ବୌଡାତ

ମେରେ ଯାବେ । ଦେଖନା ମେ ଛୋଡ଼ଟା ଗିଯେ ଅବଧି ଓ ଐରକମ ହୁଏ ପଡ଼ିଛେ—ମେଘେ ଧେଡେ କରେ ରାଥଲେ ଯା ହସ ତାଇ ହଚେ ।

ମନୋତୋଷେର ଅଜାନିତଭାବେ ଏକଟା ଦୀର୍ଘନିଶ୍ଵାସ ବକ୍ଷପିଣ୍ଡର ଭେଦ କରିଯା ବାହିର ହଇଲ । ମେ ବଲିଲ ଏଥିନ ପୀଡ଼ାର ଚିକିତ୍ସା ଅଗ୍ରେ ଦରକାର ମାତ୍ର, ତାରପର ତାର ବିଯେର କଥା ।

ମାତଙ୍ଗିନୀ ନିଜେର ସୁଭିର ସ୍ଵପକ୍ଷେ କତ ସୁଭିର ଅବତାରଣା କରିଲ କିନ୍ତୁ ମନୋତୋଷ କୋନଟାକେହି ସୁଯୁଭି ବଲିଯା ଗ୍ରହଣ କରିଲ ନା । ଆଜ ବହୁଦିନ ପରେ ମନୋତୋଷେର ହୃଦୟେ ସନ୍ତାନ ମେହ ପ୍ରେବଲ ହଇୟା ଦେଖା ଦିଲ । ଏକଟା ଅଜାନିତ ଆଶକ୍ଷାୟ ଭୀତ ହଇୟା ମେ ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ଡାକ୍ତାର ଡାକ୍ତାଇୟା ତୃପ୍ତିର ଚିକିତ୍ସାର ବନ୍ଦୋବନ୍ଦ କରିତେ ଚଲିଲ ।

প্রতীব আহার নির্দা ত্যাগ করিয়া একটী চাকুরির অনুসন্ধানে ফিরিতে লাগিল। তাহার পরিচিত যাহারা, তাহাদিগের সকলকেই বলিয়া রাখিল কিন্তু এমনি তাহার অদৃষ্ট। ছয় মাসের মধ্যে একটি চাকুরি জুটিল না। হই একটি পরিচিত বন্ধুবান্ধবদিগের অফিসে হু একটি কার্য থালি হইয়াছিল বটে কিন্তু তাগাড়ে মরা গুরু ফেলিলে যেমন পাল পাল শকুন আসিয়া কামড়া কামড়ি মারামারি করে সেইরূপ একটী পঁচিশ কি তিরিশ টাকার কর্মখালিতে পাল পাল বি, এ, এম এ আসিয়া কর্মপ্রার্থী হইয়া দাঢ়ায়। স্বতরাং প্রতীবকে নিরাশ হইয়া ফিরিতে হয়। নিরাশ হইয়াও সে আশা ছাড়িল না পুনরায় নৃতন উত্তমে সে কর্মের অনুসন্ধানে ফিরিতে লাগিল। প্রতিসন্ধ্যা ছেলেদিগের ব্যাঘাম শিক্ষা দিয়া, সাধারণ পাঠাগারে দৈনিক ইংরাজি বাঙালি সংবাদ পত্রে কর্মখালির স্তুতি পাঠ করিয়া কোথাও থালি থাকিলে তৎপর দিবস সেই অফিসে যাইয়া তাহার অনুসন্ধান করে কিন্তু কোথাও শুনে already filled up, no vacancy এইরূপ ভাবে তাহার ছয় মাস কাটিল। বিজলিবাবু তাহাকে কার্যের জন্ম এতটা ব্যগ্র দেখিয়া একদিন বলিয়াছিলেন প্রতীব বাবু! একটী চাকুরীর অন্বেষণে আপনি যতটা সময় নষ্ট করিতেছেন, যদি অর্থ উপার্জনই আপনার উদ্দেশ্য হয়, তবে সে

বৌতাত

সময়টা গামছা ফিরি করিলে মাসিক ৩০/৪০ টাকা বেশ ভাল ভাবেই উপায় হইতে পারে। অথচ সেটা স্বাধীন আৱ চাকুৱি—চাকুৱি। সেটা পৱাধীনতাৰ শৃঙ্খল মাৰি। কিন্তু সে উপদেশ শুনিবে কে? যে জাতি তাহাৱ শিশু সন্তানকে শিখায় তুমি বড় হয়ে চাকুৱি কৰে আমায় টাকা এনে দিবে, যে জাতিৰ চাকুৱি কৰাটাই মজাগত পেষা, যে জাতি তাহাৱ সন্তানাদিগকে শ্ৰেণবকাল হইতে শিখাইয়া দেয় চাকুৱি তোমাৰ ধৰ্ম, চাকুৱিই তোমাৰ কৰ্ম, চাকুৱিই তোমাৰ ইহকাল, চাকুৱিই তোমাৰ পৱকাল—সে জাতি চাকুৱি ভিন্ন আৱ কি কৰিবে? তাই বিজলিবাৰুৱ এই সৎপৱামশ্টা প্ৰতীব গ্ৰহণ কৰিতে পাৱিল না, সে চাকুৱিই চেষ্টায় ফিরিতে লাগিল।

মাহুষ যেটাৰ সাধনাৰ তাহাৱ প্ৰাণ মন সঁপিয়া দেয় শীঘ্ৰই হোক বা বিলৰ্বেই হোক সে সাধনায় সিকি লাভ হয়ই। প্ৰতাব অঙ্গান্ত পৱিশ্রমে আট নয় মাস ছুটাছুটি কৰিবাৰ পৱ কোনও এক সদাগৱৰী অফিসে ২৫ টাকা মাহিনায় একটী কাৰ্যা পাইয়া নিজেকে মহা ভাগাবান বলিয়া মনে কৱিল। বহুদিনেৰ পৱ দূৰ আকাশে মেঘমালা দেখিয়া ময়ুৱী যেমন আনন্দে নৃত্য কৱিয়া উঠে, আজ বহুদিনেৰ আকাঞ্চিত এই চাকুৱিটা পাইয়া তাহাৱ মন সেইৱপ আনন্দে নৃত্য কৰিতে লাগিল। কৰ্ম প্ৰাপ্তিৰ প্ৰথম দিনেই তাহাৱ প্ৰাপ্তে কত আশাৱ, কত আকাঞ্চাৱ, কত দেশ হিতকৰ কাৰ্য্যোৱ, অঙ্গ, থঙ্গ, গলিত, কুষ্ট ব্যাধিগ্ৰস্থ লোকদিগৈৰ সাহায্যেৰ জগিক

বৈতত

বিদ্যুৎ খেলিয়া গেল—কিন্তু হায় ! সে বুঝিতেই পারিল না যে ইহা
একটা অলৌক কল্পনা মাত্র ।

এই আশা আকাঞ্চাঙ্গ প্রণোদিত হইয়া সে বুকের রক্ত জল
করিয়া অফিসের হাড়ভাঙ্গা পরিশ্রম করিতে লাগিল । শ্রান্তি নাই,
ক্লান্তি নাই, বিরাম নাই সে কাজ করিয়া যাইতে লাগিল । নিজের
কাজ হইয়া গেলে যদি অবসর পায় তবে অঙ্গের হাতের কাজ
কাঢ়িয়া লয় । উদ্দেশ্য সকলের সহানুভূতি লাভ করা, এবং
কোনওরূপে সাহেবদের স্বনজরে পড়া । একবার কোনওরূপে
তাহাদের নজরে পড়িলে, যেকৃপ হাড়ভাঙ্গা পরিশ্রম সে করে, তাহাতে
শীঘ্ৰই তাহার বেতন বৃদ্ধি হইবে । কিন্তু যখন অফিসের বাবুদের
নিকট শুনিল যে অফিসের ছোট সাহেবটা অতি ইতর । ভদ্রলোকের
সহিত কিরণে কথা কহিতে ইঘ তাহা জানে না—যথেচ্ছা গালাগালি
করে, তখন সে অনেকটা দায়িয়া গেল । চাকুরি করিতে আসিয়াছে
বলিয়া যে আন্তুমর্যাদা নষ্ট করিতে হইবে এমন কি কথা আছে ?
জিজ্ঞাসা করিল, একৃপ জ্যোতি ব্যবহার পাইয়াও আপনারা এখানে
কাজ করেন কিরণে ? উত্তরে তাহারা বলিয়াছিল, কি করব
তাই—পেটের দায় ; শুনিয়া প্রতীব বলিয়া ছল, সে ইতরটা আমার
সহিত যদি সেকৃপ ব্যবহার করিতে আসে তবে তাকে এমন শিক্ষা
দিয়ে দেব যে জীবনে আর কখনও সেকৃপ ব্যবহার করিবে না ।
শুনিয়া তাহারা বলিল তা যদি পারেন প্রতীব বাবু, তবে একটা
কাজের মত কাজ করা হয় ।

ବୌଭାଗ

ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥାକୁନ ଆଗନାରା । ଆମାର ଚାକଯି ପଣ, ସଦି କୋନ୍ତିଦିନ ସେଇଙ୍କପ ଘଟନା ସ୍ଟେ, ତବେ ତାକେ ଏମନ ସାଯେଷ୍ଟା କରେ ଦେବ, ଯେ ଜୀବନେ କଥନ୍ତି ଆର ସେଙ୍କପ ବ୍ୟବହାର କରିବାର ସାହୁସ କରିବେ ନା ।

ଦୁଇ ଏକମାସ ସାଇତେ ନା ସାଇତେ ପ୍ରତୀବ ତାହାଦେର କଥାର ସାରବତ୍ତା ବୁଝିତେ ପାରିଲ । ବାସ୍ତବିକଇ ସାହେବ ଅତି ଇତର, ନିଜେର କାଜକର୍ମ କିଛୁଇ କରେ ନା ଯା କରେ ତାହାର କର୍ମଚାରୀଗଣ । ସମସ୍ତ ଦିନ ଦେ ଏଦିକେ ଓଦିକେ ସୁରିଯା ଅଞ୍ଚଳ ସାହେବଦେର ମହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କହିଯାଇପାଇବାର ପର ନିଜେର ସାଯଗାୟ ଆସିଯା ବସେ ଓ ତାହାର ପର କାଜକର୍ମ ଦେଖେ, ଇହାତେ ତାହାର ବାବୁଦିଗେର ପ୍ରାୟ ରାତି ୭.୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥାକିତେ ହୁଏ । ୧୦ଟା ହଇତେ ୫ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକଗାଛି ବେତ୍ର ହଣ୍ଡେ ମେ ପାଠଶାଳାର ଶୁରୁମହାଶୟର ମତ ବାବୁରା କାଜ କରିତେଛେ କିନା ତାହା ଦେଖିଯାଇବେଡାଯ ।

ଏକଦିନ ପ୍ରତୀବକେ ନିଜେର କାଜକର୍ମ ବନ୍ଦ କରିଯା ଅନ୍ତଧନକ୍ଷ ଥାକିତେ ଦେଖିଯା ଛୋଟ ସାହେବ Mr Dauglas ବଲିଲ why, you fool seating idle. ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ ସାହେବେର ନିକଟ ଏଇଙ୍କପ ବ୍ୟବହାର ପାଇଯା ତାହାର ମର୍ବ ଶରୀର ଜଲିଯା ଉଠିଲ, ମାଥାର ଭିତର ରିଂ ରିଂ କରିଯା ଉଠିଲ—ବଲିଲ ସାବଧାନେ କଥା ବଲୁନ ସାହେବ ଯତ ଟାକା ତୋମାର ନିକଟ ଯାହିନା ପାଇ ତାହାର ସ୍ଵଦ ସମେତ ତୋମାୟ ଉଚ୍ଚଳ ଦେଇ, ତୋମାର ଗାଲାଗାଲିର କୋନ୍ତ ଧାର ଧାରିନା ।

ଏତଗୁଲା ବାବୁର ସମ୍ମୁଖେ ଏଇଙ୍କପ ଭାବେ Dauglas ସାହେବେର ଅଧିମାନ ଆଜ ଏହି ପ୍ରଥମ । ଏତଦିନ ଧରିଯା ସକଳକେ ସଥେଚାହୁ

ବୌତାତ

ଗାଲାଗାଲି କରିଯା ଆସିଯାଛେ, ସକଳେ ନିର୍ବିବାଦେ ତାହା ମହ କରିଯାଛେ । ଆଜ ଏକଜନ ନୃତ୍ୟ ଲୋକେର ମୁଖେ ଏଇଙ୍କପ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଉତ୍ତର ପାଇଁ ଥାଇସଟା ସ୍ତଞ୍ଚିତ ହଇୟା ଗେଲ । କିଛୁକ୍ଷଣ ଚୂପ କରିଯା ଥାକିଯା ଧୀରେ ଧୀରେ ଚଲିଯା ଗେଲ, ଯାଇବାର ସମୟ ବଲିଯା ଗେଲ well I will see you Babu.

ସାହେବ ଚଲିଯା ଗେଲେ ଅଫିସଟାର ମଧ୍ୟେ ଏକଟା ଧୀର ଶୁଙ୍ଗନ ଶକ୍ତ ଖେଲିଯା ଗେଲ । କେହ ଏକଟୁ ହାସିଯା ବଲିଲ, ଏତଦିନେର ପର ବ୍ୟାଟା ଏହ ଅର୍ଥମ ଅପମାନିତ ହ'ଲ, କେହ କେହ ବିଜ୍ଞେର ମତ ବଲିଲ, କାଜଟା ବଡ଼ ଭାଲ ହଲ ନା, ଯଥନ ଚାକୁରୀଇ କରତେ ହବେ ତଥନ ଏତଟା ଦ୍ୱାରା ଦେଖାନ ଭାଲ ହୟ ନି । ଶୁନିଯା ପ୍ରତୀବ ବଲିଲ, ଏ ତ କିଛୁଟି ହୟନି ମଶାୟ ଫେର ସଦି ଏଇଙ୍କପ କରେ ତବେ କୁଳେର ସମ୍ବ୍ୟବହାର କରିବ ।

ଏହି ଘଟନାର ପର ଅଫିସେର ମଧ୍ୟେ ଏକଟା ସାଡ଼ା ପଡ଼ିଯା ଗେଲ । ଅଫିସେର ବଡ଼ବାବୁ ରାମଲୋଚନ ବାବୁ ପ୍ରକ୍ଳତି ଏକଜନ ଶୁଣଗ୍ରାହୀ ଲୋକ । ଆଉମର୍ଯ୍ୟାଦା ଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକକେ ତିନି ଅନ୍ତରେର ଗହିତ ଭାଲବାସେନ । ପ୍ରତୀବେର ଏହି ସାହସିକତାୟ ମୁକ୍ତ ହଇୟା ତାହାକେ ଡାକାଇୟା ବଲିଗେନ— ପ୍ରତୀବ, ସାହସିକତାର ଜନ୍ମ ଆମି ତୋମାୟ ଅଭିନନ୍ଦିତ କରିତେଛି । ଚାକୁରି କରତେ ଏସେ ଯେ ତୁମି ଏଥନେ ଝୁକ୍କିବା ପାଓନି, ଭଗବାନକେ ସେଜନ୍ତ ଧର୍ମବାଦ ଦିଇ । ତୁମି ଅଗ୍ରାହ୍ନ ବାବୁଦେର କଥା ଶୁଣୋ ନା—ତାଦେର କ୍ରକୁଟୀ ଗ୍ରାହ କରୋ ନା, ତାଦେର ମଧ୍ୟେ ମନୁଷ୍ୟବିନ୍ଦୁ ବା ଆଉମର୍ଯ୍ୟାଦା ବଲେ କୋନେ ଏକଟା ଜିନିସ ନାହିଁ, ଶୁଗାଲ କୁକୁରେର ମତ ତାରା ବେଁଚେ ଆଛେ । ପ୍ରତୀବ, ନମଶ୍କାର କରିଯା ବଲିଲ, ଆମାର ଉପର ଆପନାର ଅଶେଷ ଅନୁଗ୍ରହ ।

ବୈଭାତ

ଡଗଲାସ ସାହେବ କିନ୍ତୁ ଏହି ସ୍ଟନାର ପର ହିତେ ପ୍ରତୀବେର ଉପର ଅତ୍ୟନ୍ତ କୁନ୍କ ହଇୟା ଉଠିଲ ଏବଂ ତାହାକେ ଶିକ୍ଷା ଦିବାର ମାନସେ ବଡ଼ ସାହେବକେ ବଲିଯା ନିଜେର ଅଧୀନେ ତାହାକେ ବଦଳି କରାଇୟା ଲାଇଲ । ପ୍ରତୀବେର ହାସି ମୁଁଥେ ତାହାର ଅଧୀନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିତେ ଗେଲ । ଅତ୍ୟହିଁ କାଜ କରିଯା ଧ୍ୟାଯ, ତବେ ପ୍ରତୀବ ବୁଝିତେ ପାରିଲ ଏଥାନକାର ଅନ୍ନଜଳ ଆର ବେଶୀଦିନ ନୟ । ଏକଦିନ ସ୍ଟନାକ୍ରମେ କି ଏକଟା କାଜେର ଭୁଲ ଧରିଯା ଛୋଟ ସାହେବ ତାହାର କାମରାୟ ପ୍ରତୀବକେ ଡାକାଇୟା ପାଠାଇଲ । ପ୍ରତୀବ ଆସିଲେ ଏକଥାନା କିମାବେର ଖାତା ଦେଖାଇୟା ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, ଏ ଭୁଲଟା କେ କରିଲ ? ପ୍ରତୀବ ନିର୍ଭୟେ ଉତ୍ତର ଦିଲ, ଆମି କରିଯାଛି ।

You swine ବଲିଯା ଡଗଲାସ ଆରୋ କି ବଲିତେ ଯାଇତେଛିଲ ପ୍ରତୀବ କିନ୍ତୁ ତାହାକେ ଆରୋ କିଛୁ ବଲିବାର ସ୍ଵ୍ୟୋଗ ନା ଦିଯା ରକ୍ତ ଚକ୍ର ବାହିର କରିଯା ବଲିଲ shut up Mr Dauglas । ଡଗଲାସେର ଓ କ୍ରୋଧେର ମାତ୍ରା ସୌମୀ ଛାଡ଼ିଯା ଗେଲ, କି ଏତ ବଡ଼ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନେଟିବେର ? ମେଓ କ୍ରୋଧେ ଧୈର୍ୟ ହାବା ହଇୟା କାମିଜେର ଆସିନ ଗୁଟାଇୟା ଟେବିଲେର ଉପର ହିତେ କୁଳ ଗାଢଟା ଉଟାଇତେ ଗେଲ, ପ୍ରତୀବ କିନ୍ତୁ ତାହାକେ ଲାଇବାର ଅବସର ନା ଦିଯା ନିଜେଇ ଦୃଢ଼ମୁଣ୍ଡିତେ ସେଇ କୁଳ ଧାରଣ କରିଯା ଦୁଇ ଚାରଟା ତାହାର ପୃଷ୍ଠଦେଶେ ବସାଇୟା ଦିଯା ଅଫିସ ହିତେ ବାହିର ହଇୟା ପଡ଼ିଲ ।

বেল ফুল !

কেন ভাই ?

আমায় খানিকটা বিষ দিতে পারিস ভাই ?

কথা হইতে ছিল তৃপ্তি ও তাহার বেলফুল মালতির মধ্যে ।

মালতি তৃপ্তির কথা শুনিয়া চমকাইয়া উঠিল, বলিল— এই যদি
তোর অস্তরের ভাব হয় বেলফুল ! তবে জীবনে কখনও শান্তি
পাবিনে ভাই ।

শান্তি পাব বলেই ত বিষের কথা বলছি, বেলফুল, আমায় এই
দয়াটুকু কর ভাই ।

মালতি একটা ধরকৃ দিয়া বলিল, আহা লো । ও সব কথা মুখ
দিয়ে বার হলেও পাপ হয় তা জানিস না পোড়ার মুখী ।

জানি বৈকি ভাই কিন্ত এইরূপ বেঁচে মরে থাকাৰ চেয়ে সে যে
অনেকটা ভাল বেলফুল ।

না, লো না আৱ অত ভুগতে হবে না । জ্যাঠা মহাশয় ত
তোৱ বৱেৱ ঘোগাড় কৱে ফেলেছেন, বৱকে পেলেই সব অসুখ
সেৱে যাবে বেলফুল, তখন আবাৱ নৃতন স্ফুর্তিতে নৃতনশী ফুটে
উঠবে—আৱ তোকে বিষ খেতে হবে না, অমৃতেৱ নদীতে আন
কৱতে ঘাছিস তাতে অবগাহন কৱে সব জ্বালা ভুলে যাবি ।

ବୌଦ୍ଧାତ

ଭୁଲ ବୁଝେଛିସ୍ ବେଳଫୁଲ ଭୁଲ ବୁଝେଛିସ୍, ଅଶାନ୍ତିର ଆଗ୍ନ ତାତେ
ବାଡ଼ିବେ ଛାଡ଼ି କମବେ ନା । ସାବାକେ ବଲିସ ତାହିଁ ! ଏକଥିବା
ହୟତ ଆରଓ କିଛୁଦିନ ବାଚତେ ପାରତାମ, କିନ୍ତୁ ବିଯେ ଦିଯେ ଯେନ ଆମାର
ମରଣେର ପଥଟାକେ ଆରୋ ଏଗିଯେ ନା ଆନେନ । ଏ ଏକ ଆଲାୟ
ଜୁଲାଇ । କିନ୍ତୁ ଜୋର କରେ ଯଦି ବିଯେ ଦେନ ତବେ ଅସହନୀୟ ଆଲାୟ
ଆମାୟ ଜଲେ ପୁଡ଼େ ମରତେ ହବେ ବଲିତେ ବଲିତେ ତୃପ୍ତିର ଚୋଥେର କୋଣ
ଦିଯା ଅଜ୍ଞନ ଧାରେ ଜଳ ଗଡ଼ାଇୟା ପଡ଼ିଲ । ଶୁନିଯା ମାଲତି ବଲିଲ,
କି ବଲିସ ବେଳଫୁଲ, ଆମି ଯେ କିଛୁହି ବୁଝିତେ ପାରିଛି ନା ।
ତୋର ମନେର କଥା ଖୁଲେ ବଲ ବେଳଫୁଲ, ଏମନ ତାବେ ଆର ଲୁକିଯେ
ରାଖିସ ନେ ।

ସେ ସବ ଶୁନେ ଆର କି କରବି ବୋନ ! କେବଳ ହଃଥେର ମାତ୍ରା
ବାଡ଼ାନ ବୈତ ନୟ ।

ତବୁଓ ତୋକେ ବଲତେ ହବେ, ରୋଗେର ଗୋଡ଼ା ଧରତେ ନା ପାରଲେ
ଯେ ହାଜାର ଚିକିତ୍ସକେର ଚିକିତ୍ସାୟ କିଛୁ ହୟ ନା ରେ ।

ଗୋଡ଼ା ଧରତେ ପାରଲେଓ କିଛୁ ହବେ ନା ବେଳଫୁଲ, ଏଥନ ଅନେକ ଦୂର
ଏଗିଯେ ଗେଛେ ।

ତା ସାକ ତବୁଓ ତୁହି ବଲ ।

ବେଳଫୁଲ ? ହିନ୍ଦୁ ନାରୀର ବିଯେ ଏକବାର ବହି ଦୁରାର ହୟ ନା ।

ମାଲତି ଚମକାଇୟା ଉଠିଲ । କି ସର୍ବନାଶ, ଏଇ ଯଦି ମନେର ଭାବ
ଏଇନପହି ହୟ ତବେ ସତ୍ୟଇ ତ ଏହି ବିବାହ ବନ୍ଧନ ଏଇ ବିଷେର ବନ୍ଧନଟି
ହିଁବେ, ତାତେ ବାନ୍ଧବିକଟି ଅଶାନ୍ତି ଛାଡ଼ା ଶାନ୍ତି ପାବେ ନା । ହା ଅନୁଷ୍ଠାନିକ !

ବୌଦ୍ଧାତ

କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତରେ ଭାବ ଗୋପନ କରିଯା ବଲିଲ—କେନ ଲୋ ତୁହି ସ୍ଵଯମ୍ଭରା
ହୟେଛିସ ନାକି ।

ଆମାର ସ୍ଵର୍ଗତା ମାହି ଆମାକେ ବର ଦେଖିଯେ ଗିଯେଛେନ ସହ ।
ବାଲାକାଳ ହତେ ତାକେଇ ଆମାର ହଦୟେ ସ୍ଵାମୀର ଆସନ ଦିଯେ ପୂଜା
କରେ ଏସେଛି । ଏଥିନ ମେହି ଆସନେ ଆର ଏକଜନକେ ବସିଯେ ତ ପୂଜା
କରତେ ପାରି ନା ଭାଇ । ବିଯେ ଆମାର ଅନେକ ଦିନଇ ହୟେ ଗିଯେଛେ
ବାକି ଆଛେ ମାତ୍ର ଏକଟା ଲୌକିକ ଆଚାର । ବାବାକେ ବଲିସ
ବେଲଫୁଲ, ଏ ବିବାହ ଆମି କିଛୁତେଇ କରବ ନା । ଇହାତେ ଯଦି ଜୋର
କରେ ବିଯେ ଦିତେ ଘାନ ତବେ ହୟ ବିଷ ଖେଯେ ମରବ ନା ହୟ ଗଲାଯ ଦଡ଼ି
ଦେବ ।

ମାଲତିର ସାଦା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମୁଖେ ଗାଢି ଛାଯା ପଡ଼ିଲ, ଭାବିଲ, ତୃପ୍ତି ଏଥିନ
ଆର କଢି ବାଲକଟୀ ନାହି, ସେ ଏଥିନ ପଞ୍ଚଦଶ ବର୍ଷୀୟା ଯୁବତୀ, ନିଜେର
ଭାଲ ମନ୍ଦ, ନିଜେର ବର୍ତ୍ତମାନ, ଭବିଷ୍ୟତ ଏଥିନ ଭାବିତେ ଶିଖିଯାଛେ ।
ଭଗବାନ ଏହି ନିଦାକ୍ରମ ବିପଦେର ହାତ ହିତେ ଆମାର ବେଲଫୁଲକେ
ବଁଚାଓ, ଆବାଲ୍ୟ ପୋଡ଼ାକପାଲି ସେ, ତାର କପାଲ ଆର ପୁଡ଼ିଯୋ ନା ।
ଅନେକ ଝାଲା ସ୍ତରଣା ସେ ତୋଗ କରିଯାଛେ—ଏକଟୁ ଝୁଖେର ମୁଖ, ଏକଟୁ
ଶାନ୍ତିର ମୁଖ ତାକେ ଦେଖିତେ ଦାଓ, ତୋମାର ଶାନ୍ତିଦାତା ନାମେ ଘେନ
କଲକ ନା ହୟ । ପ୍ରକାଶେ ବଲିଲ, ଏକଥା ଏତଦିନ ଜ୍ୟାଠାମଶାୟକେ
ବଲିସ ନି କେନ ବେଲଫୁଲ ? ବଲେଇ ବା କି ହବେ ଭାଇ, ଆର କି ଆମାର
ମା ଆଛେନ । ବଲିତେ ବଲିତେ ତାହାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହଇଯା ଆସିଲ ।
କିଛୁକ୍ଷଣ ନୀରବେ ଥାକିଯା ହଦୟେର ଆବେଗେ ମାଲତିର ହାତ ଦୁଟୀ ଧରିଯା

ବୌଭାତ

ବଲିଲ, ତୁଟ୍ଟ ଏକବାର ଚେଷ୍ଟା କରେ ଦେଖ ନା ମାଲତି । ସଦି କୋନୋମତେ ଏହି ବିବାହଟା ବନ୍ଧ କରିତେ ପାରିସ ।

ମାଲତୀ, ତୃପ୍ତିର ଏହି କାତରତା ଦେଖିଯା ପ୍ରାଣେ ବଡ଼ ଆସିତ ପାଇଲ, ବଲିଲ, ଆଜ୍ଞା ବେଳଫୁଲ ଆମି ଏକବାର ଚେଷ୍ଟା କରେ ଦେଖବ । ଆରଓ କିଛୁକଣ କଥା ବାନ୍ତା କହିଯା ମାଲତି ଚିନ୍ତିତ ମନେ ଧୌରେ ଧୌରେ ମେହାନ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଲ ।

ମାତଙ୍ଗିନୀର ସହସ୍ର ଆପତ୍ତି ସତ୍ତ୍ଵେ କେମନ ଏକଟା ଅପତ୍ୟ ମେହେର ଟାନେ ମନୋତୋଷ ତୃପ୍ତିର ହଦୟେ ଚିକିତ୍ସାର ଜନ୍ମ ଚିକିତ୍ସକ ଆନାହିୟା ତାହାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଯା ଦିଲ, କିନ୍ତୁ ବ୍ୟାଧି ଆରୋଗ୍ୟେର ଦିକେ ନା ଯାଇୟା ତାହାର ବିପରୀତ ଦିକେଇ ଯାଇତେ ଲାଗିଲ । ମନୋତୋଷେ ଏତଟା ବାଡ଼ାବାଡ଼ି କିନ୍ତୁ ମାତଙ୍ଗିନୀର ଭାଲ ଲାଗିଲ ନା । ବୁଝା ଏତଞ୍ଚଲା ଅର୍ଥେର ଅପବ୍ୟାୟ କରିବାର ବିକଳେ ଖଡ଼ଗ ହଣ୍ଡ ହିୟା ଉଠିଲ, ଲିଲ, ତୋମାଦେର ଯେରୂପ ବିବେଚନା, କେ ଜାନେ ବାପୁ ! ମେଘେକେ ଧୌଞ୍ଜି କରେ ସବରେ ରେଖେଛ, ଏତ ବଲାଚି ବିଯେ ଦାଓ, ଓ ଅନ୍ଧର ଟୁମ୍ଭ ସବ ସେରେ ଯାବେ । ଦେଖଛ ନା, ଛୋଡ଼ାଟା ଯାବାର ପର ହତେଇ ଓ କେମନ ଏକ ରକମ ହୟେ ଗିଯେଛେ— । ମନୋତୋଷ ଏତଦିନ ଶ୍ରୀର ନିଷେଧ ନା ମାନିଯା ତୃପ୍ତିର ଚିକିତ୍ସାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଯା ଆସିଯାଛିଲ କିନ୍ତୁ ତାହାତେ କୋନୋରୂପ ଫଳ ନା ପାଇସାଯ ଏଇବାର ତାହାର ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ କରିଲ । ତୃପ୍ତିର ବିବାହେର ଜନ୍ମ ଚେଷ୍ଟା କରିତେ ଲାଗିଲ ।

ମନୋତୋଷ ଅନେକ ଚେଷ୍ଟାର ପର ଜାଞ୍ଜି ପାଡ଼ାର ଏକ ପଞ୍ଚାଶ ବଂସରେର ବୁଦ୍ଧେର ସହିତ ତାହାର ବିବାହ ହିସର କରିଲ । ଏଥାନେ ଦିତେ

ବୌଦ୍ଧାତ

ଖୁତେ ବେଶୀ କିଛୁ ହବେ ନା, ଅର୍ଥଚ ‘ବୁଦ୍ଧସ୍ତ ତରଣୀ ଭାର୍ଯ୍ୟ’ ହଇୟା ଶୁଖେ
ଥାକିବେ—ଇହାଇ ହଇଲ ମାତଙ୍ଗିନୀର ଉପଦେଶ । ମନୋତୋଷ ପ୍ରଥମେ
ତାହାର ଏହି ପରାମର୍ଶେ କର୍ଣ୍ପାତ କରେ ନାହିଁ, ସେ ଏକଟୀ ସଂପତ୍ରେରଇ ଚେଷ୍ଟା
କରିତେଛିଲ । କିନ୍ତୁ ଏତଙ୍ଗଳା ଅର୍ଥ ଜଲେର ମତ ଅପବ୍ୟାୟ କରା
ମାତଙ୍ଗିନୀ କିଛୁତେଇ ସୁଭିତ୍ର ସମ୍ପତ୍ତ ମନେ କରିଲ ନା । ସ୍ଵାମୀକେ ତାହାର
ମତେର ବିକଳେ ସାହିତେ ଦେଖିଯା ମେ ହଇଦିନ ସଂସାରେ ବିବାଦ ବିସଂସାଦେ
ରାବଣେର ଚିତା ଜ୍ବାଲାଇୟା ଦିଲ । ଆହାର ନିଦ୍ରା ତ୍ୟାଗ କରିଲ, ବ୍ରନ୍ଦନ
କାର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ଧ କରିଲ । ଅଗତ୍ୟ ମନୋତୋଷ ନିଜେର ଇଚ୍ଛାର ବିକଳେ ଏହି
ବୁଦ୍ଧେର ସହିତ ତୃପ୍ତିର ବିବାହ ଶ୍ରିର କରିଲ, ବିବାହେର ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରିର
ହଇୟା ଗେଲ ।

ଏତ ଦିନ ତୃପ୍ତିର ପ୍ରାଣେ ଆଶାର ଏକଟୁ କ୍ଷୀନ ଆଲୋ ଜଲିତେଛିଲ ।
ମନେ କରିଯାଛିଲ ଛୋଟମା ସାହାଇ ବଲୁକ, ସତଟାଇ ଏକଞ୍ଚିତ ହୋକ ନା
କେନ ବାବା ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେନ ନା, କରିତେ ପାରେନ ନା । କିନ୍ତୁ ସଥନ
ଦେଖିଲ ବିମାତାର ନିକଟ ପରାଜିତ ହଇୟା ପିତା ଏ ବୁଦ୍ଧେର ସହିତିର
ତାହାର ବିବାହ ଶ୍ରିର କରିଲେନ ତଥନ ତାହାର ଅନ୍ତରେ ବିଦ୍ରୋହେର
ଆଗ୍ନି ଦାଉ ଦାଉ କରିଯା ଜଲିଯା ଉଠିଲ । ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଲ, ମନେ ମନେ
ସାହାକେ ଏକବାର ପତିତେ ବରଣ କରିଯାଛି, ତାହାକେ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ତ
କାହାକେଓ ହନ୍ଦୟ ଦାନ କରିଯା ଦ୍ଵିଚାରିଣୀ ହିତେ ପାରିବ ନା—ଇହାତେ ସଦି
ଆଶ୍ରମିତ୍ୟା କରିତେ ହ୍ୟ ତାହାଓ କରିବ । ସେ ମାଲତୀର ଦ୍ୱାରାଯ ତାହାର
ପିତାକେ ଏ କଥା ପ୍ରଷ୍ଟ ଜାନାଇୟା ଦିଲ । ମାଲତି ଏ କଥା ସଥନ
ମନୋତୋଷକେ ଜାନାଇଲ, ତଥନ ମାତଙ୍ଗିନୀ ମେ ହ୍ଲେ ଉପହିତ ଛିଲ,

ବୌଦ୍ଧାତ

ଶୁନିଯା ବଲିଲ, ସେନ୍ଦ୍ରୀ ମରି ମା—ଶେନ୍ଦ୍ରୀ ମରି—ବଲି ଶୁନଲେ—ମେରେ
ସେ ସ୍ଵଯଂହରା ହେଯେଛେ ଗୋ, ଛିଃ ଛିଃ ଏ କଥା ଜୀନାତେ ଓ ଲଜ୍ଜା ହ'ଲ ନା,
ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକ କଥା ବଲିଯା ଗେଲ । ମନୋତୋଷ ନୀରବେ ସମ୍ମତି
ଶୁନିଯା ଗେଲ—ପୂର୍ବ କଥା ଶ୍ଵରଣ କରିଯା ତାହାର ପ୍ରାଣଟା ଏକଟୁ ଆର୍ଦ୍ର
ହଇଲ—କିନ୍ତୁ ହଇଲେ କି ହଇବେ ? ମାତଙ୍ଗିଣୀର ନିକଟ ଏମନ ଭାବେ ଦେ
ବାଧା ପଡ଼ିଯାଛେ, ଏମନ ଭାବେ ତାହାର ହାତେର କ୍ରୀଡା ପୁତ୍ରଲି ହଇଯାଛେ
ସେ ତାହାର ବିକ୍ରିକେ ଏକଟା କଥା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଲିବାର କ୍ଷମତା ଲୋପ
ପାଇଯାଛେ । ଆଜ ଏକବାର ସ୍ଵର୍ଗଗତା ଦୌଷିର ଆଶା ଆକାଞ୍ଚାର କଥା
ମନେ ପଡ଼ିଯା ଗେଲ, କିନ୍ତୁ ଏଥନ ଆର କୋନେ ଉପାୟ ନାହିଁ, ତାହାରା
ଏଥନ ଅନେକ ଦୂର ଅଗ୍ରସର ହଇଯାଛେ । ଧୀର ଗନ୍ଧୀର ସ୍ଵରେ ମାଲତିକେ ବଲିଲ,
ତାହାକେ ବଲିସ, ମାଲତି, ତାହାର ଭାଲ ମନ୍ଦର ଦକ୍ଷ ଦେଖିଯା ଆମରା ସା
ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବ, ତାହାର ଉପର କଥା କଥା ତାହାର ଉଚିତ ନୟ । ଆର
ବଲଲେଓ ଆମରା ତା ଶୁନବ ନା । ମାଲତି ତବୁଓ ଆର ଏକବାର ଚେଷ୍ଟା
କରିଲ କିନ୍ତୁ କିଛୁତେହେ କିଛୁ ହଇଲ ନା, ଅଗତ୍ୟା ମାଲତିକେ ବିଫଳ
ମନୋରଥ ହଇଯା ଫିରିତେ ହଇଲ ।

ମାଲତିର ନିକଟ ତୃପ୍ତି ସଥନ ସମ୍ମତ ବ୍ୟାପାର ଜୀନିତେ ପାରିଲ, ତଥନ
ତାହାର ଡାକ ଛାଡ଼ିଯା କାଂଦିତେ ଇଚ୍ଛା ହଇଲ । କିନ୍ତୁ ଏହି ବିପଦ
ହଇତେ ମେ ପରିଭ୍ରାଣ ପାଇବେ ? ମେ ଦିବା ରାତ୍ରି ଭାବିଷ୍ୟା କୁଳ କିନାରା
ପାଇଲ ନା—ତାହାର ବିକ୍ରିକେ ପିତାମାତା ହୁଇ ପ୍ରେବଲ ଶକ୍ତି । ତାହାଦେର
ବିକ୍ରିକେ ମେ କି କରିତେ ପାରେ ? ହା ଭଗବନ ! କି ହୁରଦୃଷ୍ଟ ଦିଯେଇ
ଆମାୟ ଏ ପୃଥିବୀତେ ପାଠିଯେଛିଲେ ; ହିନ୍ଦୁର କନ୍ତା ଆମ, ଦ୍ଵିଚାରିଣୀ

ବୌତାତ

କିନ୍ତୁ ହେ ? ମା, ମା ବଲେ ଦାଓ ମା, ଏଥିର ଆମାର ଉପାୟ କି ?
ଅନେକ ଭାବିଯା ସେ କୁଳ କିନାରା ପାଇଲ ନା । ଏହି ସଟନାର ପର ହିତେ
ତାହାର ଅଶ୍ଵଥଟା ଆରଓ ବାଡ଼ିଯା ଗେଲ । ମନେ କରିଲ ବିବାହେର ପୂର୍ବେହି
ସଦ ଆମାର ଏହି ରୋଗେ ମୃତ୍ୟ ହସ ! ଭଗବନ ! ଭଗବନ ! ତୁମି ନାକି
ଶାନ୍ତିଦାତା, ତୁମି ନାକି ଦୀନ ହୃଦୀର କାତର ପ୍ରାର୍ଥନା କାନ ଦିଯା ଶୁଣିଯା
ଥାକ, ତାହି ସଦି ହସ ପ୍ରତୋ, ତବେ ଆର କେନ ? ଏହିବାର, ଏହିବାର
ଆମାର ନାମ ପୃଥିବୀ ହତେ ଲୋପ କରେ ଦାଓ ।

[:৪]

এই সংবাদ কিন্তু জানিনা মুহূর্ত মধ্যে গ্রামের চারি দিকে
ছড়াইয়া পড়িল। চারিদিকে একটা জননা কল্পনা বেশ ভাল ভাবেই
চলিতে লাগিল। পুরুষ মহলেই কি, আর নারী মহলেই কি, ইহা
একটা নৃতন বিষয় একটা নৃতন ব্যাপার। ইহার সমালোচনা না হইলে
কিন্তু দিন কাটিতে পারে? ভট্টাচার্য মহাশয়ের চণ্ডিমণ্ডপে
পতিতপাবন, অবনী, আদিত্যনাথ প্রভৃতি নিষ্কর্ষাগণ সমবেত হইয়া
আলোচনা সুরু করিয়া দিল। আদিত্যনাথ ভট্টাচার্যকে জিজ্ঞাসা
করিল, আচ্ছা ভট্টাচার্য মহাশয়, কলির এখনও বাকী কত?
সমাজের ঘোষণা দিন দিন পরিবর্তন হচ্ছে তাতে ত মনে হয় কলির
এই শেষ।

ভট্টা।—কেন হে বাবাজি! এমন কি পরিবর্তন দেখলে?
পতিত।—পরিবর্তন নয়? বলেন কি ভট্টাচার্য মশায়!
আমাদের মনোতোষ বাবুর কগ্নায়ে স্বয়ন্বরা হয়েছেন।

ভট্টা।—বল কি হে পতিত! এটা একটা নৃতন সংবাদ বটে,
ব্যাপারটা কি খুলে বলত বাবাজী, আদিত্যনাথ পতিতকে আর
কোনও কথা বলিতে না দিয়া নিজেই বলিতে লাগিল, জানেন ত
ভট্টাচার্য মশায়; মনোতোষ বাবু কত চেষ্টায় জাঙ্গিপাড়ায় কগ্নার

ବୌଦ୍ଧାତ

ବିଯେର ସ୍ଥିର କରଲେନ । ପାକା ଦେଖା ହୟେ ଗେଲ—ବିଯେର ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ସ୍ଥିର—

ଭଟ୍ଟା ।—ହଁଏ ତାତ ହୟେଛେଇ, ତାରପର ମେଖାନେ କି ବିଯେ ହବେ ନା
ନାକି ?

ଆଦିତ୍ୟ ।—ଶୁଣୁନ ନା ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ ମଶାୟ ପରେର ମଜାଟା । ଟାକା
ଖରଚେର ଭୟେ ଯେଯେକେ ତ ମନୋତୋଷ ବାବୁ ଷୋଲ ବଚରେର କରେ
ରେଖେଛେନ । ଏ ୫୦ ବଚରେର ବୁଡ଼ୋଟିର ସଙ୍ଗେ ବିଯେ ହବେ ଶୁଣେ ଯେଯେର
କାନ୍ଦାକାଟି—ବଲେ କି ନା, ଓ ବୁଡ଼ୋର ସଙ୍ଗେ ବିଯେ ହଲେ ଆମି
ଗଲାୟ ଦଢ଼ି ଦିଯେ କିନ୍ତୁ ବିଷ ଖେଯେ ଘରବ ।

ଦିନ ଦିନ କି ହୟେ ଦାଡ଼ାଳ ମଶାୟ ।

ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ ମହାଶୟ ହାସିଯା ବଲିଲେନ, ଏତେ ତୋମରା କି ଦୋଷ
ଦେଖ ବାବାଜୀ । ମନୋତୋଷ ବାବୁଙ୍କ କଞ୍ଚା ଧା ବଲେଛେ ତା ଏମନ
ଅନ୍ତାୟଇ ବା କି ? ତୋମରା ତାର ଦୋଷ ଦେଖି କିନ୍ତୁ ଆମି ତ ତାର
ଦୋଷ କିଛୁଇ ଦେଖିତେ ପାଛିନା । ସେ ଏଥିନ ବସନ୍ତ, ତାର ଭାଲ ମନ୍ଦ
ସେ ଏଥିନ ନିଜେଇ ଭାବତେ ଶିଖେଛେ । ବାନ୍ତବିକ ବାବାଜି, ପଞ୍ଚାଶ
ବଚରେର ଏକଜନ ବୁନ୍ଦେର ସହିତ ଯଦି ତାର ବିବାହ ହୟ, ତବେ ତାଦେର
ମିଳନେ କି ଶୁଖ ଶାନ୍ତି ଆସବେ ? ନା ଆସତେ ପାରେ ?

ପତିତ ।—ବଲେନ କି ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ ମଶାୟ ? ହାଜାର ବୁଡ଼ୋ ହଲେତେ
ଯେଯେ କି ତାର ବାପ ମାୟେର ନିର୍ବାଚନେର ଉପର କଥା କହିତେ ପାରେ ।

ଭଟ୍ଟା ।—କେନ ପାରେ ନା ପତିତ ? ତୋମାଦେର ପକ୍ଷେ ଷେଟା ସନ୍ତବ,
ତାରା ଶ୍ରୀଲୋକ ବଲେ ତାଦେର ପକ୍ଷେ ସେଟା ସନ୍ତବ ହବେ ନା କେନ ? ଆର

ବୌଭାଗ

ମେହିଟାଇ ସଦି ତୋମରା ଦେଖିତେ ବା ସହ କରିତେ ନା ଚାଓ, ତବେ ଯେଥେ
ଦିଗକେ ଏତଟା ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବିବାହିତା ନା ରାଖାଇ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ତାଦେର
ଜ୍ଞାନ ବିକାଶ ହବାର ପୂର୍ବେଇ ମେହିଟାଇ ବାବସ୍ଥା କରା ଉଚିତ । ତାହଲେ ତ
ତାରା ଏକଟା କଥା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଲିତେ ପାରେ ନା ।

ଭଡ଼ାଚାର୍ଯ୍ୟ ମହାଶୟରେ ନିକଟ ଏଇକୁପ ଭାବେ ଉତ୍ତର ଶୁଣିଯା—ଧା
ବଲେଛେନ ଭଡ଼ାଚାର୍ଯ୍ୟ ମଣ୍ଡାଯ,—ବଲିତେ ବଲିତେ ତାହାରା ମେ ଶ୍ଳେ ହିତେ
ବାହିର ହଇଯା ଗେଲ ।

ଏହିକେ ତାଳ ପୁକୁରେର ସାଟେ ଶୁମିତ୍ରା, ପ୍ରତିଭା, ଆତ୍ମେଷୀ ପ୍ରଭୃତି
ରମଣୀଗଣ ଗା ଧୁଇତେ ଆସିଯା ଏହି ବ୍ୟାପାରଟାର ପ୍ରତି କଟାକ୍ଷ କରିଯା
ନିଜ ନିଜ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିତେ ଲାଗିଲ । ଶୁମିତ୍ରା ବଲିଯା ଉଠିଲ,
ହ୍ୟାଗା ଠାକୁରଙ୍କି, ଦିନ ଦିନ ଏସବ କି ହୟେ ଉଠିଲ ଗା—ଏକି ଅନାହିତ୍ତି
କାଣ୍ଡ ମା—

ଆତ୍ମେଷୀ—ବଡ଼ ସରେର ବଡ଼ କଥା ଗୋ ଦିଦି, ବଡ଼ ସରେର ବଡ଼ କଥା ।
ତୋମାର ଆମାର ସରେ ସଦି ଏହି ବ୍ୟକମ ଏକଟା ସଟିତ, ତବେ ଏହି ମଧ୍ୟେ
କତ କି ହୟେ ଯେତ । ସମାଜ ବସ୍ତ ସାଲିମୀ ବିଚାର ହତ । ଏ ବଡ଼
ସରେର କାଣ୍ଡ, ଲୁକିଯେ ଚୁରିଯେ କତ କାଣ୍ଡି ହୟେ ଯାଚେ । ସାମନେ କେଉଁ
ଏକଟା କଥା ବଲିତେ ପାରେ ।

ତାହାଦେର ଏଇକୁପ ଆଲୋଚନା ହିତେଛେ, ଏମନ ସମୟ ତୃପ୍ତି ମେହି
ସାଟେ ଆସିଯା ଉପାହିତ ହିଲ । ତାହାକେ ଦେଖିଯା ସକଳେ ପରମ୍ପରରେ
ମୁଖେର ଦିକେ ତାକାଇଯା ତୃପ୍ତିର ଉପର କଟାକ୍ଷପାତ କରିଲ । ପ୍ରତିଭା
ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ—କି ଲୋ ତୃପ୍ତି ! ତୋର ବାବା ତ ବିଯେର ଦିନ ଠିକ

বৌতাত

করে ফেললে। অমুক তারিখে বিয়ে হবে। তুই নাকি এ বুড়োর
সঙ্গে বে' দিলে গলায় দড়ি দিয়ে মরবি বলেছিস।

তপ্তি তাহাদের এই আলোচনায় মরমে মরিয়া গেল। তাহাদের
আলোচনার হাত এড়াইবার জন্ত তাড়াতাড়ি কোনওক্রপে
কাপড় থানাকে কাচিরা উঠিয়া পড়িল। তাহাদের এতগুলা কথার
একটা উত্তর পর্যন্ত দিল না বা দিবার আবশ্যিকতা ও বুবিল না।
তপ্তি ধৌরে ধীরে চলিয়া গেল।

প্রতিভা।—কালা মুখি, কালা মুখ লোকের কাছে দেখাতেও
লজ্জা করে না—সাধে কি আর মাতৃ দিদি অত মার ধর করে।

সূর্য ডুবিয়া ঘায় দেখিয়া আত্মেয়ী বলিয়া উঠিল, ওমা বেলা
যে পড়ে এল, ঘর সংসারের কাজ কর্শ আছে, উঠি দিদি আজ।

সুমিত্রা।—কেন ঘরে ত বউ রয়েছে ঠাকুর কি।

আত্মেয়ী।—আর বৈ; গতর আছে কি দিদি, খাবার কুমির,
কাজের নামে তার গায়ে জর আসে। এমনি আমি বরাত করে-
ছিলাম বলিয়া তাড়াতাড়ি উঠিয়া পড়িল, তাহার দেখা দেখি অন্তর্গত
রমলীগণ উঠিয়া গেল।

[১৫]

ডগলাস সাহেবকে প্রহার করিয়া প্রতীব অফিস হইতে বাহির হইয়া যেদিকে ইচ্ছা চলিতে লাগিল। যাইবার নির্দিষ্ট কোনও স্থান নাই। মাথার উপর বিপ্রহরের রৌদ্র বাঁ বাঁ করিতেছে, বাতাসে গায়ে আগুনের ফুল্কি ছড়াইয়া দিতেছে, এক্ষণ অসহ দাক্ষণ শ্রীম পূর্বে কথনও হয় নাই। অনেক বৃক্ষ লোক বলেন, তাহাদের এতটা বয়সের মধ্যে, এক্ষণ গরম কথনও হইয়াছে বলিয়া তাহাদের মনে হয় না। কলিকাতার মত মহান নগরীর জনবহুল পথ একক্ষণ লোকশূণ্য। লোক নাই বলিলেই চলে। এ হেন প্রহরের রৌদ্র মাথায লইয়া আগুনের হাওয়ার মধ্য দিয়া প্রতীব অসংখ্য চিন্তায বিভোর হইয়া অগ্রসর হইতেছিল, তাবিতে লাগিল, এই জাতির অধঃপতনের কথা, ওঃ কি ভীষণ ঝীবত্ত এই জাতি প্রাপ্ত হয়েছে! নিজেদের আত্মর্যাদা, নিজেদের মান সন্তুষ্ম, নিজেদের গৌরব, নিজেদের বৈশিষ্ট্য কেমন করিয়া এত শীঘ্র নষ্ট করিয়া ফেলিল? নিজেদের জীবন, চাকুরীতে নিযুক্ত করিয়া নিজকে ভাগ্যবান মনে করে? ভগবন! এই যদি জাতির বৈশিষ্ট্য হয়, তবে আর কেন? এ জাতির নাম এখনও পৃথিবী হইতে লোপ পায় না কেন? আর্য জাতির এ অধঃপতন দেখা অপেক্ষা প্রবল বঞ্চিবাতে,

ବୌଭାବ

ତୁକଷେ ଜଳୋଚ୍ଛାସେ ଏ ଜାତିର ନାମ ଚିରଦିନେର ଜହୁ ଲୋପ କରେ ଦାଉ ।

ତାହାର ଚିନ୍ତା-ଶ୍ରୋତ ଆବାର ଅନ୍ତଦିକେ ଫିରିଲ—ଏବାର ମେକି କରିବେ । ତାହାର ଚାକ୍ରବୀର ଉନ୍ନତିର ଆଶା, ଅନ୍ଧ ସଞ୍ଚ ଗଲିତ କୁଷ୍ଟବ୍ୟାଧି ବୋଗଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣେର ସାହାଯ୍ୟେର ଆଶା ଡୁବିଯା ଗେଲ । କିନ୍ତୁ ଏଥିନ ମେକି କରିବେ, ତାହାର ମୂଳଧନ ନାହିଁ ଯେ ବ୍ୟବସା କରିବେ, ଜମି ନାହିଁ ଯେ ଆବାଦ କରିଯା ଆବାର କିଛୁଦିନ ପରେ ମାତୁସ ହିଁ ଦୀଢ଼ାଇବେ । ତବେ, ତାହାର ମନେ ପଡ଼ିଲ ବିଜଲିବାବୁର ପରାମର୍ଶ, ଏହିବାର ହିତେ ମେ ଗଥେ ପଥେ ଗାମଛା ଫିରି କରିଯା ବେଡ଼ାଇବେ ତବୁ ଆର ଦାସତ୍ତ ନୟ । ସେ ନୁଥ ଦାସତ୍ତେ ତାତ ମେ ନିଜେଇ ଦେଖିଯା ଆସିଲ, ଏବାର ସ୍ଵାଧୀନଭାବେ ନିଜେକେ ଚାଲିତ କରିବେ ।

ଏହି ସମସ୍ତ ଚିନ୍ତାଯ ବିଭୋର ହିଁ ମେ ପଥ ଚଲିତେ ଲାଗିଲ । ସେଇକେ ଚକ୍ର ଘାଇତେଛେ ମେହି ଦିକେଇ ଚଲିଯାଛେ—ପ୍ରଚାନ୍ଦ ମାର୍କଣ୍ଡ କିରଣ ମାଥାଯ ଲାଇଁ ମେ ଅଗ୍ରସର ହିତେଛେ । ଏହିଙ୍କପ ଭାବେ ଚଲିତେ ଚଲିତେ ମେ ସେଣ୍ଟ୍ରାଲ ଏଭିନିଉ ରୋଡେ ଆସିଯା ପଡ଼ିଲ । ଏଥାନେଓ ଦେଖିଲ ପଥ ଜନଶୃତ, ଆବାର ଅଗ୍ରସର ହିଁଲ । କିଛୁଦୂର ଅଗ୍ରସର ହିଁବାର ପର ମେ ଯାହା ଦେଖିଲ ତାହାତେ ମେ ସ୍ଵଭାବିତ ହିଁ ଗେଲ । ଦେଖିଲ ଏକଥାନି ମୋଟର ଗାଡ଼ି ପାଚ ଛରଜନ ଗୁଣ୍ଡାର ଦ୍ଵାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ । ଚାଲକେର ସମୁଖେ ଏକଜନ ଭୌମକାୟ ଲୋକ ଏକଥାନି ଛୋରା ସରିଯା ଆଛେ, ତିନ ଚାରିଜନ ଗାଡ଼ିଥାନାକେ ସରିଯା ରହିଯାଛେ ଏବଂ ଏକଜନ ଆରୋହୀର ସଥାସରସ୍ଵ କାଡ଼ିଯା ଲାଇଁବାର ଚେଷ୍ଟା କରିତେଛେ । ଆରୋହୀ

ବୈଭାବ

ସବେମାତ୍ର ପ୍ରୋଟେର ସୀମା ପାର ହଇୟା ବାର୍କିକ୍ୟ ପା ଦିଯାଛେ, ତାହାର ଶରୀରେ ସେ କ୍ଷମତା ନାହିଁ ତା ନୟ, କିନ୍ତୁ ୫୬ ଜନ ଭୌମକାଯ ଗୁଡ଼ାର ସହିତ ପାରିଯା ଉଠିତେଛେ ନା । ସହଜେ କୃତକାର୍ୟ ହଇତେ ନା ପାରିଯା ଗାଡ଼ୀହିତ ଗୁଡ଼ାଟୀ ତାହାର ବକ୍ଷ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଯା ଏକଥାନା ଛୋରା ତୁଳିଲ, ଏଥିନି ହୟତ ବୁଦ୍ଧେର ଜୀବନ ବାୟୁ ଶୂନ୍ତେ ବିଲୀନ ହଇବେ, ତାହାର ଉଷ୍ଣ ବ୍ରକ୍ତେ ପୃଥିବୀ ବକ୍ଷ ନିକ୍ଷିପ୍ତ ହଇବେ । ପ୍ରତୀବ ଆର ସ୍ଥିର ଥାକିତେ ପାରିଲ ନା, ଭୌମ ବେଗେ ମେହି ଅସ୍ତ୍ରଧାରୀ ଗୁଡ଼ାକେ ଆକ୍ରମଣ କରିଲ । ସହସା ପଞ୍ଚାଂ ଦିକ ହଇତେ ଏହିରୂପ ଅର୍ତ୍ତିତ ଭାବେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେୟାଯ ଅନ୍ତାନ୍ତ ଗୁଡ଼ାଗଣ ଓ ଏକଟୁ ହତଭ୍ସ ହଇୟା ପଡ଼ିଲ । ଏହି ଅବସରେ ପ୍ରତୀବ ଏକଜନକେ ହୁଇ ହାତେ ଶୂନ୍ତେ ତୁଳିଯା ଦୂରେ ନିକ୍ଷେପ କରିଲ । ଏହି ସ୍ଵୟୋଗେ ଚାଲକ ଓ ଭଦ୍ରଲୋକଟୀ ପ୍ରତୀବକେ ସାହାଯ୍ୟ କରିତେ ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ନାମିଯା ପଡ଼ିଲ । ଗୁଡ଼ାରା ଆର ସ୍ଵବିଧାଜନକ ନୟ ବିବେଚନା କରିଯା କେ କୋଥାୟ ମରିଯା ପାଇଲ । ତଥନ ବୁନ୍ଦ ଭଦ୍ରଲୋକଟୀ ପ୍ରତୀବେରୁ ହାତ ଧରିଯା ନାହିଁ ବଚନେ ବଲିଲେନ, ଆଜ ତୋମାରଙ୍କ ଦୟାୟ ବାବା ଆମି ଆମାର ଜୀବନ ଫିରିଯା ପାଇଲାମ । ସଥନ ଏତଟାଟି କରଲେ ତଥନ ସଦି ତୋମାର କାର୍ଯୋର କୋନଓ କ୍ଷତି ନା ହୟ ଆମାୟ ବାଡ଼ୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରେଖେ ଏସ ବାବା । ଆଜିକାର ଦିନଟା ଆମାର ବଡ଼ ହର୍ଦିନ । ପ୍ରତୀବ ବୁଦ୍ଧେର ଏହି ସକାତର ଅନୁରୋଧ ଏହାହିତେ ପାରିଲ ନା, ବଲିଲ, ଅସ୍ଵବିଧା ଆମାର କିଛୁହି ହଇବେ ନା, ଚଲୁନ ଆପନାକେ ରାଖିଯା ଆସି ।

ଓଃ, କି କୁକ୍ଷଣେଇ ଆଜ ବାଡ଼ୀ ହତେ ବାହିର ହେୟିଛିଲାମ ବାବା, ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ତୁମି ଏସେ ପଡ଼େଛିଲେ—ତା ନା ହଲେ ଏତକ୍ଷଣ କି ହେୟ

ବୌଦ୍ଧାତ

ସେତ । ଓঃ—ভাবতে শরীরে কাঁটা দেয় । আর এখানে নয়, এস
বাবা গাড়ীতে উঠ ; বলিয়া, সেই ভদ্রলোক প্রতীবের হাত ধরিয়া
গাড়ীতে তুলিয়া লইলেন । এবং চালক গৃহভিমুখে গাড়ী চালাইয়া
দিল ।

[১৬]

এই বৃক্ষ ভদ্রলোকটির নাম ভোলানাথ বাৰু। ধনে মানে যশে
হিনি একজন খ্যাতনামা পুরুষ। সংসারে বাস কৱিতে গেলে
লোকের যাহা কাম্য, যাহা উপ্সিত, যাহা বাস্তিত তাহা তাহার পক্ষে
যথেষ্টই ছিল, অথচ এ সমস্তের প্রতি তাহার আদৌ আকর্ষণ ছিল না।
স্তু একমাত্র কন্তা বেলাকে, রাখিয়া বহুদিন পূর্বেই গত হইয়াছেন।
আর তিনি বিবাহ বন্ধনে বন্ধ না হইয়া এই কন্তাটীকে লইয়াই
দিনগুলি কঠাইয়া দিতেছেন। সংসারে যদি কোনও কিছুর প্রতি
আকর্ষণ থাকে তবে তাহার এই কন্তা—বেলা।

ভোলানাথ বাৰু ব্রাহ্ম না হইয়াও কতকটা ব্রাহ্ম ভাবাপন্ন।
তিনি ত্রিসন্ধ্যা না কৱিণি জল গ্রহণও কৱেন না। সমস্ত দেব দেবীর
প্রতি তাহার অগাধ ভক্তি। এহেন ভোলানাথ বাৰু শাস্ত্রকাৰদেৱ
নির্দেশ মত কন্তাকে অষ্টম বৰ্ষে প্রাত্রিষ্ঠ কৱিয়া গৌৱীদানেৱ ফল
লাভে আগ্ৰহাবিত হন নাই। কন্যা চৌক ছাড়াইয়া পনেৱঘ পা
দিয়াছে, অথচ তাহার বিবাহেৱ জন্য ভোলানাথ বাৰুৰ এতটুকু
উৎসুক বা আশঙ্কা দেখা যায় নাই। তিনি কন্যাকে সুশিক্ষিতা
কৱিবাৰ জন্য এবং তাহাকে সঙ্গীত বিদ্যায় পারদর্শিনী কৱিবাৰ জন্য

ବୌତାତ

ଶିକ୍ଷକ ରାଖିଯାଇଛେ । ବେଳାଓ ତାହାର ସାଧ୍ୟମତ ଉତ୍ସ ବିଦ୍ୟାର ଆୟତ୍ତେ ସ୍ଵର୍ଗବତୀ । ସୁଶିକ୍ଷଣ ଗୁଣେ ନିଜେକେ ପିତାରଙ୍କ ମତ କରିଯା ତୁଲିଯାଇଛେ । ଦୟା-ମୟ୍ୟାୟ, ମେହେ, ଅତିଥି ବାଂସଲ୍ୟେ ସେ ଆଜକାଳକାର ମେଯେଦେର ଅପେକ୍ଷା ଅନେକ ଉଚ୍ଚେ । ପିତାଗତପ୍ରାଣ ବେଳା, କିଛୁକ୍ଷଣ ପିତାକେ ନା ଦେଖିଲେ କାତର ହଇୟା ପଡ଼େ । ସଂସାରେ ତାହାର ଏହି ମେହମୟ ପିତା ଛାଡ଼ା ଆର କେହ ନାହିଁ, ତାହାର ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ଏହି ପିତା ।

ଆଜ ପିତାକେ ବହୁକ୍ଷଣ ନା ଦେଖିଯା ଅତ୍ୟନ୍ତ କାତର ହଇୟା ପଡ଼ିଥାଇଁ, କାରଣ ତିନି କୋନେ ଦିନଇ ଏତଟା ସମୟ ବାହିରେ ଥାକେନ ନାହିଁ । ଯତହି ତାହାର ଆସିତେ ବିଲଦ୍ଧ ହିତେଛିଲ, ତତହି ଉଦ୍ବେଗ ଆଶକ୍ଷାୟ ତାହାର ପ୍ରାଣ ଚକ୍ରମ ହଇୟା ଉଠିତେଛିଲ । ଉଠିଯା ଏକବାର ବାରାଣ୍ୟାର ଆସିଯା ଦ୍ଵାରା, ଏକବାର ବାହିରେର ସରେ ଆସିଯା ଦେଖେ ତାହାର ପିତା ଆସିଲେନ କିନା—ଏଇରୂପ ଭାବେ ହୁଇ ତିନ ସଞ୍ଚା ଅତିବାହିତ ହଇୟା ଗେଲ । ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ତଥନେ ନା ଆସାତେ ସେ ଆର ହିନ୍ଦି ଥାକିତେ ପାରିଲ ନା । ବାଗାର ଭୂତ୍ୟ ରାମଲୋଚନକେ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ ହାରେ ରାମୁ, ବାବାର ଫିରିଲେ ଏତଟା ଦେଇ ହଚେ କେନ ବଲ ଦେଖି ? ରାମୁ ତାହାର ଦିଦିମଣିକେ ଏତଟା କାତର ହିତେ ଦେଖିଯା ପ୍ରବୋଧ ଦିବାର ଜନ୍ମ ବଲିଲ, କୋନେ କାଜେର ବନ୍ଧୁବାଟେ ପଡ଼େ ଗେଛେନ ଦିଦିମଣି, ତାର ଜନ୍ମ ଭାବନା କେନ ?

ଭାବନା ଯେ ଆପନିଟି ଆସେ ରାମୁ—ଦିନ ଦିନ ଘେରିପ ଗୁଣ୍ୟାର ଦୌରାଣ୍ୟ ବେଡେ ଉଠେଛେ ତାତେ କେହ ବାହିରେ ଗେଲେ, ଫିରେ ନା ଆସା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହବାର ଉପାୟ କୈ ?

ବୈଭାତ

ରାମ ।—ତା ବଟେ, ତବେ ବାବୁର ଜନ୍ୟ ଭାବନାର କୋନଓ କାରଣ
ନେହି, ତିନି ହାତ୍ୟା ଗାଡ଼ିତେ ଗେଛେନ ।

ବେଳା ।—ହଁ, ତା ଗିଯେଛେନ ତବେ—”

ତାହାର କଥା ଶେଷ ହଇତେ ନା ହଇତେ ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ବାହିର
ହଇତେ ଡାକିଲେନ—ବେଳା—ବେଳା—ମା ।

ପିତାର କଞ୍ଚକର ଶୁଣିଯା, ଏତ ଦେରି କେନ ବାବା ! ବଲିତେ ବଲିତେ
ବେଳା ଛୁଟିଯା ବାହିରେ ଆସିଲ । ତାହାର ସହିତ ଅପରିଚିତ ପ୍ରତୀବକେ
ଦେଖିଯା କତକଟା ଲଜ୍ଜିତ ହଇଯା ପଡ଼ିଲ । କିନ୍ତୁ ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ
ବାଲିଲେନ, ଇହାକେ ଦେଖିଯା ତୁଟ୍ଟ ଲଜ୍ଜିତ ହେବେଚିସ ମା—ଲଜ୍ଜା କରବାର
କୋନ କାରଣ ନାହିଁ ମା, ଏ ଆମାର ପ୍ରାଣଦାତା, ସ୍ଵର୍ଗ ଭଗବାନେର
ପ୍ରତିନିଧି ।

ପ୍ରତୀବ ବାଧା ଦିଯା ବଲିଲ, ଓ କଥା ବଲିବେନ ନା, ଓ ସମସ୍ତ କଥା
ଶୁଣିତେ ନାହିଁ ।

ବେଳାର ସଂଶୟ ଆରଓ ବାଡିଯା ଉଠିଲ, ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, କି ହେବେଚିଲ
ବାବା ? ତୋମାର ଏତ ଦେରୀ ହଲ କେନ ?

ବିଲବ୍ରେ କଥା କି ବଲଛିସ ମା, ତୋର ବାବାର ପ୍ରାଣ ଏତଙ୍ଗେ କୋନ
ଅଜ୍ଞାନା ଦେଶେ ଚଲେ ଯେତ । ତୋର ଏହି ବାବାଟୀକେ ଯେ ପୁନରାୟ ଫିରେ
ପେଯେଛିସ ତା କେବଳ ଏହି ସୁଦର୍ଶନ ଦୟା । ଏର କାହେ ଲଜ୍ଜା
କରିସନି ମା ବରଂ କୃତଜ୍ଞତା ସ୍ଵିକାର କର ।

ବେଳା ।—କି ହେବେଚିଲ ବାବା ?

ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ତଥନ ସମସ୍ତ ସଟନା ଖୁଲିଯା ବଲିଲେନ । କେମନ

ବୌଦ୍ଧତ

କରିଯା ତିନି ଗୁଣଦେର ହଞ୍ଚେ ପତିତ ହନ, କେମନ କରିଯା ମୃତ୍ୟୁର ମୁହଁଞ୍ଜ ପୂର୍ବେ ପ୍ରତୀବ ଆସିଯା ତାହାର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିଲ ; ଶୁଣିତେ ଶୁଣିତେ ପ୍ରତୀବେର ବୀରବ୍ୟଙ୍ଗକ ଆକୃତି ଦେଖିଯା, ତାହାର ସଂସାହସେର ପରିୟ ପାଇୟା ତାହାର ଗୁଣଦେଶ ଆରତ୍ତିମ ହଇଯା ଉଠିଲ । ପ୍ରତୀବକେ ନମକାର କରିଯା ବଲିଲ, ମହାଶୟ ! ହଦ୍ୟେର ଅନ୍ତଃସ୍ତଳ ହତେ ଆପନାକେ ଧନ୍ୟବାଦ ଦିଛି, ଆପନି ଆମାର ପିତାର ଜୀବନଦାତା,—ଆପନାର ନିକଟ ଆମରା ଚିର କୁତ୍ତଙ୍ଗ ।

ପ୍ରତୀବ ।—ଏହିରୂପ କଥା ସହି ଆପନାରା ବଲେନ, କ୍ଷମା କରବେନ, ଆମାକେ ତାହଲେ ଏହାନ ଏଥନଇ ପରିତ୍ୟାଗ କରତେ ହବେ । ଆମି ଏମନ କି କାଜ କରେଛି ସେ, ସାର ଜନ୍ୟ ଆମାର ନିକଟ ଆପନାରା ଏତଟା ନାହାନ୍ତା ସ୍ଵୀକାର କରଛେନ ? ଆମି ସେ କାଜ କରେଛି, ଆମି ନା ହସେ ସହି ଅନ୍ୟ କେହ ଥାକିତ ତବେ ସେଓ ଠିକ ଏହି କାଜ କରନ୍ତ ।

ଭୋଲା ।—ନା ବାବା, ଏହିଟାଇ ଭୁଲ ବୁଝିତେଛ । ଅନ୍ୟ କେହ ହଲେ ତୋମାର ମତ ଜୀବନ ବିପରୀ ନା କରେ ତାର ନିଜେର ପ୍ରାଣ ବାଁଚାବାର ଜନ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଦିକେ ଛୁଟେ ପାଲାତ । ଦେଶ ଏଥନ କାପୁରଷେ ଭରେ ଗିଯେଛେ, ଏଥନ ତୋମାର ମତ ସାହସୀ ଯୁବକଦେର ଆବିର୍ଭାବେ, ହଦ୍ୟେ ଆନନ୍ଦ ଏନେ ଦେୟ, କୁତ୍ତଙ୍ଗତା ଏନେ ଦେୟ । ଏଟା ମୁକ୍ତକଟେ ସ୍ଵୀକାର ନା କରଲେ ପ୍ରାଣେର ମଧ୍ୟେ ଏକଟୁଓ ସନ୍ତୋଷ ଆସେ ନା । କନ୍ୟାକେ ବଲିଲେନ, ମା ବେଳା ଏହି ହପୁରେ ପିପାସାୟ ଛାତି ଫେଟେ ସାଚେ—ଏକଟୁ ଚାଯେର ବନ୍ଦୋବନ୍ଦ କର ।

ପ୍ରତୀବେରଓ ବଡ଼ କମ ପିପାସା ପାଇ ନି ।

ପ୍ରତୀବ ଦ୍ଵିଷଧାତ୍ରେ ବଲିଲ—ଆଜେ ଆମି ଚା ପାନ କରି ନା ।

ବୌଦ୍ଧାତ

ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ।—ମେ କି ବାବା ? ତୁମି ଚା ପାନ କରିବା ?
ଆଜକାଳ ସେ ସରେ ସରେ ଏଟା ଚଲନ ହେବେ ।

ପ୍ରତୀବ ।—ତା ହୋକ୍, ଏଟା ଆମାର ଧାତେ କେମନ ସଯ ନା ।

ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ।—କାରଣ ।

ପ୍ରତୀବ ।—ତା ଜାନି ନା, ତବେ ବାଙ୍ଗଲୀର ଛେଲେ ଆମରା, ବାଂଲାର
ଜଳ ବାୟୁତେ ସା ସହ ହୟ ଏମନ ସବ ଜିନିଷଟି ବ୍ୟବହାର କରା ଉଚିତ ।
ଏଟା ତ ଆମାଦେର ଦେଶେର ନୟ, ଏଟା ବ୍ୟବହାର କରା କେବଳ ଅଜୀବ
ଅଞ୍ଚିମନ୍ଦାକେ ଆଦରେ ଡେକେ ଆନା । ତାହାର କଥା ଶୁଣିଯା ବେଳା ବଲିଲ—
ଆମି ଓଁର ଜନ୍ୟ ଅନ୍ୟକୁପ ବ୍ୟବହାର କରେଛି, ବଲିଯା ସେହାନ ତ୍ୟାଗ କରିଲ ।

ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ବଲିତେ ଲାଗିଲେନ, ସା ବଲେଛ ତା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଟି
ସତ୍ୟ ; ଆମରା ଏଥନ ଏତଟା ମୌଖିକ ହୟ ପଡ଼େଛି, ଏତଟା ଅନୁକରଣ
ପ୍ରିୟ ହୟ ଉଠେଛି, ସେ ସବଟାତେଇ ଆମରା ସାହେବଦେର ଅନୁକରଣ
କରତେ ଯାଇ, ତା ସେଟା ଆମାଦେର ସତ ବଡ ଅନିଷ୍ଟଜନକଟି ହୋଇ
ନା କେନ ।

ପ୍ରତୀବ ।—ଆର ଏହି ସବ ବୃଥା ଅନୁକରଣେର ଜନ୍ମ ନିଜେଦେର ଶକ୍ତି
ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ପୁରୁଷତ୍ଵ ସବ ହାରିଯେ ଝୁବେର ମତ ଆମାଦିଗକେ ଦିନେର ପର ଦିନ
ଶୁଲାକେ କାଟିଯେ ଦିତେ ହୁଚେ, କିନ୍ତୁ ଏହି ଚାଏର ବଦଳେ ସଥନ ଭିଜା
ଛୋଲା, ଆଦା ଓ ମିଛରିର ସରବତ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶୀୟ ଜଳଘୋଗେର ବ୍ୟବହାର
ଛିଲ, ତଥନ କତଟା ଶକ୍ତିମାନ ଏହି ଜାତିଟି ଛିଲ, କତଟା ଶୁଥ, କତଟା
ଶାନ୍ତି, କି ଅଟୁଟ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟଟି ନା ତାଦେର ଛିଲ ?

ଭୋଲା ।—ତା ସା ବଲେଛ ବାବା, ତୁ ଥନକାର ଲୋକ ସେମନ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟବାନ

ବୌଦ୍ଧ

ଛିଲ ତେମନି ଡୋଗୀ ଛିଲ, ଏଥନକାରୀ ଯତ ରୋଗଜୀର୍ଣ୍ଣ କଞ୍ଚାଲସାର ଛିଲ ନା । ତାହାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହିତେଛେ ଏମନ ସମୟ ବେଳା ଡାବେର ଜଳ ଲଈୟା ଆସିଲ । ପ୍ରତୀବ ଏହି ଡାବେର ଜଳ ପାନ କରିଯା ତୁମ୍ଭି ସହକାରେ ବଲିଲ—ଆଃ, ପ୍ରାଣଟା ଯେନ ଅନେକଟା ଶୀତଳ ହଲ । ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ଚା ପାନ କରିତେ କରିତେ ପ୍ରତୀବେର ପରିଚୟ, ବର୍ଣ୍ଣମାନ ବାସନ୍ଧାନ ପ୍ରଭୃତି ଏକଟୀ ଏକଟୀ କରିଯା ଜାନିଯା ଲାଇଲେନ । ପ୍ରତୀବ, ଭୋଲାନାଥ ବାବୁଓ ବେଳାକେ ନମକାର କରିଯା ବିଦ୍ୟାଯ ଲାଇଲ । ସାଇବାର ସମୟ ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ, ପ୍ରତୀବକେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଆସିବାର ଜନ୍ମ ସନିର୍ବନ୍ଧ ଅଛୁରୋଧ କରିଲେନ । ପ୍ରତୀବ ଓ ତାହାତେ ସ୍ଵୀକୃତ ହିଇୟା ପ୍ରଶ୍ନାନ କରିଲ ।

বিজলি বাবু বাড়ী আছেন ?

কে—প্রতীব নাকি ?

আজ্ঞে ইঁয়া ।

এমন অসময়ে ! আজ কি অফিসে যাও নাই—

গিয়াছিলাম, কিন্তু চাকুরি আৱ আমাৰ পোৰাইবে না । আজ
ইন্দুকা দিঘা আসিয়াছি ।

সে কি ? যাৱ জন্তু আহাৰ নিদ্রা ত্যাগ কৱেছিলে, সেটা হাতে
পেয়েও এমন ভাবে ছেড়ে দিয়ে এলে ? হঠাৎ সেটাৰ প্ৰতি এত
বিতৃষ্ণা কেন ?

সবাই যেটাৰ জন্তু লালাইত হয়, মনে কৱতাম সেটা কত উচ্চ,
কত মহান কিন্তু কাৰ্য্য ক্ষেত্ৰে বখন দেখলাম সেটা। মাকাল ফল ছাড়া
আৱ কিছুই নয় ; তখন আৱ তাহাতে প্ৰবৃত্তি বৃহিল না । এক
লহমায় দাস শৃঙ্খল খুলে ফেলে দিয়ে আবাৰ ছুটে ফিৰে এলাম
বিজলি বাবু । এখন বাৱ বাৱ আপনাৰ কথাটাই মনে পড়ছে ।—

দাসত্ব—দাসত্ব অপেক্ষা গামছা ফিৰি কৱাৰ স্বাধীনতা আছে ।
হঠাৎ সেটাৰ উপৰ এত বিতৃষ্ণা হবাৰ কাৰণ কি, যেটা সকলেৱ কাম্য
সকলেৱ উপীকৃতি, সেটাৰ প্ৰতি হঠাৎ এমন বিৱাগ হল কেন ?

ବୌଭାଗ

সকলের কাম্য হলেও এখন আর আমার সেটা কাম্য নয় ।
গোলামখানায় আর বেশী দিন কাজ করিলে একটু একটু করে দেহের
প্রত্যেক অঙ্গ পরমাঙ্গ গোলামির বিষ প্রবেশ করে নিজের আত্ম-
সম্মান, নিজের অস্তিত্ব পর্যন্ত নষ্ট করে দেবে ।

তাত দেয়ই, তা জেনে শুনেও ত হাজার হাজার লোক ইহাদ্বারা
তাদের সংসার 'নির্বাহ কৱছে ।

আমি ও হয়ত তাই করতাম বিজলিবাবু, কিন্তু ডগলস্ সাহেব
আমার চোখ ফুটিয়ে দিয়েছে । ডগলস্কে বুঝিয়ে দিয়ে এসেছি,
কেহ কেহ এখনও আত্ম সম্মানকে সকলের উপরে স্থান দেয় ।

বিজলি বাবু এতক্ষণ তাহার কথা শুনিতেছিলেন, কিন্তু এই
কথায় তাহার কেমন ধৰ্মী লাগিয়া গেল, জিজ্ঞাসা করিলেন, কি
হয়েছে প্রতীব ?

এখনও বুঝতে পারলেন না বিজলি বাবু ?

না তুমি সব খুলে বল ।

প্রহারেন ধনঞ্জয় ।

সে কি ?

আশ্চর্য হচ্ছেন, বিজলী বাবু ?

হবার কথাই যে, কি হয়েছে তুমি সব খুলে বল ।

প্রতীব তখন একটী একটী করিয়া সমস্ত কথা খুলিয়া বলিল ।

ডগলাসের অত্যাচার তাহাকে প্রহারের কথা পর্যন্ত বলিয়া গেল,
শুনিয়া বিজলী বাবুর হৃদয় আনন্দে ভরিয়া গেল, প্রতীবকে বলিলেন—

ବୌଭାଗ

ଆଜ ଯେ କାଜ ତୁମି କରେଛ, ତାର ଜଣ୍ଠ ଧନ୍ତବାଦ ଦିଲ୍ଲି—ଆମାର ହଦୟେର ଅନ୍ତସ୍ତଳ ହତେ । ଏହି ତ ଚାଇ—ଆଉ-ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଜିନିଷଟାକେ ଏକଙ୍ଗପ ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତେ ନଷ୍ଟ କରବ କେନ ?

ପ୍ରତୀବ ।—ଆପନି ତ ବଲଛେନ ନଷ୍ଟ କରବ କେନ ? କିନ୍ତୁ ଦେଶେର ଯେ ଶତକରା ନିରାନନ୍ଦା ଜନ ସେଇଟା କରେଇ ବସେ ଆଛେ ।

ବିଜଲି ବାବୁ ଏସବ କଥା ଛାଡ଼ିଯା ଦିଯା ବଲିଲେନ । ହ୍ୟା ହେ ପ୍ରତୀବ ! ତୋମାର ସାହେବ ଏହି ଅପମାନଟା ନୌରୁବେ ସହ କରବେ ନା ଏକଟା ପୁଲିସେର ହାଙ୍ଗମା ବାଧିୟେ ଦେବେ ।

ତାହି ଯଦି କରେ ବିଜଲି ବାବୁ ତାତେଇ ବା ତୟ କି ? ଏଥନ୍ତେ ବିବାହ କରିନି, ଜେଲେ ଘେତେ ହୟ ଯାବ । ବିଜଲି ବାବୁ କିନ୍ତୁ ଗନ୍ଧୀର ଭାବେ ବଲିଲେନ, ତୁମି ଏହି ସମୟ ଦିନ କୟେକ ତୋମାର ଗ୍ରାମେ ଥାଓ ।

ଗ୍ରାମେର କଥା ଶୁଣିଯା ପ୍ରତୀବେର ମନେର ମଧ୍ୟ ଏକଟା ଭାବେର ଉଦୟ ହଇଲ—ସେଇ ଗ୍ରାମ, ଯେଥାନେର ଆକାଶେ ବାତାସେ ପିତୃ ପିତାମହେର ପଦରଜ ମିଶ୍ରିତ ଆଛେ ସେଇ ଗ୍ରାମ ! କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ଜୀବନେର ମତ ତାହା ତ୍ୟାଗ କରିଯା ଆସିଯାଇଛେ ।

ତୃତୀୟ ଦିବସ ମେ ଗ୍ରାମଖାନିର ଉଦୟେ ଧାବିତ ହଇଲ ।

[১৮]

পাঁচ বৎসর পরে, প্রতীব আজ তাহার প্রিয় গ্রামখানির মধ্যে
আসিয়া যেমন এক স্বগীয় আনন্দ উপভোগ করিল, তেমনি আবার
তাহার শ্রীহীন অবস্থা দেখিয়া চমকিত ও অতিশয় দৃঢ়িত হইল।
সে ধৰ্মে এই গ্রামখানিকে ছাড়িয়া যায় তখন তাহার যেকোন শ্রী
সৌন্দর্য ছিল, যেকোন লোকের বসতি ছিল, এখন তাহার শতাংশের
একাংশও নাই। তিনি ভাগ লোক মৃত্যুর কবলে পতিত হইয়াছে।
এই পাঁচ বৎসরে গ্রামখানি যেকোন দ্রুত ধৰ্মের পথে চলিয়াছে আর
দশ বৎসর যদি এইরূপ ভাবে চলে তবে ইহার অস্তিত্ব বলিতে কিছুই
থাকিবে না। কেবল প্রেতের লীলা ভূমি হইবে।

ইহারই মধ্যে ত গ্রামের পথ ঘাটগুলি মজিয়া গিয়াছে, পথের দুই
পার্শ্ব হইতে কাঁটার গাছ মাথা তুলিয়া এমন ভাবে দাঁড়াইয়াছে
যে পথিককে অতি কষ্টে, অতি সাবধানে পথ চলিতে হয়। পরিত্যক্ত
বাড়ীগুলি শৃঙ্গাল কুকুরের বাসভূমি হইয়াছে। দুই চারিজন ঘাহারা
ঝঁঁচিয়া আছে সকলেই জীবন মৃত।

গ্রামের অবস্থা দেখিয়া প্রতীবের প্রাণ শিহরিয়া উঠিল। এই
কয় বৎসরে কি অস্তুব পরিবর্তন ঘটিয়াছে। পাঁচ বৎসর তাহার

ବୌଦ୍ଧାତ

କୌଡ଼ାଶିକ୍ଷାର ଗୁରୁ ଭଗବାନ କାକାର କୋନେ ସମ୍ବାନ ପାଯ ନାହିଁ ଓ
ନିଜେଓ ଲୟ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆଜ ଗ୍ରାମେର ଏହି ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଯା ତାହାର
ଭୟ ହଇଲ—ଭଗବାନ କାକା ଜୀବିତ କିନା । ମନୋତୋଷ ଓ ପ୍ରିତିର
ଜଗ୍ତ ଓ ତାହାର ହୃଦୟଟା ଚଞ୍ଚଳ ହଇଲ, ମେ ଉଦ୍ଦେଲିତ ହୃଦୟେ ଚଞ୍ଚଳ ପଦେ
ଭଗବାନ କାକାର କୁଂଡେ ସରଥାନିର ସମ୍ମୁଖେ ଆସିଯା ଡାକିଲ ।—
ଭଗବାନ କାକା !

ଭଗବାନ ତଥନ ଆପନ ଭୋଲା ହଇଯା ଗାହିତେଛିଲ ।

“ସଂସାର ରାଙ୍ଗୀ ଫଳେ ଭୁଲିବ ନା ଆମି ଆର ।

ଥାଇସେ ଦେଖେଛି ମାଗୋ ନାହିଁ ତାର କୋନେ ସୁତାର”

ପ୍ରତୀବେର ଆକୁଳ ଆହ୍ଵାନ ବୋଧ ହୟ ତାହାର କାନେ ପୌଛାୟ ନାହିଁ,
ତାଇ ପ୍ରତୀବେର ନିକଟ ମେ ଆହ୍ଵାନେର କୋନେ ଉତ୍ତର ଆସିଲ ନା ।
ପ୍ରତୀବ ଏବାର ଆରଓ ଏକଟୁ ଜୋରେ ଡାକିଲ—ଭଗବାନ କାକା ।

ଏ ଡାକ ଭଗବାନେର କାନେ ପୌଛିଲ । ଭଗବାନେର ମନେ ହଇଲ,
ଏମନ ସମ୍ବାଦ ଅନ୍ଧକାରେ କେ ଆମାକେ ଡାକିତେଛେ, ଆବାର ଡାକ
ଆସିଲ, ଭଗବାନ କାକା । ଏ ନିଶ୍ଚଯଇ ଛୋଟ ବାବୁର ଡାକ, ମେ ଛୁଟିଯା
ବାହିରେ ଆସିଲ, ଦେଖିଲ ତାହାର ଅଳ୍ପମାନ ମିଥ୍ୟା ନଯ, ସମ୍ମୁଖେ ଦୀଢ଼ାଇୟା
ପ୍ରତୀବ, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଆକୃତିର ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହଇଯାଛେ ।

ବହୁ ଦିନେର ପର ହଠାତ ପ୍ରତୀବକେ ତାହାର କୁଟିର ପ୍ରାଙ୍ଗନେ ଦେଖିଯା
ଭଗବାନ ଆନନ୍ଦେର ଆତିଶୟେ ଦୌଡ଼ାଇୟାଇ ତାହାର ନିକଟ ଗେଲ ।
ପ୍ରଣାମ କରିଯା ବଲିଲ, ଏତ ଦିନ ପରେ କି ଏ ଗର୍ବୀବଦେର ମନେ ପଡ଼ିଲ
ଛୋଟ ବାବୁ ?

ବୈଭାତ

ପ୍ରତୀବ ସରା ଗଲାଯ ବଲିଲ, କି କରବ କାକା, ଜାନତ ପ୍ରାଣେର ମଧ୍ୟେ
କି ଅସହ ବେଦନା ଲୟେ ଗ୍ରାମଖାନା ଛେଡ଼େ ଗିଯେଛିଲେମ—ବାଧା ଦିଯା
ଭଗବାନ ବଲିଲ, ଓ ସବ କଥା ପରେ ହବେ ଛୋଟ ବାବୁ, ଏଥିନ ଏକଟୁ ଠାଣ୍ଡା
ହାତେ—ବଲିଯା ଏକଥାନା ଚାଟାଇ ପାତିଯା ଦିଲ ।

ପ୍ରତୀବ ତାହାର ଭକ୍ତିଦତ୍ତ ଚାଟାଯେର ଉପର ଉପବେଶନ କରିଯା ବିଶ୍ରାମ
କରିତେ କରିତେ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ—ନିତେ, ଗୌରେ ସବ କୋଥାଯ କାକା ?
ବାଗି ଖୁଡ଼ୀରେ ତ କେନ ସାଡା ପାଛିଲା । ନିତାଇ ଓ ଗୌର ଭଗବାନେର
ପୁତ୍ର ଏବଂ ପ୍ରତୀବେର ବାଗି ଖୁଡ଼ିଇ ଭଗବାନେର ସ୍ତ୍ରୀ । ତାହାଦେର ପ୍ରସନ୍ନ
ଉଥାପନ ମାତ୍ର ଭଗବାନ ବଲିଯା ଉଠିଲ, ତାରା ଆର କେଉ ଦେଖା ଦେବେ ନା
ଛୋଟବାବୁ, ଏହି ବୁଡ଼ୋ ବସଦେର ବୁକେର ହାଡ଼ କ'ଥାନାକେ ଚୁରମାର କଯେ ଦିଯେ
କୋଥାଯ ଚଲେ ଗିଯେଛେ । ଏତ ଦିନ ସରେ ଥାଓସାଲାମ, ପରାଲାମ, ମାନୁଷ
କରଲାମ, ତା ଏମନି ନିମିକହାରାମ ସବ, ଏହି ବୁଡ଼ୋଟାକେ ଏକଳା ରେଖେ
ସବାଇ ମିଳେ ଚଲେ ଗେଲ । ଭଗବାନ ଆର ବଲିତେ ପାରିଲ ନା ; ତାହାର
କଣ୍ଠ ଝନ୍କ ହଇଯା ଗେଲ, ନୟନ ଅଶ୍ରୁ ସିଙ୍ଗ ହଇଲ ।

ଭଗବାନେର ଏହି ବୁକଫାଟା କଥା ଶୁଣିଯା ପ୍ରତୀବ ମର୍ମାହତ ହଇଯା
ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, କି ହ୍ୟେଛିଲ କାକା ?

ଭଗବାନ ।—ନିତେଟା ମ୍ୟାଲେଇରିତେ ଭୁଗେ ଭୁଗେ ମାରା ଗେଲ । ଓବହର
ଗେରାମଥାନାୟ ମାଏର ଅନୁଗ୍ରହ ଏସେ ଦେଖା ଦିଲେ, କୋନ୍ତେ ସରଇ ବାଦ
ଗେଲ ନା, ତାଇତେଇ ବଢ଼ଟା ଓ ଗୌରେ ଚଲେ ଗେଲ । ଏକ ମାସେର ମଧ୍ୟେ
ଗେରାମଥାନାକେ ଶୁଶ୍ରାନ କରେ ଦିଯେ ଗେଲ ।

ପ୍ରତୀବ ଏକଟା ଦୌର୍ଷ ନିଃଶ୍ଵାସ ତ୍ୟାଗ କରିଯା ବଲିଲ, ଏହି ପାଚ

ବୌଭାତ

ବ୍ସରେ ମଧ୍ୟେ ଗ୍ରାମଥିନାର କି ଅବଶ୍ଟଟାଇ ହୟେ ଗିଯେଛେ କାକା, ଦେଖଲେ
ବୁକ ଫେଟେ ଯାସ, ଚକ୍ଷେ ଜଳ ଆସେ ।

ଭଗବାନ ।—ଆର ବାବୁ ମେହି ବଛର ହତେ ମ୍ୟାଲେରିଯାର ଯେ ରକମ
ବାଡ଼ାବାଡ଼ି ହୟେ ଉଠେଛେ ତାହାତେ ଯେ ଏହି କ'ଷର ଏଥନ୍ତି ବେଁଚେ ଆଛେ
ଏହି ସଥେଷ୍ଟ ।

ପ୍ରତୀବ ।—ତାଇ ତ କାକା ! ଆଛା ତୋମରା ସବାହି ମିଲେ ଏହି
ଜଙ୍ଗଲଗୁଣାଓ ପରିଷାର କରତେ ପାରନା । ତା ସଦି ପାରତେ, ଜଳ
ନିକାଶେର ପଥଟାଓ ସଦି ପରିଷାର ରାଖତେ ପାରତେ, ତାହଲେ ତ ଆର
ମ୍ୟାଲେରିଯାର ଏତ ବାଡ଼ାବାଡ଼ି ହତ ନା ।

ଭଗବାନ ।—ଗୁଣେ ଆର କେ ଆଛେ ବାବା, ଯେ ତାଦେର ବୌକେ
ଏହି ସବ କାଜ ହବେ । ଏହି ବାଗି ପାଡ଼ାଟାଯ ତୁହି କତ ଲୋକ ଦେଖେ
ଗିଯେଛିଲି ବଲ୍ ଦେଖି ? ଆର ଏଥନ ଆଛେ କେବଳ ରାମା, ଶ୍ରାମା
ଆର ଏହି ହତଭାଗା । ଯେ ହୁ ଏକ ସର ଆଛେ ତାଓ ଆବାର ହୃଦିନ ଭାଲ
ଥାକେ ତ ଦଶଦିନ ବିଛାନା ଲୟ । ଏବା ଆର ଗ୍ରାମେର କି ଦେଖବେ
ବଲତ ?

ଏହି ପାଞ୍ଚ ବ୍ସରେ ମଧ୍ୟେ ଗ୍ରାମେର ଏତଟା ଅଧଃପତନେ ବିଶେଷତଃ
ଭଗବାନେର ପାରିବାରିକ ହର୍ଷଟନାୟ ପ୍ରତୀବ ବ୍ୟଥିତ ହଇୟା ଏକଟୀ
ଦୌର୍ଘନ୍ୟନିଷ୍ଠାସ ଫେଲିଲ । ବଲିଲ, କି କରବେ କାକା ! ତୋମରା ଯେ କ'ଷର
ଏଥନ୍ତି ବେଁଚେ ଆଛ, ସେ କ'ଷର ସାତେ ଶୁଷ୍କ ଶରୀରେ ବେଁଚେ ଥାକତେ ପାର
ମେହିଟାରଇ ଚେଷ୍ଟା କର ।

ଭଗବାନ ଇହାର କୋନ୍ତା ଉତ୍ତର ଦିଲ ନା, ଚୂପ କରିଯା ରହିଲ ।

ବୌଦ୍ଧାତ

ପ୍ରତୀବ ।—ଜ୍ୟାଠୀ ମହାଶୟେର ଖବର କି ? ତୃପ୍ତି ଭାଲ ଆଛେ ତାକା ?

ଭଗବାନ ।—ହଁ ବାବା, ତାରା ସବ ଏକଙ୍କପ ଭାଲଇ ଆଛେ । ତୃପ୍ତିର ବିଯେ ଯେ ଶୁକ୍ରବାର ।

ପ୍ରତୀବ ।—ତାଇ ନାକି ? ତାହଲେ ତ ଠିକ ସମୟେଇ ଏସେ ପଡ଼େଛି ।

ଭଗବାନ ।—ହଁ ତା ଏସେହିସ୍ ବୈକି ବାବା, ତବେ ଆରା ସଦି କିଛୁଦିନ ଆଗେ ଆସନ୍ତିସ୍ ।

କେନ କାକା ?

ଭଗବାନ ତଥନ ତୃପ୍ତିର ବିବାହେର ଇତିହାସ—ଏକଜନ ପଞ୍ଚାଶ ବନ୍ସରେ ବୁଦ୍ଧର ସହିତ ତୃପ୍ତିର ବିବାହେର ଶ୍ତର, ତୃପ୍ତି ତାହାତେ କଠୋର ଆପତ୍ତି, ଗ୍ରାମେ ଏହି ଲହିୟା କତ କେଳେକ୍ଷାରୀର ବଥା ପ୍ରଭୃତି ଏକେ ଏକେ ସବିନ୍ଦାରେ ବଲିୟା ଗେଲ । ପ୍ରତୀବ ଯେଣ ତାହାର କଥାଗୁଲି ଗିଲିୟା ଥାଇତେ ଲାଗିଲ, ଭାବିଲ ହାୟ ! ସେଇ ଆଦରେର ତୃପ୍ତି ଆଜ ଜୀବନମୃତ ହହିୟା ଥାକିତେ ଚଲିୟାଛେ, ତାହାର ଆର କିଛୁଇ ଭାଲ ଲାଗିଲ ନା, ବଲିଲ, ଏବାର ଉଠି କାକା, ବାଟୀର ଚାବିଟା ଦାଓ ।

ଭଗବାନ ଚାବି ଲହିୟା ତାହାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚଲିଲ । ପ୍ରତୀବ ନିଜ ଗୃହେ ଯାଇବାର ପୂର୍ବେ ତାହାର ପ୍ରତିପାଲକ ମନୋତୋଷେର ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିଯା ଯାଇତେ ଭୁଲିଲ ନା । ଏତଦିନ ପରେ ପ୍ରତୀବକେ ଦେଖିଯା ମନୋତୋଷ ବାସ୍ତବିକିଇ ଆନନ୍ଦିତ ହଇଲ, ଯତଇ ସେ ପର ହୋଇକ ନା, ତାହାକେ ତ ପ୍ରତିପାଲନ କରିଯାଛେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତୀବ ସଥନ ମାତଙ୍ଗିନୀର

ବୌଭାଗ

ପଦ୍ଧତି ଗ୍ରହଣ କରିଲ ତଥନ ମାତଙ୍ଗିନୀର ମୁଖ୍ୟାନ୍ତିର ମେଘେର ମତ ଅନ୍ଧକାର ହଇୟା ଗେଲ । ତସି ଆସିଯା ସଥନ ପ୍ରତୀବେର ପଦ୍ଧତି ଲାଇଲ, ତଥନ ତାହାର ଆକୃତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖିଯା ପ୍ରତୀବ ଚମକାଇୟା ଉଠିଲ, ଭାବିଲ ଏହି କି ସେଇ ତସି ? ଏକି ହୟେ ଗିଯେଛିସରେ ତସି ? ତସି ତାହାର କଥାର ଉତ୍ତର ଦିତେ ପାରିଲ ନା । ଅଁଚଲେର ଥୁଟେ ମୁଖଟା ଏକବ୍ୟାକ ମୁଢିଯା ଲାଇଲ, କୋନ୍ତେ କଥା ବଲିଲ ନା ।

ସକଳେର ସହିତ ସାଙ୍କାଣ କରିଯା ପ୍ରତୀବ ସଥନ ମନୋତୋଷେର ନିକଟ ବିଦ୍ୟାଯ ଲାଇଲ ତଥନ ସେ ତାହାକେ ତାହାର ବାଟିତେହ ଥାକିବାର ଜନ୍ମ ଅନୁରୋଧ କରିଲ କିନ୍ତୁ ପ୍ରତୀବ ତାହା ଶୁଣିଲ ନା । ମନୋତୋଷ ବଲିଲ, ସଦି ଏକାନ୍ତରୀ ସାଇବେ ତବେ ସେ କଷ୍ଟଦିନ ଥାକିବେ ଆହାରାଦି ଏହିଥାନେହ କରିଓ । ତାହାର ଏହି ଅନୁରୋଧ ପ୍ରତୀବ କିଛୁତେହ ଏଡାଇତେ ପାରିଲ ନା । ମନୋତୋଷ ବଲିଲ, ଆଜ ସତ ବଡ଼ି ତୁମି ହୁଏ ନା କେନ, ପ୍ରତୀବ, ତବୁଓ ତୋମାୟ ଏତୁକୁ ବୟସ ହତେ ମାନୁଷ କରିଯାଇଛି, ପ୍ରତୀବ ଆର ନା ବଲିତେ ପାରିଲ ନା । ସେଇଥାନେହ ଆହାରାଦି କରିତେ ସ୍ଵୀକୃତ ହାଇଲ ।

ପ୍ରତୀବ ଆହାରାଦି କରିଯା ତାହାର ନିଜଗୃହେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିଲେ ପର, ମନୋତୋଷ ମାଧ୍ୟବକେ ଦିଯା ପ୍ରତୀବେର ଜନ୍ମ ଶଯ୍ୟାଦି ପାଠାଇୟା ଦିଲ, ଭାବିଲ, ଏତଦିନ ପରେ ଆସିଯାଇଛେ, ଶଯ୍ୟାର ଅଭାବେ କଷ୍ଟ ପଡ଼ିବେ ।

পক্ষাধিককাল অতিবাহিত হইলেও প্রতিশ্রুতি মত প্রতীব
সাক্ষাৎ করিতে না আসায় ভোলানাথ বাবু একটু চিন্তিত হইয়া
পড়িলেন। নিজীব বলহীন বাঙালীর মধ্যে এই অসমসাহসিক
অনাড়ুন্বর, সরল প্রকৃতি পরাহিত ব্রত প্রতীবের প্রতি তাহার নিজের
অজানিত ভাবে কেমন এক অপত্য স্নেহ জন্মিয়া গিয়াছিল।
ভোলানাথবাবু নিজেই সেটা বুঝিতে পারেন নাই। পক্ষাধিককাল,
আজ নয় কাল আসিবে করিয়াও প্রতীব যখন আসিল না, তখন
প্রতীবের অমঙ্গল আশঙ্কায় বিশেষ চিন্তিত হইয়া পড়িলেন। বেলার
সহিত প্রত্যহই প্রতীবের সন্দেহে আলোচনা হইত। বেলা ও পিতার
প্রাণদাতা দৃঢ় বলিষ্ঠ যুবকটিকে ভক্তি ও ভালবাসার চক্ষে
দেখিয়াছিল। আজ তাহার পিতাকে প্রতীবের জন্ত এতটা কাতর
ও উদ্বিগ্ন হইতে দেখিয়া প্রতীবের উপর তাহারও প্রচণ্ড অভিমান
হইল। ভোলানাথ বাবু যখন জিজ্ঞাসা করিলেন তাহিত মা, আজ
পোনেরো দিন হইয়া গেল প্রতীব কেন আসিল না বল দেখি ?
অভিমানের স্তুরে বেলা উত্তর দিল, তিনি যদি নাই আসেন
বাবা ! তার জন্ত তোমার এত চিন্তা কেন ?

কন্তার কথা শুনিয়া ভোলানাথ বাবু বলিলেন—বলিস কি ?

ବୌଭାତ

ବେଳା । ଚିନ୍ତାର ସେ ଅଜ୍ଞ କାରଣ ଆଛେ ମା, ମେ ସେ ଆମାର ପ୍ରାଣଦାତା । ଆମାର ଭୟ ହୟ ମା, ମେ କୋନ୍‌ଓର୍କପ ବିପଦେ ପଡ଼େ ଗେଛେ ।

ତୋମାର କେବଳ ଏ ଏକ କଥା—ବିପଦ, ଆର ନା ହୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ।

ବଲିସ କି ମା, ମାନୁଷେର କଥନ କି ସଟେ ତାକି ବଲା ଯାଯ ? ଏହି ମେଦିନ ପଥେ ଗାଡ଼ିତେ ଆସତେ ଆସତେ କି ବିପଦଟାର ମାବେ ପଡ଼େଛିଲୁମ ? ଏହି କଥାଯ ବେଳାର ମନଟାଓ ଆଲୋଡ଼ିତ ହଇୟା ଉଠିଲ, ମନେ କରିଲ, ସତ୍ୟାଇ ତ, ବିପଦ କଥନ କାହାକେ କି ଭାବେ ବରଣ କରେ ତା କେ ଜାନେ ? ଭଗବନ ! ତୀହାର ସେନ କୋନ୍‌ଓ ବିପଦ ନା ସଟେ, ପ୍ରକାଶେ ବଲିଲ, ବାବା ! ତୁମି ନିଜେଇ କେନ ତୀର ଏକବାର ଝୋଜ ଲାଗେ ନା ?

ଭୋଲାନାଥ ବାବୁର ସେନ ଚମକ ଭାଙ୍ଗିଲ, ବଲିଲେନ, ଠିକ ବଲେଛିସ୍ ମା, ଏମନ ବ୍ୟାକୁଲତାର ମଧ୍ୟେ ଦିନ କାଟାନ ଅପେକ୍ଷା କାଳ ପ୍ରତ୍ୟେହେ ଆମି ନିଜେଇ ସମିତିତେ ଗିଯେ ତାର ଝୋଜ ଲାଇବ ।

ପରଦିନ ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ନିଜେଇ ତାହାର ସଂବାଦ ଲାଇବାର ଜନ୍ମ ସମିତିତେ ଯାଇୟା ଉପଶିତ ହଇଲେନ । ଏଥାନେ ଏତ୍ତୁଲି ବାଲକ ଓ ସୁବକକେ ଦୈହିକ ଶକ୍ତିର ଉତ୍ୱକର୍ଷ ସାଧନ କରିତେ ଦେଖିଯା ବାନ୍ଧବିକଟି ଆନନ୍ଦିତ ହଇଲେନ । ଏକ ମାସ ପୂର୍ବେ ତିନି ଏହି ଖେଳାଧୂଲାକେ ସ୍ଵଣାର ଚକ୍ର ଦେଖିତେନ, କିନ୍ତୁ ଜୀବନ ବିପନ୍ନ ହଇବାର ପର ହିତେହି ତାହାର ଜ୍ଞାନ ଚକ୍ର ଫୁଟିଯା ଗିଯାଇଲ ; ତାଇ ଆଜ ଏତ୍ତୁଲିକେ ଏକସଙ୍ଗେ ଖେଳା କରିତେ ଦୋଖିଯା ତାହାର ପ୍ରାଣ ଆନନ୍ଦେ ନାଚିଯା ଉଠିଲ ।

ବୌଭାଗ

ଏହି ସ୍ଵର୍ଗ ଲୋକଟୀକେ ନିଶ୍ଚଳ ଅପଳକ ନେତ୍ରେ ତାହାଦେର ଖେଳାଧୂଳା ଦେଖିତେ ଦେଖିଯା ବିଜଲିବାବୁ ନିକଟେ ଆସିଯା ତାହାକେ ସମିତିର ଭିତରେ ଥାଇତେ ସବିନୟ ଅଛୁରୋଧ କରିଲେନ । ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ମୋଟର ହିତେ ଅବତରଣ କରିଲେନ । ବିଜଲି ବାବୁକେ ବଲିଲେନ, ତୋମାଦେର ଏହି ଖେଳାଧୂଳା ଦେଖେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଁଯେଛି ବାବା ।

ସୁଦେର ଏହିଙ୍କପ ସହାନୁଭୂତି-ସ୍ମୃତି କଥା ଶୁଣିଯା ବିଜଲିବାବୁ ସାନନ୍ଦେ ବଲିଲେନ, ନିଶ୍ଚଯ, ନିଶ୍ଚଯ—

ଆମାର ନାମ ଭୋଲାନାଥ ବନ୍ଦେଯାପାଧ୍ୟାୟ ।

ବିଜଲି ।—ଆପନାର ନାମଟି ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ! ପ୍ରତୀବେର ମୁଖେ ଆମି ଆପନାର ନାମ ଶୁଣିଯାଛି ।

ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ଏତକ୍ଷଣ ଛେଲେଦେର ଖେଳାଧୂଳା ଦେଖିଯା ପ୍ରତୀବେର କଥାଟା ଏକଙ୍କପ ଭୁଲିଯାଇ ଗିଯାଛିଲେନ । ବିଜଲିବାବୁର ମୁଖେ ତାହାର ନାମ ଶୁଣିଯା ତାହାର ସ୍ମୃତି ଫିରିଯା ଆସିଲ, ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲେନ, ଆଜ୍ଞା ! ତିନି କୋଥାଯ ? ଅର୍ଥମ ଆଲାପେର ପର ତୃପର ଦିବସ ପୁନରାୟ ଆମାର ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରିବେନ ବଲିଯା ଆସିଲେନ, କିନ୍ତୁ ଆଜ ପକ୍ଷାଧିକ କାଳ ହିତେ ଚଲିଲ ଆର ତାହାର ଦେଖା ପେଲାମ ନା, ତାର ଜନ୍ମ ବଢ଼ ହର୍ତ୍ତାବନାୟ ପଡ଼େ ଗିଯେଛି ବାବା ।

ତିନି ମେହି ଦିନଟି ଦେଶେ ଚଲେ ଗେଛେନ । ତାହାକେ ଆସବାର ଜନ୍ମ ପତ୍ର ଦିଯେଛି, ଖୁବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁ ଏକ ଦିନେର ମଧ୍ୟେ ଏସେ ପଡ଼ିବେନ ।

ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ବିଶ୍ଵିତ ଭାବେ ବଲିଲେନ—ଦେଶେ ଗେଛେନ ତାହିତ !

ବୌଦ୍ଧାତ

କିନ୍ତୁ ସାହିବାର ପୂର୍ବେও ଏକବାର ଆମାଦେର ସହିତ ଦେଖା କରେ ଷାଓୟା
ଉଚିଂ ଛିଲ ।

କ୍ଷମା କରବେନ ଯଶାହି ! ମେ ଅବକାଶ ଆମରା ତାହାକେ ଦିତେ ପାରି
ନାହି । ଏମନ ଏକଟା ସଟନା ସଟେ ଗିଯେଛିଲ, ଯେ, ଆମରା ତାକେ ମେହି
ଦିନେଇ ତାହାର ଦେଶେ ପାଠାଇଯା ଦିତେ ବାଧ୍ୟ ହସେଛି ।

ଭୋଲାନାଥ ବାବୁର ସଂଶୟ ଆରା ବାଡ଼ିଯା ଗେଲ । ତିନି ଶକ୍ତିକୁଳ
ଚିତ୍ରେ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲେନ, ଏମନ କି ସଟନା ସଟେଛିଲ ବାବା—ଆମି
ଶୁଣନ୍ତେ ପାଇଁ ନା ?

ଆପନାର ନିକଟ ବଲିତେ ବାଧା ନାହି, କାରଣ ବୁଝିତେ ପାରିତେଛି
ଆପନି ତାର ଏକଜନ ହିତେଷୀ ।

ଠିକ ବଲେଛ ବାବା, ଆମି କେବଳ ତାର ହିତେଷୀଇ ନାହି, ମେ ଆମାର
ଜୀବନଦାତା ଓ ପୁତ୍ର ସ୍ଥାନୀୟ ।

ବିଜଲିବାବୁ ତଥନ ପ୍ରତୀବେର ଚାକରୀ ଜୀବନେର ସଟନା— ଡଗଲାମ
ସାହେବକେ ପ୍ରହାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକଟି ଏକଟି କରିଯା ସମସ୍ତ ସଟନା ଖୁଲିଯା
ବଲିଲେନ ।

ଅନ୍ତରୁ ସମୟ ହଇଲେ ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ହସତ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟାକେ ଶୁଣାର
କାର୍ଯ୍ୟ ବଲିଯା ଅଭିହିତ କରିଲେନ । କିନ୍ତୁ ଆଜ ତାହାର ମନେର
ଭାବ ବଦଳାଇଯା ଗିଯାଛେ । ଏଥନ ପ୍ରତୀବେର ଉପର ଅନୁରକ୍ତି
ବଶତଃ ପ୍ରତୀବେର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରିତିର ଚକ୍ର ଦେଖିଲେନ ।

ବିଜଲିବାବୁ ବଲିତେ ଲାଗିଲେନ, ମେଦିନ ତାର ଅଫିସେର ବଡ଼ବାବୁ
ଆସିଯାଇଲେନ । ତିନି ବଲିଲେନ, ସାହେବ ଏଥନ ପ୍ରତୀବେର ଉପର

ବୌଭାଗ

ବଡ଼ଇ ମନ୍ତ୍ରୀ । ସାହେବ ଏତଦିନେ ବୁଝିତେ ପାରିଯାଛେ ଯେ ତାହାର କ୍ଷମେ
ଏକଟା ସଯତାନ ଚାପିଯାଛିଲ, ପ୍ରତୀବ ସେଟାକେ ଦୂର କରିଯା ଦିଯାଛେ ।
ଆମରା ପ୍ରତୀବକେ ମେ ବିଷୟ ଜାନାଇଯାଛି, ମେଓ ଖୁବ ଶୀଘ୍ରଇ ଆସିବେ ।

ତାରପର ଅନ୍ତାନ୍ତ କଥାବାର୍ତ୍ତାର ପର ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ତାହାଦିଗେର
ନିକଟ ବିଦ୍ୟା ଲାଭିଲେନ ଏବଂ ସାହେବର ସମୟ ବାର ବାର ବଲିଯା ଗେଲେନ—
ପ୍ରତୀବ ଆସିଲେଇ ଯେନ ତାହାର ମହିତ ସାକ୍ଷାତ କରିତେ ପାଠାଇଯା
ଦେନ ।

[২০]

প্রতীব যে কয়দিন গ্রামে রহিল, শুশান-সদৃশ পল্লীজননীর
বক্ষ হইতে বন জঙ্গলের শিকড় পর্যন্ত উপাড়িয়া ফেলিতে প্রবৃত্ত হইল।
এই কার্য্যে ঘন্থন কাহারও সাহায্য পাওয়া গেল না, তখন সে নিজেই
কাটারি, কোদাল লইয়া বাস্তিত কার্য্য আরম্ভ করিয়া দিল।

ভগবান প্রথমে তাহাকে এই কার্য্য করিতে নিষেধ করিয়া
বলিয়াছিল, এ পণ্ডশ্রম আর কেন বাবা ? এ গ্রামের আর রক্ষা
নাই, এ গ্রাম রসাতলে গিয়াছে, তুমি তই দিনের জন্ত আসিয়াছ, এই
সব কাজে শরীরটাকে নষ্ট কর না। উভরে প্রতীব বলিয়াছিল,
তাও কি কখন হয় কাকা ! এ যে আমার পল্লীজননী। মাতৃগর্ভ
হতে ভূমিষ্ঠ হয়ে আমি এখানে প্রথম স্বর্য্যালোক দেখেছি।
চেলেবেলায় যে এই গ্রামের বুকে ইচ্ছামত বেড়িয়েছি, এই
গ্রামখানিতেই যে তোমার আমার পিতামাতার শেষ নিখাস বাহির
হইয়াছে। এ গ্রামের কি এরূপ দুর্দশা দেখতে পারি ?

কার জন্ত এ সব করবে বাবা ?

তোমার মত যারা এখনও বেঁচে আছে কাকা,—বেঁচেই ষদি
থাকতে হয় তবে যাতে স্বস্ত সবল দেহে থাকতে পারে তারই উপাস্থি

ବୋଲାତ

କରା ପ୍ରସୋଜନ । ତା ସଦି ନା ପାର, ତବେ ଜୀବନ୍ମୃତ ହୟେ ବେଁଚେ ଥାକା ଅପେକ୍ଷା ବିଷ ଖେଯେ ମରାଓ ଭାଲ ।

ତାହାର ଏହି ଦୃଢ଼ତା ଦେଖିଯା ଭଗବାନ ଆର କୋନଓ କଥା ବଲିଲ ନା । ହିଟ ତିନ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଗବାନ ସଥନ କିଛୁତେହି ପ୍ରତୀବକେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ହଇତେ ନିର୍ଣ୍ଣତ କରିତେ ପାରିଲ ନା, ତଥନ ନିଜେଓ ପ୍ରତୀବେର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିତେ ଅଗ୍ରମର ହଇଲ । ଗ୍ରାମେର ସର୍ଦ୍ଦାର ପ୍ରତୀବେର ସଙ୍ଗେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଘୋଗ ଦିଲେ, ଗଜାନନ, ନେପାଲ, ବିପିନ ପ୍ରଭୃତି ଯେ କୟଜନ ନିମ୍ନ ଜାତୀୟ ଲୋକ ବାଂଚିଯାଇଲ ତାହାରାଓ ତାହାର ସହିତ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଘୋଗ ଦିଲ । ପ୍ରତୀବେର ଉପଦେଶ ସତ ତାହାରା ନିଜେରାହି ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିତେ ଲାଗିଲ । ତାହାଦିଗେର ସମବେତ ଚେଷ୍ଟା ଦେଖିଯା ପ୍ରତୀବଓ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର ପଞ୍ଚା ବଲିଯା ଦିତେ ଲାଗିଲ । ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟ ମନୋତୋଷେର ଗୃହେ ସାହିଯା ତୃପ୍ତିର ବିବାହେର ଆୟୋଜନେ ନିୟୁକ୍ତ ହଇତ । ଦିନ ଦିନ ତୃପ୍ତିର ଆକ୍ରତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖିଯା ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚଲିତ ହଇଲ । ସେଇ ସରଳତାମୟୀ ତୃପ୍ତି କେନ, କିସେର ଜଣ୍ଠ ଏମନ ଦିନ ଦିନ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହଇତେଛେ ? ଏକଦିନ ସେ ତୃପ୍ତିକେ ଧରିଯା ବସିଲ, ସତ୍ୟ ବଲ୍ ତୃପ୍ତି, ଦିନ ଦିନ ତୁହି କେନ ଏମନ ହୟେ ସାଂକ୍ଷିକ—ଆମାର କାହେ କିଛୁ ଲୁକାସ ନେ ବୋନ୍ ।

ଏହି କଥା ଶୁଣିଯା ତୃପ୍ତିର ଡାକ ଛାଡ଼ିଯା କାନ୍ଦିତେ ଇଚ୍ଛା ହଇଲ । ହାୟ ! ଯାହାକେ ସେ ଆଜ ସ୍ଵାମୀଙ୍କପେ ହୃଦୟ ଆସନେ ବସାଇଯା ପୂଜା କରିଯାଇଲୁ ଆସିଯାଇଛେ, ଆଜ ସେଇ କିନା : ଏକଟା ଫାକା ତୋକବାକ୍ୟ ତାହାକେ ଭୁଲାଇତେ ଆସିଲ । ତାହାକେ ନୌରବ ଥାକିତେ ଦେଖିଯା ପ୍ରତୀବ ଜ୍ଞାନସା

ବୌଭାତ

କରିଲ, ଚୁପ କରେ କେନ ବୋନ୍ ? ସତ୍ୟ ବଳ, ତୋର ମେ ପୂର୍ବେର ଚେହାରୀ
ଏଥନ ସେ ଆର କିଛୁହି ନେଇ ।

ଉଦ୍‌ବେଶ ଭାବେ ତୃପ୍ତି ବଲିଲ—କି ଆର ବଲବ ? ବଲବାର ସମୟ
ଚଲେ ଗିଯେଛେ—ଏଥନ ବଲେ ହୃଦୟେ ଆର ଆଶ୍ଵନ ଛଡାନ କେନ ?

ତାହାଦେର କଥା ହିତେଛେ ଏମନ ସମୟ ମାଲତି ଆସିଯା ଜିଜ୍ଞାସା
କରିଲ, କି ହଜେ ପ୍ରତୀବଦୀ' ?

ତୃପ୍ତିର କଥାଇ ଜିଜ୍ଞାସା କରଛି ମାଲତି । ତାର ଶରୀର ଓ ମନେର
ଏମନ ପରିବର୍ତ୍ତନ କେନ ହ'ଲ ? ମାଲତି ମନେ ଭାବିଲ, ତୃପ୍ତିର ମନେର ଭାବ
ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ଏହି ଉପସୂକ୍ତ ସମୟ । ମେ ତୃପ୍ତିକେ ବଲିଲ, ତୋକେ
ଜୋଠାମଣ୍ଡା ଡାକଛେ ରେ ବେଳଫୁଲ । ତୃପ୍ତି ଚଲିଯା ଗେଲ ।

ତାରପର ମାଲତି ବଲିଲେ ଲାଗିଲ, ଆର କିଛୁଦିନ ପୂର୍ବେ କେନ
ଅଲେ ନା ପ୍ରତୀବଦୀ ?

କେନ ବଲ ଦେଖି ମାଲତି—ସେଦିନ ତୃପ୍ତିଓ ଐ କଥାଟା ବଲଛିଲ ।

ମାଲତି ।—ମେ ଆର କୋନ୍ତା କଥା ତୋମାୟ ବଲେଛେ ?

ପ୍ରତୀବ ।—ନା ମାଲତି, ଆର ତ କୋନ୍ତା କଥା ହୟ ନି ।

ଆଜ୍ଞା ପ୍ରତୀବଦୀ !—” ବଲିଯା ମାଲତି କି ଏକଟା କଥା ବଲିବାର
ଚେଷ୍ଟା କରିଲ କିନ୍ତୁ କଥାଟା ମୁଖ ଦିଯା ବାହିର ହଇଲ ନା, ଲଜ୍ଜା ଆସିଯା
ତାହାର କର୍ଣ୍ଣରୋଧ କରିଲ ।

ପ୍ରତୀବ ତାହାର ଏହି ଅବଶ୍ଯା ଦେଖିଯା ବଲିଲ, ଗୋପନ କରୋ ନା
ମାଲତି ସଦି ତୋମାର କିଛୁ ବଲିବାର ଥାକେ ଅକପଟେ ତା ବଲ ।

ମାଲତି ।—କଥାଟା ନା ବଲାଇ ଭାଲ ଛିଲ ପ୍ରତୀବ ଦା, କିନ୍ତୁ ଘେଟୋର

ଉପର ଏକଟୀ କିଶୋରୀର ଜୀବନ ମରଣ ନିର୍ଭର କରିଛେ ସେ କଥାଟା
ତୋମାୟ ଏକବାର ଜାନିଯେ ଦେଓୟା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ତାଇ ସଦି ହୟ ମାଲତି, ସେ କଥା ଖୁଲିଯା ବଳ, ଲଜ୍ଜା, ସଙ୍କୋଚ, ଦ୍ଵିଧା
କିଛୁମାତ୍ର ମନେ ସ୍ଥାନ ଦିଓ ନା ।

ବଳବ ବଲେଇ ତ ତୋମାର କାହେ ଏସେଇ ପ୍ରତୀବଦୀ—ବେଳଫୁଲେର
ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ତୋମାକେଇ କରତେ ହବେ । ଯାହାର ସହିତ ତାହାର ବିବାହ
ହିର ହଇୟାଛେ, ତାହାର ସହିତ ବିବାହ ହଇଲେ ସେ ଆଉହତ୍ୟା କରିବେ ।

ପ୍ରତୀବ ଶୁଣିଯା ବିଶ୍ୱଯେ ଅଭିଭୂତ ହଇୟା ପଡ଼ିଲ, ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ—ସେ କି ?

ଯାହା ବଲିଲାମ ତାହାଇ ଠିକ ପ୍ରତୀବଦୀ । ଶୈଶବ ହିତେ ସେ
ତୋମାକେଇ ସ୍ଵାମୀଙ୍କପେ ବରଣ କରିଯାଛେ । ଏ ବିବାହେ ସେ ପ୍ରକାଶେଇ
ବିଦୋହି ହଇୟା ଉଠିଯାଇଲ, କିନ୍ତୁ ଲୋକ ଲାଞ୍ଛନାୟ ଓ ତାର ପିତାମାତାର
ଆଗ୍ରହାତିଶ୍ୟେ ତାହାର ବିଦୋହ ସଫଳ ହୟ ନାହିଁ—ତାହାର ଜୀବନ୍ତ
ସମ୍ବଧିରଇ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହଇୟାଛେ ।

କିନ୍ତୁ ଆମି ସେ ତୃପ୍ତିକେ ସହୋଦରାର ମତରେ ଦେଖିଯା ଆସିତେଛି
ମାଲତି, ଏ ଅବସ୍ଥାଯ ଆମାଦେର ବିବାହ ଏକେବାରେ ଅସ୍ତରିବ ।

ଅସ୍ତରିବ କେନ ପ୍ରତୀବଦୀ—ଏର ମଧ୍ୟେ ଅସ୍ତରିବ କୋନ୍ ଯାଇଗାୟ
ଦେଖିଲେ । ସେ ତୋମାର ସହୋଦରା ନୟ—ତୋମାର ସ୍ଵର୍ଗଗତା କାକିମାର
ଇଚ୍ଛା ମନେ ପଡ଼େ କି ? କତ ଦିନ ତିନି କତ ଲୋକେର ନିକଟ ବଲେଛେନ—
ତୋମାଦେର ଛଜନେର ବିଯେ ଦିଯେ ତାହାର ମନେର ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବେନ ।
ତୃପ୍ତ ତାର ମାୟେର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିତେ ତୋମାର ଗାୟେ ଆୟୁବଲି
ଦିଯାଛେ—ଆର ତୁମି—”

ବୌଭାତ

ତାହାକେ ଆର କୋନ୍ତା କଥା ବଲିତେ ନା ଦିଯା ପ୍ରତୀବ ଉଚ୍ଛ୍ଵସିତ
ହୃଦୟେ ବଲିଯା ଉଠିଲ—ନା ନା ମାଲତି ! ତା କିଛୁତେହି ହତେ ପାରେ ନା ।
କାକୀମାର ସ୍ତଞ୍ଚ ପାନ କରିଯା ଆମରା ଉଭୟେଇ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହଇଯାଛି, ଉଭୟେଇ
ତାର କୋଳେ ଶ୍ଵାନ ପେଯେଛି । ମେ ଆମାର ସହୋଦରା—ସହୋଦରାର
ଅଧିକ । ଅନ୍ତଭାବେ ତାହାକେ ଦେଖା ଉଚିତ ନୟ । ଆର ବଲିତେ ପାରିଲ
ନା, ତାହାର ମାଥାଟା ଯେନ ଟଲିଯା ଗେଲ—ଏକି ଅସ୍ତ୍ରବ ସମଶ୍ଵା । ଆର ମେ
ମେଥାନେ ଥାକିତେ ପାରିଲ ନା—ଦ୍ରତ ମେ ଶ୍ଵଳ ତ୍ୟାଗ କରିଯା ଚଲିଯା ଗେଲ ।

ତାହାର ହୃଦୟେ ଏକଟା ଆଲୋଡ଼ନ ଉପଶିତ ହଇଲ, ଏବଂ ଚିନ୍ତା
କରିତେ ଲାଗିଲ, ଏ କି ସମଶ୍ଵା ? ତୃପ୍ତିକେ ମେ ତାହାର ଛୋଟ ବୋନ୍ଟୀର
ଘତିହ ଦେଖିଯା ଆସିଯାଛେ ; ମେ ଯେ ତାହାତେହି ଅନୁରଙ୍ଗା । ଏ କି କଟିନ
ସମଶ୍ଵା ।

ଏଇକ୍ରମ ଭାବେ ଯଥନ ମେ ଛଟକଟ କରିତେଛେ, ଡାକପିଓନ ଆସିଯା
ତାହାକେ ଏକଥାନି ପତ୍ର ଦିଯା ଗେଲ—ପତ୍ର ଖୁଲିଯା ମେ ଦେଖିଲ, ବିଜଲିବାବୁ
ଲିଖିଯାଛେନ, ଡଗ୍‌ଲାସ ସାହେବେର ଚିତନ୍ତ ଫିରିଯା ଆସିଯାଛେ—ମେଦିନ
ଅଫିସେର ବଡ଼ବାବୁ ଆସିଯାଛିଲେନ, ତାହାକେ ପୁନରାୟ କାଜେ ନିୟନ୍ତ୍ର
ହଇବାର ଜଣ୍ଠ ଡଗ୍‌ଲାସ ଅନୁରୋଧ କରିଯାଛେନ—ଏବଂ ତାହାର ମାହିନା
୧୦୦ ଶତ ଟାକା ହଇଯାଛେ ।

ପତ୍ର ପାଠ କରିଯା ମେ ଆଶ୍ଵସ୍ତ ହଇଲ । ତଥନଇ ମନୋତୋଷ ବାବୁର
ନିକଟ, କଲିକାତାଯ ଯାଇବାର ଜଣ୍ଠ ବିଦ୍ୟା ଚାହିଲ । କିନ୍ତୁ ତୋହାର
ସନିର୍ବନ୍ଧ ଅନୁରୋଧେ ତୃପ୍ତିର ବିମେଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥାକିଯା ଯାଇତେ ହଇଲ ।
ବିବାହେର ଆର ସାତଟା ଦିନ ବାକୀ ଛିଲ ।

[২১]

বিজলি বাবুর নিকট প্রতীবের সাহসের কথা শুনিয়া তোলানাথ
বাবুর প্রাণ এক অনিব্রচনীয় আনন্দে পূর্ণ হইয়া গেল। এতটা বয়স
পর্যন্ত তিনি অনেকের সহিত মেলামেশা করিয়াছেন, এ জাতির
আনন্দসম্মান বোধ ও সাহস তাহার অজানিত কিছুই নাই, তাই আজ
এই যুবকের সাহসের কথা শুনিয়া, তাহার আনন্দসম্মানের পরিচয়
পাইয়া, তাহার প্রতি অত্যন্ত আকৃষ্ট হইয়া পড়িলেন। তাহার মনে
হইতে লাগিল, এখনই প্রতীবের গ্রামে চুটিয়া গিয়া তাহাকে
আলিঙ্গন করিয়া আসেন। কিন্তু তিনি চেষ্টা করিয়াও তাহার
গ্রামস্থানির কথা আদৌ জানিতে পারেন নাই, কাজেই
অন্তরের ভাব অন্তরে রাখিয়া প্রতীবের আগমন প্রতীক্ষায়
রহিলেন।

বিজলী বাবুর কথায়ত তিনি তিন চারি দিন অপেক্ষা করিয়া
রহিলেন। প্রতীবকে আসিতে না দেখিয়া প্রতীবের স্থানে তাহার
চিন্তার ধারা অন্তদিকে ধাবিত হইল। একে এই দার্ঢল বর্ষা, তাহার
উপর পল্লীগ্রাম, সেখানকার আকাশে বাতাসে, প্রতি ধূলিকণায়

ବୌଭାଗ

ମ୍ୟାଲେରିଆର ବୀଜ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ବୃକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟେ ଏହି ସମୟଟା ସେଖାନକାର ମୃଶ ଅତି ଭୀଷଣ, ପ୍ରତି ଗୃହଙ୍କୁ ଗୃହ ରୋଗୀର ବେଦନା ଫୁଲ ଥିଲେ ଉଚ୍ଛ୍ଵସିତ । ଏହି ସମସ୍ତେ ମ୍ୟାଲେରିଆୟ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହଇଲ ନାତ ?

ଏହି ଚିନ୍ତା ତାହାର ମନେର ମଧ୍ୟେ ଏକଟା ଅଜାନିତ ଆଲୋଡ଼ନ ଉପକ୍ରିୟା କରିଲ । ବିଜଲୀ ବାବୁର ନିକଟ ତିନି ପ୍ରତୀବେର ପୂର୍ବ ଇତିହାସ ଶୁଣିଯାଇଲେନ । ବାଲୋ ପିତ୍ରମାତ୍ର ହାରା ହଇୟା କିଙ୍କରିପେ ପିତ୍ରବନ୍ଧୁର ନିକଟ ପ୍ରତିପାଳିତ ହଇୟାଛେ, ଯତ୍ତ ଭାଲବାସାର ପରିବର୍ତ୍ତେ କତକଟା ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ଓ ଲାଞ୍ଛନା ଭୋଗ କରିତେ ହଇୟାଛେ, ଶେଷେ ପ୍ରତାରିତ ହଇୟା ପୈତୃକ ସମ୍ପଦି ତାହାର ପିତ୍ରବନ୍ଧୁକେ ଛାଡ଼ିଯା ଦିଯା ନିଜେର ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ବାହିର ହଇତେ ହଇୟାଛେ ।

ସେଥାନେ ମେ ସଦି ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ହଇୟା ଥାକେ ତବେ କତ କଷ୍ଟଟ ନା ଭୋଗ କରିତେ ହଇତେଛେ । ପୀଡ଼ାର ଅସହ ସ୍ତ୍ରୀଯ ପିପାସାୟ ଛଟଫଟ କରିଲେଓ ହ୍ୟତ ଏକ ବିନ୍ଦୁ ଜଳ ପାଇତେଛେ ନା, ଶ୍ଵେତ ଓ ପଥ୍ୟେର ଅଭାବେ ତାହାକେ କି ଅସହ ସ୍ତ୍ରୀ ଭୋଗ କରିତେ ହଇତେଛେ । ଏହି ସମ୍ମଚିନ୍ତାଯ ଜର୍ଜରିତ ହଇୟା ପ୍ରତୀବେର ଉପର ତାହାର କେମନ ଏକଟା କ୍ରୋଧେର ଭାବ ଦେଖି ଦିଲ । କେନ ମେ ଦେଶେ ନା ଯାଇୟା ଆମାର ବାଟାତେ ଆସିଲ ନା ? ଆମି ଯେ ତାହାକେ ପୁତ୍ରାଧିକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚକ୍ର ଦେଖିଯାଇଛି । ତିନି ଭୁଲିଯା ଗେଲେନ ପ୍ରତୀବେର ସହିତ ତାହାର ମାତ୍ର ହୁଇ ତିନ ସନ୍ତାର ଆଲାପ । ଏହି ହୁଇ ତିନ ସନ୍ତାର ପରିଚିଯେ କେହିଁ ଏତଟା କରିତେ ପାରେ ନା କିନ୍ତୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏମନି ଅନୁଶାସନ ଯେ ତୋଳାନାଥ ବାବୁକେ ଏ କଥାଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୁଲାଇୟା ଦିଯାଇଛି ।

ବୌଦ୍ଧାତ

ଏହିରପ ଚିନ୍ତାଯ ସଥନ ତିନି ଅହିର ହିୟାଛିଲେ, ବେଳା ତଥନ
ଆସିଯା ଡାକିଲ—ବାବା !

କଞ୍ଚାକେ ସମୁଖେ ଦେଖିଯା ତାହାର ଚାଙ୍ଗଲା ଅନେକଟା କରିଯା ଗେଲ,
ବଲିଲେନ, ବେଳା, ଆୟ ମା, ଆଜ୍ଞା ବଲିତେ ପାରିସ ପ୍ରତୀବେର ବ୍ୟାପାର
କି ?

ବେଳା ।—ଅନେକ ଦିନ ପରେ ଗିଯେଛେନ ତାଇ ହସତ ଫିରେ ଆସତେ
ଏତ ବିଲଞ୍ଛ ହଜେ ବାବା, ତାର ଜନ୍ମ ଆପନି ଏତ ଉତ୍ୱକଣ୍ଠିତ ହଜେନ
କେନ ?

ତାର ଜନ୍ମ କେନ ଷେ ଏତଟା ଅହିରତା ତା ତୁହି ବୁଝାବିନି ମା, ତାର
ଜୀବନେର ଇତିହାସ ଶୁନଲେ ତୁହିଓ ଆମାର ମତ ବ୍ୟାକୁଲ ହତିସ ମା ।

ବେଳା ।—କି ରକମ ତାର ଜୀବନେର ଇତିହାସ ସାର ଜନ୍ମ ଆପନି
ଉତ୍ୱକଣ୍ଠାୟ ଦିନ କାଟାଛେନ ?

ଭୋଲା ।—ଏତ ଦିନ ତୋର କାହେ ତାର ସମସ୍ତ କଥା ବଲି ନାହି,
ଆଜ ତୋକେ ତାର ସମସ୍ତ ଇତିହାସ ଶୁନାବ—ବଲିଯା ତିନି ପ୍ରତୀବେର
ସମସ୍ତଙ୍କେ ବିଜଳୀ ବାବୁର ନିକଟ ଯାହା ଯାହା ଶୁନିଯାଛିଲେନ ଏକଟୀ ଏକଟୀ
କରିଯା ସମସ୍ତ କଥା ବଲିଯା ଗେଲେନ । କେମନ କରିଯା ଦେ ପୈତୃକ
ସଂସକ୍ତି ବିନା ବାଧ୍ୟ ବିନାବିକ୍ୟାବ୍ୟୟେ ମନୋତୋଷକେ ଛାଡ଼ିଯା ଦିଯା
ନିଜେର ଭାଗ୍ୟେର ଅବେଷଣେ ବାହିର ହିୟାଛେ, କେମନ କରିଯା ନିଜେର
ଆଭ୍ୟାସମ୍ମାନ ବଜାୟ ରାଖିବାର ଜନ୍ମ ଡଗଲାସ୍ ସାହେବକେ ପ୍ରହାର କରିଯାଛେ,
ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତଙ୍ଗଳି ଏକେ ଏକେ ବଲିଯା ଗେଲେନ ।

ସତକ୍ଷଣ ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ପ୍ରତୀବେର କଥା ବଲିତେ ଛିଲେନ, ବେଳା

ବୌଦ୍ଧାତ

এক মনে তাহা ଶୁଣିযା ଯାଇତେ ଲାଗିଲ, କଥନୋ ବା ଆନନ୍ଦ ଓ ଗର୍ବେ
ତାହାର ମୁଖ ଲାଲ ହଇୟା ଉଠିତେ ଲାଗିଲ, କଥନେ ବା ହସ୍ଥେ ତାହାର
ହୃଦୟ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହଇତେ ଲାଗିଲ । ତାହାର କଥା ଶେଷ ହଇଲେ ବେଳା
ଉଚ୍ଛ୍ଵସିତ କଢ଼େ ବଲିଯା ଉଠିଲ, ଆଜ କାଲକାର ଦିନେ ଏମନ ଲୋକ ଓ
ଆଛେ ବାବା ?

ବେଳା ।—ଆଛେ ବୈକି ମା, ଏହି ପ୍ରତୀବହି ତ ତାର ଏକଟୀ ଜ୍ଞାନତ୍ତ୍ଵ
ପ୍ରେମାନ ?

ବେଳା ।—ବାସ୍ତବିକ ବାବା ! ତାର କଥା ଶୁଣଲେ, ତାର ଦୁର୍ଜ୍ୟ
ସାହସର ପରିଚୟ ପେଲେ ଆନନ୍ଦେ, ଗର୍ବେ ବୁକଥାନା ଦଶ ହାତ ହୟେ
ଉଠେ ।

ବେଳା ।—ଠିକ ବଲେଛିସ ମା, ଆର ସେଇ ଜନ୍ମତି ଆମାର ଏତଟା
ବ୍ୟାକୁଲତା, ଆମାର ଏତଥାନି ବୟସ ହଲ ବେଳା, ଏହି ବୟସେର ମଧ୍ୟେ, ଅନେକ
କାଜେ ଅନେକର ସା ନିଧୋ ଆସିତେ ହଇୟାଛେ, କିନ୍ତୁ ଏମନ ସରଳ, ଏତଟା
ତେଜ ଦୌଷ୍ଟ, ଏତଟା ଆଅମ୍ରଯଦା ଜ୍ଞାନ-ସମ୍ପନ୍ନ ଯୁବକ, ଆମାର ଚକ୍ରେ
ପଡ଼ିଯାଛେ ବଲିଯା ମନେ ହୟ ନା ।

ପ୍ରତୀବେର ଇତିହାସ ଶୁଣିଯା ବେଳାର ମନ ପ୍ରତୀବେର ପ୍ରତି ଆରଓ
ଆକୃଷ୍ଟ ହଇୟା ଉଠିଲ, ବଲିଲ, ଏହି ମାଲେରିଆର ସମୟେ ତିନି ସେଥାନେ
ଗେଲେନ କେନ ? ତିନି ତ ଆମାଦେର ଏହି ଥାନେଇ ଥାକିତେ
ପାରିବେନ ।

ବେଳା ।—ତାହି ତାର ଉଚିତ ଛିଲ ମା । ଅନ୍ତତଃ ଯାବାର ପୂର୍ବେ
ଏକବାର ଦେଖା କରେ ଗେଲେଓ ଆମି ସେଇ ବ୍ୟବସ୍ଥାଇ କରତୁମ, କିନ୍ତୁ ତାକେ

ବୌଦ୍ଧାତ

ଦୋଷୀ କରିବାର କିଛୁହି ନେଇ ମା ? ଯରନେର ହାତ ହତେ ଆମାକେ ଫିରିଯେ ଆନାର ପର ହିତେହି ଆମି ତାକେ ସେ ପୁତ୍ରାଧିକ ସ୍ନେହେର ଚକ୍ର ଦେଖେଛି ତା ମେ ବୁଝିବେ କି ପ୍ରେକାରେ ?

ବେଳା ।—ଆପଣି ଯାଇ ବଲୁନ ବାବା, ଯାବାର ପୂର୍ବେ ଅନ୍ତଃ ଏକବାର ଦେଖା କରେ ଯାଉୟା ଉଚିତ ଛିଲ । ମହୁମା ଭୋଲାନାଥ ବାବୁର ଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା ଦେଶେ ପଡ଼ିତେହି ବଲିଯା ଉଠିଲେନ—ଏହି ସେ ପ୍ରତୀବ, ଏସ ବାବା ଏସ, ଏହିମାତ୍ର ଆମରା ପିତା ପୁତ୍ରୀତେ ତୋମାର ନାମ କରିତେଛିଲାମ । ତାରପର ? ଦେଶେ ବେଶ ଭାଲ ଛିଲେ ତ ?

ପ୍ରତୀବ ମୃଦୁ ହାସିଯା ତାହାଦିଗକେ ନମଙ୍କାର କରିଯା ବଲିଲ, ଆଜ୍ଞେ ହଁ, ସେଥାନେ ବେଶ ଭାଲାଇ ଛିଲାମ । ବେଳା ମୃଦୁ ହାସିଯା ତିରଙ୍କାରେର ସହିତ ବଲିଲ, ଆପଣି କିନ୍ତୁ ଲୋକ ବଲୁନ ତ । ବାବା ଆପଣାର ଜନ୍ମ ଭାବେହି ଆକୁଳ, ଆର ଆପଣି ସେଥାନେ ପାଞ୍ଚବଦେର ମତ ଏମନ ଅଜ୍ଞାତ ବାସେ ରହିଲେନ, ସେ, ଆପଣାର ଖୋଜ ପାବାରହି ସେ ନେଇ ।

ତାରପର ଏହି ତିନ ଜନେର ମଧ୍ୟ କତ କଥା ହଇଲ, ଗ୍ରାମେର କଥା, ତାହାର ଚାକୁରିର କଥା ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକ ବିଷୟେହି ଆଲୋଚନା ହଇଲ । ଚାକୁରିର କଥା ଉଠିତେ ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ବଲିଲ, ମା ବାବା ପ୍ରତୀବ, ତୋମାର ମତ ଯୁବକେର ଦାସଥତେ ନାମ ଲିଖାଇଯା ବାକିକୁ ନଷ୍ଟ କରା ଉଚିତ ନୟ । ତୋମାର କାଜ କର୍ଶେର ବିଷୟ ପରେ ବିବେଚନା କରିଯା ଦେଖା ଯାଇବେ ।

ପ୍ରତୀବ ଓ ତୋମାର କଥାଯ ସ୍ଵୀକୃତ ହଇଯା ବିଦ୍ୟାଯ ଚାହିଲେନ ।

ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ତୃପର ଦିବସ ଆବାର ଆସିବାର ଜନ୍ମ ବଲିଯା ଦିଲେନ, ପ୍ରତୀବ ଓ ସ୍ଵୀକୃତ ହଇଯା ଚଲିଯା ଗେଲ ।

ବୌଦ୍ଧାତ

ପ୍ରତୀବ ଚଲିଯା ଗେଲେ ତୋଳାନାଥ ବାବୁ କଞ୍ଚାକେ ବଲିଲେନ, ଦେଖ,
ଦେଖି ମା, କଥାବାର୍ତ୍ତାଯ ଚାଲ ଚଲନେ, ଏମନ ସଂଜ୍ଞାଲୀର ଛେଲେ ଆଜ କାଳ
ଆର ଦେଖିତେ ପାଓଯା ଯାଏ କି ? ବେଳା କୋନ୍‌ଓ ଉତ୍ତର ଦିଲ ନା,
କିନ୍ତୁ ପିତାର ଏହି କଥାଯ ତାହାର ହନ୍ଦୟେ ଏକଟୀ ଆନନ୍ଦେର ତୁଫାନ
ଖେଳିଯା ଗେଲ ।

[২]

ভোলানাথ বাবুর সন্দৰ্ভে অঙ্গুরোধ এড়াইতে না পারিয়া প্রতীব
প্রতাহ একবার করিয়া কোনও দিন বা দুইবার তাহার বাটীতে
আসিতে লাগিল। তাহাকে আসিতে দেখিলে ভোলানাথ বাবু ও
তাহার কশ্চার প্রাণ আনন্দে উদ্বেগিত হইয়া উঠে। তাহাদের আদর
অভ্যর্থনায় প্রতীব তাহাদের প্রতি অতিশয় আকৃষ্ট হইয়া পড়িল।
হইবারই কথা, আন্তরিক আদর যত্নে, ঐকান্তিক ভক্তিতে ঈশ্বর ও
অঙ্গুকুল হন, প্রতীব ত কোন ছার। বাল্যকাল হইতে পিতৃ স্নেহ
বজ্জিত প্রতীব, ভোলানাথ বাবুর নিকট পিতার অধিক স্নেহ যত্ন
পাইয়া তাহার প্রতি আকৃষ্ট হইয়া পড়িবে ইহাতে আর বিচিত্র কি?

প্রথম দু এক দিন কাটিয়া গেল, বেলা দ্বিধা শূন্ত চিত্তে প্রতীবের
সহিত মেলামেশা করিতে লাগিল। ভোলানাথ বাবুর অঙ্গুপস্থিতিতে
প্রতীব আসিয়া পড়িলে বেলা তাহাকে ছাড়িয়া দিত না, নানা
বিষয়ের আলোচনায় তাহাদের সময় কাটাইয়া দিত। তাহাদের
আলোচনার প্রধান বিষয় ছিল বাঙালী জাতি নকলনবিসী ছাড়িয়া,
ভিন্ন জাতির অঙ্গুকরণ ছাড়িয়া আবার তাহারা কিরূপে ঠিক বাঙালী

ବୌତୀତ

ଜାତି ବଲିଯା ପରିଚୟ ଦିତେ ପାରେ, ପ୍ରତୀବ ମେହେ ସମସ୍ତ ବିଷୟର ବକ୍ତ୍ତା ଦିଯା ଯାଇତ, ବେଳା ଏକାଶ ମନେ ତାହାର ଶ୍ରବଣ କରିତ । ତାହାର ଯୁକ୍ତି ଥଣ୍ଡନ କରିବାର ମତ ଶକ୍ତି ଓ ସାହସ ତାହାର ଥାକିତ ନା । ପିତାର ଆଦରେ ମେ ଅନେକେର ମହିତ ମେଲାମେଶା କରିଯାଇଛେ ବଟେ, କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ ଏମନ ଲୋକ ତାହାର ଚକ୍ରେ ଏକଟୌଡ଼ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଏମନ ସରଳ ପ୍ରାଣ ଖୋଲା ଲୋକ କଥନେ ଦେଖିଯାଇଛେ ବଲିଯା ମନେ ହୁଯ ନା ।

ଆଜ ମେ ପ୍ରତୀବେର ଅନୁକଞ୍ଚ୍ଚାୟ ଏକ ନୂତନ ଆଲୋ ଦେଖିତେ ପାଇଯାଇଛେ । ଏହି ନୂତନ ଆଲୋ ପାଇଯା ବୁଝିତେ ପାରିଲ ଏତ ଦିନ ଯେଟାକେ ମେ ଆଲୋ ବଲିଯା ବୁଝିଯା ଆସିଯାଇଛେ, ସେଟୀ ଅନ୍ଧକାର ଭିନ୍ନ ଆର କିଛୁ ନୟ ।

ଆଜ ତାହାର ଜୀବନେର ଭାବ ଧାରା ବଦଳାଇଥା ଗେଲ । ପ୍ରତୀବେର ଏକ ଏକଟୀ କଥା ଯେନ ଦେବତାର ବାକ୍ୟ ବଲିଯା ମାନିଯା ଲୟ, ତାହାର ସଙ୍ଗ ଦେବତାର ସଙ୍ଗ ବଲିଯା ମନେ ହୁଯ, ହଦ୍ୟେର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଭକ୍ତି ଭାଲବାସାର ଡାଲି ଲାଇଯା ପ୍ରତୀବେର ପାଦମୂଳେ ଦେଖିଯାଇନ ଥାକିତେ ଇଚ୍ଛା ହୁଯ । ଏକଦିନ ଯଦି କୋଣେ କାରଣେ ପ୍ରତୀବ ନା ଆସିତେ ପାରେ ତବେ ମେ ଦଶଦିକ ଅନ୍ଧକାର ଦେଖେ, ମେ ଦିନ ତାହାର କାଜ କର୍ମ, ଗୀତ ବାନ୍ଧ କିଛୁହି ଭାଲ ଲାଗେ ନା । ପିତା କର୍ତ୍ତକ ଅନୁରୂପୀ ହଇଲେ ପିଯାନୋର ନିକଟ ବସିଯା ଯଦି ବା ଗାନ କରେ, ମେ ଗାନେ ସେନ ମୁର ଥାକେ ନା, ମୁର୍ଛନା ଥାକେ ନା—ମବହି ସେନ ବେଶୁରୋ ଏଲୋମେଲୋ ହାଇଯା ଯାଏ । ଇହାର କାରଣ ବୃଦ୍ଧ ତୋଳାନାଥ ବାବୁର ଅଜାନିତ ଥାକେ ନା—କଞ୍ଚାକେ ଅତ୍ୟମନଙ୍କ ଦେଖିଯା ମୁହଁ ହାସିଯା ବଲିତେନ—ଛୋଡ଼ାଟା ଏମନଇ ମାୟାବୀ ବେଳା, ସେ ଏକଦିନ

ବୌତାଙ୍କ

ତାହାକେ ନା ଦେଖୁଲେ ପ୍ରାଣଟା ବଡ଼ ଛଟଫଟ କରେ ମା । ସେଚାରା ପିତୃ ମାତୃ ହାରା, ଆମାର ଇଚ୍ଛା ତାକେ ଆମାର ବାଟୀତେ ଥାକିବାର ଜଗ୍ନ୍ତ ଅଳୁରୋଧ କରି କିନ୍ତୁ ସଦି ସେ “ନା” ବଲେ ? ଶୁଣିଯା ବେଳାର ମୁଖ ଲଜ୍ଜାଯ ଲାଲ ହଇୟା ଯାଇତ ? କୋନ୍ତା କଥା ବଲିତେ ପାରିତ ନା ।

ନିଜେର ଅଜାନିତ ଭାବେ, ବେଳା ଏହି ଭାବେ ପ୍ରତୀବେର ପାଯେ ତାହାର ଜୀବନ ସୌବନ୍ଧ ସମସ୍ତ ଅର୍ପଣ କରିଲ । ଏଥନ ପ୍ରତୀବ ଯା କରେ, ଯା ବଲେ ତାହିଁ ସେନ ତାହାର ଚକ୍ରେ ସୁନ୍ଦର, ଅତି ସୁନ୍ଦର ବଲିଯା ମନେ ହୁଁ । ପ୍ରତୀବ ସତକ୍ଷଣ ତାହାଦେର ନିକଟ ଥାକିଯା ଗଲା ଶୁଭ କରେ ତତକ୍ଷଣ ତାହାର ପ୍ରାଣ ଆନନ୍ଦେ ଭରପୂର ଥାକେ । ପ୍ରତୀବ ସଥନ ପଞ୍ଜୀର କର୍କଣ କାହିନୀର ଗଲା କରେ ତଥନ ସେ ଅନୁଭମନା ହଇୟା ତାହା ଶ୍ରବଣ କରେ ଏବଂ ତାହାତେ ଆଅହାରା ହଇୟା ଯାଏ ।

ଏହିକୁପ ଭାବେ କିଛି ଦିନ କାଟିଯା ଗେଲ । ପ୍ରତୀବେର ଅନାବିଲ ଚରିତ୍ର, ସରଳ ଅନାଡୁନ୍ଦର ଚାଲ ଚଲନ ଭୋଲାନାଥ ବାବୁକେ ଏତ ମୁଝ କରିଯା ଫେଲିଯାଛିଲ, ସେ, ତିନି ତାହାର ସହିତ ଆପନ କଞ୍ଚାର ବିବାହ ଦିଯା ତାହାକେ ଆପନାର ଜନ କରିଯା ଲହିବାର ପ୍ରେଲ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ହୃଦୟେର ମଧ୍ୟେ ପୋଷଣ କରିଯାଛିଲେନ । ତିନି ପ୍ରତୀବ ବା ବେଳାକେ କୋନ୍ତା କଥା ପ୍ରକାଶ କରିଯା ବଲେନ ନାହିଁ, ଏବଂ ତାହାଦେର ଏହି ଅବଧେ ଘେଲାମେଶ୍ୟ ବାଧା ସ୍ଵର୍ଗପ ହଇୟା ଓ ଦୀଢ଼ାନ ନାହିଁ ।

ପ୍ରତୀବକେ ଡଗଲାସ ସାହେବ ପୁନରାୟ କର୍ଷେ ନିୟୁକ୍ତ ହଇବାର ଜଗ୍ନ୍ତ ଅଳୁରୋଧ କରିଯା ପାଠାଇୟାଛିଲେନ, କିନ୍ତୁ ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ କିଛତେହି ତାହାକେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ନିୟୁକ୍ତ ହଇତେ ଦିଲେନ ନା । ଏତ ବଡ଼ ଏକଜନ

ବୌଦ୍ଧାତ

ସ୍ଵାଧୀନଚେତା ଉଦ୍ବାଗ ଯୁବକକେ ପରାଧୀନତାର ଶୃଜଳେ ବନ୍ଦ କରିଯା ତାହାର ଜୀବନେର ସମସ୍ତ ଉତ୍ସମ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ନଷ୍ଟ କରିଯା ଦିତେ ତିନି କିଛୁତେଇ ସ୍ମୀକୃତ ହିତେ ପାରିଲେନ ନା । କୋନେ ଏକଟୀ ସ୍ଵାଧୀନ ବ୍ୟବସାୟେ ନିଯୁକ୍ତ ଥାକିଯା ଭବିଷ୍ୟৎ ଉତ୍ସତିର ଜନ୍ମ ଚେଷ୍ଟା କରିତେ ତାହାକେ ଆସ୍ତାସ ଦିତେ ଲାଗିଲେନ । ତାହାର ଅର୍ଥେର ଅପ୍ରତୁଲ ନାହିଁ, ଦଶ ବିଶ ଲକ୍ଷ ଟାକା ତିନି ଅନ୍ୟାୟେ ଏକଟା ବ୍ୟବସାୟେ ଥାଟାଇତେ ପାରେନ, କିନ୍ତୁ ଏଥିନେ କିଛୁ ସ୍ଥିର ସିଦ୍ଧାନ୍ତେ ଉପନୀତ ହିତେ ପାରେନ ନାହିଁ । ଏକ ଦିନ ପ୍ରତୀବ ଆସିଲେ ନାନା କଥାର ପର ଏହି ବିଷୟ ଉଥାପନ କରିଲେନ ଏବଂ ତୃପର ଦିବସ ପରାମର୍ଶ କରିବାର ଜନ୍ମ ତାହାକେ ଆସତେ ଅନୁରୋଧ କରିଲେନ ।

তোলানাথ বাবুর অর্থ সাহায্যে এবং ব্যবসায়ের পরামর্শমত
প্রতীব লিথগোড়ি, বশ্বা প্রভৃতি স্থানে কাঠের জঙ্গল ইজারা লইল এবং
দশ বারটী কয়লাৱ ও অন্ত্ৰে ধনি কুৰ কৰিয়া কাজ আৱস্থা কৰিল।
এই অনুষ্ঠানের জন্ত কলিকাতা ডালহৌসি ক্ষয়াৱের মোড়ে এক
প্ৰকাণ্ড ত্ৰিতল বাটী ভাড়া লইয়া অফিস খুলিয়া অনেক বাঙালী
যুবকেৱ অন্নেৱ সংস্থান কৰিয়া দিল। কাৰ্য্য আৱস্থা কৰিবাৱ মুখে
তোলানাথ বাবু দুই এক জন ইংৰাজ ম্যানেজাৱ নিযুক্ত কৰিতে
চাহিলেন কিন্তু প্রতীব কিছুতেই স্বীকৃত হইল না। অনৰ্থক এতগুলা
টাকা বিদেশীৱ পকেটে দিয়া কি লাভ ; তাহা অপেক্ষা সেই বেতনটা
এদেশীয় যোগ্য ব্যক্তিকে দিতে পাৰিলে তাহাৱ দ্বাৰা আৱও বেশী
কাজ পাওয়া যাইবে। প্রতীব এমন ভাবে তোলানাথ বাবুৰ যুক্তি
খণ্ডন কৰিতে লাগিল, যে, তিনি আৱ কথা কহিলেন না।

যে বেতনে একজন সাহেব ম্যানেজাৱ রাখা যায়, প্রতীব সেই
বেতনে কাঠ বিভাগে, অভি বিভাগে এবং কয়লা বিভাগে তিনি জন
যোগ্য দায়িত্বজ্ঞানসম্পন্ন কাৰ্য্যেনিপুণ বাঙালীকে নিযুক্ত কৰিল।
এই তিনি জন ভদ্ৰ লোক যে যে বিভাগেৱ ভাৱ প্ৰাপ্ত হইলেন, সেই

বৌভাত

সেই বিভাগের কাজে বিশেষ পারদর্শী। এতদিন তাহারা বহু স্থানে কাজ করিয়া আসিয়াছেন, কিন্তু এত অধিক বেতন তাহারা কোথাও পান নাই, কাজেই ভোলানাথ বাবুও প্রতীবের প্রতিষ্ঠিত B. P. & Co'র অফিসটার উন্নতির জন্ম তাহারা প্রাণ ঢালিয়া দিলেন।

প্রতীব অফিসে অধিক পরিমাণে কর্মচারী নিয়োগ করে নাই। কাজ চালাইতে যে কয়জন লোকের প্রয়োজন, ঠিক সেই কয় জনই রাখিয়াছিল। কিন্তু তাহাদিগকে এত অধিক হারে বেতন দিত, যে, তাহারা সহান্ত মুখে দুই তিন জনের কাজ এক জনেই করিয়া যাইত, পরিশ্রম তাহাদের গায়ে লাগিত না।

প্রথম ঘরে কলিয়ারি কুর করা হইয়াছিল তখন, তাহাতে অনেক সাহেব ম্যানেজার ছিল—ক্রমে ক্রমে সে সকলকে জবাব দিয়া তাহাদের স্থানে বাঙালী ম্যানেজার নিযুক্ত করিয়া প্রতীব এইটাকে পূর্ণ বাঙালী প্রতিষ্ঠান করিয়া গড়িয়া তুলিয়াছিল।

ভোলানাথবাবু ও প্রতীব প্রত্যহই অফিসে আসিতেন। মধ্যে মধ্যে প্রতীব কঘলার ও অল্লের খনি পরিদর্শনে যাইত। সকলের এইরূপ সমবেত চেষ্টায় এই প্রতিষ্ঠানটা দ্রুত গতিতে একপ উন্নতির পথে চলিল, যে তাহা দেখিয়া অনেক ইংরাজ ব্যবসাদারও আশ্চর্য হইয়া দেল। যে জাতির প্রতিষ্ঠান অঙ্কুরেই বিনষ্ট হইয়া যায়, যে জাতির ব্যবসায় বুদ্ধি আদৌ নাই বলিয়া পৃথিবীর ইতিহাসে মসিময় অঙ্কুরে লিখিত, সেই জাতির এই প্রতিষ্ঠানটাকে এত উন্নতি লাভ করিতে দেখিলে কে না আশ্চর্য হইবে?

ବୌଭାବ

କର୍ମଚାରିଦେର କାର୍ଯ୍ୟ କୁଶଲତାୟ ପ୍ରଥମ ବୃଦ୍ଧିରେ ଏହି ପ୍ରତିଷ୍ଠାନେର ଲାଭ ହଇଲ ପ୍ରାୟ ଚାରି ଲକ୍ଷ ଟାକା, ସେ ଦିନ ହିସାବେ ଏହି ଲାଭେର ଅଳ୍ପ ବାହିର ହଇଲ ତାହାର ପର ଦିନ କର୍ମଚାରିଗଣ ଦେଖିଯା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହଇଯାଏଲ, ଏକ ଲକ୍ଷ ଟାକା ତାହାଦେର ପରିଶ୍ରମେର ପୁରସ୍କାର ସ୍ଵରୂପ “B. P. & Co. Bonus” ଦାନ କରିଯାଛେ । ସକଳ କର୍ମଚାରିକେଇ ବେତନେର ଅନୁସାରେ ବିଭାଗ କରିଯା ଦେଓଯା ହିଁବେ । ଅଫିସମୟ ଏକଟା ଆନନ୍ଦ କୋଲାହଳ ଉଥିତ ହଇଲ । ସେ ଧାରଣା ତାହାରା ଏକଦିନଓ ସ୍ଵପ୍ନେ ଆନିତେ ପାରେ ନାହିଁ—ଯେତୋ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆକାଶ କୁଞ୍ଚମ—ମେହିଟାକେ ଚକ୍ରର ସମ୍ମୁଦ୍ରେ ସଟିତେ ଦେଖିଲେ ପ୍ରାଣେ ଏମନାହିଁ ଆନନ୍ଦ ହୟ । କର୍ମଚାରିଗଣ ସଥିନ ଆନନ୍ଦ କୋଲାହଳେ ଯଥ, ଚାପରାସୀ ଭାସିଯା ସଂବାଦ ଦିଲ ସାହେବ ତାହାଦିଗକେ ଯିଟିଂ ସରେ ଡାକିତେଛେ । ସାହେବେର ଅହ୍ୱାନ ଶୁଣିଯା ସକଳେଇ ତଥାୟ ସାହେବ ଉପଶିତ ହଇଲ । ଭୋଲାନାଥବାବୁ ତାହାଦିଗକେ ଜ୍ଞାନାଇୟା ଦିଲେନ ସେ, ଏହି ସାମାନ୍ୟ ପୁରସ୍କାରେ ଆପନାରୀ ସେଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ ହଇଯାଛେ, ଆମାର ପ୍ରାଣେ ଆରା ବେଶୀ ଆନନ୍ଦ ହଇତେଛେ ସେ ପ୍ରତିବ ଆପନାଦିଗକେ ଏତଟା ଆନନ୍ଦ ଦିତେ ପାରିଯାଛେ । ଆପନାରୀ ସକଳେ ଜ୍ଞାନିଯା ରାଥୁନ, ଆପନାଦେର ପରିଶ୍ରମେର ଫଳେ ଏହି ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ହଇତେ ଆମି ସେ ଲାଭ ପାଇବ ତାହାର ଏକ ଚତୁର୍ଥିଂଶ ପ୍ରତି ବୃଦ୍ଧିରେ ଆପନାରୀ ପାଇବେନ; ତାହା ହଇତେ କିଛୁତେଇ ବଞ୍ଚିତ ହଇବେନ ନା । ଶୁଣିଯା ସକଳେ ଉଲ୍ଲାସ ସବନି କରିଲ ଏବଂ ଭୋଲାନାଥବାବୁ ଓ ପ୍ରତିବେର ଜୟ ସବନି କରିଲ । ତିନି ବଲିଲେନ, ଦେଖିବେନ ପ୍ରତି ବୃଦ୍ଧିର ଯେନ ଆପନାଦେର ଏହଙ୍କୁ ଉଲ୍ଲାସ ଦେଖିତେ ପାଇ । ଆଫିସେର ଟାକା; ଆମାର କିନ୍ତୁ ଆଫିସ

ବୌଦ୍ଧାତ

ଆପନାଦେର । ଆପନାଦେର କଠୋର ପରିଶ୍ରମେର ଉପୟୁକ୍ତ ପୁରକ୍ଷାର ହତେ ଆପନାରା କଥନ୍ତି ବଞ୍ଚିତ ହବେନ ନା । ସକଳେ ଆନନ୍ଦିତ ହୃଦୟେ ଯେ ସାହାର କର୍ମେ ମନ ଦିଲ ।

ଭୋଲାନାଥବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତୀବେର ଏଇନାପ ଉଚ୍ଛ୍ଵଦୟେର ପରିଚୟ ପାଇୟା ଆଫିସେର କର୍ମଚାରିଗମ ଏହି ପ୍ରତିଷ୍ଠାନେର ଉତ୍ସତିର ଜଣ୍ଠ ବିଶେଷକ୍ରମ ପରିଶ୍ରମ କରିତେ ଲାଗିଲ । ଏହି ତିନଟି ବିଭାଗ ଭିନ୍ନ ତାହାରା ଆରା ନାନା ବିଭାଗ ଖୁଲିତେ ମନସ୍ତ କରିଯା ପ୍ରତୀବ ଓ ଭୋଲାନାଥବାବୁଙ୍କ ତାହାଦେର ଅନ୍ତରେର କଥା ଜାନାଇଲ । ତାହାରାଙ୍କ ତାହାଦେର ପ୍ରସ୍ତାବେ ମତ ଦିଲେନ ; ଏବଂ ଏକଟି କାପଡ଼େର କଳ ଚାଲାଇବାର ଶ୍ରି କରିଲେନ ।

ପ୍ରତୀବେର ମନ ପ୍ରାଣ ଏଥିନ ଆନନ୍ଦେ ବିଭୋର । ହୁଥ ଦାରିଦ୍ରେର ମଧ୍ୟ ଦିଯା ସ୍ଟନା ଶ୍ରୋତେ ଗା ଭାସାଇୟା ଆଜ ସେ ଉଦାର ହୃଦୟ ଲୋକେର ଅନୁକର୍ମୀଙ୍କ ଭାଗ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଶୁଶ୍ରୀତଳ କ୍ଷେତ୍ରେ ଆଶ୍ରଯ ପାଇୟାଛେ । ଭୋଲାନାଥବାବୁର ପରାମର୍ଶେ ଏଥିନ ସମିତିର ସବ ଛାଡ଼ିଯା ପୃଥକ ଏକଥାନି ବାଡ଼ୀ ଭାଡ଼ା ଲାଇୟା ତାହାତେ ବାସ କରିତେଛେ । ଭୋଲାନାଥ-ବାବୁ ତାହାକେ ନିଜେର ବାଟୀତେହ ଥାକିବାର ଜଣ୍ଠ ଅନୁରୋଧ କରିଯା ଛିଲେନ କିନ୍ତୁ ପ୍ରତୀବ କି ଜାନି କି ଭାବିଯା ତାହାତେ ସ୍ବୀକୃତ ହୟ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟହ ପୂର୍ବେର ଗ୍ରାୟ ସକାଳ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାଯ ତାହାଦେର ବାଟୀତେ ଆସିତ ।

একটা প্রয়োজনীয় কাজের জন্ত প্রতীবকে কলিয়ারিতে ষাইতে হইল। মজুরগণ তাহাদের মজুরি বুদ্ধির জন্ত ম্যানেজারের নিকট আবেদন নিবেদন করিয়াও যখন কিছুতেই ঈস্পত ফল লাভ করিতে সমর্থ হইল না, তখন তাহারা এক জোটে কাজ বন্ধ করিয়া ভিন্ন খাদে কাজ করিবার জন্ত উদ্গ্ৰীব হইয়া উঠিল, কিন্তু সর্দীরগণ তাহাদের দল গুলিকে সংযত করিয়া রাখিল। তাহারা জানিতে পারিল তাহাদের আবেদন নিবেদন তাহাদের দয়ালু মনিবের নিকট পৌছায় নাই, ম্যানেজার নিজেই চাপিয়া রাখিয়াছিল।

প্রথমে তাহারা মনে করিয়াছিল, মনিব আসিলে নিজেরা তাহাদের অভাবের কথা জানাইবে। এই আশায় ছয় মাস কাটিয়া গেলে প্রতীব না আসাতে বাধ্য হইয়া তাহারা কাজ বন্ধ করিয়া দিল। ম্যানেজার অনেক চেষ্টা করিল, কিন্তু তাহাদিগকে পুনরায় কর্মে নিযুক্ত করিতে পারিল না। অগত্যা বাধ্য হইয়া প্রতীবকে তার করিলেন “come sharp coolies stopped their work.” টেলিগ্রাম পাইয়া প্রতীব তাড়াতাড়ি কলিয়ারী রওনা হইল।

ବୈଭାବ

ପ୍ରତୀବ କଲିଆରୀ ପୌଛିଆ ଦେଖିଲ, ଦିବାରାତ୍ର କର୍ମ କୋଲାହଳ ମୁଖରିତ ତାହାର କୟଲାର ଥାଦ ନିଷ୍ଠକ ମହିତୁମି ସଦୃଶ ହଇଯାଛେ । ଦଶ ବାରଟୀ ଥାଦେର ଏକଟୀ ଥାଦ ଓ ଚଲେ ନା । ଦଶ ବାରଟୀ ବୟଲାରେର ଏକଟୀ ଚିମନି ହଇତେও ଧୁ'ଷା ଉଠେ ନା । ବାସାଯ ସାଇବାର ପୂର୍ବେଇ ସେ କୁଲି ଧାଓଡ଼ାର ନିକଟ ସାଇଯା ଦେଖିଲ ପ୍ରାୟ ଶତାଧିକ କୁଲ ଏକ ସ୍ଥାନେ ବସିଯା ଗାନ କରିତେଛେ, ତାହାକେ ଦେଖିଯାଇ ତାହାର ଆନନ୍ଦେ ଉଲ୍ଲାସ ଧରି କରିଯା ଉଠିଲ । ପ୍ରତୀବ କୋନଓ କଥା ନା ବଲିଆ ପକେଟ ହିତେ ଏକଶତ ଟାକା ବାହିର କରିଯା ଦିଯା ବଲିଲ—ଆଜ ତୋମରା ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତ କର କିନ୍ତୁ କାଳ ହିତେ ସବ କାଜେ ଲାଗିଓ—ବଲିଯା ଉତ୍ତରେର ପ୍ରତିକ୍ଷା ନା କରିଯାଇ ସେ ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କରିଲ ଏବଂ ମ୍ୟାନେଜୋରେର ବାଞ୍ଚଲାୟ ସାଇଯା ଉଠିଲ ।

ପ୍ରତୀବକେ ଆସିଲେ ଦେଖିଯା ମ୍ୟାନେଜୋର ବାବୁ ମାଦରେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିଲ । କିଛୁକ୍ଷଣ ବିଶ୍ରାମେର ପର ପ୍ରତୀବ କୁଲଦେର କାର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ଧ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଜୀନିଯା ଲାଇଲ । ସବ୍ଦିନ ସେ ଶୁନିଲ କୁଲରା ସେ ବେତନ ପାଯ ତାହାତେ ତାଦେର ପେଟ ଭରେ ନା, ମେହି ମଜୁରି ବୁନ୍ଦିର ମାନସେ ତାହାରା ଧର୍ମସଟ କରିଯା ବସିଯା ଆଛେ, ତଥନ ତାହାର ନିଜେର ପୂର୍ବ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲ । ଅଭାବେର ସେ କି ଦାର୍ଢନ ଜାଲା ତାହା ସେ ହାଡ଼େ ହାଡ଼େ ବୁଝିଆଛିଲ; ତାଇ ଆଜ କୁଲଦେର ମଜୁରି ବୁନ୍ଦିର କଥା ଶୁନିଯା ତାହାଦେର ସନ୍ଦାରଗଣକେ ଡାକାଇଯା ପ୍ରତି ଟିବେ ହର୍ତ୍ତ ପଯସା ବାଡ଼ାଇଯା ଦିଲେନ, କାମିନଦେରେ ମଜୁରି ବୁନ୍ଦି ହାଇଲ, ଉପରନ୍ତୁ ପୂଜାୟ ତାହାଦେର ଏକ ଜୋଡ଼ା କରିଯା କାପଡ଼ ଓ ପାଚ ଟାକା କ୍ରେମି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଯା ଦିଲ, କୁଲରା

ବୌଭାଗ

ହିଁହାତ ତୁଳିଯା ତାହାକେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିତେ ଲାଗିଲ ଏବଂ ପର ଦିନ,
ହିତେ ପୁନରାୟ ସକଳେ କାଜେ ଲାଗିଯା ଗେଲ ।

ହିଁହ ତିନ ଦିନ କଲିଯାରିତେ ଅବଶ୍ଵାନ କରିଯା ପ୍ରତୀବ ଧାନବାଦ ଷ୍ଟେଶନେ
ବର୍ଷେ ମେଲେ ଉଠିଲ । ତାହାର ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଟିକିଟ ଛିଲ, ଟ୍ରେଣେ
ଉଠିଯା ଦେଖିଲ, ମେହି କାମରାୟ ସଙ୍ଗୀହୀନ ହିଯା ଏକଟୀ ଯୁବତୀ ବାଙ୍ଗାଲୀ
ପ୍ରୀଲୋକ ଆଧୁନିକ ଧରଣେର ବେଶ ଭୂଷାୟ ସଜ୍ଜିତା ହିଯା ମଲିନ ମୁଖେ
ତୌତିଶକ୍ତୁଳଚିତ୍ତେ ଏକ ପାର୍ଶ୍ଵ ବସିଯା ଆଛେ । ତାହାର ସମ୍ମୁଖେର
ଆସନେ ଏକଜନ ଯୁବକ ଉପବିଷ୍ଟ । ପ୍ରତୀବଓ ଏକ ହାନେ ଆସନ
ଦଖଲ କରିଯା ବସିଲ । ବୀରପୁଞ୍ଜବ ତାହାକେ ଦେଖିଯା ପ୍ରଥମଟା ଏକଟୁ
ସାବଧାନେ ରହିଲ, କିନ୍ତୁ ମେ ଅନ୍ଧକରଣେର ଜନ୍ମ, ମନେ ଭାବିଲ ହିହାକେ
ଆବାର ଭୟ ? ଏହି ଭାବିଯା ନିଜ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରିଲ ।

ପ୍ରତୀବ ଏହି ଯୁବକଟୀର ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ରାଖିଯାଛିଲ ? ଦେଖିଲ,
ଯୁବତୀ ମହିଳାଟୀକେ ଏହି ସଭ୍ୟ ଯୁବକଟୀ ମୁହଁ ହାସିଯା ଅଭଦ୍ର ଇଞ୍ଜିତ
କରିତେଛେ, ଆର ମହିଳାଟୀ ଭୟେ ଜଡ଼ମଡ ହିଯା ସାଡ ହେଟ କରିଯା ବସିଯା
ଆଛେ । ଦେଖିଯା ପ୍ରତୀବେର ଆପାଦମନ୍ତ୍ରକ ରାଗେ ଫୁଲିଯା ଉଠିଲ, ମାଥାର
ଭିତର ରିଁ ରିଁ କରିତେ ଲାଗିଲ, ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ତାହାର ହନ୍ଦୟକେ ଆଲୋଭିତ
କରିଯା ତୁଳିଲ । ଏହି ଅନୁକରଣ ପ୍ରିୟ ସମାଜେର ଜନ୍ମ ଲଜ୍ଜାୟ ସୁଣାଯ
ତାହାର ହନ୍ଦୟ ଭରିଯା ଉଠିଲ । କି ସାହସେ ସଙ୍ଗିହୀନ ଅବଶ୍ୟ ଏମନ
ବିବି ସାଜିଯା ରେଲ ପଥେ ଯାଇତେ ସାହସ କରେ, କି ସାହସେ ତାହାରା
ସ୍ଵାଧୀନ ଜାତିର ଅନୁକରଣ କରିତେ ଯାଏ ? ସ୍ଵାଧୀନ ଜାତିର ଏକଜନ
ମହିଳାର ଗାତ୍ରେ ହାତ ଦାଓ ଦେଖିବେ ସମସ୍ତ ଜାତି ହିହାର ବିରକ୍ତେ

বৌভাত

অভিষান করিবে। তাহাদের জাতীয় গৌরব তাহাদিগকে বিপদে
রক্ষা করে। কিন্তু যাহাদের জাতীয় গৌরব এখনও প্রতিষ্ঠিত হয়
নাই, যাহারা সকল বিষয় পরাধীন ও পরমুখাপেক্ষী তাহাদের
শ্রীলোকদের এইরূপ স্বেচ্ছাচারিতা—অসহায় অবস্থায় নকল বিবি
সাজিয়া একা রেল পথে ভ্রমণ—বিপদজনক কেন না হইবে।

এই যুবকটীর অভদ্র উঙ্গিত প্রতীবের চক্ষে পড়িবামাত্র প্রতীব
তাহার দিকে কট্টমট্ট করিয়া চাহিল, কিন্তু যুবকটী তাহার গ্রাহের
মধ্যেই আনিল না। সামান্য এক জনের রক্ত চক্ষুকে ভয় করিতে গেলে
তাহার প্রাণের আশা মিটিবে কেন? তাহার অন্তরে কামপ্রবৃত্তি
গর্জিয়া উঠিল, সে প্রতীবকে একটা শৃঙ্গাল কুকুরের মতই জ্ঞান
করিল। আবার মহিলাটীর দিকে চাহিয়া মৃদু হাসিয়া নিজের
আসন হইতে উঠিয়া মহিলাটীর আসনের পার্শ্বে ঘাঁষিয়া বসিল।
মহিলাটী নিজের বিপদ বুঝিতে পারিয়া কিংকর্তব্যবিমৃত্তি হইয়া ছল
ছল মেঝে প্রতীবের দিকে চাহিল। প্রতীব আর সহ করিতে
পারিল না, উত্তেজিত কঢ়ে বলিল, ও আসন ত্যাগ করিয়া নিজের
আসনে ফিরিয়া যাও, কিন্তু কে তখন ফিরিয়া যায়? সংযতান তাহার
কঙ্কে ভর দিয়াছে—সেও সমান ভাবে উত্তর দিল—চুপ কর শূঘ্রার,
একটা ঘুসিতে তোর মাথার খুলি উড়াইয়া দিব।

যুবতীটী তাহার ভাবী বিপদ বুঝিতে পারিয়া তাড়াতাড়ি সেই
আসন হইতে যেই উঠিতে গেল অমনি উদ্বৃত যুবকটী তাহার হাত
ধরিয়া ফেলিল, যুবতী তাহার হস্ত হইতে পরিভ্রান্ত পাইবার জন্ম

ବୌଭାବ

সাধ্যমত চেষ্টা করিতে লাগিল—কিন্তু সে দৃঢ় মুষ্টি হইতে আপনাকে
বক্ষা করিতে না পারিয়া কাতর কঢ়ে প্রতীবের সাহায্য ভিক্ষা করিল।
প্রতীব আর স্থির থাকিতে পারিল না, তাড়াতাড়ি উঠিয়া যুবকটীকে
এমন ভাবে একটি ঘুসি দিল যে, তাহার মাথা ঘুরিয়া পড়িল, কিন্তু
সেও এই অপমান নীরবে সহ করিতে পারিল না; মহিলাটীকে
ছাড়িয়া দিয়া সে প্রতীবের উপর পড়িল। মহিলাটী সেই স্থান হইতে
উঠিয়া প্রতীবের আনন্দে ঘাইয়া বসিল।

মেল দ্রুত গতিতে তাহার গন্তব্য পথে চলিতেছে, প্রতীব ও সেই
যুবকটীর মধ্যে ভৌষণ মারামারি চলিতেছে। সেখানে তৃতীয় ব্যক্তি
নাই। প্রতীব যুবকটীকে ফেলিয়া তাহার বুকের উপর চাপিয়া
বসিল। মহিলাটী ভাবী বিপদের আশঙ্কায় তাড়াতাড়ি ট্রেণের
বিপদ সূচক শৃঙ্খল টানিয়া দিল। পথের মধ্যেই ট্রেণ থামিয়া গেল,
গার্ড প্রভৃতি আসিয়া প্রতীব ও যুবককে ধরিল। পুলিশ গার্ডের
কথামত যুবকটীকে ছাড়িয়া প্রতীবকে গ্রেপ্তার করিল, কারণ গার্ড
সাক্ষ্য দিয়াছে এই যুবকের বুকের উপর বসিয়া প্রতীব তাহাকে
প্রহার করিতেছিল। যুবকটী গার্ডের পরিচিত ছিল, বোধ হয়
আগে থেকে উভয়ের ভিতর ষড়যন্ত্র ছিল। মহিলাটী প্রতীবের পক্ষে
সাক্ষ্য দিল কিন্তু তাহাতে কোনও ফল হইল না, প্রতীবকে হাজতে
ঘাইতে হইল।

এই সংবাদ যথা সময়ে ভোলানাথ বাবুর নিকট পৌঁছিল। বেলা
শুনিয়া কাঁদিয়া ফেলিল। পিতাকে যথা কর্তব্য করিবার জন্ম কাতর

ବୌତାତ

ଭାବେ ଅଛୁରୋଧ କରିଲ । ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ କଥାକେ ସାନ୍ତ୍ଵନା ଦିଯା ବାହିର ହଇୟା ଗେଲେନ ଏବଂ ବହୁ ଚେଷ୍ଟାଯ ତାହାକେ ଜାମିନେ ମୁକ୍ତି କରିଯା ଆନିଲେନ ।

ସଥା ସମୟେ ଆଦାଲତେ ମୋକଦ୍ଦମା ଉଠିଲ । ପ୍ରତୀବେର ପକ୍ଷେ ଉକିଲ ବ୍ୟାରିଷ୍ଟାରେ ଅଭାବ ଛିଲ ନା, ସକଳେଇ ପ୍ରତୀବେର ବୀଚାଇବାର ଜନ୍ମ ସଥାଶକ୍ତି ଚେଷ୍ଟା କରିତେ ଲାଗିଲ । ସେ ମହିଳାଟୀର ଜନ୍ମ ପ୍ରତୀବେର ଆଜ ଏହି ଅବଶ୍ଥା, ତିନି ଆସିଯା ପ୍ରତୀବେର ପକ୍ଷେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦିଲେନ ; କିନ୍ତୁ ଗାର୍ଡ ଓ ତାହାର ସଙ୍ଗୀ କୟେକଜନ ପ୍ରତୀବେର ବିକଳେଇ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦିଲ, ସେ, ପ୍ରତୀବ ଯୁବକଟୀର ବୁକେର ଉପର ଚାପିଯା ତାହାକେ ପ୍ରହାର କରିତେଛିଲ । ମହିଳାଟୀର ବିକଳେଓ ଅନେକ କଟାକ୍ଷପାତ ହଇଲ ।

ବାଦୀ ପକ୍ଷେର ଉକିଲ ଆସାମୀର ବିକଳେ ତାହାର ଘୁକ୍ତି ତର୍କ ଦେଖାଇୟା ଆସାମୀର ଶାନ୍ତି ବିଧାନେର ବିଚାର ଚାହିଲ । ମ୍ୟାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ଆସାମୀକେ ଦୋଷୀ ସାବ୍ୟନ୍ତ କରିଲେନ । ପ୍ରତୀବେର ଛୟ ମାସ ବିନାଶମ ଶ୍ରୀଘର ବାମେର ଆଜଗ୍ଞା ଦିଲେନ । ପ୍ରତୀବ ହାସିମୁଖେ ଏହି ଦେଶ ମାତ୍ର ପାତିଆ ଲାଇଲ । ବେଳା ଓ ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ଏହି ମୋକଦ୍ଦମାର ବିଚାର ଦେଖିବାର ଜନ୍ମ ଆସ୍ୟାଛିଲେନ, ଏହି ଦେଶ ଶ୍ରୀଗମାତ୍ର ବେଳାର ଚକ୍ର ଜଳ ଆସିଲ, ପ୍ରତୀବ ତାହାକେ ସାନ୍ତ୍ଵନା ଦିଯା ବଲିଲ—ଭୟ କି ବେଳା—ଛ୍ୟ ମାସ ପରେ ଆବାର ତୋମାଦେର ସହିତ ମିଲିତ ହଇବ ।

প্রতীবের দণ্ডাদেশ শ্রবণ করিয়া বেলার মন ভাঙ্গিয়া পড়িল। একজন অসহায়া স্ত্রীলোককে একটা কামান্ধ পশুর হন্ত হইতে রক্ষা করিতে যাইয়া তাহার ছয় মাস কারাদণ্ড হইল। প্রতীবের দুরদর্শিতা যে কত অধিক আজ তাহার মনে বার বার উকি মারিতে লাগিল। যে জাতি আত্মরক্ষা করিতে সম্পূর্ণ অসমর্থ, আত্মমর্যাদা রক্ষা করিতে যাইলে কঠোর দণ্ড ভোগ করিতে হয়, সে জাতীর এত অচুকরণ চিকৌর্ষা কেন? যে জাতি তাহার জননী, ভগিনী, স্ত্রীকে কামান্ধ পশুর হন্ত হইতে রক্ষা করিতে অসমর্থ, সে জাতির নারী স্বাধীনতাৰ স্বার্থকতা কি? আৱ সেই দেশেৰ রঘণীৱাট বা কোন্ সাহসে এমন সঙ্গীহীন অবস্থায় পথে বাহিৱ হয়? এই যে একটা ঘটনা ঘটিয়া গেল—সেদিন প্রতীববাবু যদি সেহানে না থাকিতেন—তবে সেই যুবতীৰ কি অবস্থা হইত? তাহার সতীত্ব এক মুহুৰ্তে ধূলায় লুটাইত।

আমাদেৱ এই ভূলেৱ সংশোধন করিতেই হইবে, এ ভূলেৱ প্রায়শ্চিত্ত করিতে হইবে। বাঙ্গালী আমৱা আমাদেৱ জাতীয়ত

ବୌତୋତ

ରଙ୍ଗା କରିଯା ଚଲିତେ ହଇବେ । ଏଥନ ହିତେ ଆଚାର ବାବହାରେ ବେଶ ଭୂଷାୟ, ଚାଲ ଚଲନେ ଧାର କରା ସଭ୍ୟତା ଛାଡ଼ିଯା ଆମାଦେର ଜୀବିତା ରଙ୍ଗା କରିଯା ଚଲିବ । ଅନୁକରଣ ଛାଡ଼ିଯା ସଥାର୍ଥ ଭାବେ ବାଙ୍ଗାଲୀର ମେଘେର ମତଇ ଥାକିବ ।

ସଥନ ମେ ଏହି ଭାବନାୟ ବିଭୋର ତଥନ ଦୟାଳ ଆସିଯା ଡାକିଲ—
ମିସିବାବା ।

ଆଜ ଏହି ଡାକ ଶୁଣିଯା ମେ ଲଜ୍ଜାୟ ମରିଯା ଗେଲ । ଏହି ନାମଟାହିଁ
ଏତଦିନ ତାର କାହେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ଛିଲ । କିନ୍ତୁ ଆଜ ତାହାର
ମନୋଭାବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବାଙ୍ଗାଲୀର ସରେର ମେଘେ ହଇଯା ଥାକା, ତାହିଁ
ଦୟାଲେର ଏହି ଡାକ ତାହାର କରେ ବିଶ୍ଵି ବୋଧ ହଇଲ । ମେ ଆର ଷ୍ଟିର
ଥାକିତେ ପାରିଲ ନା, ବଲିଲ, ଦୟାଳ ! ଏବାର ହିତେ ତୁମି ଆମାୟ ଓ
ନାମେ ଡାକିଓ ନା । ଦିଦିମଣି ବଲିଯା ଡାକିବେ, ଓ ନାମ ଆର ଆମି
ଶୁଣିତେ ଇଚ୍ଛା କରି ନା ।

ତାହାର କଥା ଶୁଣିଯା, ଦୟାଳ ବିଶ୍ଵୟେ, ତାହାର ମୁଖେର ଦିକେ ଚାହିୟା
ରହିଲ ; ମୁଖ ଦିଯା କୋନ୍ତେ କଥା ବାହିର ହଇଲ ନା । ବେଳା ବଲିତେ
ଲାଗିଲ—ତୁମି ଆଜ ସକଳକେହି ବଲେ ଦେବ ତାରା ସେନ ଆର ଆମାକେ
ଓ ନାମେ ନା ଡାକେ । ଏଥନ କି ବଲିତେ ଏସେଛିଲେ ଦୟାଳ ?
“ଦିଦିମଣି ! ପ୍ରତୀବ ବାବୁର ଗ୍ରାମ ହତେ ଦୁଇଜନ ଲୋକ ଆସିଯାଛେ—
ତାରା ବାବୁର ସଙ୍ଗେ ଦେଖି କରିତେ ଚାହିଁ କିନ୍ତୁ ବାବୁତ ଏଥନ ବାଡ଼ିତେ
ନାହିଁ ।”

କି ନାମ ଜିଜ୍ଞାସା କରେଛ ଦୟାଳ ?

ବୈଭାଗ

একজনের নাম বলতে পারিনে তবে আর একজনের নাম
ভগবান।

প্রতীবের মুখে ভগবানের নাম, অনেকবার শুনিয়াছিল। ভগবান
আসিয়াছে শুনিয়া বেলা বলিল, তাহাকে শীঘ্ৰ এখানে লইয়া এস।

দয়াল চলিয়া গেলে, বেলা ভগবানের প্রতীক্ষায় বসিয়া রহিল।
প্রতীবের নিকট শুনিয়াছিল—এই ভগবানের হৃদয় উদ্বার, ধরিত্বীর
মত তার সহ গুণ, দধীচির মত পরোপকারী। বেলা উৎকঠিত
ভাবে ভগবানের দর্শন লাভের জন্য বসিয়া রহিল। কিছুক্ষণ পরে
তাহার উৎকর্থা দূর করিয়া কটিবাস পরিহিত হইয়া নগ গাত্রে
ভগবান তথায় আসিয়া বেলাকে প্রণাম করিল। বেলা ভগবানকে
দেখিয়া সাদৃশে বসিতে দিল। তাহার সহিত প্রাণ খুলিয়া অনেক
কথা কহিতে লাগিল, যেন তাহার সহিত কতদিনের আলাপ,
কতদিনের জানাশুন। ভগবান সজল নেত্রে প্রতীবের বিষয়
জিজ্ঞাসা করিলে বেলা পূর্বাপর সকল ঘটনা বিবৃত করিল। শুনিয়া
ভগবানের প্রাণ আনন্দে, গর্বে স্ফৌত হইল, তাহার মনে হইতে
লাগিল প্রতীবকে যে সে প্রাণ খুলিয়া শিক্ষা দিয়। আসিয়াছে এতদিন
পরে তাহার সার্থক হইয়াছে। বেলাকে বলিল, হা মা শুনিয়াছি
জেলে আসামীদিগকে দেখিতে দেয়, একবার প্রতীবকে দেখাতে
পার মা—

এমন সময় তোলানাথ বাবু আসিয়া পৌছিলেন। ভগবানকে
তিনি কথনও দেখেন নাই, তবে প্রতীবের মুখে তাহার নাম

ବୌଦ୍ଧାତ

ଶୁନିଯାଇଲେନ ମାତ୍ର । ତାହାକେ ଦେଖିଯା କଣ୍ଠାକେ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ—
ଏ କେ ମା ?

ବେଳା ହାସିଯା ବଲିଲ, ପ୍ରତୀବ ବାବୁର ଭଗବାନ କାକା ବାବା । ପ୍ରତୀବ
ବାବୁର ଜେଲେର କଥା ଶୁଣେ ତାଙ୍କେ ଏକବାର ଦେଖିବାର ଜଣ୍ଣ ଛୁଟେ
ଏମେହେନ ।

ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ତାହାକେ ସାଦରେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିଲେନ ଏବଂ
ପ୍ରତୀବେର ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କରାଇବାର ଜଣ୍ଣ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଲେନ ।
ତାହାଦେର ସଦୟ ଅମ୍ବାୟିକ ବ୍ୟବହାର, ଆଗ ଥୋଳା କଥାବାର୍ତ୍ତା ସାଦର
ଷତ୍ର ଭଗବାନକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୁଞ୍ଚ କରିଲ । ଭଗବାନ ଯେ କଷଦିନ ତଥାଯା
ରହିଲ, ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ନିଜେର ମୋଟରେ ଲହିୟା ତାହାକେ ନାନା ସ୍ଥାନ
ଦେଖାଇଲ । କାଲୀଘାଟେର ତକାଲୀମାତା ଦର୍ଶନ କରାଇଲ । ଏକଦିନ
ଜେଲ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷେର ସହିତ ବନ୍ଦୋବନ୍ତ କରିଯା ଭଗବାନକେ ଲହିୟା ପ୍ରତୀବେର
ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିତେ ଯାଇଲେନ ।

ପ୍ରତୀବକେ ଦେଖିଯା ଭଗବାନେର ଚକ୍ରର ଜଳେ ବୁକ ତାସିଯା ଗେଲ ।
ତାହାକେ ବୁକେ ଧରିଯା ମାଥାଯ ହାତ ଦିଯା ତାହାର ଏଇ କାର୍ଯ୍ୟେର ଜଣ୍ଣ
ଅଶେଷ ପ୍ରଶଂସା କରିଲ । ପ୍ରତୀବ ଗ୍ରାମେର ସକଳେର ସଂବାଦ ଜାନିତେ
ଚାହିଲ, ଭଗବାନ ସକଳେର ସଂବାଦ ବଲିଲ କିନ୍ତୁ ମନୋତୋଷ ବାବୁର ସଂବାଦ
ବଲିଲ ନା ଦେଖିଯା ପ୍ରତୀବ ତାହାଦେର କଥା ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ । ତାହାର
ଆଶ୍ରାତିଶ୍ୟେ ଭଗବାନ ବଲିତେ ବାଧ୍ୟ ହଇଲ, ବିବାହେର ଏକ ବନ୍ସରେର
ମଧ୍ୟ ବୈଧବ୍ୟ ଘନ୍ତଣା ଲହିୟା ତୃପ୍ତି ପିତାର ନିକଟ ଫିରିଯା ଆସିଯାଛେ
ଏବଂ ମନୋତୋଷ ବାବୁର ଶ୍ରୀ ଇଙ୍ଗଗତ ହଇତେ ଚିର ବିଦ୍ୟାୟ ଗ୍ରହଣ

ବୌଦ୍ଧାତ

କରିଯାଇଛେ । ତୁମ୍ହିର ବୈଧବ୍ୟେର କଥା ଶୁଣିଯା ପ୍ରତୀବେର ଘାଥ୍ୟାଯ ସେନ
ବାଜ ପଡ଼ିଯା ଗେଲ, ଦୂରବିଗଳିତ ଧାରେ ହୁଏ ଚକ୍ର ଦିଯା ଜଳ ଗଡ଼ାଇଯା
ପଡ଼ିଲ । ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ଓ ଭଗବାନ ତାହାକେ ସାଙ୍ଗନା ଦିଯା ଚଲିଯା
ଆସିଲେନ ।

মনোতোষ বাবুর এখন আর পূর্বের সে অবস্থা নাই। তাহার
একমাত্র কল্প তৃপ্তি ষথন এক বৎসরের মধ্যে হাতের লোহা খুলিয়া
বিধবার বেশ ধারণ করিয়া তাহার নিকট ফিরিয়া আসিল, তখন
তাহার প্রাণের মধ্যে একটা ভাবন্তর উপস্থিত হইল। তখন
মালতির কথা বার বার তাহার মনে পড়িতে লাগিল, স্ত্রীর প্রৱোচনায়
যদি এই কচি মেঘেটাকে একটা ঘাটের মড়ার হাতে তুলিয়া না
দিয়া—প্রতীবের হাতে দিতাম তবে তার জীবন কত স্বর্ণের, কত
মধুময় হইত? আমার এই বিপুল অর্থগ্রাশী ভোগ করিবার জন্ত
একটা পুত্র পর্যন্তও নাই। সমস্তই ত তৃপ্তির, তবে কেন তাহার
প্রতি এমন অবিচার করিলাম, তখন কেন আমার এমন মতিভ্য
হইল। হা ভগবন! এই কি আমার পাপের প্রায়শিত্ত আরম্ভ
হইল?—প্রতীবের বিপুল সম্পত্তি গ্রাস করিয়া তাহাকে দূর করিয়া
দিয়া যে পাপ করিয়াছি তাহারই শাস্তি আরম্ভ হইল। এ শাস্তির
কি শেষ আছে?—এই সমস্ত চিন্তায় তাহার দেহ দিন দিন ভাঙ্গিয়া
পড়িতে লাগিল, মাতঙ্গিনী কত বুঝাইত, কত সাত্ত্বনা দিত কিন্তু সবই

ବୌଦ୍ଧାତ

ନିଷଫଳ ହେଯା ସାଇତ । ତୃପ୍ତିକେ ନିକଟେ ପାଇଲେ ଛଳ ଛଳ ନେବେ
ତାହାକେ ବଲିତ, ବଡ଼ ଭୁଲ କରେଛି ମା—ତୋର ପ୍ରତି ସେ ଅବିଚାର
କରେଛି, ସେ ଭୁଲେର ମାର୍ଜନା ନାହିଁ ମା, ହା ଭଗବନ୍ ! ଆର ତିନି ବଲିତେ
ପାରିତେନ ନା, ଚକ୍ରେର ଜଲେ ସମସ୍ତ ବାପମା ହେଯା ସାଇତ । ତୃପ୍ତି କତ
ବୁଝାଇତ, କତ କୀଦିତ କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଇ ବ୍ୟର୍ଥ ହେଇତ । ମନୋତୋଷେର
ଅନୁତ୍ପତ୍ତ ହୃଦୟ କଞ୍ଚାର ସାଂଖ୍ୟନୀୟ ତୃପ୍ତି ଲାଭ କରିତ ନା ବରଂ ଅନୁଶୋଚନାର
ତୌତ୍ର କଶାଘାତେ ଆରଓ କ୍ଷତ ବିକ୍ଷତ ହେଇତ ।

ପିତାର ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଯା ତୃପ୍ତି ଚକ୍ରେର ଜଲେ ବୁକ ଭାସାଇତ,
ଦେବତାର ପାଯେ ମାଥା କୁଟିତ, ତାହାର ହୃଦୟ ପିତାର ହୁଃଖେ ଭରିଯା ଉଠିତ,
ସର୍ବଦାଇ ତାହାର କାଛେ କାଛେ ଥାକିଯା ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରିତ ।

ଭଗବାନେର ମାର, ବଡ଼ ମାର । ଆଜ ତୁମି ଅସୀମ ତେଜେ ନିରୌହ
ହୁର୍ବଲେର ସଥାସର୍ବସ ଅପହରଣ କରିଯାଇ କିନ୍ତୁ କାଳ କୋନ ଦିକ
ଦିଯା କିଙ୍କରି ସେ ମେହି ସମ୍ପଦି ତୋମାର ହାତ ଛାଡ଼ା ହେବେ, ତୋମାଯି
ପଥେର ଭିଥାରୀ କରିଯା ଦୀଡ୍ କରାଇବେ, ତାହା ତୁମି ଜାନିତେଓ
ପାରିବେ ନା । ମନୋତୋଷ ଏକଦିନ ଅର୍ଥବଲେ ବଲୀଯାନ ହେଯା ପ୍ରତୀବକେ
ପ୍ରତାରଣା କରିଯା ତାହାର ସଥାସର୍ବସ ଅପହରଣ କରିଯାଇଲ, ତାହାକେ
ଚକ୍ରେର ଜଲେ ଦେଶତ୍ୟାଗୀ କରିଯାଇଲ ଆର ଆଜ ତାହାର ମେହି ସମ୍ପଦି
ଭୋଗ ଦଖଲ କରିବାର କେହ ନାହିଁ, ଏକ ମାତ୍ର କଞ୍ଚା ତୃପ୍ତି ମେଓ ଆଜ
ତାହାରଇ ଅଦୃଷ୍ଟ ଦୋଷେ ବୈଧବ୍ୟ ଜାଲାୟ ଜର୍ଜରିତ ।

ମନୋତୋଷ ମାତଙ୍ଗିନୀକେ ବିଷ ଦୃଷ୍ଟିତେ ଦେଖିତେ ଲାଗିଲ, ମେହି ଏ
ଶୁଖେର ସଂସାରକେ ଅଶାସ୍ତିର ଆଗ୍ନେ ପୁଡ଼ାଇବାର କାରଣ ।

ବୌଭାଗ

ମାତଙ୍ଗିନୀ କାହେ ଆସିଲେ ହିଂସ୍ର ଶାନ୍ତିଲେର ମତ ଜଳିଯା ଉଠିତ । ସ୍ଵାମୀର ଏହି ଭୀଷଣ ମୁଣ୍ଡି ଦେଖିଯା ମେ ଭୟଚକିତା କୁରଙ୍ଗିନୀର ମତ ଦୂରେ ପଲାଇଯା ଯାଇତ । ଏହି ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଯା ତାହାର ଶରୀର ଓ ଭାଙ୍ଗିଯା ଗିଯାଛିଲ । ମେ ସର୍ବଦାଇ ମନେ କରିତ ତୃପ୍ତିର ଅକାଲ ବୈଧବୋର ମେହେ ଏକମାତ୍ର କାରଣ । ତାହାକେ ତାହାର ଫଳ ଭୋଗ କରିତେହି ହିବେ କିନ୍ତୁ ତାହାର ସୌଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ତାହାକେ ବେଶୀ ଦିନ ଭୁଗିତେ ହଇଲ ନା, ତାହାର କୁତକାର୍ଯ୍ୟର ହିସାବ ଦିବାର ଜଣ୍ଠ ତାହାକେ ଶୀଘ୍ରଇ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିତେ ହଇଲ ।

ମନୋତୋଧେର ହୃଦୟ ଏଥନ ଶମାନେର ମତ ଝାକା ହଇଯା ଗେଲ । ଆହାରେ ଶୁଦ୍ଧ ନାହି, ବିଶ୍ରାମେ ଶାନ୍ତି ନାହି, ନିଦ୍ରାୟ ତୃପ୍ତି ନାହି, ମର ସମୟ ସେନ ବିଭିନ୍ନକାର୍ଯ୍ୟ ଆଚନ୍ନ । ଗ୍ରାମେର କେହ ଦେଖା କରିତେ ଆସିଲେ ଦେଖା କରେନ ନା । କଥାବାର୍ତ୍ତାଓ ବଡ଼ ଏକଟା କହେନ ନା । ଏଥନ ତାହାର ଏକ ମାତ୍ର ଆକାଜ୍ଞା, ଏକବାର ପ୍ରତୀବକେ ପାଇଲେ ତାହାର ବିଷୟ ତାହାକେ ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ କରିଯା ତାହାର ନିକଟ କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କରିଯା ଶୁଦ୍ଧ ମରିତେ ପାରେ । ତୃପ୍ତିର ନିକଟଓ ହୁଇ ଏକଦିନ ମେହେ କଥାଇ ବଲିଯାଛିଲ । ତୃପ୍ତି ଓ ଆନନ୍ଦେର ମହିତ ତାହାତେ ସାଯ ଦିତ ଏବଂ ବଲିତ, ବାବା, ତାର ବିଷୟ ତାକେ ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ କରନ । ତଗବାନ ତୋମାର ଭାଲ କରିବେନ; ତୋମାର କି ଅଭାବ ଆହେ ବାବା? ଏବରକମ ପାଗଲେର ମତ ହୟେ ଥାକା ଅପେକ୍ଷା ତାର ବିଷୟ ତାକେ ଫିରିଯେ ଦିଯେ ସରଂ ଚଲ ବାବା କିଛୁ ଦିନ ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରେ ଆସି । ଶୁନିଯା ମନୋତୋଧ ବଲିଯାଛିଲ, ତୁହି ଟିକ ବଲେଛିସ ମା, ତାକେ ଏକଥାନା ଚିଠି ଲିଖେଦେ, ସେନ ମେ ଶୀଘ୍ର ଆମେ । ଆମାର ଏ ଅବସ୍ଥାର କଥା ଜାନତେ ପାରଲେ ମେ

ବୌତାତ

କିଛୁତେଇ ଶ୍ରୀ ଥାକତେ ପାରବେ ନା, ମା । ଆଜ ବିକାଲେ ସଥନ ପିଯନ
ଆସବେ ତଥନ ଏକ ଖାନା ଖାମ କିମେ ରାଖିମ ।

କଥା ମତ ମେହି ଦିନ ଅପରାହ୍ନେ ସଥନ ପିଯନ ତାହାରେ ସାଂପ୍ରାତିକ
ସଂବାଦପତ୍ର ଦିତେ ଆସିଲ ତୁମ୍ଭି ଏକ ଖାନା ଖାମ କିନିଯା ରାଖିଲ ।
ରାତ୍ରେ ପ୍ରତୀବକେ ପତ୍ର ଲିଖିବେ । ପ୍ରତୀବେର ଛୟ ମାସ କାରାଦଣ୍ଡେର
ଆର୍ଦେଶ ହିନ୍ଦୀମାତ୍ର ଦେଶୀ ଓ ଇଂରାଜି ଦୈନିକ ଏବଂ ସାଂପ୍ରାତିକ
ସଂବାଦପତ୍ରେ ଏହି ସଂବାଦ ପ୍ରଚାର ହଇଲ । B. P. Co.ର ଅଂଶୀଦାର
ପ୍ରତୀବ ବାବୁ ଧାନବାଦ ହଇତେ ଆସିବାର ପଥେ ଟ୍ରେଣେ ଏକଟୀ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେର
ସ୍ତରମ ରଙ୍ଗ କରିତେ ସାଇୟା ଏକ ଜନ ଯୁବକକେ ପ୍ରହାର କରାଯ ତାହାର
ଛୟ ମାସ ବିନାଶମେ କାରାଦଣ୍ଡ ହିଯାଛେ । ମନୋତୋଷ ଇହା ପାଠ କରିଯା,
ଓରେ ସର୍ବନାଶ ହେବେରେ ତୁମ୍ଭି, ବଲିଯା ଚୌକାର କରିଯା ଉଠିଲ ।

କି ହେବେ ବାବା, ବଲିଯା ତୁମ୍ଭି ଛୁଟିଯା ଆସିଲ । ମନୋତୋଷ
କିଛୁ ବଲିତେ ପାରିଲ ନା, କେବଳ ସଂବାଦ ପତ୍ରେର ସେ ସ୍ଥାନଟାତେ ପ୍ରତୀବେର
ଜେଲେର ସଂବାଦ ଛାପା ଛିଲି ମେହି ସମ୍ମଟଟା ଅଞ୍ଚୁଲୀ ଧାରାଯ ଦେଖାଇଯାଦିଲ ।
ତୁମ୍ଭି ପଡ଼ିଯା କାନ୍ଦିଯା ଫେଲିଲ । ମନୋତୋଷ ବାବୁ ନିଜେଇ କଲିକାତାଯ
ଛୁଟିଯା ଯାଇତେ ଚାହିଲେନ କିନ୍ତୁ ତାହାର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥାର
ଜଣ୍ଠ ତୁମ୍ଭି ତାହାକେ ଯାଇତେ ଦିଲ ନା, ଭଗବାନକେ ଡାକିଯା ପାଠାଇଲ ।

ଭଗବାନ ସମ୍ମ ଶୁଣିଯା ମାଥାଯ ହାତ ଦିଯା ବସିଯା ପଡ଼ିଲ ।
ତୁମ୍ଭିର ଅଛୁରୋଧେ ଓ ନିଜେର ଆଗ୍ରହେ ପାଡ଼ାର ରମେଶ ଘୋଷାନକେ
ମୃଦୁ ଲହିୟା ତୃପର ଦିବସ କଲିକାତାଯ ରାତନା ହଇଲ ।

[২৭]

ভগবান ষে কয় দিন ভোলানাথ বাবুর বাটীতে রহিল, ভোলানাথ
বাবু ও বেলা তাহাকে যথেষ্ট আদর যত্নে রাখিল। তাহারা তাহার
আচরণে মুক্ত হইয়া গেল। পঞ্জীগ্রামের এই সরল দৃঢ় বৃক্ষটাকে
তাহারা স্নেহের চক্ষেই দেখিত এবং শ্রদ্ধা ও ভক্তি করিত।
প্রতীবের শিক্ষাগুরু, তাহারই আদর্শে প্রতীব নিজের চরিত্র গড়িয়া
তুলিয়াছে, উদার হৃদয়ের কত পরিচয় দিয়াছে। এই সমস্ত মনে
করিয়া তাহার উপর তাহারা বিশেষ অনুরক্ত হইল।

বেলা ভগবানের নিকট যখন পঞ্জীর গন্ন শুনিবার জন্ত আকার
করিত তখন ভগবানের শোক সন্তপ্ত হৃদয়ে স্নেহের উৎস ছুটিয়া
আসিত। পঞ্জীর হুরবস্তা, পঞ্জীবাসীর হৃদয়ের কথা, পঞ্জী নারীর অঙ্গুত
চরিত্র বিষয়ে অনেক কথা, আপনার মনে বলিয়া যাইত। গ্রামের
হুরবস্তার কথা শুনিয়া বেলার বুক ফাটিয়া দৌর্ঘ নিশ্চাস পতিত হইত।
ভগবানকে জিজ্ঞাসা করিত আচ্ছা ভগবান কাকা, পঞ্জীর স্কন্দ
হইতে কি এই দুঃখের বোঝাটা কোনও রূপে নামান যায় না?

ভগবান চিন্তাভারাক্রান্ত হৃদয়ে উত্তর দিত, যায় বই কিম্বা, যদি
প্রতীবের মত ছেলে বাংলার প্রতি পঞ্জীতে একটা করিয়াও জন্মায়

ବୌଦ୍ଧାତ

ତବେ ଗ୍ରାମଙ୍ଗଲୋ ଆବାର ସୁଥେର ମୁଖ ଦେଖେ, ହସି ଭରା ହୟେ ଉଠିତେ
ପାରେ, କିନ୍ତୁ ତାତ ହବେନା ମା । ପଞ୍ଜୀବାସୀର ଅନ୍ତରଟାଓ ବିଧାତା
ଏମନ କ'ରେ ଗଡ଼େ ଦିଯେଛେନ, ସେ, ତାରା କାହାରୋ ଭାଲତ ଦେଖିତେ ପାରିବେ
ନା । ସଦି କେହ ତା'ଦେର ଉପକାର କରିତେ ଆସେ ତବେ ତାର ପ୍ରତି
ସହଜ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଯା ତାକେ ପଞ୍ଜୀତ୍ୟାଗ କରିତେ ବାଧ୍ୟ କରିବେ ।

ବେଳା—ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବଟେ ।

ଭଗବାନ—ତାଦେର ହଦୟ ନିଷ୍ଠୁରତାୟ ଭରା, ପରଶ୍ରୀକାତରତାପୂର୍ଣ୍ଣ
ସହାନୁଭୂତି ହୀନ । ସାରା ଏକଟୁ ମାନୁଷେର ମତନ ହୟେଛେ ତାରା ଏଦେର
ଦୟାୟ ପଞ୍ଜୀ ଛେଡେ ଦିଯେ ସହରେ ଏସେ ବାସ କରିତେ ବାଧ୍ୟ ହୟେଛେ ।

ବେଳା—ପ୍ରତୀବ ବାବୁର ମୁଖେ ଓ ଠିକ ଏହି କଥା ଶୁଣେଛି । ଏକଦିନ
ତୋଳାନାଥ ବାବୁ ଭଗବାନକେ ବଲିଲେନ, ଦେଖ ଭଗବାନ ଅନେକ ଦିନ
ହିତେହ ଏକଟା ଆଶା ଆମି ହଦୟେ ପୁଷେ ରେଖେଛି, ତୋମାର ନିକଟ
ପ୍ରକାଶ ନା କରେଓ ତ ଥାକତେ ପାରଛି ନା ।

ଭଗବାନ ଆଗ୍ରହେର ସହିତ ବଲିଲ, କି ବଲୁନ ନା କର୍ତ୍ତାବାବୁ ।

ବଲବ ବଲେଇତ କଥାଟା ପେଡ଼େଛି ଭଗବାନ । ବେଳାର ଆମାର
ବସନ୍ତ ତ ଅନେକ ହୟେ ଗେଲ, ଏତ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିଲୁମ, ମନେର ମତ
ପାତ୍ରଓ ତ ଏକଟା ଖୁଁଜେ ପେଲୁମ ନା, ଆମାର ଈଛା ତୋମାର ଛୋଟ
ବାବୁର ସହିତ ତାହାର ବିବାହ ଦିଇ । ଏତ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିଲାମ ତାର
ମତ ଏକଟା ପାତ୍ରଓ ଆମାର ଚଢ଼େ ପଡ଼ିଲ ନା । ପ୍ରତୀବେର ଯେବେଳେ ଉଦ୍ଧାର
ହଦୟ ଆମାର ବୋଧ ହୟ ତାହାର ସହିତ ବେଳାର ବିବାହ ହ'ଲେ ବେଳା
ଆମାର ମୁଖୀ ହଇବେ ।

ବୌଦ୍ଧାତ

—କିନ୍ତୁ କର୍ତ୍ତାବୁ ଆମାଦେର ଛୋଟ ବାବୁର ବିସ୍ମ ଆସ୍ୟ କିଛୁହଁ
ନେଇ ।

—ତା ନାହିଁବା ଥାକଳ ଭଗବାନ, ବିବାହ ହିଲେ ଏହି ବିପୁଳ ସଂପତ୍ତି
ପ୍ରତୀବିହୀ ପାଇବେ ।

ଆଜେ କର୍ତ୍ତାବୁ! ଆପଣି ଆପନାର ମତନାହିଁ କଥା ବଲେଛେନ ।
ଆଜ ଆମାର ପ୍ରାଣେ ସେ କି ଆନନ୍ଦ ହଚେ ତା ଆର ବାକ୍ୟ କି
ବଲବ? ଛୋଟବାବୁର ସଙ୍ଗେ ବେଳା ମାର ବିବାହ ହିଲେ, ମା ଆମାର
ସେ କଷ୍ଟ ପାବେନା ତା ଆମି ହଲଫ୍ କରେ ବଲତେ ପାରି କର୍ତ୍ତାବୁ ।

ଆମିও ତା ଜାନି ଭବାନ । ଆର ବେଳାଓ ପ୍ରତୀବକେ ମନେ ମନେ
ସଥେଷ୍ଟ ଭାଲବାସେ । ଉହାଦେର ବିବାହ ହିଲେ ସେ ଦୁଇ ଜନେଇ ଶୁଖୀ
ହିବେ ସେଟା ଆମି ବେଶ ଜାନି, ଆର ଜାନି ବଲିଯାଇ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ
କରିତେଛି କିନ୍ତୁ—

ଏର ମଧ୍ୟେ ଆବାର କିନ୍ତୁ କି ଆଜେ କର୍ତ୍ତାବୁ କେବଳ ଏ
ବିସ୍ମେ ଏକବାର ମନୋତୋଷ ବାବୁର ଅଭିଧିତ ଜାନା ପ୍ରୟୋଜନ ।
ହାଜାର ହଟକ ତିନି ତାହାକେ ପ୍ରତିପାଳନ କରିଯାଇଛେ । ଅନ୍ତ ସମୟ
ହିଲେ କି ହିତ ବଳୀଯାର ନା, କର୍ତ୍ତାବୁ, କିନ୍ତୁ ଏଥନ ତିନି ସେନ୍ଦ୍ରପ
ପାଗଲେର ମତ ହୟେ ଗିଯ଼େଛେ, କ୍ରତ କର୍ମେର ଜନ୍ମ ଏଥନ ସେନ୍ଦ୍ରପ କାତର
ହିୟା ପଡ଼ିଯାଇଛେ, ତାତେ ତିନି ଏକ କଥାୟ ରାଜୌ ହିବେନ ।

— ତବୁଓ ତାକେ ଏକବାର ଜିଜ୍ଞାସା କରା ପ୍ରୟୋଜନ ।

ଆମି କାଳିଟି ଦେଶେ ସାହିୟା ତୁମାକେ ଏମବ କଥା ଜିଜ୍ଞାସା
କରିଯା ତୁମାର ମତାମତ ଲହିୟା ଆବାର ଏଥାନେ ଫିରିଯା ଆସିବ ।

ବୈଭାତ

ଝିଶ୍ର କରନ ମାକେ ଆମାଦେର ଗ୍ରାମେର ମଞ୍ଜଲଚଣ୍ଡୀଙ୍କପେ ନିଯେ ସେତେ
ପାରି । କଥାମତ ତୃପର ଦିବସେଇ ଭଗବାନେର ଗ୍ରାମେ ସାହିବାର ଦିନ
ହିଁର ହିଲ ।

ବେଳା ଏସମ୍ଭବ କଥା କିଛିଇ ଜାନିତ ନା । ଭଗବାନେର ସାହିବାର
କଥା ଶୁଣିଯା ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, ଏତ ଶ୍ରୀପ୍ର କେନ ସାବେ ଭଗବାନ କାକା,
ଆରା ହୁଇ ଦିନ ଥାକିଯା ଯାଉ !

ଭଗବାନ ଏକଗାଲ ହାସିଯା ବଲିଲ, ହିଁ ତିନ ଦିନେର ମଧ୍ୟେ ଆବାର
ଫିରେ ଆସବ ମା ।

ତବେ ସାବେଇ ସା କେନ କାକା ।

ଏକଟା ବିଶେଷ ଜନ୍ମର କାଜ ଆଛେ ମା ।

ଏମନ କି ଜନ୍ମର କାଜ ପଡ଼ିଲ, ଶୁଣି ।

ତୋକେ ଆମାଦେର ଗ୍ରାମବାସୀର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ କରେ ନିଯେ
ସାବାର ବନ୍ଦୋବନ୍ଦ କରତେ ହେବ ମା ।

ସାଓ ବଲିଯା ବେଳା ମୁଖ ଫିରାଇଯା ଲଇଲ । ଭଗବାନ ହାସିଯା
ବଲିଲ ଆମି କର୍ତ୍ତାବାବୁର ମତ ପେରେଛି । ଜେଲ ହତେ ଛୋଟବାବୁ
ବେରିଯେ ଆଶ୍ଵକ ତାରପର ବୁଝି ତୁମି କେମନ “ସାଓ” ବଲ । ଶୁଣିଯା
ବେଳାର ମୁଖ ଲଜ୍ଜାଯ ଲାଲ ହଇଯା ଗେଲ, ଆର କୋନେ କଥା ବଲିତେ
ପାରିଲ ନା ।

[২৮]

তাইত বাবা—তগবান কাকা কেন এখনও ফিরে এলোনা
বল দেখি ?

আর কি আমার এখন সে দিন আছে মা ? অপেক্ষা
কর মা তোর এই অকৃতজ্ঞ পিতার আরও কত শোচনীয়
পরিনাম আছে দেখবি ।

কি বলছ বাবা, তার ঠিক নেই । তোমার এমন কি হয়েছে,
মন হতে প্রাণিগুলোকে দূর করে দাও, পূর্বে যেমন ছিলে আবার
তুমি তেমনই হইবে ।

তা আর হয় না মা । অহুতাপের শত বৃশিক দংশন জ্বালা
এই বুড়োর হৃদয়টাকে জর্জরিত করে দিচ্ছে । সেই ছোড়াটার
উপর যত অত্যাচার করেছি দিবাৱাত্র, বৃক্তের মধ্যে জলস্ত অক্ষরে
উকি মারছে । যেই একটু অন্ত মনস্ক হৰাৰ চেষ্টা কৰছি অমনি
কোথা হতে যেন কে দৃঢ়স্থরে বলে উঠছে, অকৃতজ্ঞ সংযতান !
কৃতকার্য্যের জন্ম অহুতাপ কৰ । এইত তোর পাপের ফলভোগ
আৱস্ত হয়েছে ।

এৱ জন্ম অহুতাপের কি আছে, বাবা, প্ৰতীবদ্ধার সম্পত্তি

ବୌଦ୍ଧାତ

ତାକେ ଫିରେ ଦିନ, ଅହୁତାପେର ସ୍ଥଳେ ଆନନ୍ଦେ, ଅଶାନ୍ତିର ସ୍ଥଳେ ଶାନ୍ତିତେ ପ୍ରାଣ ଭବେ ଉଠିବେ, ଆବାର ତୁମି ଯେ ମାନୁଷ ଛିଲେ ସେଇ ମାନୁଷଙ୍କ ହବେ । ତୁମି ସୁନ୍ଦର ହବେ ବାବା ।

ତା ଆର ହୟ ନା ମା । ଏହି ବୁକେ ମନ୍ତ୍ର ଏକଟା ପାପ ରଯେଛେ ମା । ଏକଥାନା କଚି ବୁକକେ ଓ ତୋକେ ଆଗ୍ନିନେ ପୁଡ଼ିଯେ ଘେରେଛି ମା ? ତୁଷେର ଆଗ୍ନିନେ ଧିକିଧିକି ପୁଡ଼ିଯେ ମାରଛି । ଓଃ କି ନିଷ୍ଠାର ଆମି, କି ସମ୍ବନ୍ଧାନ ।

କେନ ତୁମି ଦିନ ରାତିର ଏମନ କରଇ ବାବା—ଆମାର ଅଦୃଷ୍ଟ, ଆମାର ନିୟତି—ତୁମି ଆର କି କରବେ ବାବା ।

ମେ ଅଦୃଷ୍ଟକେତ ଆମି ନିଜେଇ ଡେକେ ଏନେ ଦିଯେଛି । ତୋକେ ସାମନେ ଦେଖିଲେ ଆମାର ମାଥାଯି ଇଟ ମେରେ ମରତେ ଇଚ୍ଛେ କରେ ତୃପ୍ତି । ଏମନ ଅତ୍ୟାଚାର ଅବିଚାର ଆମି ତୋର ଉପର କରେଛି ।

ଆବାର ମେଇ କଥା ବାବା । ଯଦି ତୁମି ଅମନ କର ତା ହଲେ ଆମି ଗଲାଯି ଦଢ଼ି ଦିଯେ, ନା ହୟ ବିଷ ଖେଯେ ମରବ ।

ଚମ୍କିଯା ମନୋତୋଷ ବଲିଲ, ନା ତୃପ୍ତି ନା—ଆର ଆମାର ପାପେର ବୋକା ବାଡାମନେ ତୃପ୍ତି, ଆମାର ଡାକ ଛେଡ଼େ କାନ୍ଦିତେ ଇଚ୍ଛେ ହଚେ । ତୋର ଏହି ଦୁର୍ଦୀଶା ଦେଖେ ତୋର ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ମା—ଦିନ ରାତ ଆମାର ଆଶେ ପାଶେ ସୁରେ କେବଳଇ ବଲଛେ—ଏକି କରିଲେ ତୁମି, ହିଁ କୋଲେ ହିଁ ଜନକେ ବସାଇଯା ନେନ ପାନ କରାଇଯାଛି, ମରଣେର ସମୟ ଏତ କ'ରେ ଅହୁରୋଧ କରେ ଏଲାମ—ଆମାର ମେ ଅହୁରୋଧଟା ରକ୍ଷା କରତେ ପାରିଲେ ନା । ନିଜେର ଜେଦେ ଆମାର ତୃପ୍ତିକେ ଏହି କଚି ବୁଝିଲେ

ବୌଦ୍ଧାତ

ସନ୍ଧ୍ୟାସିନୀ ମାଜାଲେ । ଆମାର ଏହି ଆଆକେଓ ଏକଟୁ ଶୁଖୀ
କରିଲେ ନା ।

ଓସବ ତୋମାର ମନେର ଭୁଲ ବାବା । ଦିବା ରାତ୍ର ଏ ସବ ଆଲୋଚନା
କରେ ମନଟାକେ କେବଳଇ ଥାରାପ କରଛ, ଦୋହାଇ ବାବା ତୁମି ଏକଟୁ ଶିର
ହୋ, ମା କାଳୀ ତୋମାର ଭାଲ କରୁଣ ।

ମନୋତୋଷେର ଏଥନ ପୂର୍ବକୃତ ପାପେର ଜନ୍ମ ଅନୁତାପ ଆସିଯାଇଁ ।
ତାହାର ଶ୍ଵାନାହାର ଏକଙ୍ଗପ ବନ୍ଧ ବଲିଲେଓ ହୟ । ତୁମ୍ଭି ଜୋର କରିଯା
ତାହାକେ ଶ୍ଵାନାହାର କରାଇୟା ଦେୟ । ସର୍ବଦାଇ କେମନ ଏକ ଉଦ୍ଦାସ
ବିଭ୍ରମ ଦୃଷ୍ଟି । କଞ୍ଚା ତୁମ୍ଭିର ସହିତ ସଥନ ଉପରୋକ୍ତ କଥାବାର୍ତ୍ତା
ହିତେଛିଲ, ଭଗବାନ ଆସିଯା ଡାକିଲ—କର୍ତ୍ତାବାବୁ ।

ମନୋତୋଷ ବଲିଯା ଉଠିଲ କେ ଭଗବାନ ? କି ଦେଖେ ଏଲେ ଭଗବାନ ?
ଦେଖେ ଏଲେ—ଜେଲେ ଆଛେ ? ସାନି ଟାନଛେ ? ତାକେ ସାନି
ଟାନାବାର ମୂଳ କେ ଜାନ ଭଗବାନ ?—ଏହି—ଆମି । ବଲିତେ ବଲିତେ
ମନୋତୋଷେର ଚକ୍ର ଦିଯା ଜଳ ଗଡ଼ାଇୟା ଗଡ଼ିଲଗ

ଭଗବାନ ତାହାକେ ସାମ୍ଭନା ଦିବାର ଜନ୍ମ ବଲିଲ—ଶୁଣୁଣ ନା କର୍ତ୍ତା
ମହାଶୟ !

କି ଆର ଶୁନବ ଭଗବାନ, ତାର ବାପେର ଜମିଦାରୀ ଥାକତେ
ଆମାର ଜନ୍ମ ସେ ଆଜ ଜେଲେ ସାନି ଟାନ୍ଛେ—ତାର ସବ ଫାକି ଦିଯେ
ନିଯେ ଶେଷେ ତାକେ ସାନି ଟାନାଲୁମ୍, ଓ କି ପ୍ରେବଳ ଆମି !

ସାନି ତାକେ ଟାନତେ ହୟ ନା କର୍ତ୍ତା ମହାଶୟ ।

ମତ୍ୟ ବଲଛ ଭଗବାନ ସାନି ଟାନତେ ହୟ ନି ?

ବୋଲାତ

ଆପନାର ପା ଛୁଁଯେ ବଲଛି ।

ଆଃ—କିନ୍ତୁ ଜେଲତ ହେଁବେ ?

ହାଁ ତା ହେଁବେ, କିନ୍ତୁ ସେ କାଜେର ଜନ୍ମ ତାର ଜେଲ ହେଁବେ ସେ କାଜେର ଜନ୍ମ ତାର ଫାଂସି ହଲେଓ ତାତେ ଆପନାର ଗର୍ବ କରିବାର ଛିଲ । ତାଇ ନାକି ? ହାଁ ଭଗବାନ କି ସଟନାୟ ତାର ଜେଲ ହଲ ? ଭଗବାନ ସମସ୍ତ ନିବେଦନ କରିଲ । ଶୁଣିଆ ମନୋତୋଷ ବଲିଲ—ତାଇ ନାକି ? ଛୋଡ଼ାଟା ଚିର କାଳଇ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ପଥେ, ଧର୍ମୀୟ ପଥେ ଚଲେ ଆସଛେ ।

ଏକଟା ଖବର ଆଛେ କର୍ତ୍ତା ବାବୁ ।

କି ଖବର ଭଗବାନ ।

ଛେଟ ବାବୁ ଘାର ଟାକାୟ ଅଫିସ କରେଛେ ନା—ଯିନି ପ୍ରାୟ କୁଡ଼ି ପଞ୍ଚଶ ଲାଖ ଟାକା ଏହି ବ୍ୟବସା କରିବାକୁ ଦିଯିଛେନ, ସେଇ ବାବୁର ଏକଟା ମାତ୍ର ମେସେ ଫେନ ଗୋଲାପେର କଲି—ରଂ ଟୁକ ଟୁକ କରିବାକୁ, ଆଜ କାଳ ଏମନ ମେସେ ଏକଟାଓ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଁ ଥାଏ ନା, ସେମନ ଖୋଲା ମନ ତେମନଙ୍କ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଣ ।

ତା କି ହେଁବେ ଭଗବାନ ।

ସେଇ ବାବୁ, ଆମାଦେର ଛୁଟୋଟ ବାବୁର ସହିତ ତାର ମେସେଟୀର ବିବାହ ଦିତେ ଚାନ—କିନ୍ତୁ ଆପନାର ମତ ନା ପେଲେ ତିନି ଏ କାଜ କିଛୁତେହି କରିବାକୁ ପାରେନ ନା ।

ତସି ବଲିଆ ଉଠିଲ, ଏତ ଶୁଖେର କଥା ଭଗବାନ କାଳା । ଏର ଚେଯେ ଆର ଶୁଖେର କଥା କି ହତେ ପାରେ ? କି ବଲେନ ବାବା ? ଆମି ଆର କି ବଲବ ମା—ମେ ଏଥିନ ଚେର ବଡ଼ ।

ବୌଦ୍ଧାତ

ଭଗବାନ ।—ତବୁ ଆପନାର ମତ ନା ହଲେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କିଛୁତେଇ ହତେ
ପାରେ ନା କର୍ତ୍ତା ବାବୁ । ଆପନାକେ ତାହାରା ଏଥନେ ଛୋଟ ବାବୁର
ଅଭିଭାବକ ବଲେଇ ଜାନେନ ।

ତୃପ୍ତି ।—ଏତେ ଆର ଅମତ କରୋନା ବାବା ।

ମନୋ ।—ନା ମା ଏତେ ଆର ଅମତ କରବାର କି ଆଛେ ମା, ବଲିଯା
ମନୋତୋଷ ଏକଟୀ ଦୀର୍ଘଶାସ ଫେଲିଲ । ତୃପ୍ତି ମେ ଦୀର୍ଘଶାସେର ଅର୍ଥ
ବୁଝିତେ ପାରିଲ, ବଲିଲ ତବେ ତୁମି ଏକଥାନା ଚିଠି ଲିଖେ ଦାଓ ବାବା ।

ଭଗବାନ ।—ନା ମା ଏ ସଂବାଦ ଲୟେ ଆମାକେ ନିଜେଇ ଯେତେ ହବେ ।

প্রতীবের জেল হইবার পর বেলা তাহার জীবনের সমস্ত ধারা
বদলাইয়া দিয়াছিল। জাতিয়তা রক্ষা করিতে ব্যাগ্র হইয়া
পড়িয়াছিল। সে বুঝিতে পারিয়াছিল নারীস্বাধীনতার নামে
স্বেচ্ছাচারিতা প্রচারিত হইতেছে, যে জাতি পথে ঘাটে অন্তের লোলুপ
দৃষ্টি হইতে আপনাকে রক্ষা করিতে এখনও অসমর্থ, নিজের আজু-
সন্ধান রক্ষা করিবার শক্তি সামর্থ যাহাদের নাই, তাহাদের স্বাধীনতার
দাবি করা ধূঁষ্টতা মাত্র। তাই সে পূর্বের বিদেশী সাজ সজ্জা
ছাড়িয়া দিয়া শাড়ী পরিল, পাহুকা ত্যাগ করিয়া বাঙালী মেয়েরহই
মত খালি পায়ে চলিতে লাগিল। এত দিনের অভ্যাসকে ত্যাগ
করাতে তাহার কোন কষ্ট হইল না বরং প্রাণে একটা অননুভূত
আনন্দ বাঢ়িল। সে সর্ব প্রকার অঙ্গুকরণ ছাড়িয়াদিল, আর
বাটীর বাহির হইত না।

ভগবান চলিয়া গেলে বেলার মনটা কেমন শূন্ত হইয়া পড়িল।
প্রতীব নাই, বৃক্ষ ভগবানের নিকট সে নানা বিষয়ে কথা কহিত।
ভগবানের নিকট হইতে পল্লী গ্রামের কথা, পল্লীর আচার ব্যবহার,
চাল চলনের কথা শুনিত। সে চলিয়া যাওয়াতে তাহার আর কিছুই

ବୌଦ୍ଧାତ

ଭାଲ ଲାଗିତ ନା । ଏତ ବଡ଼ ବାଡ଼ୀ ଖାନା ତାହାର ନିକଟ ଯକ୍ରତୁମି
ବଲିଯା ମନେ ହିତ । ଅତ୍ୟ ସମସ୍ତ ହିଲେ ସେ ଥିଯେଟାର ବାସିଙ୍କୋପ ପ୍ରଭୃତି
ଦେଖିଯା ସମସ୍ତ କାଟାଇଯା ଦିତ । କିନ୍ତୁ ଏଥିନ ଆର ମେ ସବ ଭାଲ
ଲାଗିଲ ନା, କୋନ୍ତେ ସମସ୍ତବ୍ୟସୀଦେର ସହିତେ ସାକ୍ଷାତ କରିତେ ଯାଇତ ନା ।
ତାହାଦେର ବିଲାସିତା ପରାଞ୍ଚକରଣ ପ୍ରିସତାର ଜଣ୍ଠ ତାହାଦିଗେର ଉପର
ବିଜାତିଯ ସ୍ଥଣାର ଉଦ୍ରେକ ହିଯାଛିଲ । କତକଟା ସମସ୍ତ ମେ ରାମାୟଣ
ମହାଭାରତ ପଡ଼ିଯା କାଟାଇଯା ଦିତ କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ଦିନ ଆର ରାମାୟଣ
ମହାଭାରତେ କାଟେ ନା, ତାଇ ମେ ଏକ ଦିନ ଭୋଲାନାଥ ବାବୁକେ ଜିଜ୍ଞାସ ।
କରିଲ ଭଗବାନ କାକାକେ ଛେଡେ ଦିଲେ କେମ ବାବା ? ତାର ସରଳ
ଆଣେର କଥା ଆମାର ବଡ଼ ମିଣ୍ଡି ଲାଗିତ, ତାକେ ଲମ୍ବେ ଆମାର ସମୟଟା
ଏକ ବ୍ରକମେ ବେଶ କେଟେ ଘେତ, କବେ ମେ ଆସବେ ବାବା ?

ଭୋଲା ।—କିମ୍ବପେ ଜାନବ ମା, ଯେ ମେ ଏତ ଦିନ ବିଲାସ କରିବେ,
ହ ଏକ ଦିନେର ମଧ୍ୟେଇ ତାର ଫିରେ ଆସିବାର କଥା । ଆମାର ଭୟ
ହଚେ ମା, ମେ ଦେଖାନେ କୋନ୍ତେକୁପ ଅଛୁଥେ ପଡ଼ିଲ କିନା ?

ବେଲା ।—ବାସ୍ତବିକିଇ ବାବା । ଆମାରେ ତାର ଜଣ୍ଠ ଭାବନା ହଚେ,
ତାର ନା ଆସିବାର କାରଣ ଜାନିଯେ ଏକଥାନା ପତ୍ରଓ ଦିତେ ପାରିବ ।

ତାହାଦେର କଥା ବାର୍ତ୍ତାର ମଧ୍ୟକୁଳେ ବୃଦ୍ଧ ଦୟାଲ ଏକଥାନା ଥାମେ ଆଟା
ପତ୍ର ଆନିଯା ଦିଲ । ପତ୍ରେର ଉପରେର ଦକ୍ଷିଣ ଡିହି ଡାକ ସରେର
ଛାପ ମାର୍ଯ୍ୟା ଆଛେ । ବେଲା ବଲିଯା ଉଠିଲ, ଥାମଥାନା ଥୁଲେ ଦେଖନା
ବାବା, ଚିଠିଥାନା କୋଥା ହତେ ଏଲୋ ।

ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ବଲିଲେନ, ବୋଧ ହୟ ଭଗବାନେର ପତ୍ର ମା, ଥାମେର

ବୈଭାଗ

ଉପର ତାହାରେ ଗ୍ରାମେର ଛାପ ମାରା—ବଲିଆ ମୁହଁ ହାସିଆ ପତ୍ରଖାନି
ପଡ଼ିତେ ଲାଗିଲେନ, ପଡ଼ିତେ ପଡ଼ିତେ ଆପନ ମନେଇ ବଲିଆ ଉଠିଲେନ—
ପରିଣାମ ଐ କ୍ରପଇ ହୟ ବଟେ ।

ତାହାର ଏହି ବାକ୍ୟ ଶୁଣିଆ ବେଳା ବଲିଆ ଉଠିଲ କି ହୟେଛେ ବାବା ?

ଏହି ଦେଖନା ମା ପଡ଼େ, ବଲିଆ ତୋଳା ନାଥ ବାବୁ ବେଳାକେ ପତ୍ର ଥାନା
ଦିଲେନ । ବେଳା ପତ୍ରଖାନା ପଡ଼ିତେ ପଡ଼ିତେ ମନୋତୋଷେର ଦୃଶ୍ୟେ
ଅଭିଭୂତ ହଇଯା ପଡ଼ିଲ ଏବଂ ତାହାର ବିବାହ ସମସ୍ତକେ ମନୋତୋଷ ବାବୁର
ପୂର୍ଣ୍ଣ ମତ ଜାନିତେ ପାରିଯା ଲଜ୍ଜାୟ ରାଙ୍ଗା ହଇଯା ଉଠିଲ ।

ତୋଳାନାଥ ବାବୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ହୁଦୟେ ବଲିଲେନ—ଅଧର୍ମେର ପ୍ରଥମ
ମୋପାନ ବଡ଼ି ମୁହଁ କିନ୍ତୁ ପରିଣାମ ବଡ଼ି ଭୌଷଣ । ତାର କଥା
ଶୁଣେ ଦୃଶ୍ୟ ହୟ ମା ମନେ ହୟ ଏକବାର ଯେଯେ ଦେଖେ ଆସି । ଧାକ୍ ଏଥିନ
ତୋର ସମସ୍ତକେ ଆମି ଅନେକଟା ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ହଲୁମ ମା, ସେ ମୁକ୍ତ ହୟେ ଏଲେ
ଆର କାଳ ବିଲବ କରିବ ନା, ଶୁଭ କାର୍ଯ୍ୟ ସତ ଶୀଘ୍ର ହୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରେ ଦେବ ।
ଲଜ୍ଜାୟ ବେଳାର ମାଥା ନତହିୟା ଗେଲ, ସେ ଆର କୋନ କଥା କହିଲ ନା ।

[৩০]

মনতোষ বাবুর মনের গতি দিন দিন পরিবর্তন হইতে লাগিল।
পল্লী গ্রামের এই বাটী খানির মধ্যে তাহাকে আর কিছু দিন আবক্ষ
রাখিলে হয়ত উন্মাদ হইয়া যাইবে, এই আশঙ্কা ভগবানের
হৃদয়ে দেখা দিল। এই পরোপকারী বৃক্ষটী আর স্থির থাকিতে না
পারিয়া তৃপ্তিকে তাহার হৃদয়ের কথা জানাইল। তৃপ্তি ভাল মন্দ
কচুই বলিতে পারিল না ভাবী বিপদের আশঙ্কায় কাঁদিয়া বুক
ভাসাইল। ভগবান সাঞ্চনা দিয়া বলিল, এখন কাঁদিবার সময় নয়
মা, এখন তোমার পিতা যাহাতে সুস্থ হয় তাহাই করিতে হইবে।

তখন উভয়ে পরামর্শ করিয়া কাশী, বৃন্দাবন, মথুরা প্রভৃতি তীর্থ
স্থানগুলি দর্শন করিবার সঙ্গে করিয়া মনোতোষ বাবুকে লইয়া
বাহির হইয়া পড়িল। ছই তিন মাস তীর্থ ভ্রমন করিয়া মনোতোষ
বাবু যেন একটু প্রকৃতিশ্঵ হইলেন—একদিন ভগবানকে জিজ্ঞাসা
করিলেন, ভগবান ? প্রতীব কতদিনে মুক্ত হইবে বলিতে পার ?

আরুত বেশী দেরী নাই বাবু।

তবে এবার কলিকাতায় চল ভগবান, জেলের দুয়ার হতে
প্রতীবকে বুকে করে আনতে না পারলে আমার কিছুতেই শান্তি

ବୌଭାଗ

ହବେ ନା । ତୃପ୍ତର ଦିବନ ତାହାର କଲିକାତାୟ ରାତିର ହଇଲ, ଏବଂ କଲିକାତାୟ ଆସିଯା ଏକଥାନା ବାଡ଼ୀ ଭାଡ଼ା କରିଯା ରହିଲ ।

ଏକଦିନ ଭଗବାନ ଭୋଲା ନାଥ ବାବୁର ସହିତ ମାକ୍ଷାଂ କରିତେ ସାଇୟା ମନୋତୋଷେର କଲିକାତାୟ ଆଗମନ ବିଷୟ ଜାନାଇଲ । ଭୋଲାନାଥ ବାବୁଓ ବେଳେ ତାହାଦିଗକେ ନିଜେର ଗୃହେ ଲାଇୟା ଆସିଲେନ ।

ଏହି ନିଃସମ୍ପ ପୁରୀର ମଧ୍ୟେ ବେଳା, ତୃପ୍ତିକେ ପାଇୟା ହାପ ଛାଡ଼ିଯା ବାଚିଲ । ତୃପ୍ତି ତାହାକେ ପ୍ରଥମ ହଇତେଇ ବୈଦି ବଲିଯା ଡାକିତେ ଆରଣ୍ୟ କରିଲ, କ୍ରମେ ଉତ୍ତରେ ସନ୍ତିଷ୍ଠତା ଏକଥାରେ ବାଡ଼ିଯା ଚଲିଲ ସେ ଏକ ଦଣ୍ଡ କାହୁ ଛାଡ଼ା ହିତ ନା ।

ଛୟ ମାସ କାଟିଯା ଗେଲ, ପ୍ରତୀବ କାରାଗାର ହଇତେ ମୁକ୍ତ ପାଇଲ । କାରାଗୁହରେ ବାହିରେ ମନୋତୋଷ ବାବୁ, ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ, ଭଗବାନ ଓ ତାହାର କର୍ମଚାରିଗଣ ତାହାକେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବାର ଜନ୍ମ ସୁମଜ୍ଜିତ ଯୋଟିର ଲାଇୟା ଅପେକ୍ଷା କରିତେଛିଲ । ପ୍ରତୀବ କାରାଗୁହରେ ବାହିରେ ଆସିଲେ ସକଳେର ମୁଖେ ଆନନ୍ଦେର ଚେଟ ଖେଲିଯା ଗେଲ, ସକଳେହି ତାହାକେ ସାଦରେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିଲ । ପ୍ରତାବେର ପ୍ରାଣ ଆନନ୍ଦେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହଇଲ । ମନୋତୋଷବାବୁ ମଜଳ ନୟନେ ତାହାକେ ବୁକେର ମଧ୍ୟେ ଜଡ଼ାଇୟା ଧରିଲେନ । ତାହାର ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖିଯା ପ୍ରତୀବ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହଇୟା ଗେଲ । ପ୍ରଣାମ କରିଯା ତାହାର ପଦ୍ଧୁଲି ଗ୍ରହଣ କରିଯା ବାଡ଼ୀର ସଂବାଦ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ । ମନୋତୋଷ ବାବୁ ବାଲକେର ଶ୍ରାଵ କାନ୍ଦିଯା ଫେଲିଲେନ । ତାହାର ଏହି କାନ୍ଦା ଦେଖିଯା ପ୍ରତାବେର ପ୍ରାଣ ଅଜାନିତ ଆଶକ୍ତାୟ କାନ୍ଦିଯା ଉଠିଲ ଓ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, କି ହେବେ କାକା ?

ବୌଦ୍ଧାତ

ମେ ସବ ବାଡ଼ୀତେ ଶୁଣିଓ ବାବା—ବଲିଆ ତୋଳାନାଥ ବାବୁ ତାହାର ହାତ ଧରିଆ ମୋଟରେ ଉଠାଇଲେନ । ପ୍ରତୀବ ସୁକ୍ରକରେ ତାହାର କର୍ମଚାରୀ-ଦିଗକେ ନମଙ୍କାର କରିଲ ।

ବାଡ଼ୀତେ ଆସିଆ ପ୍ରତୀବ ଦେଖିଲ, ତୃପ୍ତି ତାହାର ଜନ୍ମ ଦାର ଦେଶେ ଅପେକ୍ଷା କରିତେଛେ । ତାହାକେ ଦେଖିଯାଇ, ଏସ ପ୍ରତୀବ ଦା, ବଲିଆ ମଜଳ ନୟନେ ତାହାକେ ଅଣାମ କରିଲ ।

ତୃପ୍ତିକେ ଦେଖିଆ ପ୍ରତୀବ ନିର୍ବାକ ହଇଯା ଗେଲ । ଏହି ମେହି ତୃପ୍ତି, ଆଜନ୍ମ ହତଭାଗିନୀ ତୃପ୍ତି, ସେ କେବଳ ବୁକ ଭରା ହାହକାର ଆର ହଦ୍ୟ ଭରା କ୍ରନ୍ଦନ ଲାଇସାଇ ଜମ୍ମିଯାଇଛେ ! ହାଯ ନିୟତିର କି କଠୋର ପରିହାସ !

ତାହାକେ ତୁକ୍କେର ଗ୍ରାୟ ଥାକିତେ ଦେଖିଆ ତୃପ୍ତି ବଲିଲ, କି ଭାବଚ ଦାଦା ? ଉପରେ ଚଲ ।

ପ୍ରତୀବ ମେ କଥାଯ ଉତ୍ତର ନା ଦିଯା ବଲିଲ, ଏ ତୁହି କି ହୟେଛିସ ତୃପ୍ତି ? ତୋକେ ସେ ଏ ବେଶେ ଦେଖିତେ ହ'ବେ ଏ ସେ ଆମି ସ୍ଵପ୍ନେ କଲ୍ପନା କରିଲି । କଥା କସଟି ବଲିତେ ତାହାର ଚକ୍ର ଜଲେ ଭରିଆ ଗେଲ, କଣ୍ଠ କୁନ୍ଦ ହଟିଲ ।

ତୃପ୍ତି ତାହାର ଅନ୍ତରେର ବ୍ୟଥାର କଥା ବୁଝିତେ ପାରିଆ ସାବ୍ଦନା ଦିବାର, ଜନ୍ମ ବଲିଲ, କି କରିବେ ଦାଦା ଏ ଆମାର ଅନୃଷ୍ଟ ।

ବେଳେକେ ନା ଦେଖିଆ ପ୍ରତୀବ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, ବେଳା କୋଥାଯ,— ତୃପ୍ତି । ଚଲନା ଦାଦା ତୋମାକେ ତାର କାଛେ ଲାଗେ ଥାଇ, ତୋମାର ମାଘନେ ଆସୁତେ ତାର ଲଜ୍ଜା ହଜେ ।

ବୌଦ୍ଧାତ

ହାସିଯା ପ୍ରତୀବ ବଲିଲ, ଆମାର ସାମନେ ଆସିତେ ତାର ଲଜ୍ଜା ? ହଁ ଗୋ ହଁଯା, ଚଳନା, ବଲିଯା ତୃପ୍ତି ତାହାକେ ଉପରେ ବେଳାର ସରେ ଲାଇୟା ଗେଲ ଏବଂ ବେଳାକେ ବଲିଲ, ଏହି ଦେଖ ବୌଦ୍ଧ, ଦାଦା ଏସେଛେନ ।

ବେଳ । ଏକହାତ ଘୋମଟା ଟାନିଯା ଲଜ୍ଜାଶୀଳା ବଧୁଟୀର ମତ ଆସିଯା ତାହାକେ ପ୍ରଣାମ କରିଲ । ପ୍ରତୀବ ତାହାର ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖିଯା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହଇୟା ବଲିଲ, ଏକି ପରିବର୍ତ୍ତନ ବେଳା ?

ବେଳା କ୍ରମଶଃଈ ସେନ ଲଜ୍ଜାୟ ମରିଯା ଯାଇତେ ଲାଗିଲ, ସେନ କୋନ୍‌କ୍ରମେ ତାହାର ସମ୍ମୁଦ୍ର ହଇତେ ପଲାଇତେ ପାରିଲେ ବୁଝିଯା ଯାଯ । ତୃପ୍ତି ବୁଝିତେ ପାରିଯା ବଲିଲ, ପ୍ରତୀବଦା' ! ତୁମ ସେ ନାରୀଜୀତିର ଧର୍ମ ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରଙ୍ଗା କରିବାର ଜନ୍ମ ଜେଲେ ଗିଯାଇଲେ, ଆମାର ବୌଦ୍ଧ ସେଇ ନାରୀ ଜୀତିରଇ ଏକଜନ । ଏଟା ତୋମାର ମନେ ରାଖୁ ଉଚିତ ?

ପ୍ରତୀବ କତକଟା ବ୍ୟାପାର ବୁଝିତେ ପାରିଯା ସେଇ ସର ହଇତେ ପଲାୟନ କରିଲ । ତୃପ୍ତିକେ ଏକଟା ଛୋଟ ରକମେର ଧାକା ଦିଯା ବେଳା ବଲିଲ, ତୁଇ ଭାରି ହୁଷ୍ଟ ।

ପ୍ରତୀବ ସେ ସର ହଇତେ ବାହିର ହଇୟା ସଥାଯ ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ, ମନୋତୋସ ବାବୁ ଓ ଭଗବାନ ବଦିଯା କଥାବାର୍ତ୍ତା କହିତେଛିଲେନ ତଥାର ଉପର୍ଦ୍ଵିତୀୟ ହଇଲ । ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ତାହାକେ ବସିତେ ବଲିଲେନ । ପ୍ରତୀବ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆସନେ ଉପବେଶନ କରିଯା ଅଫିସେର କଥା, କାଜ କର୍ମେର କଥା ଓ ଭାବିତ ଜାନିଯା ଲାଇତେ ଲାଗିଲ ।

ମନୋତୋସ ବାବୁର ଆର ବିଲବ୍ଦ ଦୟା ହଇତେଛିଲ ନା । ତୀହାର କୁଠ କାର୍ଯ୍ୟେର ଜନ୍ମ ପ୍ରତୀବେର ନିକଟ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କରିତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହଇୟା

ବୌଭାଗ

ଉଠିଲେନ । ପ୍ରତୀବ ଓ ଭୋଲାନାଥ ବାବୁର କଥାର ମଧ୍ୟଶ୍ଳଳେ ମନୋତୋଷ ବାବୁ ବିଚଲିତ ଭାବେ ଡାକିଲେନ, ପ୍ରତୀବ !

ବିନୟ ନାହିଁ ବଚନେ ପ୍ରତୀବ ଉତ୍ତର ଦିଲ, କି ଆଜିଜ କଙ୍କନ କାକା—
ଆମାୟ କ୍ଷମା କରିତେ ପାରିବେ କି, ବାବା ?

ଏମନ କଥା ବଲେ ଆମାର ପାପେର ମାତ୍ରା ବାଡ଼ିୟେ ଦେବେନ ନା କାକା,
ବଲିଯା ପ୍ରତୀବ ତାହାର ପଦଧୂଲି ଗ୍ରହଣ କରିଲ ।

ମନୋତୋଷ ବାବୁ ତାହାର ମାଥାୟ ହାତ ଦିଯା ବଲିଲେନ, ନା ବାବା
ପାପେର ମାତ୍ରା କେନ ବାଡ଼ିୟେ ଦେବୋ ? କିନ୍ତୁ ଆମାର ବୁକେର ମଧ୍ୟ
ସେ ଆଗ୍ନି ଜ୍ଵଳିଛେ, ସେ ଆଗ୍ନନେର ଜ୍ଵାଳା ସେ ସହ କରିବେ ପାରିଛି ନା
ବାବା, ତୋର ଉପର ସେ ଅତ୍ୟାଚାର କରେଛି—

ଛି : କାକା ଅମନ ସବ କଥା ବଲିବେନ ନା—ତାର ପର ପ୍ରତୀବ ଜିଜ୍ଞାସା
କରିଲ, ଆଜ୍ଞା କାକା ! ଆପନାରୀ ସକଳେହିତ ଆମାର ଉପର ରାଗ
ଅଭିମାନ ଭୁଲିଯା ଆମାକେ ଦେଖିତେ ଆସିଲେନ କିନ୍ତୁ କାକୀମାତ୍ର
ଆସିଲେନ ନା । ତିନି କି ଏଥନେ ଆମାକେ କ୍ଷମା କରିତେ ପାରିଲେନ
ନା ? ଏକଟା ଉଦ୍ଦାସ ଦୃଷ୍ଟିତେ ଗଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ଵାସ ଫେଲିଯା ମନୋତୋଷବାବୁ
ବଲିଲେନ, ସେ ଆର ନେଇ ବାବା । ନିଜେର କୁତ କାର୍ଯ୍ୟର ଫଳ ଭୋଗ
କରିତେ କେବଳ ଆମାକେ ଫେଲିଯା ରାଖିଯା ସେ ଅନ୍ତ ଜଗତେ ଚଲିଯା
ଗିଯାଛେ ।

ସେ ହି !

ଆର କି ବାବା, ସକଳେହି ସେ ସାର ପଥେ ଚଲେ ଗେଲ, କେବଳ
ପାପେର ଫଳ ଭୋଗ କରିବାର ଜନ୍ମ ଆମାୟ ଫେଲେ ରେଖେ ଗେଲ । ଏଥନ୍

ବୌଭାଗ

ଅନୁଶୋଚନାର ତୀର କଣ୍ଠାଟାତେ ପ୍ରାଣଟା କ୍ଷତ ବିକ୍ଷତ ହୁୟେ ଯାଏ । ତୋରା ଆମ୍ବାୟ କ୍ଷମା ନା କରଲେ ଆମି ଏତୁକୁ ଶାନ୍ତି ପାବନା, ବାବା ।

କାକା, କେନ ମିଛାମିଛି ଆପନି ଆମାର ବିବର ଲହିୟା ଏତ ଚକ୍ରନ ହଞ୍ଚେନ । ଆପନି ଆମାର ତ କିଛୁଇ କରେନ ନାହିଁ । ଏତୁକୁ ସମ୍ମ ହତେ ଆମାକେ ଆପନାର ବୁକେର ରକ୍ତ ଦିଯେ ମାନୁଷ କରେଛେ । ଆପନାକେ ଆମି ପିତାର ଅଧିକ ଭକ୍ତି କରି, ମାକେ ବାବାକେ ଆମାର ମନେ ପଡ଼େ ନା କିନ୍ତୁ ଆପନାରାଇ ସେ ତୋରେ ହୁୟେ ଆମାକେ ଲାଲନ ପାଲନ କରେଛେ ! ଆପନାର ଉପର ସଦି କୋନ ରାଗ ବା ଅଭିମାନ ଥାକେ ତବେ ସ୍ଵର୍ଗ ହତେ ଆମାର ମା, ବାବାର ଏବଂ କାକୀମାର ଅଭିସମ୍ପାଦ ସର୍ବିତ ହବେ । ସତ ଦିନ ବାଁଚବ ତତ ଦିନଇ ମନେ ଥାକବେ ଆପନି ଆମାକେ ପିତାର ମତ ସଦି ଶାସନ ନା କରନ୍ତେନ ତବେ ଆମି ଏ ଗୌରବ କଥନ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହତାମ ନା । ଆମାର ଏ ସୌଭାଗ୍ୟର ମୂଳ ଆପନି ।

ଭଗବାନ ଏତଙ୍କଣ ପ୍ରତୀବେର କଥାଗୁଲି ଏକ ମନେ ଶୁଣିତେ ଛିଲ । ମେ ମୋତ୍ସାହେ ବଲିୟା ଉଠିଲ—ଦେଖଲେନ କର୍ତ୍ତା—ଆମି ବରାବରାଇ ମେହି କଥାଇ ବଲେ ଆସୁଛି । ଭୁଲ କାର ନା ହୟ, ମୁନି ଝାପିର ଓ ହୟ । ଆପନି ତ ଏକଜନ ସାମାନ୍ୟ ମାନୁଷ । ମନେର ମଳାଗୁଲୋ ଟେନେ ଫେଲେ ଦିନ ।

ତାରପର ପ୍ରତୀବ ତାହାକେ ସାନ୍ତ୍ଵନା ଦିଯା ଭୋଗାନାଥ ବାବୁର ଓ ମନୋତୋଷ ବାବୁର ପଦଧୁଲି ଗ୍ରହଣ କରିୟା ମେ ଦିନେର ଜନ୍ମ ବାସ୍ୟ ଚଲିଯା ଗେଲ । ଭଗବାନ ତାହାର ମଙ୍ଗ ଛାଡ଼ିଲ ନା, ମେଓ ପ୍ରତୀବେର ମହିତ ଚଲିଯା ଗେଲ ।

[৩]

ভোলানাথ বাবু পূর্ব হইতেই প্রতীবের বাসাৰ ব্যবস্থা কৱিয়া
ৱাখিয়াছিলেন স্মৃতিৱাং বাসায় ষাহিয়া তাহার কোনও কষ্ট হইল না।
দিবাভাগটা ভগবানের সহিত কথা বাঞ্চায় একক্রম কাটিয়া গেল।
ৰাত্রে শয্যায় শয়ন কৱিয়া তাহার মনে স্মৃতিই উদয় হইল এই ছয়
মাসের মধ্যে তাহার আঙ্গীয় স্মজনের কি পরিবর্তন সাধিত
হইয়াছে। তৃপ্তিৰ বিষাদ পূর্ণ জৈবন, তাহার প্রতিপালক কাকার তীব্র
অনুশোচনা, সর্বোপরি বেলাৰ এই অস্বাভাবিক পরিবর্তন তাহার
হৃদয়কে ছঁথে ও আনন্দে ডুবাইয়া দিল। ছঁথ হইল তৃপ্তিৰ কণ্টক
ময় ভবিষ্যৎ জীবনের জন্ম। এ সংসাৱে তাহাকে কত দিন এই
বৈধব্য যন্ত্ৰণা সহ কৱিয়া হৃদয়েৰ ব্যথা হৃদয়ে চাপিয়া ৱাখিতে
হইবে।

আবাৰ মনে পড়িল, মনোতোষ বাবুৰ এই পরিবর্তন। ঈশ্বৰ যে
তাহার ভ্ৰম সংশোধন কৱিয়া দিয়া তাহাকে আবাৰ পুৰোকাৰ মত
কৱিয়াছেন, তাহার জন্ম ঈশ্বৰেৰ পদে মনে মনে প্ৰণাম কৱিল।

তাৱপৱ' বেলাৰ কথা ভাবিতেই প্রতীবেৰ শৱীৰ পুলকে পুণ
হইল, কি পরিবর্তন ঘটিয়াছে এই বেলাৰ। স্বপ্নেৰ অতীত, ধাৰণাৱ

ବୌତାତ

ବହିଭୂତ, ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏମନ ସହଜ ସବଲ ଭାବେ ସଟିତେ ଦେଖିଯା ତାହାର ପ୍ରାଣ ଆନନ୍ଦେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ହଇଲ । ତାହାର କାରାବରଣେର ଫଳେ ସେ ଏତଟା ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଟିଯାଛେ ତାହାର ଜଣେ ଏହି ସମୟଟାକେ ତାହାର ଜୀବନେର ଶୁଭ ସମୟ ବଲିଯା ମନେ କରିଲ । କେବଳ ବେଳାର ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନୟ, ବେଳା ତାହାର ଜୀବନେର ସଙ୍ଗିନୀ ହିତେ ଚଲିଯାଛେ, ଏହି କଥାଟା ବୁଝିତେ ପାରିଯା ତାହାର ପ୍ରାଣେ ଏକ ଅଭିନବ ଆନନ୍ଦେର ଉଦୟ ହଇଲ । କତ ଭବିଷ୍ୟତ ସ୍ଵର୍ଗର ଛବି ମନେର ମଧ୍ୟେ ଆଁକିତେ ଆଁକିତେ ଆନନ୍ଦେ ମଧ୍ୟ ହଇଲ । ଇତି ମଧ୍ୟେ ତାହାର ଅଜାନିତ ଭାବେ ଶାନ୍ତିଦ୍ୱାରିନୀ ନିଦ୍ରା ଆସିଯା ତାହାର ସକଳ ଚିନ୍ତାର ଅବସାନ କରିଯା ଦିଲ । ସଥନ ତାହାର ନିଦ୍ରା ଭାଙ୍ଗିଯା ଗେଲ, ବେଳା ଅନେକଟା ହଇଯା ଗିଯାଛେ, ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ଉଠିଯା ବେଶ ଭୂଷା ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଯା ତୋଳାନାଥ ବାବୁର ବାଟୀର ଦିକେ ରଞ୍ଜନା ହଇଲ ।

ତୋଳାନାଥ ବାବୁ ବାଟୀ ପୌଛିଯା ପ୍ରତୀବ ଦେଖିଲ ମନୋତୋଷ ବାବୁ ଓ ତୋଳାନାଥ ବାବୁ ତୃଥନ ଚା ପାନ କରିତେହେନ । ବେଳା ଦେଖିନେ ବସିଯା ଆଛେ । ପ୍ରତୀବକେ ଦେଖିଯାଇ ସେ ଲଜ୍ଜାୟ ଜଡ଼ମଡ଼ ହଇରା ଗେଲ । ପ୍ରତୀବ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, ତୁମି ସେ ଚା ପାନ କରଛ ନା ବେଳା !

ତୋଳାନାଥ ବାବୁ କହାର ହଇଯା ଉତ୍ତର ଦିଲେନ, ତୁମି ଜାନ ନା ପ୍ରତୀବ ବେଳା ଏଥନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବାଙ୍ଗଲୀର ମେଘେ ହଇଯା ଗିଯାଛେ । ମେ ଏଥନ ଆର ଚା ଖାଯ ନା । ଆରଓ ତୁମି ଶୁଣେ ଆଶର୍ଯ୍ୟ ହୁୟେ ସାବେ ସେ ବେଳା ଏଥନ miss ବେଳା ନୟ—ଏଥନ ଶ୍ରୀମତୀ ବେଳା ଦେବୀ । ଶିତାର ମୁଖେ ନିଜେର

ବୌଭାତ

କଥା ଶୁଣିଯା ବେଳା ଲଜ୍ଜାୟ ଆରକ୍ଷିମ ହଇଯା ଗେଲ—ଜ୍ଞାତପଦେ ମେ ସବୁ
ହିତେ ପଲାଇୟା ତୃପ୍ତିର ନିକଟ ସାଇୟା ଉପସ୍ଥିତ ହଇଲ ।

ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ଏକଥା ମେ କଥାର ପର ପ୍ରତୀବକେ ବଲିଲେନ ଦେଖ
ଏ ବୁଡ଼ୋର ଏକଟା ଅନୁରୋଧ ତୋମାୟ ରାଖିତେ ହବେ ।

ପ୍ରତୀବ ବିନ୍ୟ ନାୟ ବଚନେ ବଲିଲ, କି ଆଜା କରନ,

ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ—ଦେଖ ବାବା, ଏହି ସଂସାର ବନ୍ଧନ ଆର ଆମାର ଭାଲ
ଲାଗଛେ ନା । ଚିରକାଳଇ ଏହି ଭୁତେର ବୋବା ବୟେ ଏମେହି । ଏଥିନ
ତାର ହାତ ହତେ କୋନ୍ତା କୁପେ ନିଷ୍ଠତି ପେଯେ ଜୀବନେର ବାକୀ କଟା
ଦିନ ତୀର୍ଥବାସ କରିବ ମନେ କରେଛି ।

ପ୍ରତୀବ ଧୀରଭାବେ ବଲିଲ—ତା ବେଶତ, ମାଝେ ମାଝେ ଘୂରେ
ଆଶ୍ଚର୍ନ ନା ।

ତାତ ଆସିବ ବାବା, କିନ୍ତୁ କାଁଧେର ଉପର ସେ ଏକଟା ମଞ୍ଚ ବୋବା
ଚେପେ ରଯେଛେ । ମେ ବୋବାଟାକେ ନାମାତେ ନା ପାରିଲେ ତ ଆର କିଛୁଇ
କରିତେ ପାରଛିନା । ମେହି ବୋବାଟା ସଦି ତୁମ୍ଭୁ ଗ୍ରହଣ କର ତବେ ଆମି
ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହତେ ପାରି ।

ପ୍ରତୀବ ଏ କଥାର କୋନ୍ତା ଉତ୍ତର ଦିଲ ନା । ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ
ବଲିଯା ସାଇତେ ଲାଗିଲେନ—ଅନେକ ସାଫଗାୟ ବେଳାର ଜଞ୍ଚ ପାତ୍ର ଦେଖିତେ
ଗିଯେଛି କିନ୍ତୁ କୋନଟାଇ ଆମାର ପଛନ୍ଦ ମତ ହୟ ନି । ଆର ଏକଟା
କଥା ବାବା—ବେଳାକେ ଦେଖେ ମନେ ହୟ ମେ ତୋମାର ଆଦର୍ଶ ଟାକେ ତାର
ହଦୟେର ପରିତେ ପରିତେ ଗ୍ରହଣ କରେଛେ—କେବଳ ତାଇ ନୟ ତାକେ
ଦେଖେ ବେଶ ମନେ ହୟ ସେ ତୋମାର ପ୍ରତି ଅନୁରାଗିନୀ । ଏ ଅବସ୍ଥାଯି

ବୋତାତ

ତୁ ମି ସଦି ତାକେ ଗ୍ରହଣ କର, ତବେ ତୋମରା ହଇ ଜନେଇ ଶୁଖୀ
ହବେ—

ପ୍ରତୀବ ଲଜ୍ଜାୟ କୋନେ କଥା ବଲିତେ ପାରିଲ ନା, କିହିବା
ବଲିବେ । ଯେତେ ବ୍ୟାପାର ସଟିତେ ଚାଲିଯାଛେ ଏ ଯେ ତାହାର ସ୍ଵପ୍ନେର
ଅଗୋଚର !

ତାହାକେ ନୀରବେ ଥାକିତେ ଦେଖିଯା ମନୋତୋସ ବାବୁ ବଲିଲେନ,
ଏକଥା ତୋଯାର ରାଖିତେ ହବେ ପ୍ରତୀବ, ନା ରାଖଲେ ମନେ ଭାରି ହୁଅଥ
ହବେ, ଆମି ଏହି ମଧ୍ୟେ ଭୋଲାନାଥ ବାବୁର ସହିତ ବୈବାହିକ ସଂପର୍କ
ପାତିଯେ ବସେ ଆଛି—ଆମାଦେର ଏ ଅନୁରୋଧ ତୋମାକେ ରାଖିତେଇ
ହବେ ।

ପ୍ରତୀବ ଧୀର ଭାବେ ବଲିଲ, ଆପନାଦେର କଥାର ଉପର କଥା ବଲିବାର
କ୍ଷମତା ଆମାର ନାହିଁ ।

ମନୋତୋସ ବାବୁ ସୋଙ୍ଗୀରେ ବଲିଯା ଉଠିଲେନ, ବ୍ୟାସ । ତବେ ବେହି
ମଶାୟ, ଆପନି ପୁରୋହିତ ଡାକିଯା ବିବାହେର ଦିନ ହିର କଳନ । ଶୁଭ
କାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ମାସେଇ ସମ୍ପନ୍ନ ହଇଯା ଯାକୁ । ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ଓ ସାନନ୍ଦେ
ମନୋତୋସ ବାବୁର କ୍ଷାବେର ସମର୍ଥନ କରିଯା ପୁରୋହିତ ମହାଶୟକେ
ଡାକିତେ ପାଠାଇଲେନ ।

ପୁରୋହିତ ମହାଶୟ ଆସିଯା ସମସ୍ତ ଶୁଣିଯା ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ
କରିଲେନ ଏବଂ ପଞ୍ଜିକା ଦେଖିଯା ଏକଟୀ ଦିନ ହିର କରିଯା ଦିଲେନ । ଠିକ
ଏକ ପକ୍ଷେର ମାଥାଯ ୨୬ଶେ ବୈଶାଖ ବିବାହେର ଦିନ ହିର ହଇଲ ।

ସମସ୍ତ କଥାବାର୍ତ୍ତାର ପର ମନୋତୋସ ବାବୁ ବଲିଯା ଉଠିଲେନ, ମବହ

ବୌଭାଗ

ଠିକ ହଲେ ବେହାଇ ମଶାଇ, ବିବାହ ଏହି ସ୍ଥାନ ହିତେହି ହଉକ କିନ୍ତୁ
ବୌଭାଗ ଆମାଦେର ଦେଶେ ପ୍ରତୀବେର ପୈତ୍ରକ ବସତ ବାଟିତେ ହଇବେ ।

ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ବଲିଲେନ । ~ ମେତ ଭାଲ କଥାଇ ବେହାଇ ମଶାୟ,
ଏତେ ଆମାର କୋନ୍ତା ଆପଣି ନାହିଁ । ପିତା ମାତା ଏକ ଗୁଣ ଜଳ
ପାବାର ଜନ୍ମିତ ସନ୍ତାନ କାମନା କରେ । ଆପନାର ଏକଥା ଶୁଣେ
ଆମାର ଆନନ୍ଦିତ ହଚେ । ସାକ ତା'ହଲେ ଆଜ ସନ୍ଧ୍ୟାର ସମୟ ପ୍ରତୀବେର
ବାସାୟ ସାଇୟା ଆଶୀର୍ବାଦ କରିଯା ଆସିବ ।

[୧୨]:

ମେହି ଦିନଇ ପ୍ରତୀବ ମନୋତୋଷ ବାବୁ ଓ ତୃପ୍ତିକେ ନିଜେର ବାସାୟ ଲାଗୁ ହେଲା ଗେଲା । ସନ୍ଧ୍ୟାର ପର ଭୋଲାନାଥ ବାବୁ ତାହାର ଛୁଟ ଚାରିଜିନ ବନ୍ଧୁ ଏବଂ ପୁରୋହିତ ମହାଶୟକେ ସଙ୍ଗେ ଲାଗୁ ହେଲା ପ୍ରତୀବକେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିତେ ଆସିଲେନ । ବର ପକ୍ଷେ ମନୋତୋଷ ବାବୁ ଓ ବିଜଳୀ ବାବୁ, ଭଗବାନକେ ସଙ୍ଗେ ଲାଗୁ ବେଳାକେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିଯା ଆସିଲେନ । ପ୍ରତୀବ ତାହାର ଛୁଟିନେର ବନ୍ଧୁ ବିଜଳୀ ବାବୁକେ ଭୁଲିତେ ପାରେ ନାହିଁ ।

ଇତିମଧ୍ୟେ ଭଗବାନ ପ୍ରତୀବେର ଭଦ୍ରାସନଥାନି ବାସୋପ୍ୟୁକ୍ତ କରିବାର ଜନ୍ମ ସଥୋପ୍ୟୁକ୍ତ ଅର୍ଥ ସଙ୍ଗେ ଲାଗୁ ହେଲା ଗ୍ରାମେର ଦିକେ ସାତ୍ରା କରିଲ । ସାଇବାର ସମୟ ହାସିତେ ହାସିତେ ବଲିଯା ଗେଲା—ଦେଖୁନ ବାବୁ ! ଆଜ ଦେଶ ଯାଚି ବଲେ ଯେନ ମନେ କରବେନ ନା ଆମି ବରଯାତ୍ରୀ ହୟେ ଯେତେ ପାବ ନା—ବିଶେର ଦିନ କିନ୍ତୁ ଆମି ଏମେ ହାଜିର ହବ ।

କ୍ରମେ ବିବାହେର ଦିନ ଆସିଯା ଉପସ୍ଥିତ ହଇଲ । ମନୋତୋଷ ବାବୁର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପତ୍ର ପାଇଯା ଗ୍ରାମେର ଅନେକେହି ଆସିଯା ହାଜିର ହଇଲ ।

ପ୍ରତୀବେର ବାସା ଥାନି ଆଜ ଆନନ୍ଦ କୋଲାହଲେ ମୁଖରିତ ହାଇଯା ଉଠିଲ । ଏକା ତୃପ୍ତିହ ସକଳ କାଜେର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିତେ ଲାଗିଯାଏ ଗେଲ । ବିଜଳୀ ଓ ମନୋତୋଷ ବାବୁରତ କଥା'ଇ ନାହିଁ, ବାଜାର ହାଟ, ଅତିଥି

ବୌଭାତ

ଅଭ୍ୟାଗତେର ଅଭ୍ୟର୍ଥନାୟ ତାହାର କୋମର ବାଧିଯା ଲାଗିଯା ଗେଲ । ଦିନେର ସମସ୍ତ ସମସ୍ତଟା ଆନନ୍ଦ ଉଦ୍‌ଦେଶେ କାଟିଯା ଗେଲ । ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳେ ବର ବାହିର କରିବାର ଜନା ତଡ଼ା ପଡ଼ିଯା ଗେଲ—ଶଞ୍ଚ ଓ ହଲୁଧନିର ଭିତର ପ୍ରତୀବ ସହିତ ବର ବେଶେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ କ୍ରହାମେ ଷାଇଯା ଉଠିଲ ।

ଶୁଭଲକ୍ଷେ ବିବାହ ସଂପାଦନ ହଇଯା ଗେଲ । ପରଦିନ ମନୋତୋସ ବାବୁ ବର ଓ ବଧୁ ଲହିୟା ଗ୍ରାମଥାନିର ଉଦ୍‌ଦେଶେ ଯାତ୍ରା କରିଲେନ ବିଦ୍ୟାଯକାଳେ ପିତାଗତପ୍ରାଣ ବେଳା କାନ୍ଦିଯା ଫେଲିଲ, ଭଗବାନ ବେଳାକେ ସାନ୍ତ୍ଵନା ଦିବାର ଜନ୍ମ ବଲିଲ, କାନ୍ଦା କେନ ଯା, ତୁହି ସେ ଆମାଦେର ଗ୍ରାମଥାନାର ଶୁଦ୍ଧାଯିନୀ ଦେବୀଙ୍କପେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଥାକବି, ବଲେଛିସ ।

ବର ଓ ବଧୁ ଲହିୟା ମନୋତୋସ ବାବୁ ହାମେ ଆସିଲେନ । ପ୍ରତୀବେର ବିବାହ ଉପଲକ୍ଷେ ମୃତକଳ୍ପ ଗ୍ରାମଥାନା ଆବାର ସଜୀବ ହଇଯା ଉଠିଲ । ଆଜ ମନୋତୋସ ବାବୁ ତାହାର କୁତ କାର୍ଯ୍ୟୋ଱ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିତେ ଚଲିଯାଛେ । ପ୍ରାଣେ ଆନନ୍ଦ ଶ୍ରୋତ ସହସ୍ର ଧାରୀଯ ବହିଯା ଚଲିଯାଛେ । ପ୍ରତୀବ ଏଥିନ ନିଜେଇ ଏକଜନ ଧନୀ ବଲିଯା ଗଣ୍ୟ ହଇଯା ପଡ଼ିଯାଛେ ତାହାର ଉପର ମନୋତୋସ ବାବୁର ଇଚ୍ଛାଯ ଗ୍ରାମେର ଏବଂ ପାର୍ଶ୍ଵବତ୍ତୀ ଗ୍ରାମେର ଆବାଲ ବୃଦ୍ଧ ବନିତାର ସକଳେରଇ ନିମସ୍ତ୍ରଣ ହଇଯାଛେ ।

ଆଜ ବୌଭାତ ଓ ଫୁଲଶୟା । ନିମସ୍ତ୍ରିତ ହଇଯା ତୋଳାନାଥ ବାବୁ ଓ ବିଜଲୀ ବାବୁ କଲିକାତା ହିତେ ଆସିଯାଛେ । ଏହି ସମାରୋହ ବ୍ୟାପାର ତୋହାଦିଗଙ୍କେଓ ଚତୁର୍ଦିକ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିତେ ହିତେଛେ ।

କାଜକର୍ମ ମିଟିଯା ଗେଲେ ମନୋତୋସ ବାବୁ, ତୋଳାନାଥ ବାବୁ ଓ ବିଜଲୀ ବାବୁର ମଧ୍ୟଥେ ପ୍ରତୀବକେ କତକଣ୍ଠିଲି ଦଲିଲ ଦିଯା ବଲିଲେନ, ଏହି

ବୌଭାଗ

ଲଓ ବାବା ତୋମାର ପିତାର ସମ୍ମନ ସମ୍ପଦିର ଦଲିଲ । ବିକ୍ରିତ ମଣ୍ଡିକ୍ଷ
ହଇଯା ଯେ ସବ ସର୍ପତି ଆମାର ନାମେ କରିଯା ଲହିୟାଛିଲାମ ତାହା
ତୋମାକେ ଦାନ ପତ୍ର କରିଯା ଦିଯାଛି ।

ଅତୀବ ସବିନୟେ ବଲିଲ ନା କାକା ! ଏ ସମ୍ମନ ଆପନିଇ ରାଖିଯା
ଦିନ—ଏ ସବ ତୁମ୍ହିର ।

ତୁମ୍ହିର ପିତାର ଧା ଆହେ ବାବା, ତାହିଁ ତାର ପକ୍ଷେ ସଥେଷ୍ଟ, ଆର
ତାକେଓ ତ ଆମାର ଅବର୍ତ୍ତନାନେ ତୋମାକେଇ ଦେଖିତେ ହଇବେ । ଆର
କୋନ୍ତିକଥା ବଲିଓ ନା ବାବା · ଯେ କାଜ କରେଛି ତାର ଶାନ୍ତି ସଥେଷ୍ଟିଛି
ପେରେଛି, ଏଥିନ ଆମାକେ ମନେର ଶାନ୍ତିତେ ଥାକୁତେଃଦେ ବାବା ।

ଅତୀବ ଆର କିଛୁ ବଲିଲ ନା—ତାହାର ପଦ୍ଧୂଳି ଗ୍ରହଣ କରିଲ ।
ତାରପର ଫୁଲଶଯ୍ୟାର ରାତି । ପାଡ଼ାର ଏଯୋନ୍ତ୍ରୀରା ମିଲିଯା କରଗୀଯ କାର୍ଯ୍ୟ
କରିଯା ବର ଓ ବଧୁକେ ଏକ ଶଯ୍ୟାଯ ପାଶାପାଶ ବସାଇଯା ବାହିର ହଇଯା ଗେଲ ।

ଅତୀବ ବେଳୋର ହାତ ଧରିଯା ଗୃହଗାତ୍ର ସଂଲଗ୍ନ ହୁଇଥାନି ଚିତ୍ର
ଦେଖାଇଯା ବଲିଲ ବେଳା ଏହି ଆମାର ବାବାର ଓ ମାର ଚିତ୍ର । ଚଲ
ତାହାଦିଗକେ ପ୍ରଣାମ କରି । ବେଳା ଅତିବେର ମହିତ ତାଡ଼ାତାଡ଼ି
ଉଠିଯା ମେହି ତୈଲ ଚିତ୍ରେର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଭୂମିଷ୍ଟ ହଇଯା ପ୍ରଣାମ କରିଲ । ଦେଖିଲ
ଯେନ ଚିତ୍ରେର ମଧ୍ୟ ଦିଯା ତାହାର ଶ୍ଵଶୁର ଓ ଶାଶ୍ଵତ୍ତ୍ଵ ତାହାଦିଗକେ ମୁହଁ
ହାସିଯା ଆଶୀର୍ବାଦ କରିତେଛେ ।

ବେଳାକେ ପାଶେ ବସାଇଯା ଅତୀବ ବଲିଲ, ଏ ଗ୍ରାମଥାନା ତୋମାର
ଭାବି ନୌରସ ଲାଗଛେ, ନୟ ବେଳା ! ଆରୋ ହଟୋ ଦିନ ଥାକ ତାର ପର
ତୋମାର ମହିୟା ଘାଇବେ ।

ବୌଭାତ

ହାସିଯା ବେଳା ବଲିଲ ନୌରୁସ ଲାଗବେ କେନ ? ଆର ଲାଗଲେଓ ତ ଏ ଗ୍ରାମ ଛେଡ଼େ ତ ଧେତେ ପାରିବ ନା । ଏ ସେ ଆମାର ଶ୍ଵଶୁରେର ଭିଟା । ଏହିଥାନେ ଥାକିଯା ଏହି ଗ୍ରାମଖାନାକେ ଆବାବ ନୃତ୍ୟ କରିଯା ଗଡ଼ିଯା ତୁଲିତେ ହିବେ । ଭଗବାନେର ଗଡ଼ା ଏହି ପଲ୍ଲୀର ଚେଷେ କି ମାନୁଷେର ଗଡ଼ା ସହରେ ବୈଚିତ୍ର ବେଶୀ ? ତା ତ ନୟ । ଆମି ଏହିଥାନେ ଥାକିଯା ଭଗବାନ କାକାର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବ । ଗ୍ରାମେର ଛେଲେଦେର ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟର ଉତ୍ସକ୍ଷେତ୍ର ସାଧନାୟ ଏବଂ ପରୋପକାର କ୍ରପ ଦେଶହିତ ଓତେ ସଫଳକେ ନିୟୁକ୍ତ କରିତେ ସଜ୍ଜବତ୍ତୀ ହିବ ।

ଅତୀବ ଶୁନିଯା ଆନନ୍ଦିତ ହୃଦୟେ ତାହାକେ ଆଲିଙ୍ଗନବନ୍ଦ କରିଯା ବଲିଲ, ତାହି ହୋକ ବେଳା—ଆଜ ଆମାର ସେ କି ଆନନ୍ଦ ହଛେ, ତା ତୋମାୟ କି ବଲବ—ଏହି ବୌଭାତେର ଦିନଟା ଆମାଦେର ଚିରଶ୍ଵରଶୀଘ୍ର ହୟେ ଥାକ । ଆଜ ଆମାର ପିତ୍ର ସମ୍ପତ୍ତି ଫିରେ ପେଯେଛି, ଆଜ ଏହି ବୌଭାତେର ଦିନେ ଗ୍ରାମଖାନିଓ ଏକଜନ ହିତୈଷୀଗୀ ପାଇଲ, ଇହା କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆର କି ଶୁଦ୍ଧ ଦିନ ଆଛେ । ବାହିରେ ଦୋରେ ଶାଖା ବାଜିଯା ଉଠିଲ ।

কর্মকথানি তালে ষষ্ঠী।

বঙ্গ গ্রন্থ প্রণেতা

শ্রীমুনীনাথ ঘোষ প্রণীত

নূতন ধরণের সর্ব স্থানে প্রশংসিত

উপন্যাস।

১। জন্মভূমি—‘এমন দেশটী কোথায় খুঁজে,
পাবে নাক তুমি ;

সকল দেশের মেয়ে, আমার জন্মভূমি’

কবির এই উক্তি শিবনাথের চরিত্রে সার্থক হইয়াছে ; কবির
কল্পনা মূর্তি পাইয়াছে। শুবলার মত পুনর্বধূ সব শঙ্গরেরই কাম্য।
সতী ও সাবিত্রী এক বৃন্তে হটী ফুল কেমন ফুটিয়া আছে ! মূল্য ১।।০।

২। বঙ্গবন্ধু—পুস্তকখানি সর্বত্র আদর পাইয়াছে।
আপনিও আদর না করিয়া পারিবেন না—ইহা নিশ্চয়ই অশা
করিতে পারি। শ্রী-পাঠ্য এমন উপন্যাস খুবি কমই বাহির হইয়াছে।
তাই বইখানি বঙ্গবন্ধুদের হাতে তুলিয়া দিতে সাহুনয় অনুরোধ।
ইহাতে দেখিবেন যুবক শ্রীশচন্দ্রের ক্রমমোহের বিষময় ফল ও
পাশ্চাত্যের আদর্শে প্রাচ্য বধু উমার ক্রম পরিবর্তন। মূল্য ।।।।০।

৩। স্মৃতিপূজা—পড়িয়াছেন কি ! স্মৃতিপূজা করিতে
লেখা বড় দরকার ইহাতে জীবনের অতীত ফুটিয়া উঠে ; ভবিষ্যতের
ভিত্তি শক্ত হয় ; জাতি ক্রস্ত উন্নতির পথে অগ্রসর হয়। অগ্রহ ক্রয়

করিতে অনুরোধ করি। ইহাতে আরও পাইবেন ছটী অজানা প্রাণের প্রথম মিলনের মান অভিমান - বিধবার বুকে স্বাবলম্বনের চির—আদর্শে উদ্ধার—পড়িতে পড়িতে মুন্দ হইবেন। সিঙ্গের কাপড়ে বাঁধান দামও স্থুলত। মূল্য ১০।

৪। **শান্তি-কুটির**—বহুবানির ভিতর বাহির উভয়ই সুন্দর। ইহাতে পাইবেন পল্লীগ্রামের প্রভা, শান্তি-কুটিরের লীলা ও নগরবাসিনী সরযু। সমাজ গঠনে আপনার দায়িত্ব লইয়া আপনিও ইহাদের একটিকে মুর্তি দিতেছেন। গুরুদেবের কথা আপনাকে নিজের কুটির গড়িতে সাহায্য করিতে পারিবে কি? মূল্য ১১০।

৫। **বিশ্বের বাঁধন**—মূল্য ১১০।

বহু সাময়িক পত্রে নিয়মিত লেখক
শ্রীজুড়নজীবন চুখ্যোপাধ্যায় বি, এস সি
প্রণীত।

১। **নারীর মুক্তি**—প্রকৃত পুরুষের জীবনে নারীর মহিমাময় প্রকাশ উপস্থানের মধ্যে সুন্দর ভাবে চিত্রিত হইয়াছে।
মূল্য ১৫০।

প্রবাসী বলেন—লেখকের লেখা ভাল।

শ্রীকৃদিঙ্গাম গঙ্গুলী এম, এস সি, প্রণীত।
নৃতন ধরণের সুন্দর লেখা নৃতন বই সুজ্ঞপা। মূল্য ১১০।
